GÜLER ÇELGİN

ESKİ YUNAN EDEBİYATI

Epik Çağ, Lirizm ve Nesrin Başlangıcı,
Attika Dönemi, İskenderiye Dönemi,
Roma Dönemi

Remzi Kitabevi

ESKİ YUNAN EDEBİYATI

Güler Çelgin

Eski Yunan Edebiyatı

REMZİ KİTABEVİ
Ankara Caddesi, 93 - İSTANBUL

BÜYÜK FİKİR KİTAPLARI DİZİSİ : 94

ISBN 975-14-0152-6

Remzi Kitabevi A.Ş.
Selvili Mescit S. 3 Cağaloğlu - İstanbul
Tel. 522 05 83 - 522 72 48

EVRİM Matbaacılık Ltd. Şti.
Selvili Mescit S. 3 Cağaloğlu - İstanbul 1990

Bu çalışma sırasında
en büyük cesaret kaynağım olan,
Prof. Dr. Aykut KAZANCIGİL'e

SUNU

Güler Çelgin'in yazdığı ve Remzi Kitabevi'nin yayınladığı «*Eski Yunan Edebiyatı*» başlıklı yapıtı candan selâmlıyoruz. Böylece daha önce Müzehher Erim'in hazırladığı ve yine Remzi Kitabevi'nin yayın alanına çıkardığı «*Lâtin Edebiyatı*» ile birlikte elinizdeki bu kitap büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Çünkü, Suad Yakub Baydur'un Hense-Leonard'dan çeviri yolu ile ortaya koyduğu ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin 1953 yılında yayınladığı iki ciltlik «*Hellen-Lâtin Eski-Çağ Bilgisi*» adlı eser çoktandır tükenmiş bulunuyor.

Türkiye'de Eski Hellen ve Roma yazını üzerinde bugüne değin yeterince durulmamış olması büyük bir eksikliktir. Hele Klasik Arkeoloji alanında Türk bilim adamlarının yurt içinde ve özellikle yabancı ülkelerde birçok özgün ürünler vermiş olmalarına karşılık Antik Çağın yazını konusunda yurdumuzda çevirilerin dışında anmaya değer çalışmaların yapılmamış olması gerçekten acıklı bir durumdur. Son zamanlarda epigrafi alanında da uluslararası düzeyde övgüye değer eserler vermeye başlamış olan Türk bilim adamlarının Hellen ve Roma yazını üzerinde de araştırmalarda bulunmalarını gönülden arzuluyoruz. Özellikle Türk aydınlarının Eski Hellen Kültürünün bütünü üzerinde bilinçlendirilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü, özgür düşünceye dayalı Batı Kültürü Hellen temelleri üstüne kurulmuş ve bu temeller de bugün yaşadığımız Anadolu toprakları üzerinde atılmıştır. Gerçekten Batı Uygarlığının ilk büyük yazın ürünü olan Ilias destanı M.Ö. 750-700 yıllarında ozan Homeros tarafından Batı Anadolu'da ve büyük olasılıkla İzmir'de derlenmiştir. Çünkü bilindiği gibi, Ilyada, Ion ve Aiol lehçelerinin karışımından oluşmuş bir dil ile anlatılmıştır. İzmir kenti bu iki lehçenin konuşulduğu sınır bölgesinde yer almaktadır.

Homeros destanları ile başlayan ve M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda yazın, mimarlık, heykelcilik ve şehircilik alanlarında geliştirdiği atılımlar sonucu Batı Anadolu bütün dünyanın o dönemdeki en önde gelen bölgesi oldu. M.Ö. 3000 yılından beri Mısırlıların ve Mezopotamyalıların elinde bulunan kültür liderliği adım adım Anadolu'ya geçti. Başta Miletos olmak üzere Ion kentleri Doğu'nun 2500 yıllık deneyim ve birikiminden yararlanarak yepyeni bir dünya görüşü yarattılar. Doğa filozofları (M.Ö. 600-545) cinlerden, perilerden ve duygusal inançlardan sıyrılmış olarak doğa olaylarının oluş nedenlerini özgür bir düşünce yöntemi ile ele almışlar ve bugünkü Batı Uygarlığının öncüleri olmuşlardır. Bu özgür araştırma yolu ile Karyalı Hexamyes'in oğlu Thales, M.Ö. 28 Mayıs 585'te olagelen güneş tutulmasını önceden hesaplayarak haber vermiştir (Herodotos I, 174). Bu bir doğa olayının ortaya çıkmasından önce hesaplanmasının tarihteki ilk örneğidir. Böylece, Miletoslu Thales, Anaximandros ve Anaximenes gibi doğa filozofları-

nın özgür düşünce yöntemi ile çalışmaya başlamalarının sonucu olarak Doğu'nun bilgisi bilime dönüştü. Yıldızlara bakarak fal okuyan astroloji yerine gerçekleri araştıran astronomi ortaya çıktı. Hastalıkları muskalarla önlediğini sanan, perilere, cinlere, şeytanlara inanan üfürükçülük yerine Istanköylü Hippokrates'in müspet tıp ilmi gelişti. Bunlarla birlikte, geometri ve matematik bilimlerinin ilk araştırmaları yapılarak, dediğimiz gibi, bugün Batı Uygarlığının ilk temelleri, üzerinde yaşadığımız bu topraklarda atıldı.

Güler Çelgin bize Batı Anadolu'da ve Hellas'ta gelişen bu özgür dünyanın yazın ürünleri üzerinde güzel ve yararlı bilgiler veriyor. Yazarı ve Remzi Kitabevi'ni candan kutlarım.

Çankaya-Ankara, 8 Şubat 1990 — Ord. Prof. Dr. Ekrem AKURGAL

ÖNSÖZ

Bahtlıdır bilimle uğraşan
Kendini yoran, araştıran.
Düşünmez yurttaşlara zarar vermeyi
Haksızlığa varmaz asla eli.

(Euripides, frag. 902)*

Kökünde insana, onun erdem ve değerlerine, özgür düşünceye gösterilen saygının yattığı Antik Kültür'ün, Batı Uygarlığının yaratılıp şekillendirilmesindeki rolü bugün artık herkes tarafından çok iyi bilinmektedir. Batı Dünyası, insanı yücelten bu bitmez tükenmez kaynağı pek erken keşfetmiş, Ortaçağ'dan itibaren, fakat daha geniş ölçüde Rönesans ile birlikte ona ulaşarak kültürünün temel taşı yapmıştır. «Hümanizm» diye adlandırılan bu ruh, Antik Çağ sanat ve edebiyatına yaklaşımla başlamış ve gelişmiştir. Özellikle edebiyata gösterilen büyük ilgi sonucu, Eski Yunan ve Lâtin Edebiyatlarının hemen hemen tüm ürünleri, daha belirtilen çağlardan itibaren Avrupa dillerine çevrilerek Batı Kültürü'ne kazandırılmıştır. Bu çalışmaların yanı sıra, gene anılan dönemlerden bugüne kadar, Avrupa'da Eski Yunan ve Lâtin Edebiyatları konusunda, çeşitli kapsam ve nitelikte, pek çok eser kaleme alınmış olup, bunlardan bazıları temel kaynak niteliğini taşıdığından, klasikleşmiştir. Öte yandan birlikte bir bütün oluşturan bu iki edebiyatın ürünlerinin Batı Dillerine aktarılması birçok modern Avrupalı yazara gerek form, gerekse konu bakımından büyük bir esin kaynağı olmuş, böylece yeni şaheserlerin yaratılmasında rol oynamıştır.

Batı'da durum böyleyken, ülkemizde Antik Edebiyat ile ilgili ilk yoğun çalışmalar ancak, 1940'lı yıllarda başlamıştır denilebilir. Bilindiği gibi, o yıllarda Milli Eğitim Bakanı H. A. Yücel'in girişimleriyle, Eski Yunan ve Lâtin Edebiyatlarına ilişkin temel eserlerin önemli sayılabilecek bir kısmı dilimize çevrilip «Dünya Edebiyatından Tercümeler» adlı seri içinde yayınlanmıştı. Bu tarihlerden sonra da İstanbul ve Ankara Üniversitelerine mensup öğretim üyelerimiz ile diğer yazarlarımız tarafından, daha çok çeviri ağırlıklı çeşitli eserler verilmiştir. Bunlar arasında, konumuzu oluşturan Eski Yunan Edebiyatı alanında, rahmetli Prof. Dr. S. Y. Baydur, Prof. Dr. Z. Taşlıklıoğlu, Prof. Dr. S. Sinanoğlu ile rahmetli A. Erhat ve rahmetli S. Eyüboğlu ustaların değerli katkılarını anmadan geçemeyeceğiz.

Bütün bunlara karşın, bugüne kadar Eski Yunan Edebiyatı konusunda, kapsamlı bir el kitabının bulunmayışı bizi böyle bir çalışma yapmaya sevke-

(*) Bu fragman şu kitaptan alınmıştır: W. Kranz, **Antik Felsefe-Metinler ve Açıklamalar**, çev. S. Y. Baydur, 2. bas. İstanbul, 1976, s. 108.

den başlıca neden oldu. İşte elinizde bulunan bu kitap, Eski Yunan Edebiyatını, tarihsel perspektifi ve yapısal gelişimini dikkate alarak, okuyucuların gözlerinin önüne sermek amacıyla kaleme alındı.

Kitabımızın kapsamına giren edebî türleri ve konuları örneklemeye çalışmak ve seçtiğimiz karakteristik örneklerin hemen ait oldukları yerlerde verilmesini sağlamak suretiyle, okuyucuların kolayca fikir edinmesini hedefledik. Kitaba kendi kaynakçamızın yanı sıra, Türkiye'de Eski Yunan Edebiyatı konusunda yapılan yayınların toplu halde ortaya konması amacıyla, iki kısımdan oluşan bir Türkçe yayınlar bibliyografyası da eklendi. Bu iş için çok geniş bir kitaplık çalışması yapılarak, eski yazıyla kaleme alınmış eserler de dahil olmak üzere tüm eserler toplanırken, konuyla ilgili yayınların gözden kaçırılmamasına azami özen gösterildi.

Eserin hacmini arttırmamak için ayrıntılardan kaçınmaya çalıştığımızdan, daha fazla açıklama gerektiren durumlarda doğrudan doğruya kaynak eserlere ve özellikle, mitolojik konuların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak üzere, A. Erhat'ın Remzi Kitabevi tarafından basılan «*Mitoloji Sözlüğü*» isimli kitabına başvurulmasını öneririz.

Kitabımızda geçen özel isimlerin genellikle Eski Yunanca asıllarına sadık kalınarak verilmesine gayret edilmiş; keza eser isimlerinin orijinal şekilleriyle yazılıp, Türkçe karşılıklarının da gösterilmesine çalışılmıştır. Ancak, bazı teknik güçlükler yüzünden eser isimleri ve terimler doğrudan doğruya Yunan harfleriyle yazılamamış; bunların yerine transkripsiyonları kullanılmıştır.

Bu eserin yazılması ve yayınlanmasında, özellikle konu ile ilgili Türkçe yayınları kapsayan bibliyografyanın hazırlanmasında büyük destek ve teşviklerini gördüğüm Prof. Dr. Aykut Kazancıgil'e yürekten teşekkür ederim. Ayrıca, çalışmamızı gözden geçirerek bir sunu yazan Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'a ve bana her konuda yardımcı olan eşim A. Vedat Çelgin'e teşekkür borçluyum.

Ülkemizde Eski Yunan Edebiyatı alanında genel nitelikte ilk telif eserlerden biri olması dolayısıyla, bu denemenin birçok eksiğinin bulunması doğaldır. Yapılacak eleştirilerin bize daha sonraki baskılar için yol göstereceğini belirtmek isteriz. Eserimizin bu alandaki önemli bir eksikliği biraz olsun gidermesi ve bundan sonraki çalışmalara başlangıç teşkil etmesi en büyük dileğimizdir.

İstanbul, 1990

Güler ÇELGİN

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ .. 15

I — YUNAN DİLİ 15
II — LEHÇELER 15
A. ION - ATTIKA LEHÇESİ 16
1. Ion Lehçesi 16
2. Attika Lehçesi 16
B. AIOL LEHÇESİ 16
C. DOR LEHÇESİ 17
D. ARKADIA - KIBRIS LEHÇESİ ... 17
E. ORTAK DİL (KOINE) 17
III — KÜLTÜR MERKEZLERİ 17
IV — YUNAN EDEBİYATININ NİTELİĞİ ... 18
V — YUNAN EDEBİYATININ DÖNEMLERİ 18

Birinci Bölüm

EPİK ÇAĞ

I — HOMEROS'TAN ÖNCE EDEBİYAT ... 19
A. HYMNOS 19
B. İLK AOIDOSLAR 19
C. EPİK AOIDOSLAR 20
D. RHAPSODOSLAR 21
II — EPİK ŞİİR (DESTAN) 21
A. YUNAN GÖÇÜNDEN SONRA ANADOLU'DA EPİK ŞİİRİN GELİŞMESİ 21
B. HOMEROS 22
C EPİK KYKLOS 35
1. Troia Destanları 35
2. Thebai Destanları 36
3. Herakles Hakkındaki Destanlar 36
4. Argonautlar Hakkındakı Destanlar .. . 36
5. Diğer Destanlar 36
III — DİDAKTİK EPOS - HESIODOS 36

İkinci Bölüm

LİRİZM VE NESRİN BAŞLANGICI

I — LİRİK ŞİİRİN KÖKENLERİ 41
II — ELEGEIAK ŞİİR 42
III — IAMBIK ŞİİR 46

IV — SOLO LİRİĞİ, ODE 48
V — KORO LİRİĞİ 51
VI — NESRİN BAŞLANGICI - İLK FİLOZOFLAR ... 57
A. YEDİ BİLGELER 57
B. AISOPOS 57
C. İLK FİLOZOFLAR ... 58
1. Ionia Okulu 58
2. İtalya Okulu 60
3. Elea (Velia) Okulu 60
4. Atomculuk 61
5. Eklektizm (Seçmecilik) 62
D. TARİH YAZIMININ BAŞLANGICI VE LOGOGRAPHLAR 62
E. HERODOTOS 64

Üçüncü Bölüm

ATTİKA DÖNEMİ

I — TRAGEDİA 70
A. TRAGEDİANIN KÖKENLERİ 70
B. YUNAN TRAGEDİASININ YAPISI 70
C. VEZİN 70
D OYUNCULAR 71
E. KORO 71
F MASKE VE KIYAFETLER 71
G. DEKORLAR VE MAKİNELER ... 71
H. TRAGEDİA YARIŞMALARI 72
I. YARIŞMALARIN ORGANİZASYONU 72
İ. TİYATRO 73
II — İLK TRAGEDİA ŞAİRLERİ 73
III — AISKHYLOS - SOPHOKLES - EURIPIDES ... 74
A. AISKHYLOS 74
B. SOPHOKLES 78
C. EURIPIDES 87
IV — DİĞER TRAGEDİA ŞAİRLERİ 102
V — SATİRİK DRAMA 103
VI — KOMEDİA 104
A. KOMEDİANIN KÖKENLERİ 104
1. Sicilya Komediası 104
2. Attika Komediası 105
B. KOMEDİA YARIŞMALARININ ORGANİZASYONU ... 105
C. KOMEDİANIN YAPISI 105
D. VEZİN 106
E. OYUNCULAR 106
F. KORO 106
VII — ESKİ KOMEDİA 106
A. ARISTOPHANES'TEN ÖNCEKİ ŞAİRLER VE ÇAĞDAŞLARI 106
B. ARISTOPHANES 107
VIII — ORTA KOMEDİA 125

IX — YENİ KOMEDİA ... 126
A. MENANDROS ... 127
B. DİĞER YENİ KOMEDİA ŞAİRLERİ ... 128
X — TARİHÇİLER ... 129
A. THUKYDIDES ... 129
B. KSENOPHON ... 132
C. DİĞER TARİHÇİLER ... 139
XI — FELSEFE ... 140
A. SOPHİSTLER ... 140
B. SOKRATES ... 143
C. PLATON VE ARISTOTELES ... 143
Platon ... 143
Aristoteles ... 148
XII — HİTABET ... 154
A. HİTABETİN KÖKENLERİ ... 154
1. Sicilya Hitabeti - Koraks - Teisias ... 155
2. Sophistlerin Hitabetle İlgili Çalışmaları ... 155
3. Atina'da Hitabet ... 155
a) Adlî Hitabet ... 156
b) Siyasî Hitabet ... 157
c) Epideiktik Hitabet (Gösterişli Hitabet) ... 157
4. Attika Hatipleri Kanonu ... 157
B. DEMOSTHENES'TEN ÖNCEKİ HATİPLER ... 158
Antiphon ... 158
Andokides ... 158
Isaios ... 159
Lysias ... 159
Isokrates ... 160
C. DEMOSTHENES ... 160
D. DEMOSTHENES'İN ÇAĞDAŞLARI ... 165
Aiskhines ... 165
Hypereides ... 165
Lykourgos ... 166
Demades ... 166
Deinarkhos (veya Dinarkhos) ... 166
Demetrios Phalereus ... 167
E. ATTIKA HİTABETİNİN SONU ... 167

Dördüncü Bölüm

İSKENDERİYE DÖNEMİ (HELLENİSTİK DÖNEM)

I — NESİR ... 170
A. GRAMER, FİLOLOJİ VE EDEBİ ELEŞTİRİ ... 170
B. MATEMATİK ... 171
C. HİTABET ... 172
D. TARİH ... 172
E. COĞRAFYA ... 175

F. FELSEFE 176
1. Akademeiâ (veya Akademia) 176
2. Peripatetik Okul (Lykeion) 176
3. Kynizm 177
4. Epikourosculuk 178
5. Stoacılık 179
6. Septisizm (Şüphecilik) veya Pyrrhonizm 180
II — ŞİİR 181
A. LİRİK ŞİİR 181
B. EPİK ŞİİR 182
C. DİDAKTİK ŞİİR 182
D. DRAMATİK ŞİİR (TRAGEDİA VE KOMEDİA) 183
E. MİM 183
F. EPİGRAM 185

Beşinci Bölüm

ROMA DÖNEMİ

I — NESİR 187
A. TARİH 187
B. COĞRAFYA 195
C. FELSEFE 197
1. Platonculuk (Neo-Platonızm) ... 197
2. Peripatetik Okul 197
3. Epikourosculuk ... 198
4. Stoacılık 198
5. Septisizm 199
6. İkinci Sophistik 200
D. ROMAN 204
II — ŞİİR 207
A. LİRİK ŞİİR 207
B. EPİK ŞİİR 207
C. DİDAKTİK ŞİİR 207
D. DRAMATİK ŞİİR 208
E. ORPHİK ŞİİRLER 208

Kaynakça 209

Türkçede Eski Yunan Edebiyatından Çeviriler Bibliyografyası 211

Türkçede Eski Yunan Edebiyatı ile İlgili Eserler Bibliyografyası ... 223

GİRİŞ

I — YUNAN DİLİ

Eski Yunan dili Hint-Avrupa dil ailesine mensuptur. Hint-Avrupa kökenli bu dilin başlangıç dönemi ile edebi eserlerin verildiği dönemdeki çeşitli lehçeler arasında kuşkusuz birçok aşama mevcuttur. Bilinen lehçelerin karşılaştırılması bizi ancak lehçelerin farklı olmadığı bir zamana kadar götürmektedir.

Bu dil söz dağarcığının büyük bir kısmını ilkel kaynağından almış, bazı unsurları da Yunanlıların istila sonucu yerleştikleri topraklarda sonradan kazanmıştır. Başlangıçta mevcut olan Hint-Avrupalı unsurları kesin olarak tespit edebilmek oldukça güçtür. Ancak sonradan kazanılan unsurların bir kısmını belirlemek mümkündür. Şöyle ki, bazı eşya isimleri ve birçok yer isminde görülen «-nthos ve -ssos (-ttos) son ekinin Hint-Avrupalı olmadığı, Akdeniz havzasındaki bazı ağaç ve bitki isimlerinin başlangıçta Yunanlılar tarafından bilinmediği, *basileus* (kral) gibi idare mekanizmasıyla ilgili bazı isimlerin Yunanlılardan önce o bölgede oturan halkın dilinden alınmış olabileceği düşünülmektedir[1]. Ayrıca, Hellen göçü sonucunda dile yeni kelimelerin girmesinden başka değişiklikler de olmuş, bazı kelimelerin anlamları yeni şartlara göre değişirken, bazıları da tamamen ortadan kaybolmuştur.

O halde, Yunanlılar yeni topraklarına yerleştiklerinde dilin Hint-Avrupalı kaynağı bazı değişikliklere maruz kalmış, yeni katkılar sonucu zenginleşmiştir. Tarihî çağın başlangıcında bu söz dağarcığı artık belirli hale gelmiştir ve dışardan kelime alınması hemen hemen sona ermiştir.

II — LEHÇELER

Eski Yunan dilinin gelişimi sırasında birbirinden farklı lehçeler ortaya çıkmıştır. Bu lehçelere sırayla göz atalım:

(1) J. Humbert-H. Berguin, **Histoire illustrée de la Littérature Grecque Paris**, 1947, s. 3.

A. ION-ATTIKA LEHÇESİ

1. Ion Lehçesi:

Bu lehçe Ege Denizi'nde (Rhodos, Kos, Lesbos ve diğer bazı adalar hariç), Anadolu kıyılarında (Smyrna ve Phokaia'dan Halikarnassos'a kadar) ve Euboia'da konuşulurdu[2]. Ancak bu şehirlerin konuşma biçimleri arasında yazılı dilde bulunmayan bazı farklar vardı.

Ion lehçesinin kaynağı biraz ilkel olmakla birlikte, Homeros'un destanlarında bulunabilir. Bu lehçe daha sonra Ionia uygarlığının parlamasıyla yüksek düzeyde bir edebiyat dili haline gelmiştir. Bazı Aiolik unsurların da yer aldığı Ion lehçesi, Homeros'tan başka didaktik şiir yazarı Hesiodos ve elegeia şairi Theognis tarafından da kullanılmıştır. Fakat bu dille yazılmış en önemli eser Herodotos'un eseridir. Üstelik Herodotos bir Dor kenti olan Halikarnassos'ta doğmuştur. Bu da Ion lehçesinin Karia'ya kadar yayıldığını ispatlamaktadır. Ion lehçesi, İskenderiye döneminde Rhodoslu Apollonios gibi bazı şairler tarafından da kullanılmış ve yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır.

2. Attika Lehçesi:

Başlangıçta yalnızca Ion lehçesinin bir bölümü olan Attika lehçesi, Perikles dönemindeki yazarlar tarafından geliştirilerek ayrı bir lehçe haline geldi[3] ve diğer bütün lehçeleri geride bırakarak Yunan yazarlarının kullandığı ortak bir dil oldu.

Attika lehçesi Yunan edebiyatının en önemli eserlerini vermiş olan yazarların çoğu tarafından benimsenmiştir. Tragedia şairleri (Aiskhylos, Sophokles ve Euripides), komedia şairi (Aristophanes), en önemli hatipler (Demosthenes, Aiskhines ve Isokrates), tarihçiler (Thukydides ve Ksenophon), filozoflar (Platon ve Aristoteles)eserlerinde hep bu lehçeyi kullanmışlardır.

B. AIOL LEHÇESİ

Bu lehçe başlangıçtaki Yunan diline en yakın lehçe olarak kabul edilmektedir. Anadolu'daki Aiol kolonilerinde, Smyrna'nın kuzeyinde, Hellespontos'ta; Yunanistan'daki Boiotia'da, Thessalia'da ve Lesbos adasında konuşulurdu. Bu dilde verilen en önemli eserler Lesboslu Alkaios ile Sappho'nun ve Boiotialı Korinna'nın şiirleridir. Ayrıca Homeros'un dilinde de Aiolik unsurların yer aldığı görülmektedir.

---

(2) Bu lehçenin en önemli özelliği uzun alpha'nın (α), eta'ya (η) dönüşmesidir Diğer Yunanlılar **mater** derken Ionialılar **meter** diye telâffuz ediyorlardı.

(3) Attika lehçesinin Ion lehçesinden en belirgin farkı, epsilon (ε), iota (ι) veya rho (ρ)dan sonra gelen alpha'nın (α) devam etmesidir. Örneğin, gün kelimesi Ion lehçesinde **hemere** şeklinde söylenirken Attika lehçesinde **hemera** şekli kullanılırdı. Ayrıca, kaynaşma ve artmanın düzenli olarak kullanılması da bu lehçeye özgüdür.

C. DOR LEHÇESİ

Peloponnesos'ta (Arkadia hariç), Girit'te, Sicilya'da, Karia'da konuşulan lehçedir. Edebî bakımdan yapay bir dildir. Çünkü yaratıcıları Dor bir ülkede bile doğmamışlardır. Simonides bir Ionia adası olan Keos'tan, Pindaros ise Aiol lehçesinin konuşulduğu Boiotia'dandı. Simonides ve Pindaros'tan başka Alkman ve Theokritos da bu lehçeyi kullanmışlardır[4].

D. ARKADIA-KIBRIS LEHÇESİ

Arkadia ve Kıbrıs'ta konuşulan bu lehçe, edebiyat dili olarak kullanılmamıştır.

E. ORTAK DİL (KOINE)

İ.Ö. IV. yüzyılın ortalarından itibaren Attika lehçesi ortak bir edebiyat dili olarak kabul edilmişti. İskender, fetihleri sonucu bu dili doğuya götürünce dilin saflığı bozuldu. Üstelik resmî, idarî, ticarî ve edebî bakımdan yeni bir dilin oluşumu zorunlu hale gelmişti. İşte bu durumda oluşan yeni dile ortak dil (koine) denilir.

Daha sonra, İskenderiye Yunan edebiyatının merkezi haline gelince orada Attika lehçesinin bozulmuş şekli olan yeni bir lehçe oluştu. Son olarak da Bizans döneminde Bizans lehçesi adı verilen lehçe ortaya çıktı, bundan da Romaike veya Rumca dediğimiz dil doğdu.

III — KÜLTÜR MERKEZLERİ

Antik Yunan dünyasında bazı şehirler edebiyat ve kültür alanında sivrilmiş ve önem kazanmışlardır. Buna karşılık bazı şehirler ne sanatta, ne de edebiyatta hiç iz bırakmamışlardır. İlk edebî ürünlerin verildiği zamandan Roma'nın egemenliğine kadar geçen dönemde edebiyat yaşamında rol oynayan kültür merkezleri içinde ilki Ionia'dır. Ionia edebî üstünlüğünü Homerik dönemden başlayarak VI. yüzyılın sonuna kadar korumuştur. VI. yüzyıldan itibaren bu üstünlük Yunanistan'a geçmiş, Sicilya ve özellikle de Syrakousai şehri önem kazanmıştır. V. ve IV. yüzyıl, Yunan edebiyatının ve Atina'nın en üstün başarılarına sahne olmuştur. İskender'in ölümünden sonra Ptolemaios'lar zamanında İskenderiye, Pergamon ve Antiokheia şehirleri ön plana çıkmıştır. Roma'nın antik dünyada egemenliği ele geçirmesinden sonra Yunan şehirleri kültür alanındaki etkinliklerini sürdürmeye bir süre daha devam etmişlerdir. Ancak Lâtin edebiyatının gelişmesiyle eski parlaklıkları sönmüş ve dünyanın siyasî bakımdan

(4) Bu lehçede de Ion lehçesindeki gibi uzun alpha devam etmektedir. Ancak Ion lehçesindeki **hemere** ve **meter** yerine Dor lehçesinde **hamera** ve **mater** kullanılırdı

hâkimi olan Roma yavaş yavaş edebiyat dünyasının da merkezi haline gelmiştir.

IV — YUNAN EDEBİYATININ NİTELİĞİ

Yunan edebiyatı taklitle oluşan bir edebiyat değil, orijinal bir edebiyattır. Yazarlar her şeyi kendi özlerinden almışlar, sadece tabiatı taklit etmişlerdir. Bütün edebî türler doğal bir süreç içinde art arda ortaya çıkmış (hymnos, destan, lirik şiir, drama, tarih, felsefe, hitabet) ve belirli aşamalardan geçerek mükemmelliğe, olgunluğa erişmiştir.

Yunan edebiyatı ulusal bir edebiyattır. Çoğu zaman kendi toplumundan ilham alır, halkın inançlarını, geleneklerini, efsanelerini yansıtır. Yunan edebiyatının bütün türleri bu özelliğe sadık kalmıştır.

Yunan edebiyatı bu özelliklerinin yanı sıra çok verimli bir edebiyattır. Edebiyatın çeşitli türlerinde dikkati çekecek kadar çok ürün verilmiştir. Bu özellik yalnızca yazarlara değil, dilin zenginliğine ve kaynaklarına bağlıdır. Yunan dili çekimlerinin çeşitliliği, esnek syntaksı, edatlarının zenginliği, değişik cümle yapıları sayesinde düşüncenin bütün nüanslarını ifade eder. Bu kesinliğinin yanında şiirsel, pitoresk ve doğal bir dildir.

V — YUNAN EDEBİYATININ DÖNEMLERİ

Yunan edebiyatını incelerken çok çeşitli metotlar kullanılabilir. Her edebî tür ortaya çıkışından yok oluşuna kadar kronolojik sıraya bağlı kalarak incelenebilir, ya da aynı yüzyıl içinde çeşitli edebî türler bir arada ele alınabilir. Ayrıca bu iki metodu bir arada kullanmak da mümkündür. Yani, edebî türlerin belirli dönemler içindeki gelişimleri göz önüne alınır. Böylece hem edebî türlerin otaya çıkışı gözlemlenebilir, hem de zaman içinde uğradığı değişim görülebilir. Bu eserde konu bahsettiğimiz son metoda göre ele alınmıştır. Şöyle ki:

1. Epik Çağ: Homeros'tan önce edebiyat, Homeros, didaktik destan ve Hesiodos, epik kyklos.
2. Lirizm ve Nesrin Başlangıcı: Elegeiak şiir, iambik şiir, solo liriği, koro liriği, Nesrin başlangıcı, ilk filozoflar ve ilk felsefî okullar. Tarih yazımının başlangıcı, ilk logographlar ve Herodotos.
3. Attika Dönemi: Tragedia ve komedianın doğuşu, en önemli şairleri. Tarih yazımı, felsefe ve hitabet.
4. İskenderiye Dönemi: Gramer ve eleştiri çalışmaları, nesir (tarih, coğrafya, felsefe vb.) ve şiir türünde verilen eserler.
5. Roma Dönemi: Nesir ve şiir türünde verilen çeşitli eserler

Birinci Bölüm

EPİK ÇAĞ

I — HOMEROS'TAN ÖNCE EDEBİYAT

A. HYMNOS

Bütün edebiyatlarda olduğu gibi Yunan edebiyatında da ilk edebi tür şiirdir. Hymnos adını alan bu ilk şiirler, dinsel nitelikliydi ve tanrılar onuruna söyleniyordu. Zaten aoidos[1] denilen yaratıcıları da aynı zamanda birer rahipti. Bu durum uzun zaman bu şekilde devam etmiştir. Daha sonra dinsel nitelikli şiirler yerini daha çok eski efsanelerin, ya da kahramanlık öykülerinin anlatıldığı şiirlere bırakmıştır.

En önemli hymnos türleri şunlardan ibaretti:

Paian: Başlangıçta yalnızca Apollon şerefine söylenen ve tanrıyı öven şarkılardı. Daha sonraları diğer tanrılar için de söylendiği görülür.

Hymenaios: Evlilik törenlerini kutlamak için söylenen düğün şarkılarıdır.

Threnos: Bir çeşit yas şarkılarıdır. Ölünün yatırıldığı yatağın yanında ayakta duran aoidoslar (ozanlar) şarkıya başlarlar, kadınlar da ağlama ve inleme sesleriyle onlara eşlik ederlerdi.

B. İLK AOIDOSLAR

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, ilk şairler olan aoidoslar, dinle uğraşan kişilerdi. Şiirleri de dinî nitelikteydi. Bunlar içinde en önemlilerini şöylece sıralayabiliriz:

Linos

Tanrı Apollon ile bir Mousa'nın oğlu olan Linos, Yunanistan'ın bilinen en eski ozanlarından biriydi. Kithara çalmakta Herakles'ten üstün olduğu için, onun tarafından öldürüldüğü söylenir. Linos adı bazen hüzünlü bir yas hymnosu olarak da kabul edilir.

(1) **Aoidos** kelimesi şarkı söyleyen, şarkıcı ve şair anlamına gelir (**aeido** şarkı söylemek fiilinden).

Amphion

Bu şairin Thebai şehrinin surlarını inşa ettiği ve onun lyra'sının (lir) ezgilerine kapılan taşların kendiliklerinden gelip dizildikleri rivayet edilir.

Eumolpos

Çok eski zamanlardan beri Demeter kültünün rahiplik görevlerini yerine getiren aile, Eumolpos adlı Thrakialı bu aoidosun soyundan gelmiştir. Eumolpos'un aynı zamanda Eleusis mysterlerini de kurduğu varsayılır. Eumolpos'un soyundan gelenlere Eumolpides adı verilir. Ancak bu ismin patronymik (baba ismi) bir isimden ziyade, «iyi şarkı söyleyen» anlamındaki bir takma isim olması mümkündür.

Mousaios

Mousaios'un Eumolpos'un oğlu olduğu söylenir. Çünkü, o da Eleusis mysterleriyle ilgili bir isimdir. Orpheus'un da öğrencisi olduğu sanılan Mousaios'a maledilen *Hero ve Leandros* destanı aslında daha sonra yaşamış aynı adlı başka bir şaire aittir.

Orpheus

Homeros'tan önceki şairlerin en ünlüsü olan Thrakialı Orpheus'un gerçekten yaşayıp yaşamadığı bile kesin olarak belli değildir. Ne Homeros, ne de Hesiodos eserlerinde ondan söz etmiyorlar. Sadece Ibykos'un bir fragmanında ondan söz edildiğini görüyoruz. Bu da Orpheus'un yaşadığı kabul edilen çağdan çok sonraki bir tarihtir. Orpheus'e ait olduğu ileri sürülen eserler de Yunan edebiyatının daha sonraki yüzyıllarının ürünleridir. Antik çağda Orpheus adı çeşitli efsanelere konu olmuştur. Günümüze kadar gelen bu efsanelerde vahşi hayvanların, ağaçların, dalgaların, kayaların bile onun müziğinden etkilendiği, Argonautların seferinde Argo gemisini yönettiği, karısı Eurydike'yi dünyaya geri getirmek için cehenneme indiği ve orada Bakkhalar tarafından parçalanarak öldürüldüğü anlatılır. Yeraltı dünyasıyla ilgili bu motifler Orpheus adlı Thrakialı bir ozanın Yunanistan'a bir yeraltı tanrısının kültünü getirmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Olen

Aslen Lykialı olan Olen, hayatının büyük kısmını Delos adasında geçirmiştir. Bu adada söylenen hymnosların çoğunu onun yazdığı söylenir. Ayrıca, Olen'in epik veznin veya daktylik heksametron'un yaratıcısı olduğunu kabul edenler de vardır.

Yukarıda anlattığımız aoidoslardan başka Pamphos, Philammon ve Khrysothemis'in de isimlerini sayabiliriz.

C. EPİK AOIDOSLAR

Troia Savaşı sırasında şiir artık din görevlilerine özgü olmaktan çıkmış ve bunların yerini epik aoidoslar almıştır. Bu ozanlar şiirlerinde daha

ziyade kahramanlık öykülerini ve zaferlerini dile getirmişlerdir. En tanınmış epik aoidoslar Thamyris, Phemios ve Demodokos idi.

Thamyris

Thrakialı bir ozan olan Thamyris'in ilk aoidoslardan Philammon'un oğlu olduğu kabul edilir. Ancak diğer bir görüşe göre de, onun öğrencisidir, şiir ve müziğin sırlarını ondan öğrenmiştir.

Phemios

Homeros, destanında bu ozandan söz etmiştir. Böylece bu ozanın Akhaların Troia'dan yurtlarına dönüşünü dile getirdiğini öğreniyoruz.

Demodokos

Demodokos da Phemios gibi Homeros'un sözünü ettiği bir ozandır.

D. RHAPSODOSLAR

Yunan edebiyatında aoidoslardan sonra rhapsodoslar ortaya çıkmıştır (*Rhapsodos* kelimesi *rhapto*, dikmek ve *ode*, şarkı kelimesinden meydana gelmektedir). Bu ozanlar şiirlerini aoidoslar gibi müzik eşliğinde okumuyorlar, şehirden şehre dolaşarak okudukları şiirlerin vezin, ölçü ve temposunu ellerindeki bir değnekle idare ediyorlardı. Şiirlerinin konuları yine eskiden olduğu gibi çeşitli kahramanların başarı ve zaferleriydi. Nitekim bu dönemin adına bazen *Heroik Dönem*, yani *Kahramanlık Dönemi* adı verilir. Bu dönem sırasında çeşitli şehirlerde (Smyrna, Khios adası gibi) rhapsodoslara vezin ve ölçü öğreten okullar açılmıştır.

Rhapsodoslar içinde en ünlüsü Homeros'tur. Kuşkusuz Homeros, ilk rhapsodos değildi, ancak onların hepsini gölgede bırakmış ve bu döneme adını vermiştir.

II — EPİK ŞİİR (DESTAN)

A. YUNAN GÖÇÜNDEN SONRA ANADOLU'DA EPİK ŞİİRİN GELİŞMESİ

Epos'un (kahramanlık şiiri) vatanı Yunanistan ve Girit'ti. Fakat epik şiirin gerçek anlamda ortaya çıkışı (X. yüzyıl) ve gelişmesi XI. yüzyılda Dorlar tarafından Yunanistan'dan kovulan toplulukların bir kısmının Asia'ya göç etmesine bağlıdır. Bu göçler sonucunda yeni topraklara yerleşen halk, geleneklerini burada da sürdürmeye devam etti. Eski kahramanlık öykülerinin yanı sıra yenileri de yaratıldı. Çünkü, bu ülkeye geldiklerinde yerleştikleri bölgenin eski ahalisi ile mücadele etmek zorunda kalmışlardı.

Epik şiirin Asia'da ilk geliştiği bölge Aiolia bölgesidir. Çünkü buradaki ortam bu şiirin gelişmesi için çok uygundu. Üstelik Yunanlılar göç ettikleri zaman aoidoslar da onlarla birlikte Asia'ya gelmişlerdi. Ancak ne yazık ki, epik şiirin bu bölgedeki gelişimi hakkında çok fazla bilgi yoktur.

Destan, yani epos asıl olgunluk dönemini Ionia'da yaşamıştır. Zaten

bu türde sahip olduğumuz ilk örnekler olan *Ilias* ve *Odysseia*'da konuşulan dil hemen hemen Ionia dilidir. Ayrıca, bazı Aiolik unsurlara da rastlanmaktadır. Bütün bunlar epik şarkıların göçten sonra ilk önce Aiolia'da, daha sonra da Ionia'da gelişerek bir edebiyat türü olan destana dönüştüğünü göstermektedir. Üstelik bu iki destanın yazarı olarak kabul edilen Homeros'un vatanının da Ionia olduğu kabul edilmektedir. Bu bölgedeki birçok kentin Homeros'un vatanı olduğu konusunda birçok varsayımlar bulunmakla birlikte, Homeros'un Smyrnalı olduğu konusunda genellikle uzlaşılmaktadır. Symrna şehrinin coğrafi bakımdan Aiolia ve Ionia unsurlarının birleşmesine uygun bir yerde bulunması da bu görüşü destekler.

B. HOMEROS (Yak. İ.Ö. VIII. yüzyıl)

Hayatı: Kahramanlık destanının, yani heroik eposun en büyük temsilcisi olan Homeros'un yaşadığı tarihler ve doğduğu yer kesin olarak bilinmemektedir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, muhtemelen Ionia bölgesindeki Smyrna (bugünkü İzmir) şehrinde doğmuştur[2]. Yaşadığı dönem üzerine çeşitli düşünceler ileri sürülmüştür. En çok kabul edilen görüş, Herodotos'un eserine dayanarak öne sürülen görüştür. Örneğin, bu görüşlerden biri, Herodotos'un bir kaydına dayanmaktadır ki, buna göre ozanın İ.Ö. IX. yüzyılın ortalarında yaşamış olması gerekmektedir[3]. Ancak günümüzde Homeros'un yaşadığı dönem olarak, İ.Ö. 750-700 yılları arası kabul edilmektedir.

Homeros, şehirden şehre dolaşarak şarkılar söyleyen kör bir rhapsodos olarak kabul edilir. Bazı kaynaklar babasının adının Maion olduğunu yazarlar. Ne yazık ki yaşamı hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz.

Eserleri: Ilias ve *Odysseia* adlı iki kahramanlık destanı günümüzde genellikle Homeros'a atfedilir. Ancak, bu eserlerin yazarının Homeros olduğuna dair bazı kuşkular vardır ve bu konuda çeşitli teoriler ileri sürülmüştür. Bu konuya ileride daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

ILIAS: Bu destan daha ozanın ilk mısralarda bildirdiği gibi, Akhilleus'un öfkesini ve bu öfke sonucunda meydana gelen olayları anlatır:

> Söyle, tanrıça, Peleusoğlu Akhilleus'un öfkesini söyle.
> Acı üstüne acıyı Akhalara o kahreden öfke getirdi
> ulu canlarını Hades'e attı nice yiğitlerin,
> gövdelerini yem yaptı kurda kuşa
> Buyruğu yerine geliyordu Zeus'un.
> ilk açıldığı günden beri araları
> erlerin başbuğu Atreusoğluyla tanrısal Akhilleus'un[4]

(2) Şu kentler de Homeros'un kendi şehirlerinde doğduğunu ileri sürmüştür: Rhodos, Kolophon, Salamis, Khios, Argos ve Atina.

(3) Herodotos, **Historiai**, II, 53.

(4) Homeros, **İlyada**, çev. A. Erhat-A. Kadir, Sander Yayınları, İstanbul, 1967, s. 59.

Aslında destanın konusu Troia Savaşı'dır. Fakat eserde 10 yıl süren bu savaşın yalnızca 49-50 günlük bir dönemi işlenmiştir. Ilias destanı yalnızca bir hayal ürünü değildir, aksine tarihî bir gerçeği yansıtmaktadır. Yaklaşık XII. yüzyıla doğru Anadolu'ya göç eden Aioller, Anadolu'nun batısındaki bir kaleyi ele geçirerek yakmışlar, böylece doğan efsaneler de bir destana konu olmuştur. Zaten bu efsanenin gerçek olduğu arkeolojik buluntularla da ispatlanmış ve Troia şehrinin yeri bulunmuştur. Ozan işte bu savaşla ilgili çeşitli olayları Akhilleus'un öfkesi teması etrafında birleştirmiştir.

Destan 15.537 mısradan meydana gelmiştir. Daha sonraları yapılan bir ayrıma göre 24 kitaba bölünmüştür.

I. Kitap: Apollon rahibi Khryses, Agamemnon'un esiri olan kızı Khryseis'i fidyesini ödeyerek geri almak ister, fakat Agamemnon bu teklifi kabul etmez. Rahibin ricası üzerine tanrı Apollon, Yunan ordusuna bir veba salgını gönderir. Bu durumdan kurtulmak için danışılan kâhin Kalkhas, kızın geri verilmesi gerektiğini söyler. Agamemnon ile Akhilleus bu konuyu tartışırlar, sonunda Agamemnon, kızı vermeye razı olur, fakat onun yerine Akhilleus'un esiri olan Briseis'i alır. Bunun üzerine Akhilleus savaşa katılmayacağına dair yemin eder ve annesi Thetis'ten yardım ister. Thetis, Zeus'ten Akhilleus savaşa katılmadıkça Yunanlıların başarısız olmalarını sağlamasını ister.

II. Kitap: Baş tanrı Zeus, Yunan ordusunun komutanı olan Agamemnon'u yanıltıcı bir rüyayla savaşa girmesi için ikna eder. Yunan şefleri de yaptıkları toplantı sonucunda savaşa girmeye karar verirler. Bu kitapta ayrıca Yunan ordusunun hazırlıkları ve ordunun tanıtılması da yer alır.

III. Kitap: Troia kuvvetleri savaşmak için ovaya iner. Fakat şu şekilde bir antlaşma yapılır: Savaşın kaderini her iki taraftan seçilen birer kişi arasındaki dövüş belirleyecektir. Bu dövüş için Menelaos ile Paris seçilir. Menelaos yenilirken tanrıça Aphrodite, onu kurtarır. Bu durumda dövüş kesin bir sonuca bağlanamaz.

IV. Kitap: Pandaros adlı bir Troialının Menelaos'a ok atmasıyla savaş tekrar başlar. Ares ve Apollon Troialıların, Athena ise Yunanlıların tarafını tutmaktadır.

V. Kitap: İlk büyük muharebe. Tanrıça Athena'nın yardım ettiği Diomedes'in kahramanlıkları ve Pandaros'u öldürmesi, Aphrodite ile Ares'i yaralaması.

VI. Kitap: Kâhin Helenos, Hektor'a Troia halkının tanrıça Athena'ya dua etmesini tavsiye eder. Hektor bunun üzerine Troia'ya gelir, karısı Andromakhe ve oğlu Astyanaks ile vedalaştıktan sonra savaş meydanına döner. Bu veda sahnesi eserin en ilgi çekici kısımlarındandır:

Andromakhe karşıladı Hektor'u,
dadı da arkasından geliyordu,
memedeki yavrucağızı taşıyordu kucağında,
Hektor'un gözbebeğiydi o,
ışıldayan yıldıza benziyordu,
Hektor Skamandros'lu derdi ona,
başkaları Astyanaks, şehrin kralı, derdi.
İlyon'u tek başına koruyan Hektor'du da ondan
Hektor, baktı çocuğuna, gülümsedi.
Andromakhe yanında ağlayıp duruyordu.
Tuttu kocasını elinden, diller döktü:
«Ah kocacığım, bu hırs yiyecek seni,
yavruna, talihsiz karına acıma yok sende,
dul kalmama, biliyorum, az gün var,
Akhalar üstüne saldırıp öldürecekler seni.
Sensiz kalmaktansa toprak yutsun beni daha iyi.
Benim senden başka dayanağım yok,
alıp götürdüğü zaman ölüm seni
yalnız acılar kalacak bana.
Ne babam var benim, ne ulu anam
Kilikialıların düzenli şehrini yıkıp
yüksek kapılı Thebe'yi yerle bir ettiği gün
tanrısal Akhilleus öldürdü babamı,
Eetion'u öldürdü ama, soymadı gene de,
yüreğinde çok sayıyordu onu,
işlenmiş silâhlarıyla birlikte yaktı.
Sonra bir höyük yaptı ona.
Kalkanlı Zeus'un kızları, dağ perileri,
kara ağaçlar diktiler babamın toprağına.
Erkek kardeşlerim vardı, yedi tane,
bir günde Hades'e indi yedisi de,
çevik ayaklı Akhilleus öldürdü hepsini
paytak yürüyen sığırları, sütbeyaz koyunları yanında.
Anam ormanlık Plakos'un eteğinde kraliçeydi,
tuttu buraya getirdi onu da,
bütün malımızı da aldı getirdi.
Sonra bol kurtulmalıkla saldı onu
o da ok saçan Artemis'in okuyla
babasının sarayında ansızın öldü.
Sen bana bir babasın, Hektor,
ulu anamsın benim, kardeşimsin,
arkadaşısın sıcak döşeğimin.
Burda, kalede kal, acı bana,
yetim koma yavrumuzu, karını dul koma.
Şu incir ağacı önünde tut orduyu,
şehre ordan kolay girer düşman,
kolay çıkılır ordan duvarlara.
Üç kere denedi orasını Akhaların en iyileri
iki Aias denedi, ünlü İdomeneus denedi.
Belki onlara biri söylemişti bunu,

tanrı buyruklarını iyi bilen biri.
Kimbilir, belki de içlerine doğdu.»
Oynak tolgalı Hektor karşılık verdi, dedi ki:
«Ben de düşünüyorum bunları, karıcığım,
ama savaştan çekilirsem bir korkak gibi,
Troya erkeklerinden utanırım,
bakamam uzun entarili kadınların yüzüne,
içimden de gelmez, ne yapayım;
ün kazanmak için hem babama, hem kendime,
öğrenmişim aulgan olmayı,
Troyalılarla en önde dövüşmeyi öğrenmişim.
Kafama, yüreğime komuşum ben şunu:
Elbet bir gün yok olacak kutsal İlyon,
Priamos. Onun iyi kargı kullanan halkı.
O vakit ne Troyalıların acısı umurumda olacak,
ne Hekabe'nin, ne kral Priamos'un acısı,
ne de kardeşlerimin acısı umurumda olacak,
o kardeşlerim ki hem çok, hem soyludurlar,
gene de düşmana boyun eğip, girecekler toprağa.
Benim üzüntüm sensin asıl,
tunç zırhlı Akhalardan biri alacak hür gününü
götürecek seni göz yaşları içinde,
düşünüyorum o zaman çekeceğin acıyı,
bu yüzden arkada kalacak gözüm
Argos'a gidip tezgâh dokuyacaksın,
gireceksin bir yabancı kadının buyruğu altına.
Su taşıyacaksın Messeis ırmağından, Hyperie ırmağından,
çökecek omuzlarına kara kader,
çekeceksin bin türlü sıkıntı.
Göz yaşı dökerken görecek biri, diyecek ki:
«Hektor'un karısıydı bu kadın,
Hektor, İlyon'un çevresindeki kavgada,
Troyalıların en başında dövüşürdü.»
İşte böyle diyecek bir gün bir adam,
yeniden tazelenecek senin acın,
seni kölelik gününden kurtaracak
böyle bir erkeğin olmadığına yanacaksın.
Köleliğe sürüklenirken çığlığını duymaktansa
dağlar gibi toprak örtsün beni daha iyi.» [5]

VII. Kitap: Hektor ile Aias arasındaki dövüşe gün batarken ara verilir ve gece her iki ordugâhta da toplantılar yapılır. Nestor, ölülerin gömülmesi için bir mütareke yapılmasını ister, Antenor ise Helena'nın ve onunla birlikte kaçırılan hazinelerin teslimi düşüncesini ileri sürer. Yapılan mütareke sonucu ölüler gömülür ve Hellen ordugâhı sağlamlaştırılır.

(5) Homeros, **İlyada**, çev. A. Erhat-A. Kadir, Sander Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1967, s. 181 vd

VIII. Kitap: Zeus yaptığı bir toplantıda, diğer tanrıların savaşa müdahale etmelerini yasaklar. Bu arada Hellenlerin püskürtülmesi üzerine Hera ve Athena onlara yardım etmek isterlerse de Zeus, Iris'i göndererek engel olur.

IX. Kitap: Agamemnon, Yunanlıların tekrar başarısızlığa uğraması üzerine yurda dönülmesini teklif ederse de Diomedes bu teklifi reddeder. Nestor ise Akhilleus'un yatıştırılması ve tekrar savaşa katılması için ikna edilmesi düşüncesini ileri sürer. Agamemnon bu fikri onaylar ve Briseis'i iade etmeye razı olur. Aias, Odysseus ve Phoiniks, Akhilleus'un yanına giderek onu ikna etmeye çalışırsa da Akhilleus barışmaya yanaşmaz.

X. Kitap: Geceleyin keşfe çıkan Odysseus ve Diomedes, Dolon'u gafil avlarlar. Troialıların yardımına gelen Thrakia kralı Rhesos'u öldürerek, atlarını alıp kaçarlar.

XI Kitap: Agamemnon yaralanarak geri çekilir. Diomedes, Odysseus, Makhaon ve Eurypylos da yaralanır. Bu arada Akhilleus, arkadaşı Patroklos'u göndererek durumu öğrenmesini ister. Nestor, Patroklos'tan muharebeye tekrar katılması için Akhilleus'u ikna etmesini ister.

XII. Kitap: Hellenlerin ordugâhlarının suru yanında çarpışmalar cereyan eder. Sarpedon ile Glaukos, askerleriyle Mnestheus'un koruduğu kuleye saldırır. Aias ile Teukros yiğitçe karşı koyar. Sonunda Hektor kapıyı kırar ve Troialılar Yunan ordugâhına girerler.

XIII. Kitap: Poseidon güç durumdaki Yunanlıların yardımına gelir. Bu arada Hektor, Yunanlıların savaş gemilerinin yakınına kadar sokulmayı başarır.

XIV. Kitap: Agamemnon gemileri denize indirip geceleyin kaçmayı teklif eder. Odysseus ise buna şiddetle karşı çıkar. Hera, kocası Zeus'u uyutup Hellenlerin yardımına gelir. Hektor, Aias'ın attığı bir taşla yaralanır.

XV. Kitap: Troialılar geri çekilir. Zeus uyanınca zaferi Troialıların kazanacaklarını söyler. Apollon tarafından tedavi edilen Hektor, Yunanlıları gemilere doğru çekilmeye zorlar ve Aias ile dövüşür.

XVI. Kitap: Bir Yunan gemisinin yakılması üzerine Patroklos, Akhilleus'un yanına gelerek, Hellenlerin içinde bulundukları güç durumu anlatır. Akhilleus de bunun üzerine arkadaşı Patroklos'a kendi silâhlarını verir. Troialılar, Akhilleus'un silâhlarını görünce korkarak geri çekilirler. Hektor da geri çekilmek zorunda kalır. Patroklos, Troialıları surlara kadar kovalar, fakat Hektor tarafından öldürülür.

XVII. Kitap: Patroklos'un cesedi etrafında korkunç bir mücadele cereyan eder, fakat silâhlar Hektor tarafından alınır. Ancak, Menelaos, cesedin götürülmesine engel olur ve gemilere kadar götürmeyi başarır. Antilokhos, Patroklos'un ölümünü bildirmek için Akhilleus'un yanına gönderilir.

Telemakhia (I-IV. Kitap)

I. Kitap: Bir tanrılar toplantısında Odysseus'un artık memleketine dönmesine karar verilir. Bu esnada Odysseus, yedi yıldır Kalypso'nun oturduğu Ogygia adasında bulunmaktadır. Odysseus'un oğlu Telemakhos ise tanrıça Athena'nın teşviki ile yolculuğa çıkarak, babası hakkında haber toplamaya karar verir.

II. Kıtap: Telemakhos bir toplantı yaparak, kendisine bir gemi hazırlanmasını ister. Tanrıça Athena, ona gemi ve yolculuk arkadaşları sağlar. Böylece Telemakhos yola çıkar.

III. Kitap; Telemakhos, Pylos'a varır. Orada Nestor tarafından çok iyi karşılanır, Nestor, ona bazı Hellenlerin ve Agamemnon'un sonunu anlatır. Odysseus hakkında hiçbir şey bilmediği için, ona Sparta kralı Menelaos'un yanına gitmesini öğütler.

IV. Kitap: Telemakhos, Sparta'ya gelir ve orada babasının sağ olduğunu öğrenir. Bu esnada annesinin talipleri de Ithaka'ya döndüğü zaman Telemakhos'u öldürmeye karar verirler. Penelope, oğlunun yolculuğunu ve taliplerin niyetini öğrenince, çok üzülür.

Odysseus'un Adadan Ayrılması (V-VIII. Kitap)

V. Kitap: Yeni bir tanrılar toplantısında Zeus, Athena'nın ricasıyla Hermes'i Ogygia adasına göndererek, Kalypso'dan Odysseus'un gitmesine izin vermesini ister. Kalypso bu emre boyun eğip, haberi Odysseus'e bildirir. Odysseus bir sal yaptıktan sonra yedi yıl kaldığı bu adadan ayrılır. Poseidon'un çıkardığı bir fırtına yüzünden salı parçalanınca, deniz perisi Leukothea'nın verdiği bir örtü sayesinde yüzerek Skheria ırmağının ağzına girer ve böylece Phaiaklar adasına çıkar.

VI. Kitap: Phaiaklar kralının kızı, arkadaşlarıyla birlikte nehir kıyısında çamaşır yıkarken Odysseus'u görüp, ona yiyecek ve elbise verir, sonra da babasının sarayına davet eder.

VII. Kitap: Nausikaa'nın babası Alkinoos ile annesi Arete, konuğu çok iyi karşılarlar. Odysseus, krala, Ogygia adasından hareket ettikten sonra başına gelenleri anlatır, fakat kim olduğunu söylemez.

VIII. Kitap: Kral, Odysseus'e yardım edilmesini ister ve ona bir gemi hazırlatır. Bu arada onu uğurlamak için bir şölen tertiplenir. Şölen sırasında ozan Demodokos, Troia atı efsanesini dile getirir. Bunun üzerine Odysseus, heyecanlanıp gözleri yaşarınca Alkinoos, ona kim olduğunu ve niçin ağladığını sorar.

Odysseus'un Hikâyesi (IX-XII. Kitap)

IX. Kitap: Odysseus, bunun üzerine kim olduğunu söyler:

> Çok akıllı Odysseus ona karşılık verdi, dedi ki:
> «Yüce Alkinoos, bu koca halkın seçkin kralı,
> ne güzel şeydir dinlemek bir ozanı,

hele sesi bu ozan gibi tanrılara denkse,
bundan daha güzel başka ne var yeryüzünde,
az şey mi barış içinde yaşaması bütün halkın,
evlerde şölen yapıp ozanı dinlemesi,
sıra sıra oturulması et ve ekmek dolu sofralarda,
şarap karılan sağraktan doldurulması şarap sunanın,
ve getirip dökmesi herkesin tasına ayrı ayrı.
Ben bundan daha güzel bir şey düşünemem.
Ama senin gönlün ister, ille de anlatayım çektiklerimi,
o yürekler acısı dertlerim tazelensin yeniden.
Nerden başlayayım, hangi birini anlatayım, nasıl bitireyim?
Gökteki tanrılar bana öyle çok acı vermiş ki.
Adımı söyleyeyim sizlere ilk peşin.
bari siz de bilesiniz ben kimim,
varırsam uzaktaki yurduma bir gün kurtulup ölümden
bir konuğunuz olacak sizin bilesiniz orda.
Laertes'in oğlu Odysseus'um ben,
kurnazlığımla tanınmışım tekmil insanların arasında,
benim işte o, ünü ta göklere yükselen adam.
Otururum uzaktan görünen İthake'de,
çünkü kocaman bir dağ vardır üstünde,
yaprakları hışırdayan Neritos dağı,
sarmıştır çevresini bir sürü ada,
Dulikhion, Same, ormanlarla kaplı Zakynthos,
çok yakındır bu adalar birbirlerine,
İthake yakındır karaya ve odur batıya en dönük olan.
ötekilerse ya doğuya ya güneye bakar açık denizde.
Kalabalıktır ve yetiştirir güzel delikanlılar,
görmedim bu dünyada ben ondan daha tatlı toprak.
İşte oralarda, oyuk mağaralarda beni Kalypso alıkoymuştu
İstiyordu bu yüce tanrıça ille kocası olayım.
Tıpkı onun gibi Kirke de tutmuştu beni
Aiaie'deki sarayında binbir düzenle,
kocası olayım istiyordu o da.
Ama hiçbiri kandıramamıştı göğsümde yüreğimi,
ana baba evinden daha sıcak olamaz hiçbir yer.
el toprağının en zengin sarayında yaşasa bile
gene uzaklarda özler durur insan baba evini.
Ama gelin anlatayım şimdi size Troya dönüşünü,
anlatayım Zeus'un ne belâlar yağdırdığım başıma.» [7]

Odysseus böylece başından geçenleri anlatmaya başlar. Troia'nın alınmasından sonra yola çıkışını, Kikonların, Lotophagların ve Kyklopsların ülkesine gelişini ve burada arkadaşlarından bir kısmını yiyen Polyphemos'

(7) Homeros, **Odyssela**, çev. A. Erhat-A. Kadir, Sander Yayınları, Yüz Büyük Eser Dizisi: 2, İstanbul, 1970, s. 164 vd.

XVIII. Kitap: Akhilleus, arkadaşının ölümünü öğrenince çok büyük ertesi gün savaşa devam etmek amacıyla ovada kalırlar. Akhilleus, Hektor' bir üzüntü duyar ve Agamemnon'a olan kininden vazgeçer. Troialılar ise un başını ele geçirmeye ve silâhlarını geri almaya yemin eder. Akhilleus' un annesi Thetis'in ricası üzerine Hephaistos yeni silâhlar yapar.

XIX. Kitap: Thetis, oğluna yeni silâhlarını getirir. Akhilleus ve Agamemnon bir toplantıda barışırlar. Agamemnon, Briseis'i ona iade eder.

XX. Kitap: Tanrılar toplantısında Zeus artık tanrıların da savaşa girmesine izin verir. Akhilleus ile Aineias dövüşürken Poseidon, Aineias'ı kurtarır. Bu arada Hektor'un kardeşi Polydoros da öldürülür.

XXI. Kitap: Akhilleus, düşmanların bir kısmını Ksanthos ırmağına sürükler, bu yüzden ırmak tanrısı da ona karşı savaşır. Akhilleus, Troialıları surlara kadar kovalar.

XXII. Kitap: Hektor, Akhilleus'un elinden kurtulmak için şehrin surları etrafında üç defa koşar, sonra Akhilleus'un karşısına çıkar, fakat öldürülür. Cesedi Akhilleus tarafından arabanın arkasına bağlanarak gemilere kadar sürüklenir.

XXIII. Kitap: Akhilleus artık arkadaşının intikamını almıştır. Ona karşı son görevini de yerine getirir ve cenaze törenini yapar. Patroklos'un cesedi ile birlikte 12 Troialı esir de yakılır.

XXIV. Kitap: Akhilleus, Hektor'un cesedini Patroklos'un mezarının yanına kadar getirir. Bu arada Hektor'un babası gelip, ondan oğlunun cesedini kendisine vermesini ister. Akhilleus, sonunda yumuşar ve cesedi verir. Ayrıca, 11 günlük bir mütareke yapılır. Bu müddet içinde Hektor' un cenaze merasimleri yapılır.

ODYSSEIA: Ilias'ın devamı niteliğinde olan bu destan, Odysseus adlı kahramanın Troia'nın alınışından sonra yurduna dönüşünü ve bu arada başından geçen olayları anlatmaktadır. Şair bunu eserin ilk mısralarında dile getirir:

> «Anlat bana, tanrıça, binbir düzenli yaman adamı,
> kutsal Troya'yı yerle bir etmişti hani,
> sonra sürünmüş durmuştu ordan oraya,
> ne çok yerler görmüş, ne çok insan tanımıştı
> ne de çok acı çekmişti denizlerde yüreği,
> kurtarayım derken kendi canını,
> yoldaşlarına dönüş yolunu açayım derken...» [6]

10 yıllık bir dönemi konu alan ve 12.000 mısradan oluşan destan *Telemakhia,* Odysseus'un adadan ayrılması, Odysseus'un hikâyesi ve Odysseus' un dönüşü olmak üzere dört kısımda incelenebilir:

(6) Homeros, **Odysseia,** çev. A. Erhat-A. Kadir, Sander Yayınları, Yüz Büyük Eser Dizisi: 2, İstanbul, 1970, s. 33.

un gözünü kör ederek oradan kaçışını anlatır. Kyklops Polyphemos da babası Poseidon'dan, bunun intikamını almasını ister.

X. Kitap: Odysseus burada da rüzgârlar kralı Aiolos'un adasına gelişini anlatır. Aiolos'un içine rüzgârları doldurduğu tulumu arkadaşları zamanından önce açınca rüzgârlar dağılır ve fırtına kopar. Gemileri tekrar Aiolos'un adasına atılır. Tekrar hareket ettikten sonra, insan yiyen Laistrygonların ülkesine gelirler. Laistrygonlar, arkadaşlarından bir kısmını ve gemilerini yok ederler. Odysseus geri kalan tek gemiyle yola çıkar ve büyücü Kirke'nin adasına gelir. Burada bir yıl kaldıktan sonra Kirke'nin tavsiyesi üzerine yeraltına gidip, kâhin Teiresias'a danışmaya karar verir.

XI. Kitap: Odysseus, Kimmerler ülkesine gelir ve yeraltına inerek orada Teiresias ile buluşur. Kâhin, ona ölümüne kadar başından geçecek olayları anlatır. Annesi Antikleia, Leda, Ariadne, Agamemnon, Akhilleus, Patroklos ve Aias ile buluşur.

XII. Kitap: Odysseus tekrar Kirke'nin adasına dönerken, yolda Sirenlerin (Seirenes) elinden kurtulur. Skylla ve Kharybdis'ten geçerek Helios'un (Güneş) adasına gelir. Arkadaşları, onun hayvanlarından birkaçını kesince Helios, Zeus'ten onların gemisini yıldırımla çarpmasını ister. Gemi batar, yalnızca Odysseus kurtulur ve Ogygia adasına çıkar.

Odysseus'un Dönüşü (XIII-XXIV. Kitap)

XIII. Kitap: Odysseus böylece başından geçenleri anlattıktan sonra Phaiaklar adasından memleketi Ithaka'ya gitmek için yola çıkar. Phaiaklar, onu uyurken Ithaka kıyısına bırakırlar. Odysseus uyanınca tanrıça Athena, onu bir dilenci kılığına sokar ve sadık domuz çobanı Eumaios'un yanına gitmesini söyler.

XIV. Kitap: Eumaios, Odysseus'u çok iyi karşılar, fakat tanımaz. Ona taliplerin sarayda yaptıklarını anlatır. Odysseus, kendisinin Giritli olduğunu ve Odysseus'un çok yakında ülkesine döneceğini söylerse de Eumaios buna inanmaz.

XV. Kitap: Telemakhos, artık Ithaka'ya dönmektedir. Tanrıça Athena Sparta'da Telemakhos'un rüyasına girmiş ve annesinin taliplerinin kendisine hazırladıkları tuzaktan kurtulması için yol göstermiştir. En nihayet Telemakhos, Ithaka'ya varır.

XVI. Kitap: Telemakhos, dönüşünü annesine bildirmek için gizlice Eumaios'u gönderir. Onun yokluğu sırasında Odysseus, kendisini oğluna tanıtır ve ikisi birlikte talipleri öldürmek için bir plan hazırlarlar. Bu arada talipler de Telemakhos'u öldürmeye hazırlanmaktadırlar. Eumaios, dönüşünde Odysseus'u yine dilenci kılığında bulur.

XVII. Kitap: Telemakhos şehre, annesinin yanına gider. Onun arkasından Eumaios ile Odysseus de saraya gelir. Keçi çobanı Melantheus, ikisiyle de alay eder. Odysseus'un yaşlı köpeği Argos, sahibini tanır tanımaz, heyecandan ölür. Taliplerden biri olan Antinoos, Odysseus'a hakaret eder.

XVIII. Kitap: Odysseus, dilenci Iros ile kavga eder, yeniden hakaretlere uğrar. Bu arada Penelope de kocası için üzülmektedir. Akşam, talipler toplandıkları zaman hizmetçiler de Odysseus ile alay ederler.

XIX. Kitap: Odysseus ile Penelope karşılaşırlar. Odysseus kendisini tanıtmaz, ancak Odysseus'un yakında döneceğini söyler. Dadısı Eurykleia ayaklarını yıkarken onu tanırsa da Odysseus susması için dadıyı ikna eder.

XX. Kitap: Talipler yeni bir ziyafet sırasında Odysseus ile alay ederler. Ayrıca, Penelope ile evlenmek için ısrarlarını sürdürürler.

XXI. Kitap: Penelope, taliplerin ısrarından kurtulmak için ancak Odysseus'un yayını gerebilecek olan kimseyle evlenebileceğini söyler. Hiç kimse yayı germeyi başaramaz. Bu arada Odysseus; kendisini iki sadık çobanı Eumaios ile Philoitios'a tanıtarak kapıları kapattırır. Sonra yayı gerer ve yarışmayı kazanır.

XXII. Kitap: Odysseus, dilenci elbiselerini çıkardıktan sonra kendini tanıtır ve taliplerin hepsini öldürür. Sadece ozan Phemios ile haberci Medon'a dokunmaz.

XXIII. Kitap: Eurykleia, Penelope'ye kocasının gelip, talipleri öldürdüğünü haber verir. Penelope kısa bir tereddütten sonra, onun kocası olduğunu anlar. Her ikisi de bunca zaman başlarından geçenleri birbirlerine anlatırlar.

XXIV. Kitap: Hermes, öldürülen taliplerin ruhlarını yeraltı dünyasına götürür. Odysseus ise babası Laertes'in yanına gider. En nihayet Ithakalılar, taliplerin intikamını almak isterlerse de, tanrıça Athena onları Odysseus ile barıştırır.

Homerik Destanlarla İlgili Çalışmalar: Homeros'un destanları kesin tarihleri bilinmemekle birlikte VIII. yüzyılın ortasına yerleştirilir. Başlangıçta yazılı olup olmadıkları uzun zaman tartışma konusu yapılmış olan bu destanlar muhtemelen şehirden şehre dolaşan rhapsodoslar tarafından ezbere okunarak yayılmışlardır. Ayrıca, şehirlerde belirli zamanlarda özellikle tanrılar için yapılan şenliklerde de Homeros'un şiirleri okunuyordu. Bir rhapsodos bütün bir destanı okuyamadığı için, rhapsodoslar birbirlerinin bıraktığı yerden okumaya devam ediyorlardı. Ozanlar bazen değişiklikler veya eklentiler yaptıkları için bu durumu bir düzene bağlama gereği duyuldu. Solon bu amaçla yaklaşık İ.Ö. 600 yılında Homeros'un destanlarının yazılı bir esasa göre doğru bir sırayla okunmasını emretti.

Peisistratos ise, destanların metninin düzenlenmesi ve tespit edilmesiyle meşgul oldu ve bu şiirlerin rhapsodoslar tarafından sırayla değişerek okunması geleneğini koydu [8].

(8) J. Humbert-H. Berguin, **Histoire illustrée de la Littérature grecque**, Paris, 1947, s. 32 vd.; L. Laurand, **Manuel des Etudes grecques et latines**, Paris, 1950, s. 110; M. Hadas, **A History of Greek Literature**, New York, 1950, s. 27.

Antik çağda daha sonraları da bu metinler üzerinde çalışanlar olmuştur. Bunlara *Diaskeuastai* (bir eseri gözden geçiren veya düzeltenler) denir. Zoilos adlı gramerci ise, Homeros'u çok sert bir şekilde eleştirmesiyle tanınmıştır.

İskenderiye döneminde de Homeros'un gözden geçirilmiş metinleri hazırlanmıştır. Bu metinleri hazırlayanların en ünlüleri Ephesoslu Zenodotos, Byzantionlu Aristophanes, Samothrakeli Aristarkhos'tur[9]. Homeros'un destanlarını 24 kitaba ayıranın ise Zenodotos olduğu sanılmaktadır. 1781'de Villoison tarafından bulunan bir Venedik elyazması bütün bu çalışmaların bir özetini kapsar.

Homeros Sorunu: Antik çağda *Ilias* ve *Odysseia* adlı destanların Homeros'un eseri olduğu genellikle kabul edilirdi. Fakat İskenderiye döneminde Ksenon ve Hellanikos adlı edebiyatçılar bu eserlerin Homeros'un olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu düşüncenin taraftarlarına Khorizontes (ayırıcılar) denirdi. Fakat bu iddialar o sırada pek tutulmamış ve zamanla unutulmuştur.

XVII. ve XVIII. yüzyılda Homeros ile ilgili bazı araştırma ve tartışmaların yeniden başladığını görüyoruz.

Rahip Aubignac (1604-1676), 1715 yılında kendisinin ölümünden sonra yayınlanan «*Conjectures académiques*» adlı eserinde Homeros'un varlığı hakkındaki tereddütlerini ifade etmiş ve *Ilias* ile *Odysseia*'nın çeşitli ozanlar tarafından yazılmış küçük şiirlerin birleşmesinden oluştuğunu ileri sürmüştür. Bu görüş eserin yayınlandığı sıralarda pek ilgi görmemiştir.

Bentley (1662-1742) ve Vico (1668-1774) da destanların aynı şair tarafından yazıldığı düşüncesini şüpheyle karşılamışlardır. 1781'de Villoison tarafından Venedik'te bulunan bir *Ilias* metninde Aristarkhos'un ve bazı İskenderiyeli gramercilerin düzeltmeleri ve bazı işaretleri bulunuyordu. İşte bu metin ile o zamana kadar bilinen geleneksel metin arasındaki farklar Wolf'u (1759-1824) Homeros problemini tekrar incelemeye sevketti. Görüşlerini «*Prolegomena ad Homerum*» adlı eserinde bir araya getiren Wolf, yazarların ve destanların birliğini kesinlikle kabul etmiyordu[10]. Wolf şu delilleri ileri sürmüştü: Homeros'un şiirlerinin oluştuğu dönemde yazı henüz bilinmiyordu. Bir insanın yazı olmaksızın bu kadar geniş bir eseri düzenlemesi mümkün değildir. Üstelik bu şiirler okunmak için değil, ezbere okunmak için hazırlanmıştır. Ayrıca, özellikle *Ilias* destanında ortak bir plan yoktur. Eserdeki bazı tutarsızlıklar da tek bir yazardan ziyade birçok yazarın bulunması ihtimalini arttırmaktadır.

Wolf bu delillerden hareket ederek, destanların tek bir yazarın eseri olmayıp, değişik ozanlar tarafından yazılmış rhapsodilerden oluştuğunu ile-

(9) A. Lesky, **A History of Greek Literature**, çev. J. Willis-C. de Heer, London, 1966.

(10) J. Humbert-H. Berguin, a.g.e., s. 34 vd.; L. Laurand, a.g.e., s. 113 vd.; A. Georgopapadakou, **Hellenike Grammatologia**, Thessalonike, 1977, s. 38 vd.

ri sürmüştü. Ayrıca, bu destanların halk için yazılmış ilkel nitelikteki eserler olduğunu düşünüyordu. Ancak, Wolf'un ileri sürdüğü deliller ve vardığı sonuçlar günümüzde geçerli değildir. Şöyle ki, destanların yazıldığı devirde, yazının bilinmediği varsayımının doğru olmadığı bilinmektedir. Kazılar sonucunda bulunan ve XII. yüzyıla tarihlenen bir Fenike metni, yazının bu destanlardan daha önce de mevcut olduğunu gösteriyor. Meillet, Homeros metninin Peisistratos zamanından daha önce arkaik bir yazıyla kaleme alındığını düşünmektedir. Destanlarda yazıyla ilgili hiçbir belirtinin olmayışını da yazarın heroik dönemde geçen bir olayı anlattığı için buna özellikle itina göstermesiyle açıklamaktadır. Çünkü, destanlarda anlatılan olay, yazının bilinmediği devirlerde geçiyordu.

Wolf'un ilkel olarak kabul ettiği bu destanların incelenmesi, eserlerin hiç de ilkel olmadıklarını, aksine çok yüksek düzeyde bir anlatıma sahip olduklarını gösterir. Destanlar, Ionik ve Aiolik unsurların karışımından oluşan edebi bir dille yazılmışlardır. Üstelik Girit ve Mykenai'da gerçekleştirilen kazılar, X. ve IX. yüzyılda Hellenlerin hiç de ilkel bir toplum olmadıklarını göstermiştir. Bütün bunlar, *Ilias* ve *Odysseia*'nın destan türünün başarısız girişimleri olmayıp, daha önceki uzun bir gelişmenin ürünleri olduğunu göstermektedir.

XIX. yüzyılda Almanya'da Lachmann, G. Hermann, Köchly, Kirchhoff, Fick, Christ adlı bilginler, Wolf'un sisteminden türeyen birçok sistem kurdular.

Fransa'da ise 1887 yılında M. Croiset «*L'Histoire de la Littérature grecque*» adlı eserinde Almanya'da geçerli olan sistemleri temsil eden bir görüş sergiledi. Yazar, *Ilias* konusundaki fikirleri için W. Christ'ten, *Odysseia* için ise A. Kirchhoff'tan esinlenmiştir. Croiset'nin görüşleri bütün Fransa'da yayıldı ve ilgiyle karşılandı. Bu görüşe karşı çıkanlar ise azınlıkta kaldı [11].

XX. yüzyılın başlangıcından itibaren bilim dünyasında yeni bir eğilim ortaya çıkmaya başladı. Bu yeni görüşün temsilcileri, destanların ve yazarların birliğini kabul etmeyenlere karşı çıktılar. Bazı bilim adamları ise en azından iki şair olduğunu kabul ederler. Ancak bu konuda ileri sürülen deliller çok kuvvetli değildir ve bu görüşü ispatlamaz.

Günümüzde *Ilias* ve *Odysseia*'nın Homeros'un eseri olduğu kabul edilir. Homeros, muhtemelen ağızdan ağza dolaşan kahramanlık şarkılarını birleştirip ölümsüz iki destan meydana getiren yetenekli bir şairdi.

Homeros'un Sanatı: Homeros'un dili Ionik ve Aiolik lehçe unsurlarının birleşmesinden oluşan bir dildir. Zengin, soylu, ahenkli ve yumuşaktır. Bu yumuşaklık sessizlere oranla sesli harflerin daha fazla bulunmasından kaynaklanır.

Homeros'un destanlarındaki dil, günlük yaşamda kullanılmayan ve yalnızca şiire özgü bir dildir. Bu dilin en önemli özelliklerinden biri, bazı

(11) L. Laurand, a.g.e., s. 113 vd.

kalıp ifadelerın yer almasıdır. Bu ifadeler ya kişilerin ve tanrıların isimlerinin yanına eklenen epithetler şeklindedir (sözgelimi tez ayaklı Akhilleus, ak kollu Hera, tanrıların ve insanların babası Zeus, bulutları toplayan Zeus, gök gözlü Athena), ya da zaman zaman hiç değişmeden tekrarlanan bazı mısra veya sözlerden oluşmaktadır. Bu formüllerin iki amacı vardır: Birincisi, ozana ezbere okurken yardımcı olmak ve dikkati çekmek, ikincisi ise, vezinle ilgili bazı kolaylıklar sağlamaktır.

Homeros'un destanlarının diğer bir özelliği ise, benzetmelerdir. Benzetmelerde kullanılan kalıplar hemen hemen aynıdır, sadece içerik değişir, tasvirlere gelince son derece canlı ve renklidirler. Psikolojik ayrıntılar ise ince bir gözlemin ürünüdür.

Ilias ve *Odysseia*'da nutuklar da önemli bir yer tutarlar. Şair, kahramanlarını ikna etmeye ve heyecanlandırmaya en uygun tarzda konuşturur. Bu nutuklar, psikolojik ikna kurallarına o kadar uygundur ki, daha sonraları hitabet sanatının da bu kurallar üzerine dayandığını görürüz.

Kişiler idealize edilmiş olmakla birlikte, son derece insanîdirler. Karakterleri çok gerçek bir şekilde çizilmiş, en önemli nitelikleri özellikle belirtilmiştir. Tanrılar, insan gibi tasvir edilmişlerdir, aynı onlar gibi çeşitli duyguları vardır, yaralanırlar, acı çekerler; fakat insanlardan daha güçlü ve ölümsüzdürler.

Şaîr, destanların kompozisyonunu yaparken çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Bazı olayları geriye dönüşlerle anlatır *(Odysseia*'nın IX-XII. Kitapları). Bazen meraklandırmak için bir öyküyü yarım bırakıp başka bir konuya geçer. Bazen de beklenmedik olayları araya sokar.

Ilias ve *Odysseia*'da destan türüne özgü bir vezin olan heksametron vezni kullanılmıştır. Bu vezin altı metrondan meydana gelir. Her metronda bir uzun, iki kısa hece (daktylos) veya iki uzun hece (spondeios) vardır. Bazen daktylos ve spondeios mısra içinde karışık bir şekilde de kullanılabilir. Bu esneklik sayesinde heksametron vezni 32 kadar değişik şekil alabilir.

Homeros'a Maledilen Diğer Eserler:

BATRAKHOMYOMAKHIA (Kurbağa-Fare Savaşı) Ilias'ın komik bir taklidîdir. Fareler ve kurbağalar arasındaki bir savaşı anlatır. Kral Psikharpaks (kırıntı toplayan), kurbağa Physignathos'un (şişkin yanaklı) hatası yüzünden boğulunca fareler intikam almak için kurbağalara savaş açar. Fakat Zeus, yengeçleri yardıma gönderir, onlar da fareleri kaçırır.

Eser oldukça eğlendiricidir, kahramanların isimleri ilginç bir buluştur. Bu eser kraliçe Artemisia'nın kardeşi Pigres'e de maledilir.

MARGITES: Günümüzde kayıp olan bu şiir, komik bir destandır. Tragedia için *Ilias* ve *Odysseia*'nın önemi nasılsa, bu eser de komedia için o değerdeydi. Eser birçok işe kalkışan, fakat giriştiği bütün işleri ters yapan veya altüst eden birini konu almaktadır.

Hymnos'lar: Çeşitli tanrılara hitap eden ve epik törenlerin başlangıcında söylenmeye özgü 34 parçadan ibarettir. Heksametron vezniyle yazılmış bu hymnosların en güzeli, Apollon Delios için yazılmış olan hymnostur. Burada örnek olarak şairin Demeter için yazdığı küçük bir hymnosu veriyoruz:

Başlıyorum terennüm etmeye
Güzel saçlı, yüce tanrıça Demeter'i
Ve güzellikte eşsiz kızı Persephone'yi.
Selâmı sana ey tanrıça!
Ol şehrin selâmeti
Ve şarkımın esin kaynağı! [12]
(Çeviren: G. Çelgın)

Epigram'lar: Çok kısa küçük şiirlerdir.

C. EPİK KYKLOS

Epik şiir en önemli temsilcisi Homeros'tan sonra VI. yüzyıla kadar devam etti. *Ilias* ve *Odysseia*'nın dışında kalan bu destanlara topluca «epik kyklos» (epik çevre, destan çemberi) adı verilir [13]. Ancak bu isim ilk defa Milâttan sonraki yüzyıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Epik kyklosa dahil olan eserler günümüzde kayıptır, fakat isimlerini başka eserler vasıtasıyla öğrenmek mümkün olmuştur. Bu destanlara kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

1. Troia Destanları:

Aithiopis: Ilias'ın devamı niteliğinde olan ve Akhilleus'un ölümüne kadar geçen olayları anlatan destan, Miletoslu Arktinos'un eseridir.

Iliou Persis (Ilion'un Yıkılışı): Troia'nın alınışını ve yıkılışını konu alan bu destan da Miletoslu Arktinos'undur.

Ilias Mikra (Küçük Ilias): Lesboslu Leskhes'in eseri olduğu kabul edilen bu destan, *Aithiopis*'in devamı niteliğindeydi ve Troia'nın alınışını dile getiriyordu.

Kypria Epe (Kıbrıs Destanları): Kıbrıslı Stasinos veya Hegesias'a ait olan destan *Ilias*'tan önceki olaylar ve Helena'nın kaçırılışını konu almaktadır.

Nostoi (Dönüşler): Troizenli Hagias (veya Agias) tarafından yazılmıştır. Akhalı kahramanların yurda dönüşleri anlatılmaktadır.

Telegonia: Kyreneli Eugamon'un (veya Eugammon) yazdığı bu eser, Odysseus'un yurduna dönüşünden, ölümüne kadar geçen olayları ele alır, yani *Odysseia*'nın devamıdır.

---

(12) **Homerische Hymnen**, ed. A. Weiher, Tusculum Bücherei, München, 1951, s. 116.

(13) Hense-Leonard, **Hellen-Lâtin Eski-Çağ Bilgisi**, çev. Suad Y. Baydur, İstanbul, 1948, s. 26; M. Hadas, a.g.e., s. 28 vd.; M. L. West, «Epic Cycle», **The Oxford Classical Dictionary**, London, 1970, s. 388 vd.

2. Thebai Destanları:

Oidipodeia: Lakedaimonialı Kinaethon'un eseridir. Oidipous'un başına gelenleri tragedia şairlerinden daha değişik bir şekilde anlatmaktadır.

Thebais: İki kardeş olan Eteokles ve Polyneikes'in birbirlerine karşı yaptıkları mücadeleyi ve yedi şefin Thebai'a karşı yaptıkları seferi dile getirmektedir. Bu eserin Homeros'a veya Kolophonlu Antimakhos'a ait olduğu rivayet edilir.

Epigonoi: Homeros'a veya Teoslu Antimakhos'a maledilen bu eser, Thebai şehrinin, yedi şefin soyundan gelen kahramanlar tarafından alınmasını anlatır.

3. Herakles Hakkındaki Destanlar:

Herakleis: Kinaethon'a veya Kameiroslu Peisandros'a maledilir.

Minyas: Herakles, Meleagros ve Thamyris'i konu alır.

Oikhalias Halosis (Oikhalia'nın Alınışı): Oikhalia şehrinin Herakles tarafından alınışını hikâye eden bu eserin yazarının Homeros veya Samoslu Kreophylos olduğu sanılmaktadır.

4. Argonautlar Hakkındaki Destanlar:

Aigemios: Hesiodos'a veya Miletoslu Kerkops'a maledilir.

Argonautika: Epimenidlerin (Epimenides oğullarının) eseri olarak kabul edilir.

Naupaktika: Muhtemelen Naupaktoslu Karkinos'un eseridir.

Korinthiaka: Eumelos tarafından yazılmıştır.

5. Diğer Destanlar:

Theogonia: Uranos (Ouranos) ve Gaia'nın birleşmesinden sonraki olayları konu alır. Epik kyklos'un bu destanla başladığı ileri sürülür.

Titanomakhia: Miletoslu Arktinos'un veya Korinthoslu Eumelos'un eseri olduğu sanılmaktadır. Zeus'un hâkimiyetine kadar tanrıların mücadelesini konu alır.

III — DİDAKTİK EPOS - HESIODOS

Hesiodos'un şiirleri Homerik şiirlerden çok farklı bir niteliğe sahiptir. Bu farklılık her şeyden önce toplumun sosyal yapısındaki değişiklikten ileri gelir. Bu çağ Hesiodos'a göre kahramanlık çağından sonra gelen «demir çağı»dır. Artık krallık yerine aristokrasi hâkimdir. Vatandaşlar ekonomik bakımdan çok güç durumdadır. Şiir de bu yeni ortamda eskisinden daha değişik konulara yönelir. Eskiden olduğu gibi kahramanlık hikâyelerini konu almaz, gerçek konularla, günlük hayatın çeşitli sorunlarıyla ilgilenir. Pozitif bir düşüncenin ürünü olan ve öğretmek amacı taşıyan bu şiirlere didaktik (öğretici) epos denilir. Bu türün yaratıcısı Hesiodos'tur.

Hesiodos (Yak. İ.Ö. 700)

Hayatı: Hesiodos İ.Ö. VIII. yüzyılda Boiotia'da Helikon dağının eteklerindeki Askra'da doğmuştur. Yazarın hayatı hakkındaki bilgilerin çoğunu kendi eserlerinden öğreniyoruz. Aiolia'daki Kyme şehrinden olan ailesi daha sonra gelip Boiotia'ya yerleşmiş ve çiftçilik yaparak hayatını burada sürdürmüştür:

«Babamız gibi yap sen de, koca budala Perses
O da bir gün daha güzel yaşama umuduyla
Aştı engin denizleri bırakıp ardında
Aiolya'nın Kyme kentini,
Geldi buralara kara gemisiyle.
Bolluktan, zenginlikten, rahattan değil,
Kör olası yoksulluktan kaçıyordu.
Geldi Helikon'un eteğinde
Bu lânetli Askra'ya yerleşti,
Bu kışı sert, yazı çekilmez, tatsız kasabaya...» [14]

Babasının ölümünden sonra mirasın paylaşılmasında kardeşiyle anlaşamayınca mahkemeye başvurmuşlar, kardeşi Perses hâkimlere para yedirerek mirasın büyük kısmını ele geçirmiştir:

«Artık üleştik mirasımızı, ama çok şeyleri
Çalıp götürdün hediye yiyici beylere
Yaltaklanıp iyice; gönüllüdür onlar böyle işlere.» [15]

Fakat tembelliği yüzünden bir süre sonra sefalete düşmüş ve Hesiodos'a başvurmak zorunda kalmıştır. Hesiodos'un kardeşiyle arasında geçen bu olay üzerine kaleme aldığı *Erga kai Hemerai* adlı eserinde, kardeşine çeşitli öğütler verdiği görülmektedir:

«Sense hatırlayıp her öğüdümüzü
Çalış, Perses, tanrı soylu, çalış ki açlık senden
Nefret etsin, güzel çelenkli Demeter seni sevsin,
Zahireyle doldursun ambarını saygıdeğer tanrı,
Açlık hep işsiz kişinin yoldaşıdır.
Ne tanrılar sever çalışmadan yaşayanı,
Ne de insanlar, eşek arılarına benzer mizaçça, faydasız olan,
Bal arılarının emeğini tüketen çalışmadan.
Yiyerek; işlerini gereken ölçüde düzenlemekten hoşlan ki
Dolsun mevsimin mahsulüyle ambarların.

(14) **Hesiodos, Eseri ve Kaynakları**, çev. S. Eyüboğlu-A. Erhat, Türk Tarih Kurumu Yayınları XX. Dizi - Sayı 5, Ankara, 1977, s. 162 vd.

(15) Hesiodos, **İşler**, çev. A. C. Emre, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 75, İstanbul, 1948, s. 3.

Büyük sürüleri, varlıkları olur çalışanların,
Daha çok severler çalışanları ölümsüzler.
Ve ölümlüler; iş tutmayanları da hiç sevmezler.
Çalışmak ayıp değildir asla, çalışmamak ayıptır,
Çalışırsan çok geçmez kıskanır seni çalışmayan,
Varlığını görerek; varlığın ardından şeref ve itibar gelir
Kaderce senin gibi olan için çalışmak en iyisi,
Başkalarının malına dikmeyip ruhunun haris gözünü,
İşe çevirirsen geçimini düşünerek, sana dediğim gibi.» [16]

Eserleri:

THEOGONIA: 1022 mısradan oluşan eser, evrenin oluşumunu anlatmaktadır. Hesiodos bu sorunu çeşitli efsaneler yardımıyla açıklamaya çalışmaktadır. Bu açıdan eser, Yunan edebiyatının düşünceye dayanan ilk eseri olarak kabul edilebilir. Yazar, evrenin oluşumunu açıklamaya çalışırken efsaneleri sistematik bir düzene bağlamak istemiştir. Buna göre eseri beş bölüme ayırmak mümkün olmaktadır. İlk bölüm, şairin Mousalara yalvarışına ayrılmıştır. İkinci bölüm, nesnelerin kökeni, evrenin oluşumu sorununa açıklamaları içerir: Başlangıçta yalnızca Khaos (Boşluk), Gaia (Toprak) ve Eros (Sevgi) vardır; Khaos Gece'yi (Nyks), Gece Işığı (Aither), Gaia da Gök (Ouranos) ve Deniz'i (Pontos) doğurur:

Khaos'tu hepsinden önce var olan,
Sonra geniş göğüslü Gaia, Ana Toprak,
Sürekli, sağlam tabanı bütün ölümsüzlerin,
Onlar ki tepelerinde otururlar karlı Olympos'un
Ve yol yol toprağın dibindeki karanlık Tartaros'ta,
Ve sonra Eros, en güzeli ölümsüz tanrıların.
O Eros ki elini ayağını çözer canlıların,
Ve insanların da tanrıların da ellerinden alır
Yüreklerini, akıl ve istem güçlerini.
Khaos'tan Erebos ve kara Gece doğdu
Erebos'la sevişip birleşmesinden.
Toprak bir varlık yarattı kendine eşit:
Dört bir yanını saran Uranos, yıldızlı Gök'ü,
Mutlu tanrıların sürekli, sağlam yurdunu.
Yüksek dağları yarattı sonra,
Konaklarında tanrıçalar oturan dağları
Sonra denizi yarattı, ekin vermez denizi:
Azgın dalgalarıyla şişen Pontos'u.
Kimseyle sevişip birleşmeden yaptı bunu
Sonra sarmaşıp kucaklaşıp Uranos'la
Doğurdu derin anaforlu Okeanos'u
Ve Koios'u, Hyperion'u, İapetos'u,
Theia, Rheia, Themis ve Mnemosyne'yi
Altın taçlı Phoibe'yi, sevimli Tethys'ü.

(16) Hesiodos, a.g.e., s. 16 vd.

Bunlardan sonra Kronos geldi dünyaya,
O ard düşünceli tanrı,
En belâlısı Toprak oğullarının.
Ve Kronos diş biledi yıldızlı babasına.
Sonra Toprak Kyklop'ları doğurdu, azgın yürekli,
Brontes'i, Steropes'i ve belâlı Arges'i
—ki bunlar vermiştir Zeus'a şimşekleri, yıldırımı—
Her bakımdan tanrıya benziyordu bunlar
Ama bir tek gözleri vardı alınlarında.
Yuvarlak tek gözlerinden geliyordu adları,
Zorlu, başarılıydılar hep yaptıklarında.
Başka oğulları da oldu Gaia ile Uranos'un,
Üç yaman oğul ki korku ile anılır adları:
Kottos, Briareus, Gyes, başı göklerde çocuklar.
Her birinin yüz kolu vardı
Omuzlarından sarkan, korkunç,
Ve elli başı güçlü omuzları üstünde.
Korkunçtu koca bedenlerinin amansız gücü. [17]

Üçüncü bölüm Ouranos'un saltanatını ele alır. Ayrıca, Gaia ile Ouranos'un birleşmesinden Zeus'un babası olan Kronos'un yanı sıra Titanların, Kyklopsların ve Hekatonkheirlerin doğuşu anlatılır. Dördüncü bölüm Ouranos'un saltanatının Kronos tarafından yıkılmasını, Kronos'un onun yerine geçmesini dile getirir. Kronos ile Rhea'nın birleşmesinden çeşitli tanrılar doğarlar: Hestia, Demeter, Hera, Hades, Poseidon, Zeus. Son bölümde ise Zeus'un egemenliği ele geçirmesinin öyküsü konu alınmıştır. Zeus, Kronos'u tahtından indirdikten sonra Titanlara karşı savaşmak zorunda kalır. Kyklopsların kendisine verdiği yıldırım sayesinde onları yenmeyi başarır. Daha sonra Zeus'un çocukları (Hora'lar, Gratia'lar, Mousa'lar, Dionysos ve Herakles) ve kahramanlar (Akhilleus ve Aineias) dünyaya gelir.

ERGA KAI HEMERAI (İşler ve Günler): 826 mısralık bu eserde yazar, eserin adından da anlaşılacağı gibi, okuyuculara çeşitli işler hakkında bilgiler verir ve kardeşine tavsiyelerde bulunur. Eserde çiftçilik, ticaret, gemicilik, ev işleri ve idaresi, bağcılık gibi çeşitli konulara değinilmiş, çalışmalar için yararlı olması amacıyla köylüler ve gemiciler için elverişli ve elverişsiz günleri gösteren bir takvim verilmiştir. Ayrıca, eserde yer yer çeşitli konulardaki düşüncelere, atasözlerine, özdeyişlere ve hayvan masallarına da rastlanır. Eserin en önemli özelliği, mitolojik konulardan günlük yaşama ve günlük yaşamla ilgili sorunlara yönelmesidir.

Erga kai Hemerai işlediği konulara göre beş bölüme ayrılabilir: Eserin birinci bölümünde çalışmaya ve adalete övgü, Mousalara yalvarış, rekabet ve kıskançlıkla ilgili düşünceler, Pandora efsanesi ve kötülüklerin dün-

(17) **Hesiodos, Eserl ve Kaynakları**, çev. S. Eyüboğlu-A. Erhat, Türk Tarih Kurumu Yayınları XX. Dizi - Sayı 5, Ankara, 1977, s. 108 vd.

yaya yayılması, dünyanın beş çağı (altın, gümüş, tunç, kahramanlık ve demir çağı), Zeus'un haksızlıkları cezalandırması, çalışma ve dürüstlük üzerine çeşitli tavsiyeler ve atasözleri gibi çok değişik konulara yer verilmiştir. İkinci bölüm, ziraatle ilgili çalışmalara, üçüncü bölüm ise gemiciliğe ayrılmıştır. Dördüncü bölüm çeşitli öğüt ve özdeyişlerin yanı sıra, insanın kendisine ve çevresine karşı ödevlerini kapsar. Eserin son bölümü ise çeşitli çalışmalar için uygun olan ve olmayan günleri belirten bir nevi takvim niteliğindedir.

Hesiodos'a Maledilen Diğer Eserler:

ASPIS HERAKLEOUS (Herakles'in Kalkanı): Yaklaşık 480 mısra olan bu eser, Herakles ile Ares'in oğlu Kyknos'un çarpışmasını ve Herakles'in kalkanının tasvirini kapsar. Herakles'in doğuşunu anlatan ilk 54 mısranın Hesiodos'a, diğer mısraların ise Hesiodos'un bir öğrencisine ait olduğu da ileri sürülmüştür. Ayrıca bu 54 mısranın Hesiodos'un *Eoiai* adlı kayıp eserinin bir parçası olabileceği de düşünülmüştür.

GYNAIKON KATOLOGON (Kadınlar Kataloğu): Theogonia'nın devamı olan bu eser, tanrılar tarafından sevilen ve kahramanların anneleri olan kadınların listesidir. Son yıllarda bu eserin bazı fragmanları papirüsler üzerinde bulunmuştur.

MELAMPODIA: Theseus'un cehenneme inişini konu alır.

Hesiodos'un bu eserlerinden başka, ona ait olduğu sanılan, fakat gerçekliği kesin olmayan bazı eserlerinden de fragmanlar kalmıştır. Bazılarının isimleri şunlardır:

Astronomia, Daktyloi, Idaioi, Aigimios, Keykos Gamos, Kheironos Hypothekai, Megalai Eoiai, Megala Erga.

Hesiodos'un Dili ve Üslubu: Hesiodos'un dil ve üslubu bazı bakımlardan Homeros'un ve epik destanın diliyle büyük benzerlikler gösterir. Hesiodos'un dili de bazı Aiolik unsurların yer aldığı Ionik bir dildir. Kullanılan kelimelerin çoğu Homeros'tan alınmıştır. Hesiodos, isimlerin yanına eklenen sıfatlara yenilerini de eklemiştir. Nazım sanatı da Homeros'tan alınmış ve aynı şekilde heksametron vezni kullanılmıştır. Fakat, Homeros'la bütün bu benzerliklerine rağmen Hesiodos'un destanının içeriği ve özü ondan çok farklıdır. *Erga kai Hemerai* adlı eseri sanat düşüncesiyle değil, gerçeği ve günlük yaşamı dile getirmek, öğretmek amacıyla yazılmıştır. *Theogonia* ise pozitif ve bilimsel düşüncenin ilk örneği olarak kabul edilebilir.

Üslubu basittir, mübalağadan ve gösterişten kaçınır. Düşüncelerin henüz nesir halinde ifade edilmediği bir devirde, mısraları güzellik duygusundan çok düşünceleri dile getirmeye hizmet eder.

İkinci Bölüm

LİRİZM VE NESRİN BAŞLANGICI

Lirizmin çeşitli türleri özellikle VIII-VI. yüzyıllar arasındaki dönemde ortaya çıkar ve gelişir. Bu yüzden Yunan edebiyatının bu dönemine «Lirik Çağ» denir. Lirik şiirle birlikte bilimsel araştırma düşüncesi de bu dönemde filizlenir. İlk filozoflar olarak kabul edilen bazı düşünürler, dünyanın oluşumu ve kökeni sorununu ele alarak çeşitli fikirler ileri sürerler. İfade şekli olarak ilk defa nesri kullanan logographlar da bu dönemde ortaya çıkar. O halde bu dönem, lirizmin yanı sıra felsefe ve tarihin başlangıcı sayılabilecek çalışmalara sahne olmuştur.

I — LİRİK ŞİİRİN KÖKENLERİ

Lirik şiirin kökenleri şarkılarla ilişkilidir. Başlangıçta hymnos, threnos, hymenaios ve paian gibi şarkılarda ve epik destanlarda bulunan lirik unsur İ.Ö. VII. yüzyıldan başlayarak edebi bir tür olan şiiri yaratmıştır. Özellikle kişisel, bazen de toplu duygu ve heyecanların ifade edildiği bu türün olgunlaşması müziğin gelişimiyle birlikte olmuştur. Çünkü, lirik şiirler şair tarafından, ya da şairin bizzat yönettiği kadın ve erkek koroları tarafından müzik eşliğinde söylenirdi. Müzik âleti olarak ise Ionia kökenli aulos (flüt) veya Yunanlıların geleneksel çalgısı lyra kullanılıyordu[1]. Fakat müziğin buradaki rolü yalnızca şiire destek olarak onun ifade gücünü artırmak amacından kaynaklanıyordu. Lirik şiirin yakından bağlı olduğu başka bir unsur da danstır. Çoğu zaman taklitçi nitelik taşıyan hareketler bir olayı, ya da düşünceyi temsil ediyor ve hareketlerin hızı müziğin ritmine göre değişerek şiirin anlatımına katkıda bulunuyordu. Böylece müzik ve dansın desteklediği lirik şiir, yaklaşık iki yüzyıl boyunca önemini sürdürdü.

Lirik şiir; elegeiak şiir, iambik şiir, solo liriği ve koro liriği olarak dört türe ayrılır.

(1) A.-M. Croiset, **Manuel d'Histoire de la Littérature grecque**, Paris, 1900, s. 123; J. Humbert-H. Berguin, a.g.e., s. 69; L. Laurand, a.g.e., s. 126; A. Lesky, a.g.e., s. 108.

II — ELEGEİAK ŞİİR

VII. yüzyılda ortaya çıkan ve lirik şiirin en eski biçimlerinden olan elegeia, dil ve şekil bakımından epos'a, yani destana benzer. Zaten elegeia, epos'taki heksametron mısraya pentametron şeklinde bir mısra daha eklenmesiyle oluşmuştur. Bazı araştırmacılar, kelimeyi, söylemek *(lego)* veya acımak *(eleo)* fiiliyle ilgili görmekteyse de, kelimenin etimolojisinin Yunanca olmayıp yabancı kökenli olduğu genellikle kabul edilir[2].

Başlangıçta daha çok yasla ilgili duyguları dile getiren elegeianın sonraları çok değişik duyguları yansıtmak amacıyla kullanıldığı da görülür. Örneğin, aşk ve yurtseverlikle ilgili duyguların veya ahlâkî öğütlerle felsefî düşüncelerin yer aldığı elegeialar da mevcuttur. Elegeia türünde eser veren şairler şunlardır: Kallinos, Tyrtaios, Mimnermos, Solon, Theognis, Phokylides.

Kallinos (Yak. İ.Ö. VII. yüzyıl)

Elegeia'nın kurucusu olarak kabul edilen Kallinos'un hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Savaş elegeiaları, tarihî ve mitolojik şiirler yazmıştır. Eserlerinden yalnızca birkaç fragman kalmıştır. Bunların en önemlisi gençleri savasa teşvik etmek amacıyla yazılmış bir şiirin fragmanıdır:

Genç silâh arkadaşlarım,
Ne zaman göstereceksiniz mertliğinizi?
Sırt üstü yatıp pineklemekten
Vazgeçmeyecek misiniz?
Ülkeniz savaş yüzünden kan ağlıyor da.
Siz barış, barış diye
Yan gelip ense yapıyorsunuz.
Konu komşudan utanın bari
Her yiğit, atsın mızrağını ölmeden
Bir kere daha, çünkü savaşınca
Toprağımız, karımız, çocuklarımız uğruna
Haşmet ve heybet ışıldar miğferlerimizde
Ölüm, kader ağını örünce gelir ancak.
Durmayın, saldırın barbar düşmanlara,
Kaldırın mızrakları,
Takın yüreklerinize kalkanları.
Kaçış yoktur ölümden:
Herkes düşecektir karanlığa,
Damarlarında tanrı kanı akanlar bile.
Mızrakların çatışmasından,
Savaş dağdağasından kaçanlar vardır,

(2) A. Pierron, **Histoire de la Littérature grecque**, Paris, 1882, s. 124; A. Croiset -M. Croiset, a.g.e., s. 130; J. Humbert-H. Berguin, a.g.e., s. 71; A. Lesky, a.g.e., s. 117.

Eve gelince ansızın düşerler
Ecelin pençesine.
Saygı sevgi görmemiştir onlar,
Öldüler mi, adlarını anan olmaz.
Bir kahraman ölünce
Büyük küçük herkes ağlar ardından;
Bütün ulus yas tutar yiğit bir cenkçiye.
Yaşarken halkın gözünde yarı-tanrıdır;
Gücü, bir mermer sütun gibi görünür,
Tek başına bir ordunun yaptığını yapar.[3]

Tyrtaios (İ.Ö. VII. yüzyıl)

Tyrtaios'un İkinci Messenia Savaşı için Atina tarafından general olarak Sparta'ya gönderilen bir öğretmen olduğu söylenir. Bazı kaynaklarda Miletoslu olduğu ifade edilmektedir. Ionik lehçeyi kullanmış olması da bu düşünceyi desteklemektedir.

Tyrtaios, Messenia Savaşı sırasında elegeia vezniyle Ionik lehçede yazdığı savaş elegeialarıyla Spartalıları yüreklendirmiştir. Ayrıca, anapaistos vezniyle (iki kısa, bir uzun heceden oluşan vezin) Dorik lehçede embateiria'lar yazmıştır. Düşmana karşı yürürken söylenilen marşlardan biri günümüze kadar gelmiştir:

«Haydi, mert Sparta'nın
Hür babaların çocukları,
Sol elle kalkanınızı uzatın ileriye,
Korkmadan fırlatın mızrağınızı
Sakın ha, hayatınızı esirgeyim demeyin;
Çünkü bu Sparta'da âdet değildir.»[4]

Mimnermos (Yak. İ.Ö. VII. yüzyıl)

Kolophon veya Smyrnalı Mimnermos, duygusal elegeianın kurucusudur. Elegeiak şiire aşk, hüzün, neşe gibi duyguları getiren Mimnermos, şiirlerinde genellikle gençliğin güzelliğini, buna karşılık yaşlılığın dertlerini dile getirmiştir:

Hayat nedir, altın Aphrodite'siz?
Ölsem, tadamadığım gün
gizli sevişmeleri, tatlı armağanları, vuslatı.
Yalnız gençliğin çiçeklendiği çağ güzeldir
hem erkekler hem kadınlar için. Çökünce
insanı çirkin, kötü eden ihtiyarlık,

(3) T. S. Halman, **Eski Uygarlıkların Şiirleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 146, Edebiyat Dizisi: 37, İstanbul, 1974, s. 127.

(4) Z. Taşlıklıoğlu, **Arkaik Çağ Yunan Şiiri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 1171, İstanbul, 1966, s. 48.

acı kaygılar kemirir durur insanın yüreğini.
Gün ışığına bakmakla sevinmez artık,
çocuklara düşman, kadınlarca değersizdir.
İşte böyle dertli kılmış tanrı ihtiyarlığı.[5]

Çok zarif ve ince bir dille yazan Mimnermos'un duygusal şiirlerinden başka, Smyrna kentine (bugünkü İzmir) ilişkin bir destanı da vardır: *Smyrneis.*

Solon (İ.Ö. 640-558)

Atinalı soylu bir aileye mensup olan Solon, yalnızca bir şair değil, aynı zamanda bir devlet adamıdır. Aristokrat bir aileden gelmesine karşın, yaşamı boyunca halkla aristokrasiyi uzlaştırmaya çalışmıştır:

Halka hakkı olduğu kadar itibar verdim
şerefini ne pek azalttım ne de pek bol sundum.
Zengin ve kuvvetli olan ağalara
«hakkınızdan çoğunu almayacaksınız!» dedim..
Her iki yanı da kuvvetli silâhla korudum,
hiçbirine ötekini haksızca ezdirmedim.[6]

Solon'un siyasi yaşama atılması İ.Ö. 612'de Atina ticareti için çok önemli olan Salamis adasının Megaralılar tarafından alınmasıyla ilişkilidir. Atinalılar, adayı geri almak için başarısızlıkla sonuçlanan birçok girişimlerde bulunduktan sonra, artık yeni bir seferden bahsedilmesini ölüm cezasıyla yasaklamışlardı. Solon bu karara rağmen agoraya gelmiş ve elegeia vezniyle yazdığı şiirini okuyarak halkı yeniden yüreklendirmiş ve ada yeniden alınmıştır. Şiirden günümüze şu üç fragman kalmıştır:

«Kendim haberci olarak güzel Salamis'ten geldim
Başkalarının konuştuğu yerde süslü şarkı okuyorum.

. . .

Atinalı olacağıma keşke yurdumu değiştirerek
Pholegandroslu yahut Sikinoslu olsaydım!
Yakında herkes şöyle diyecek: İşte şu Salamis'i
elden bırakan yiğitlerden biri.

. . .

Haydi Salamis'e! Bu sevimli ada için döğüşerek
korkaklık lekesini üstümüzden atmaya.»[7]

Solon, Salamis'in geri alınmasında oynadığı rol sayesinde halkın güvenini kazanarak 594 yılında arkhon seçilince, hazırladığı kanunlarla hal-

(5) «Mimnermos», çev. A. Erhat ve diğerleri, **Tercüme**, V, 29-30, 1945, s. 393.
(6) Solon, **Şiirler**, çev. E. Y. Baydur, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 66, İstanbul, 1945, s. 9
(7) Solon, a.g.e., s. 6.

kın borçları yüzünden köle olması geleneğini sona erdirmiş ve esir olarak satılanların memleketlerine geri dönmesini sağlamıştır. Bu konuda yaptıklarını bizzat kendi ifadesinden öğreniyoruz:

«Halkı neler için topladıysam bunlardan hangisi
olmadan ben didinmekten vazgeçtim?
Zamanın yargıçlık kürsüsü önünde olymplü tanrıların
Ulu anası yavuz kara toprak şahidim olacak.
Ben onun vücuduna saplanmış sayısız
borç-taşlarını söküp çıkardım.
Önce köleydi, şimdi hürdür.
Birçok Atinalıyı tanrıların kurduğu şehirlerine
geri getirdim: Birtakımı haklı birtakımı haksız
olarak satılmışlardı; birçokları borç baskısından
kaçmışlardı: Yabanda çok dolaştıklarından
ana dillerini unutmuşlardı. Burada yurtta
insana yakışmayan kölelik boyunduruğu taşıyanları
bayların zorbalıkları önünde titreyenleri
hürlüğe kavuşturdum. Bütün bu işleri kanun
gücüyle, hakla zoru birleştirerek yaptım.
Nasıl söz vermişsem sonuna kadar öylece yürüdüm.
Fakir zengin için bir yolda kanunlar yazıp
herkesin hakkını doğru olarak gösterdim.»[8]

Theognis (Yak. İ.Ö. VII. yüzyıl)

Theognis, Megara'da doğmuştur, doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Aristokrat sınıfa mensup olduğu için demokrasi zafer kazanınca, memleketinden sürgün edilmiştir. Bu sürgün yüzünden her şeyini kaybeden ve gururu kırılan Theognis, bütün kin duygularını mısralarına yansıtmıştır. Nitekim mısralarında düşmanlarına karşı duyduğu kini, halka karşı küçümsemeyi görmek mümkündür.

Theognis'in şiirleri, felsefî ve ahlâkî düşünceler de içerir. Arkadaşlarına, özellikle Kyrnos adlı birine şiirlerinde öğütler verir. Örneğin:

Ey Kyrnos! Zor bir sorunda
sadık bir insan değerlidir
altınla gümüş kadar.

. . .

Ey Kyrnos! Büyük söz söyleme asla.
Çünkü bilemez insanlardan hiçbiri
ne getirir gün ve gece insana.[9]
(Çeviren: G. Çelgin)

Theognis, şiirlerinde genellikle Ionik lehçeyi ve epik unsurları kullanmış, ender olarak da Dorik lehçeye başvurmuştur.

(8) Solon, a.g.e., s. 15.
(9) **Anthologia Lyrica**, ed. E. Hiller, Lipsiae, 1913, s. 70, 73.

Phokylides (İ.Ö. VI. yüzyıl)

Miletos'ta doğmuş olan Phokylides, Theognis ile çağdaştır. Yaşamıyla ilgili tarihler kesin olarak bilinmemektedir. Heksametron vezniyle yazdığı iki mısradan oluşan özdeyişleriyle tanınmıştır. Şiirleri çoğu kez «Bu Phokylides'indir» ifadesiyle başlar. Örneğin:

«Bu Phokylides'indir: Leroslular kötüdür;
Yalnızca birisi değil, ötekiler de.
Prokles hariç hepsi kötüdür (fakat) o da Lerosludur.» [10]
(Çeviren: G. Çelgin)

Hesiodos'tan etkilenmiş olan Phokylides'in üslubu biraz kuru olmakla birlikte zariftir. Şiirleri İskenderiye döneminde bir araya getirilmiştir.

III — IAMBİK ŞİİR

Bir kısa, bir uzun heceden oluşan ve iambos adını alan ölçüyle yazılan şiirlere iambik şiir denilir. Destandan ve elegeiadan çok farklı olan bu şiir türünün Paroslu Arkhilokhos tarafından kurulduğu kabul edilir. Ancak kadınların Demeter Şenlikleri'nde irticalen söyledikleri şarkılarda ve Homeros'a ait olduğu ileri sürülen *Margites* destanında iambik veznin kullanıldığı bilinmektedir. Üstelik iambos kelimesinin etimolojisi de Yunan kökenli değildir. O halde Arkhilokhos daha önceden mevcut olan vezni alarak bu şiiri edebî bir tür haline getirmiş ve en güzel örneklerini vermiştir [11].

Iambik veznin bir kısa, bir uzun olan hece ölçüsü bazen iki kısa heceye dönüşebilir. Veznin bu değişken yapısı, özellikle diyaloğa ve canlı duyguların ifadesine çok uygundur. İlk önce hiciv ve intikam gibi duyguları yansıtmaya yarayan bu vezin, konuşmaya uygun yapısı yüzünden daha sonra tragedia ve komedia şairleri tarafından da kullanıldı.

Arkhilokhos (VII. yüzyılın ilk yarısı)

Paroslu Arkhilokhos, iambik şiirin ve veznin yaratıcısı olarak kabul edilir. VII. yüzyılın ilk yarısında Paros'ta doğmuş, daha sonra Thasos adasına göç etmiştir. Bir süre orada yaşadıktan sonra tekrar yurduna döndüğü rivayet edilir.

Arkhilokhos, şiirlerinde çektiği acıları ve kinlerini dile getirmiştir. Alaycı şiirleriyle düşmanlarını rahat bırakmamıştır. Neoboule adlı bir kıza âşık olmuş, babası Lykambes kızı vermeyince, Arkhilokhos ondan şiirle-

(10) **Anthologia Lyrica**, s. 50.

(11) J. Humbert-H. Berguin, a.g.e., s. 76; Z. Taşlıklıoğlu, **Arkaik Çağ Yunan Şiiri**, İstanbul, 1966, s. 58 vd.; E. Burnouf, **Histoire de la Littérature grecque I** Paris, 1869, s. 16; M. Hadas, a.g.e., s. 50.

riyle intikam almıştır. Alaycı şiirleriyle onları o kadar bunaltır ki, bütün şehre alay konusu olan aile, intihar etmek zorunda kalır.

Özellikle iambik şiirler yazmıştır. Bunlar çoğunlukla Lykambes hakkındaki alaycı şiirleridir. Ayrıca, elegeiaları ve hymnosları da vardır Eserlerinden sadece aşağıdaki gibi kısa fragmanlar kalmıştır:

Ben hizmetçisiyim yenilmez Ares'in
ve sahibim büyüleyici armağanına Mousaların.

. . .

Mızrağımla yoğuruldu ekmeğim,
mızrağımla karıştırıldı Ismaros şarabım
ve ben onu yaslanarak içiyorum mızrağıma

. . .

Büyük bir sanatım vardır benim.
Bilirim bana kötülük yapana kötülükle karşılık vermeyi.[12]

(Çeviren: G. Çelgin)

Arkhilokhos'un iğneleyici, keskin ve kaba bir dili vardır. Kullandığı vezinler de uyandırdığı etkiyi artırmaya yardımcı olur.

Simonides (veya Semonides, I.Ö. VII. yüzyıl ortaları)

Simonides, Samos'ta doğmuş, fakat Samos'un bir kolonisi olan Amorgos adasında yaşamıştır. Bu yüzden Amorgoslu Simonides diye tanınır. O da çağdaşı Arkhilokhos gibi iambik vezinle alaycı şiirler yazmıştır. Bu şiirlerinde özellikle kadınlara karşı çok acımasız bir dil kullanmış ve onlara çatmıştır. Hayvanlarla insanlar arasında yaptığı karşılaştırmalar daha sonraki bazı ozanları da etkilemiştir.

Simonides şair olarak Arkhilokhos kadar başarılı değildir. Ancak eleştirileri daha genel konulara yöneliktir. Bilindiği gibi, Arkhilokhos'un eleştirileri kişiseldir.

Simonides'in iambik şiirlerinden başka Samos tarihiyle ilgili bir eserinin de bulunduğu söylenir.

Hipponaks (İ.Ö. VI. yüzyıl)

Pytheas oğlu Hipponaks aslen Klazomenailıdır (Urla), fakat Ephesos'ta yerleştiği için Ephesoslu Hipponaks diye anılır. Daha sonra buradan kovularak tekrar doğduğu yer olan Klazomenai'a dönmüştür. Hayatının çok çetin geçtiği anlatılır. Dikkati çekecek kadar çirkin olduğu için Athenis ve Boupalos adlı iki heykeltraş, onun karikatürünü yapıp halka teşhir etmişler, Hipponaks da Arkhilokhos gibi bunun intikamını şiirleriyle almıştır:

Tutun postumu bir dakika,
Bupalos'un gözüne iki tane patlatayım.
Sağım da kuvvetlidir, solum da;
Vurduğumu yere yıkarım.[13]

(12) **Anthologia Lyrica**, s. 2, 9.
(13) T. S. Halman, a.g.e., s. 141.

Hipponaks, skazon veya kholiambos denen bir veznin yaratıcısıdır. Aslında bu vezin de iambik bir vezindir, sadece son iki hecesinin uzun olmasıyla ondan ayrılır.

Hipponaks'ın canlı, kısa ve kesin bir üslubu vardır. Şiirleri alaycı ve keskindir. Kullandığı dil biraz kabadır kelimeleri ise günlük dilden alınmış kelimelerdir.

Ananios (İ.Ö. VI. yüzyıl)

Antik çağda Hipponaks ile karıştırılan Ananios, günlük hayatı tasvir ettiği şiirlerinde Hipponaks gibi skazon veznini kullanmıştır.

IV — SOLO LİRİĞİ, ODE

VII. yüzyılda lirik türde elegeiak ve iambik şiirlerin yanı sıra ode denilen ve daha çok kişisel duyguların dile getirildiği başka bir tür ortaya çıkmıştır. Ode kelimesi Yunanca kökenli olup, şarkı söylemek *(aeido)* fiilinden gelmektedir. İşlediği konulara göre erotika (aşk şarkıları), sympotika (içki şarkıları) ve stasiotika (politik şarkılar veya savaş şarkıları) olmak üzere üçe ayrılabilen ode'nin elegeiak ve iambik şiirden farkı, mısra halinde değil, nesre daha çok benzeyen bir düzen içinde yazılmasıydı. Odeler lyradan daha güçlü bir müzik âleti olan barbitos eşliğinde söylenirdi. Müziğin rolü burada diğer türlerde olduğundan daha önemliydi ve müzikle söz hemen hemen eşit ağırlıktaydı [14].

Bu lirik tür, yani ode, özellikle Lesbos adasında gelişmiştir. En önemli temsilcileri ise Alkaios ve Sappho'dur. Ayrıca, Ionia'da Anakreon da bu türde eserler vermiştir.

Alkaios (İ.Ö. 630/20-560)

Lesbos adasındaki Mytilene şehrinde doğmuştur. Soylu bir aileye mensuptur. 612 yılında Lesbos adası, tiranlarla aristokratlar arasındaki çatışmalara sahne olunca bu karışıklıklar sonucu Alkaios vatanından sürgün edilmiş, Mısır'a ve Thrakia'ya gitmiştir. Fakat daha sonra tiran Pittakos zamanında tekrar vatanına dönmüş ve Lesboslıların Sigeion kuşatmasına katılmıştır (606). Ölüm tarihi yaklaşık İ.Ö. 560 yılına rastlar.

Alkaios'un son derece şiddetli bir kişiliği vardı. Şiirleri aristokrat çevrenin hayatını, tiranlara karşı öfkesini, halka karşı duyduğu küçümsemeyi yansıtmaktadır.

Alkaios, politik şarkılar *(stasiotika)*, içki şarkıları *(sympotika)*, aşk şarkıları *(erotika)* yazmıştır. Eserlerinin bazı fragmanları başka yazarların eserleri vasıtasıyla günümüze gelmiş, bazıları da Mısır papirüsleri üzerinde bulunmuştur. İşte içki şarkılarından iki örnek:

(14) J. Humbert-H. Berguin, a.g.e., s. 78; L. Laurand, a.g.e., s. 131; E. Burnouf, a.g.e., I, s. 173.

İçelim! Niye bekleyelim lâmbaları?
Gün ışığı zaten bir parmak kaldı. Ey sevgili,
getir, süslü büyük kupaları!
Semele'nin ve Zeus'un oğlu insanlara şarabı
verdi çünkü dindirsin diye acılarını.
Doldur ağızlarına kadar kadehleri
bir ölçü şarap, iki ölçü suyla;
devrilsin kupalar birbiri ardına.

. . .

Yağmur yağdırıyor Zeus,
gökte büyük bir fırtına koptu,
akan sular dondu.
Karşı koy fırtınaya, uzan ateşin yanına
ve karıştır çekinmeden bal gibi tatlı şarabı
kupaların içinde.
Sonra da şakaklarına daya
yumuşak bir yastığı. [15]

(Çeviren: G. Çelgin)

Dili sade ve günlük yaşamda kullanılan bir dildir, fakat ifadesi çok kuvvetlidir. İfadesinin şiddeti ve duygularını dile getirişindeki doğallık bakımından Arkhilokhos'u hatırlatır. Gerçekten de şiirlerinde çeşitli duygularını yansıtmakta çok başarılı olmuştur. Şiirlerini Aiolik lehçe ile yazmış ve daha sonraları kendi adıyla anılan Alkaik vezin adlı bir vezin kullanmıştır.

Sappho (Yak. İ.Ö. 630-565)

Yunan edebiyatının en ünlü kadın şairi olan Sappho, Lesbos adasındaki Mytilene veya Eresos'ta doğmuştur. Babasının adı Skamandronymos, annesinin adı Kleis idi. Zengin bir aileden olduğu için, ayaklanmalar sonucunda adadan ayrılarak Sicilya'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Fakat daha sonra tekrar Lesbos'a dönmüş ve hayatının çoğunu Mytilene'de geçirmiştir. Bundan sonra yalnızca Kerkylas adlı bir zenginle evlendiğini ve genç kızlar için bir okul kurduğunu biliyoruz. Sappho, bu okulda genç kızları evlilik çağına kadar yetiştirmiş, müzik, şiir ve dans öğretmiştir. Aynı adada Gorgo ve Andromeda adlı kadın şairlerin yönettiği iki okul daha olduğu söylenir. Bir rivayete göre Sappho, Phaon adlı birine âşık olmuş, fakat aşkına karşılık göremeyince bir uçurumdan denize atlayarak intihar etmiştir. Bu olayla ilgili kesin bir bilgi olmadığı için, sadece bir efsane mi, yoksa gerçek mi olduğunu bilmiyoruz.

Antik çağda Sappho'nun 9 tane şiir kitabı olduğu kabul edilirdi. Sappho özellikle genç kızlar için düğün şarkıları *(epithalamion)* ve hymnoslar yazmıştır. Kendi adını taşıyan bir veznin (Sapphik) yaratıcı olan Sappho, şiirlerinde Aiolik lehçeyi kullanmıştır. Şiirlerinde kullandığı dil çok zarif ve

(15) **Anthologia Lyrica**, s. 188, 185.

usta bir dildir Bazen canlı bir tabiat duygusunu, bazen neşe, bazen de hüzün ve tutku gibi çeşitli duyguları yansıtmıştır:

Gümüş gibi parlayan dolunay
aydınlatırken bütün yeryüzünü
güzel ayın etrafındaki yıldızlar
saklıyor yeniden parlak yüzlerini.

. . .

Sarsıyor aşk yüreğimi
dağlarda meşeleri sarsan bir rüzgâr gibi. [16]

(Çeviren: G. Çelgin)

Anakreon (İ.Ö. VI. yüzyıl)

Ionia'nın Teos (Sığacık) şehrinde doğmuş olan Anakreon, Perslerin İ.Ö. 545 yılında İonia'yı işgal etmesinden sonra yurdundan ayrılmış ve Batı Thrakia'daki Abdera şehrine göç etmiştir. Fakat hayatının büyük kısmını Samos adasında Polykrates'in saraymda geçirmiştir. 522 yılında Polykrates öldürülünce tiran Hipparkhos'un yanına gitmiştir. 514 yılında Hipparkhos'un ölümünden sonra ise Thessalia'ya gittiği sanılmaktadır. Nerede öldüğü kesin olarak bilinmiyor, ancak yaklaşık 478 yılında ölmüştür.

Anakreon, solo şarkıları yazan şairlerin sonuncusudur. Özellikle aşk ve içki konularını ele almıştır. Günümüze kalan şiirlerinden birinde ise yaşlılığı dile getirmiştir:

«Çoktan kırlaştı şakaklarım,
ağardı saçlarım,
benimle değil artık tatlı gençlik,
dişlerim de döküldü.
Fazla zaman kalmadı
tatlı yaşamdan.
Ağlıyorum bu yüzden
sık sık korkusuyla Tartaros'un.
Korkunçtur derinlikleri çünkü Hades'in,
oraya giden yol da zahmetli;
üstelik dönemez asla,
oraya giden bir daha.» [17]

(Çeviren: G. Çelgin)

İskenderiyeli bilim adamları, Anakreon'un 5 şiir kitabının olduğunu belirtmektedirler. Bu kitaplar elegeialar, iambik şiirler ve odelerden oluşmaktadır. Anakreon, İonia lehçesiyle yazmıştır, üslubu esnek, canlı ve sadedir.

(16) **Anthologia Lyrica**, s. 195, 199.
(17) **Anthologia Lyrica**, s. 223.

Erinna (İ.Ö. IV. yüzyılın sonu)

Lesboslu veya Teloslu olan Erinna, Sappho'nun öğrencilerinden biriydi. 19 yaşında ölmüştür. Heksametron vezniyle yazılmış 300 mısradan oluşan *Elakate (Öreke)* adlı eserinden bazı fragmanlar kalmıştır. Antik çağda Erinna'nın bu eseri Homeros'un destanlarıyla aynı seviyeye konurdu.

V — KORO LİRİĞİ

Yunan lirik şiirinin diğer bir türü de, ortak duygu ve heyecanları ifade etmeye özgü şarkılardır. Bazı türleri daha Homeros'tan önce mevcut olan bu liriğin gelişimi ilk önce Sparta'daki Dorlar tarafından gerçekleştirilmiş, oradan bütün Yunanistan'a yayılmıştır. Fakat, Dor etkisi o kadar güçlü olmuştur ki, sonradan bu türün en olgun örneklerini veren şairler bile Dor lehçesini kullanmışlardır. Korolar tarafından müzik ve çoğu zaman da dans eşliğinde söylenen koro liriği şu türlerden oluşuyordu [18]:

Hymnos: Tanrıların ve kahramanların şerefine söylenen şarkılar.

Hymenaia: Düğün törenlerinde söylenen şarkılar.

Threnos: Ölülerin arkasından söylenen ağıtlar.

Paian: Tanrı Apollon için söylenen şarkılar. Muhtemelen Girit kökenli olan paianlar, özellikle Sparta'da çok popülerdi.

Partheneia: Genç kızlar korosu tarafından söylenen şarkılar. Zaten adı da genç kız anlamına gelen parthenos kelimesinden gelmektedir.

Hyporkhema: Apollon veya Artemis onuruna söylenen şarkılar. Bu şarkılara taklitçi danslar eşlik ederdi.

Dithyrambos: Tanrı Dionysos için söylenen bağbozumu şarkıları. Bu şarkıların gelişmesi tragedia türünü yaratmıştır.

Enkomion: Tanrılardan çok insanları övmek için söylenen şarkılar.

Epinikion: Çeşitli oyunlarda zafer kazananlar şerefine söylenen zafer şarkıları.

Thaletas (Yak. İ.Ö. VII. yüzyıl)

Girit'teki Gortyna şehrinde doğmuş ve Sparta'da yaşamış olan Thaletas'ın paianlar ve hyporkhemalar yazdığı sanılmaktadır. Eserlerinden günümüze hiçbir şey kalmamıştır.

Terpandros (İ.Ö. VII. yüzyıl)

Muhtemelen Lesbos'un Antissa şehrinde doğmuş, fakat Sparta'da yaşamıştır. Strabon'a göre, dört telden ibaret olan lyraya üç tel daha ekleyerek müziğin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

(18) L. Laurand, a.g.e., s. 132; J. Humbert-H. Bergun, a.g.e., s. 85; M. Hadas, a.g.e., s. 46; P. Harvey, **The Oxford Companion to Classical Literature**, Oxford, 1969, s. 99.

Eserlerinden bazı fragmanlar günümüze kalmıştır. Daha çok yürüyüş *(embateiria)* ve libasyon şarkılarında başarı göstermiştir.

Arion (İ.Ö. VII. yüzyıl ortaları)

Terpandros'un çağdaşı olan Arion, Lesbos'taki Methymna şehrinde doğmuştur. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Ancak hayatının büyük bir kısmını Korinthos tiranı Periandros'un yanında geçirdiğini biliyoruz. Bu yüzden 629-625 yılları arasında Korinthos'ta olduğunu kabul edebiliriz. Şiirlerini Korinthos ve Sicilya'da yazmıştır. Arion'un dithyrambos türünün yaratıcısı olduğu iddia edilmiştir. Fakat, Arion'un bu türün gelişmesini sağladığını düşünmek daha yerinde bir görüştür. Çünkü bu konuda kesin bir delil yoktur. Arion, müziği şarkı için önemli bir unsur haline getirmesi bakımından da önemli bir şairdir. Fakat eserleri günümüze kadar gelememiştir.

Alkman (İ.Ö. VII. yüzyıl)

Alkman'ın ailesinin Lydialı olduğu, fakat kendisinin Sparta'da dünyaya geldiği sanılmaktadır. Doğum tarihini kesin olarak bilemiyoruz. Fakat olgunluk çağı İ.Ö. 654-611 yıllarına rastlar.

Alkman, Yunanistan'da lirik şiirin kurucusudur. Özellikle genç kız şarkıları *(partheneia)* ile ün kazanmıştır. Bunlar, Spartalı genç kızlar için yazılmış aşk şiirleriydi. Şiirlerini saf bir Dorik lehçe ile yazmıştır. Bazen epik dil ve Ion lehçesinden alınmış kelimelere de yer verdiği görülür. 6 kitap teşkil eden eserlerinden sadece aşağıdaki gibi fragmanlar kalmıştır:

> Tanrılar ateş püskürür, öç alır.
> Mutludur bütün bunlara rağmen
> Günlerinin örgüsünü huzurla dokuyan,
> Gözyaşı dökmeyen insan. [19]

Stesikhoros (İ.Ö. VII-VI. yüzyıl)

Stesikhoros'un (koro kuran anlamına gelir) asıl ismi, muhtemelen Teisias idi. Hayatının çoğunu Sicilya adasındaki Himera şehrinde geçirmiştir. Şarkılarında efsaneleri konu almış, lirik üslubu ve dili geliştirmiştir. İşlediği efsaneleri genellikle Hesiodos'tan almıştır.

Kullandığı dil destan dilinden alınmış birçok ifadelerin de bulunduğu Dorik bir lehçeydi. Üslubu kısa ve özlü değil, bilâkis geniş bir üsluptu. Stesikhoros, koro şarkılarındaki strophelerin sırasını da (strophe, antistrophe, epode) tespit etmiştir.

Eserleri şunlardır: *Iliou Persis (Ilion'un Alınışı), Nostoi (Dönüşler), Kyknos, Palinodia, Radine, Kalyke.*

(19) T. S. Halman, a.g.e., s. 129.

Ibykos (Yak. İ.Ö. VI. yüzyıl ortaları)

Rhegionlu Ibykos yaklaşık 540 yılına doğru vatanından ayrılmış ve Samos tiranı Polykrates'in sarayına gitmiştir. Buraya gelmeden önce Stesikhoros'tan etkilenmiş ve onu örnek alarak bazı hymnoslar yazmıştır. Fakat Samos'a geldikten sonra Polykrates için enkomionlar (övgü) yazmaya başlamıştır. Genellikle tanrılara ithaf edilen bu şarkıları bir insanın başarılarını övmek için kullanan ilk şairdir.

Daha çok aşk konusunu ele alan Ibykos; Homeros, Hesiodos ve Stesikhoros'tan etkilenmiş, hymnoslar, dithyramboslar ve enkomionlar yazmıştır. Fakat şiirlerinden ancak pek azı günümüze gelebilmiştir. İşte bunlardan bir örnek:

> Yumuşak Eros bakarak yeniden
> Karanlık gözkapaklarının altından
> Atıyor beni çeşitli büyüleriyle
> İçinden çıkılmaz ağlarına Kıbrıs'ın.[20]
>
> (Çeviren: G. Çelgin)

Keoslu Simonides (İ.Ö. 556-467)

Attika'nın yakınındaki Keos adasında doğmuştur. Babasının adı Leoprepes'ti. Gençliğinde müzik ve edebiyatla ilgilenmiş ve Apollon korolarını yönetmiştir. Daha sonra çeşitli yolculuklar yapmıştır. 520 yılında tiran Hipparkhos'un yanına, onun öldürülmesinden sonra ise Thessalia'ya gitmiştir. Pers Savaşları sırasında tekrar Atina'ya dönmüş ve Themistokles ile tanışmıştır. Bu sıralarda yapılan bir yarışmada Marathon Savaşı'nda ölenler için yazdığı bir enkomion (övgü) ile Aiskhylos'u geçmiş ve ödül kazanmıştır. Daha sonra dithyrambos yarışmalarında da birçok defa ödül kazandığı söylenir. 476 yılından sonra Syrakousai'a Hieron'un sarayına gitmiş ve orada yaklaşık 467 yılında ölmüştür.

Çok çeşitli türlerde eserler vermiş bir yazardır. Epinikionlar, hymnoslar, elegeialar, enkomionlar, dithyramboslar, paianlar, epigrammalar, threnoslar yazmıştır. Thermopylai'da ölenler için yazdığı şu epigramı çok ünlüdür:

> Ey yabancı! Lakedaimonialılara, onların sözlerine itaat ederek burada yattığımızı bildir[21].
>
> (Çeviren: G. Çelgin)

Dor lehçesiyle yazan Simonides, basit ve kolay anlaşılan bir dil kullanmış, esnek bir üslupla yazmıştır. Stesikhoros'tan etkilenmiştir. Siyaset konusuyla ilgilenmemiş, daha çok anne sevgisi, vatan sevgisi gibi duyguları ifade etmekte çok büyük bir üstünlük göstermiştir. Felsefî düşünceleri dile getirmekte de çok başarılı olmuş ve ahlâkî bir düşünceyle kullandığı özdeyişler çok popüler olmuştur. Eserlerinde genellikle kısa mıs-

(20) **Anthologia Lyrica**, s. 214.
(21) **Anthologia Lyrica**, s. 251.

raları tercih etmiş ve belli bir vezne bağlı kalmamıştır. Yazdığı şiirler için ücret alan ilk şair olduğu söylenir.

Bakkhylides (İ.Ö. 505-450)

Simonides'in yeğeni ve öğrencisi olan Bakkhylides de Keosluydu. Simonides gibi o da Hieron'un sarayında yaşamış, fakat daha sonra sürgün edilmiştir. 1897 yılına kadar şiirlerinden yalnızca bazı fragmanlar bilinmekteydi. Bu tarihte Mısır papirüsleri üzerinde başka bazı şiirleri de bulunmuştur. Koro liriğinin çeşitli türlerinden oluşan bu şiirlerin çoğu kompozisyon bakımından Pindaros'unkilere benzeyen epinikionlardır. Fakat şair, sanat bakımından Pindaros'un büyüklüğüne ulaşamamıştır. Pindaros'un dışında Simonides ve Aiskhylos'tan da etkilenmiştir. Zaten üslubu zaman zaman dram üslubuna yaklaşır. Zafer şarkılarından başka Lydia kralı Kroisos'un öyküsünü dile getiren şiiri ile ünlüdür. Ayrıca, içkiyi konu alan bazı şiirleri de vardır. Şiirlerinden birinde ise barışla ilgili duygularını yansıtır:

Ancak barış
Refaha kavuşturur insanları
Baldan tatlı türkülerden demetlere
Ancak barış
Tanrılara sunar
Som kurban taşları üstünde
Sapsarı alevlerle pişen
Sığır butları, semiz koyunlar.
Ancak barış
Gençlere armağan eder
Güreş sevgisi, kaval, raks.
Çelik kaplı kalkanın içinde
Kara örümcek ağını örer.
Sipsivri mızrakla keskin kılıç
Pas tutar gitgide.
Savaş boruları ötmez olur, ölür.
Tan ağarırken gözümüzden akan bal
Kurumuyor artık.
Sokaklarda şenlik şölen,
Vur patlasın, çal oynasın,
Gül gülebildiğin kadar.
Çocukların o güzelim türküleri
Alevler gibi yükselir
Işıltılı göklere.[22]

Timokreon (İ.Ö. V. yüzyıl)

Aynı zamanda bir atlet olan Rhodoslu Timokreon, yazdığı şiirlerde Themistokles'i ve Simonides'i çok sert bir dille eleştirmiştir. Günümüze kalan şiirlerinden biri ise parayı kötülemektedir:

(22) T. S. Halman, a.g.e., s. 148.

Kör olası para,
Ovalardan denizlerden,
En uzak kıtalardan
Sürgün edilsen de
Ölüm ırmağının kıyısına yerleşsen,
Kara Tartaros'un işkenceleriyle kıvransan,
İnsanlarda ne kadar kötülük varsa
Hepsinin başı paradır.[23]

Lasos (İ.Ö. VI. yüzyıl)

Argolis'teki Hermione şehrinden olan Lasos, Pindaros'un hocasıdır. Hipparkhos'un himayesi altında Atina'da yaşamış, hymnoslar ve dithyramboslar yazmıştır. Ayrıca, Demeter için tek bir sigma harfi bile kullanmadığı bir hymnos yazdığı söylenir. Eserlerinden bazı fragmanlar Athenaios sayesinde günümüze kadar gelebilmiştir.

Korinna (İ.Ö. VI. yüzyıl)

Pindaros'un çağdaşı olan Korinna, Tanagralıdır (Boiotia'da). Bu kadın şair, kendi lehçesiyle strophe halinde koro şarkıları yazmış ve eserlerinde kendi memleketi Boiotia'nın efsanelerini konu almıştır. Eserlerinden günümüze pek az mısra kalmıştır.

Pindaros (İ.Ö. 522 veya 518-446)

Hayatı: Thebai yakınındaki Kynoskephalai'da doğmuştur. Ünlü bir Dor ailesine mensuptur. Küçük yaşlardan itibaren şiir ve müzikle ilgilenmiş olan Pindaros'un Myrtis ve Korinna adlı kadın şairlerin öğrencisi olduğu söylenir.

Polybios'un yazdığına göre, I. Pers Savaşı sırasında Thebailıların savaşa katılmamalarında Pindaros'un da sorumluluğu vardı. II. Pers Savaşı'nda ise Aigina'da bulunuyordu. Daha sonra Salamis ve Plataia zaferlerini öven epinikionlar yazmıştır.

Pindaros'un hayatının en parlak dönemi, 480-460 yılları arasına rastlar. Bu dönemde birçok şiir isteği ve davetler almıştır. 476 yılında Syrakusai tiranı, onu sarayına davet etmiş, Pindaros da bu davete uyarak önce Hieron'un, sonra da Akragas tiranı Theron'un yanına gitmiştir. Sicilya'dan sonra Makedonia kralı Büyük İskender'in konuğu olmuştur. Büyük İskender, Thebai'ı yağmalarken bu misafirliğin anısına onun evine dokunmamıştır. Ayrıca, Kyrene tiranı Arkesilaos'un yanına gittiği de sanılmaktadır.

Pindaros yaşlılığında 10 yıl boyunca (457-447) yenilip Atina'nın üstünlüğüne boyun eğen Thebai'ın kötü günlerine tanık olmuştur. Pindaros'un son eserleri 446 yılına tarihlenir. Bu tarihten kısa bir süre sonra Argos'ta öldüğü sanılmaktadır.

(23) T. S. Halman, a.g.e., s. 144.

Eserleri: Pindaros'un eserlerini iki grupta inceleyebiliriz:

I. Epinikion'lar (Övgüler): Epinikion, çeşitli oyunlarda zafer kazananlar için söylenen zafer şarkılarıdır. Bu şarkılar, zaferin kazanıldığı oyunlara göre isimlendirilirdi. Pindaros'un epinikionlarının 14'ü Olympia, 12'si Pythia, 11'i Nemeia, 7'si (veya 8'i) Isthmia oyunlarını konu alır.

Yunanlılar için bu oyunlarda kazanılan zaferler çok önemliydi. Bu oyunlarda zafer kazananlar, doğdukları şehre dönüşlerinde coşkun gösterilerle karşılanırlardı. Onlar için söylenen zafer şarkılarında zaferin kazanıldığı oyun hakkında bilgi verilir, bu oyunla ilgili efsaneler, zafer kazanan kimsenin soyu, doğduğu şehir, bu şehrin efsaneleri ve koruyucu tanrıları söz konusu edilirdi:

Kimi zaman rüzgârlara nasıl da çok işi düşer insanların;
gök sularına kimi zaman da,
yağmurdan kızlarına bulutların.
Emek verir de biri başarı kazanırsa, sesi tatlı övgüler
bir başlangıç olarak gelecekteki üne
doğarlar, güvenilir bir adançtır onlar büyük yiğitliklere,

seve sevè sunulur bu güzelleme
Olympia yeğinlerine. Dilimiz
bir yol özenir bu işe,
ama tanrı eliyle açar sade insanda aydın zekânın çiçekleri gereğince.
Şimdi sen, ey Arkhestratos
oğlu Hagesidamos dinle, yumruk döğüşü dolayısıyla

süs olsun diye altın sarısı zeytin çelengine
güzel bir şarkı söyleyeceğim ben de
anarak Lokroi Epizephyrioi soyunu.
Orada alayla geçeceksiniz beraber; inan olsun
size, ey Musa'lar, gideceğiniz halk konuk sevmez,
güzelden anlamaz değil,
onlar çok bilgili ve döğüşken kişilerdir. Geçmez çünkü eski huyundan
ne alev renkli tilki, ne gürül gürül kükreyen aslan.[24]

II. Diğer Lirik Şiirleri: Hymnoslar, dithyramboslar, partheneionlar, threnoslar yazmıştır.

Dil ve Üslubu: Pindaros, şiirlerinde Dorik lehçeyi kullanmıştır. Ancak kullandığı dilde epik ve Aiolik bazı unsurlar da bulunmaktadır. Son derece ahenkli ve güçlü bir üslubu vardır. İfadesi olağanüstü bir tasvir gücüne sahiptir. Son derece ataktır, soyut ve alışılmamış benzetmeler yapmaktan çekinmez. Kullandığı vezinler karışıktır.

(24) **Pindaros**, çev. C. Yücel, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 425.

VI — NESRİN BAŞLANGICI - İLK FİLOZOFLAR

Eski Yunanlıların yarattığı edebî eserler uzun bir süre hep şiir türünde olmuştur. Düzyazı ise hayli geç bir tarihte, ancak VI. yüzyılda başlamıştır. Bu türün gecikmesi bazı kaynaklarca yazının bilinmeyişi ve papirüsün yokluğu ile açıklanmaya çalışılmışsa da bu nedenler pek geçerli değildir. Zira, yazının bu tarihten önce de kullanıldığı ve Yunanlılar tarafından alınmasının Yunanistan ile Fenike arasındaki ilişkilere dayandığı bilinmektedir. Ayrıca, papirüsün Amasis'in idaresi döneminde Yunanistan'a girişinden önce Yunanlılar, taş, metal, tahta üzerine yazıyorlar ve çoğu kez Herodotos'un da belirttiği gibi, keçi ya da koyun derileriyle yapılan bir çeşit parşömen *(diphterai)* kullanılıyordu[25]. Öyleyse düzyazının gecikmesi bu sebeplerle açıklanamaz. Ayrıca, Yunanlıların şiiri düşüncelerini aktarmak veya muhakeme yapmak için yeterli buldukları söylenebilir.

Nesirle yazılmış ilk örnekler bazı askerî ve ticarî antlaşmalar, kanun metinleri ve çeşitli nitelikteki yazıtlardır. Ayrıca, tapınaklarda saklanan rahip ve rahibe listeleri, çeşitli oyunlarda zafer kazananların isimlerinin yer aldığı listeler, salgın hastalıklara veya doğal olaylara dair bilgiler de nesir şeklinde yazılmışlardır. Fakat bilimsel bir düşüncenin ürünü olan edebî nitelikteki nesir ilk olarak filozofların ve logograph denilen ilk tarih yazarlarının eserlerinde belirir. Fakat bunlara geçmeden önce Yedi Bilgeler'den söz etmek gerekir.

A. YEDİ BİLGELER

Nesrin ilk denemeleri Yedi Bilgeler adı verilen kişilerin uzun zaman boyunca yaşam düsturu olarak kabul edilen düşüncelerinde bulunur. Yedi Bilgeler'in isimleri bazı kaynaklara göre değişmekle birlikte, Atinalı Solon, Miletoslu Thales, Lesboslu Pittakos, Prieneli Bias'ın isimleri bütün kaynaklarda mevcuttur[26]. Bu kişilerin zaman zaman Delphoi'da veya başka bir yerde bir araya gelerek, ahlâk konusunda fikir alışverişinde bulundukları söylenir. Onlara ait olduğu ileri sürülen sözlerden en ünlüleri olan *«Gnothi seauton»:* Kendini tanı ve *«Meden agan»:* Hiçbir yerde aşırı olma özdeyişleri Delphoi Tapınağı'nın duvarlarında yazılıdır[27].

B. AISOPOS (İ.Ö. VI. yüzyıl)

Aisopos'un hayvan masalları da şiirsel ilhamdan çok, ahlâkî amaçlı bir düşüncenin ürünüdür. Herodotos'un Kroisos zamanında yaşamış bir

(25) Herodotos, **Historiai**, V, 58. A.-M. Croiset, a.g.e., s. 216 vd.

(26) M. Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi, 5. basım, İstanbul, 1985, s. 25.

(27) A.-M. Croiset, a.g.e., s. 219; J. Humbert-A. Bergun, a.g.e., s. 110.

köle olarak söz ettiği[28] Aisopos, fabl türünün yaratıcısı olarak kabul edilmekteyse de bu masalların kökeni muhtemelen daha eskiye dayanmaktadır. Başlangıçta sözlü olarak ağızdan ağza dolaşan masallar, VI. yüzyılda Aisopos tarafından yazıya geçirilmiştir. Yunan nesrinin en eski örneklerinden olduğu ileri sürülen bu öykülerde kahramanlar çoğu kez hayvanlardan seçilmiştir, ancak yazar, insana özgü kötülük ve zayıflıkları hayvan görüntüleri içinde eleştirmektedir. Masallarından birini örnek olarak verelim:

TUZ YÜKLÜ EŞEK

Tuz yüklü bir eşek çaydan geçiyormuş, ayağı kayıp suya yuvarlanmış. Tuz suda eriyivermiş. Eşek kalkıp da yükünün hafiflediğini görünce ayağının kaydığına pek sevinmiş. Bir gün de sahibi o eşeğe sünger yüklemiş. Eşek, yükün suda hafiflediğini öğrendi ya, çaya varır varmaz ayağı kaymış gibi suya serilivermiş. Süngerler suyu içtikçe şişmiş, şişmiş, ağırlaşmış; o kadar ki eşek bir türlü kalkamamış, ölüp gitmiş. İnsanların başına da felâketlerin çoğu, kendi düzenlerinden gelir.[29]

Aisopos'un masalları ilk olarak İ.Ö. 300 yılında Demetrios Phalereus tarafından, ikinci olarak ise İ.S. 100 yılında Babrios adlı bir şair tarafından 10 kitap halinde yeniden derlenmiştir. Lâtin edebiyatında Phaedrus'un da Aisopos'tan ilham alarak aynı türde masallar yazdığı bilinmektedir.

C. İLK FİLOZOFLAR

VI. yüzyıla kadar Yunanlılar, evren ve nesnelerin kökeni hakkındaki meraklarını Homeros'un ve Hesiodos'un söyledikleriyle gideriyorlardı. Fakat gerçek anlamda felsefî düşünce bu soruna rasyonel bir açıklama getirme çabalarıyla doğmuştur. Evrenin oluşumu ve nesnelerin kökeni sorununa bir çözüm getirmeye çalışan ilk filozoflar, eski kozmogonialardan vazgeçerek bu sorulara cevap bulmak için tabiatı dikkatle gözlemledikleriinden, bazen doğa filozofları olarak da isimlendirilirler. Bu filozofların çoğu düşüncelerini ifade aracı olarak düzyazıyı seçmişlerse de bu tür henüz başlangıç aşamasında olduğu için hâlâ yer yer şiirin tesiri altında kalmışlar, fakat zamanla nesri bilimsel düşünceyi ifade amacına en iyi hizmet edecek biçimde işlemişlerdir. Bu felsefî hareket VI. yüzyılda Ionia'da doğmuş ve oradan bütün Yunan dünyasına yayılmıştır.

1. Ionia Okulu:

Yunan felsefesi ilk önce Ionia'da ve özellikle Miletos'ta doğmuştur. Bu yüzden Ionia Okulu veya Miletos Okulu diye isimlendirilen okula men-

(28) Herod., II, 134.

(29) Aisopos, **Masallar**, çev. N. Ataç, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 70, İstanbul, 1945, s. 147.

sup ilk filozoflar, ya da başka bir deyişle, ilk fizikçiler, kendilerinden önceki şairlerin dünyanın oluşumunu açıklamak için ileri sürdükleri efsaneleri ve tanrıları bir yana bırakarak bu soruna daha rasyonalist bir açıklama getirmeye ve her şeyin kaynağı olan temel unsurun ne olduğunu araştırmaya çalışmışlardır. Sorularına cevap bulmak için basit gözlem metoduna başvuran bu filozoflar, doğayı ve doğa olaylarını incelemişler, tabiatüstü olayları dikkate almamışlardır. Nitekim, astronomi ve coğrafya gibi konularla da ilgilenmişlerdir. Çünkü bilim ve felsefe henüz birbirinden ayrı konular olarak düşünülmüyordu. Bu okula mensup filozofların görüşleri monist bir görüştü, yani evrenin yaradılışını tek bir sebeple açıklamaya çalışıyorlardı.[30]

Thales (İ.Ö. 624-545)

Miletoslu Thales'in Yunan felsefesinin kurucusu olduğu söylenir. Fizik, geometri ve astronomi ile ilgilenmiştir. Evrenin oluşumunu açıklamak için her şeyin «su»dan meydana geldiğini ileri sürmüştür. İ.Ö. 585 yılındaki güneş tutulmasını da önceden hesaplayan Thales, düşüncelerini yazıya aktarmamıştır.

Anaksimandros (İ.Ö. 610-547)

Thales'in öğrencisi ve arkadaşı Miletoslu Anaksimandros, Ionia Okulunun ilk filozoflarındandır. Her şeyin kaynağını «apeiron»la, yani sonsuzlukla açıklar. *Peri Physeos (Tabiat Hakkında)* adlı nesir şeklinde eseri Yunan felsefesinin ilk ürünüdür. Evrenin oluşumu probleminde arkhe (başlangıç, ilk madde, ilke) kavramını ortaya çıkarmıştır. Güneş saatini de onun bulduğu sanılmaktadır.

Anaksimenes (İ.Ö. 580-525/520)

Ionia Okuluna mensup olan Miletoslu bu filozof, asıl unsur olarak «hava»yı kabul eder. Anaksimandros'un öğrencisi ve Anaksagoras'ın hocasıdır.

Diogenes (İ.Ö. 460-390)

Apolloniali bu filozof da Ionia Okuluna mensuptur. O da hocası Anaksimenes gibi «hava»yı ana prensip olarak gösteriyordu. *Peri Physeos (Tabiat Üzerine)* adlı bir eseri vardır.

Herakleitos (İ.Ö. 550-480)

Ionia Okulunun Ephesoslu bu filozofu ise, «ateş»in her şeyin kaynağı olduğunu ileri sürüyordu Ona göre, hiçbir şey durmaz. Her şey değişme halindedir, değişir ve hareket eder *(pante rei,* her şey akar). Skoteinos

(30) C. Saraç, **İyonya Pozitif Bilimi (Temel Kaynakları ve Etkileri)**, Ege Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yayınları, No. 1, İzmir, 1971, s. 124; W. Kranz, **Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar**, çev. S. Y. Baydur, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, sayı 317, 2. basım, İstanbul, 1976, s. 22.

(anlaşılmaz) takma adıyla da anılan Herakleitos *Peri Physeos* adlı bir eser bırakmıştır.

2. İtalya Okulu:

Pythagoras (İ.Ö. VI. yüzyıl)

Samoslu Mnesarkhos'un oğlu olan Pythagoras, İtalya'daki Kroton'a göç etmiş ve burada bir çeşit tarikat kurmuştur. Pherekydes'in ve Anaksimandros'un öğrencisi olduğu söylenir. Orphik kültün etkisinde kalan dinî nitelikli bu tarikatın mensupları, matematik ve müzik gibi konularla ilgilenmişlerdir. Onlara göre sayı her şeyin prensibi ve başlangıcıdır. Sayılar arasında çeşitli ilişkiler vardır. Üstelik bazı sayılara önemli özellikler verilir. Örneğin, 2 sayısı özel bir güce sahiptir. 10 sayısına ise mükemmellik izafe edilir. Günümüzde 7 sayısına verilen önem de o devirden kalma bir inanç olabilir. Beş kenarlı düzgün kapalı bir şekli ifade eden 5 sayısı bu okulun sembolü olmuştur [31].

Pythagoras'ın 20 yıl boyunca Kroton'da kaldığı, daha sonra Metapontum'a gittiği ve orada öldüğü sanılmaktadır. Düşüncelerini yazıya geçirmemiştir, ancak kurduğu okul, kendisinden sonra da varlığını sürdürmüştür. Okuluna mensup olanlar arasında şunların isimlerini sayabiliriz: Alkmeon, Kalliphon, Demokedes, Philolaos, Arkhytas, Timaios, Aristoksenos, Hippasos, Eudoksos

3. Elea (Velia) Okulu:

Kolophonlu olan, fakat daha sonra Elea'ya yerleşen Ksenophanes tarafından kurulmuş ve Parmenides ile Zenon tarafından geliştirilmiş bu okul mensupları da kendilerinden önceki diğer filozoflar gibi her şeyin kaynağı olan asıl unsurun ne olduğu sorusuna cevap aramışlardır. Ancak olayları gözlemle değil, akıl ve mantık yürüterek kavramaya çalışmışlardır. Ayrıca bilgi teorisi (epistemoloji) prensipleri üzerinde durarak eski bilgi ve teorilerin zayıf taraflarını ortaya koymaya çalıştıkları için daha sağlam bir felsefe düşüncesinin temellerini atmışlardır. Ayrıca gözlemlenen olayların yalnızca tasvirleriyle yetinilmeden temellerine kadar inerek kanunlar saptamanın gerekli olduğunu ortaya koymuşlardır.

Ksenophanes (İ.Ö. 570-475)

Herakleitos'un çağdaşı olan Ksenophanes, Kolophonludur. Gençliğinde yurdundan ayrılarak Güney İtalya'daki Elea (Velia), şehrine yerleşmiştir. Elea Okulunun kurucusu olmamakla birlikte, bu okulun kurulmasında büyük rol oynamıştır. Fikirlerinin kendisinden sonra gelen filozoflar tarafından geliştirilmesiyle Elea Okulu kurulmuştur.

Ksenophanes, tanrıların insan gibi düşünülmesine (anthropomorphizm) karşı çıkmış, polytheizmi (çoktanrıcılık) ve ruh göçünü de kabul etme-

(31) C. Saraç, a.g.e., s. 134.

miştir. *Peri Physeos* adlı kitabından bazı fragmanlar günümüze kadar gelmiştir.

Parmenides (İ.Ö. 515-445)

Elea Okulunun kurucusu ve Ksenophanes'in öğrencisidir. Şiir halinde yazılmış *Peri Physeos* adlı eserinden sadece fragmanlar kalmıştır.

Parmenides, Anaksimenes'ten, Ksenophanes'ten ve Pythagorasçılardan etkilenmiştir. Ancak asıl hareket noktası, hocası Ksenophanes'in düşünceleridir. Ulaştığı fikirlere deneyden ziyade düşünme yoluyla varmaya çalışmıştır. Yeryüzünün yuvarlak olduğunu ilk keşfeden kişidir. Ona göre değişiklik yoktur, varlık süreklidir. Değişiklik gibi görünen şey yalnızca görünüştedir. Varlık bölünmez bir bütündür.

Zenon (İ.Ö. 490-430)

Elealı Zenon, dialektiğin ve sofistiğin kurucusudur. Parmenides'in öğrencisidir. O da hocası gibi değişmez bir varlığın bulunduğunu kabul eder. Bazı ünlü kanıtlarıyla çokluğun ve hareketin mümkün olmayacağını ispat etmeye çalışır.

4. Atomculuk:

Empedokles'in fikirlerinin gelişmesinden oluşan bu okul, cisimlerin bölünemeyen ve algılanamayacak kadar küçük olan unsurlardan, yani atomlardan meydana geldiği prensibine dayanmaktadır. Boşlukta hareket eden sonsuz sayıdaki bu atomların büyüklük ve şekilleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle bir araya gelerek oluşturdukları cisimler de birbirinden değişik biçimlerdedir. Atomların dağılmaları ise, cisimlerin yok olmasına neden olur.

Leukippos (İ.Ö. V. yüzyıl)

Atomculuğun kurucusu olduğu söylenilen Leukippos'un hayatı hakkında çok kesin bilgilere sahip değiliz. Abderalı, Miletoslu veya Elealı olduğu söylenir. Hattâ bu isimde bir filozofun yaşamadığı bile ileri sürülmüştür.

Demokritos (İ.Ö. 460-370)

Atomculuğun gerçek kurucusu olarak kabul edilen Demokritos'un Abderalı (Thrakia'da) veya Teoslu (Ionia) olduğu sanılmaktadır. Belki de Teos'ta doğmuş ve sonradan Abdera'ya yerleşmiştir. Yazılarından sadece fragmanlar kalmıştır. Prensiplerini Lucretius'un eserinde de bulmak mümkündür.

Demokritos da kendisinden önceki filozoflar gibi, oluş problemi ile uğraşmış, ancak onlardan farklı olarak bu soruna mekanist bir görüşle cevap bulmaya çalışmıştır. Ona göre, evrende hiçbir şey tesadüfî değildir ve bütün tabiata mekanik bir zorunluluk hâkimdir. Evrendeki her şey atom denen ve bölünemeyen küçük moleküllerin hareketiyle açıklanabilir. Gözle görülemeyen bu küçük maddeler nitelik bakımından aynı; büyüklük,

şekil ve ağırlık bakımından farklıdırlar. Başlangıçtan beri boş bir mekânda hareket etmekte olan bu atomların birbiriyle birleşmeleri veya ayrılmaları çeşitli maddeleri meydana getirir. Demokritos'un diğer filozoflardan bir farkı da, oluş probleminin yanı sıra ilk kez insanla ilgili sorunlara yönelmesidir. Ancak organik hayatı ve ruh konusunu da atomlarla açıklamaya çalışır. Bu bakımdan materyalist bir filozoftur ve tanrının rolünü kabul etmez.

5. Eklektizm (Seçmecilik):

Empedokles (İ.Ö. 490-430)

Sicilya'daki Akragas'ta (Agrigentum) doğmuş olan Empedokles, aynı zamanda bir hekim ve sihirbaz olarak tanınır. Kendisinden önceki sistemlerin bazı düşüncelerini seçerek bir sentez yapmıştır. Maddelerin birleşme veya dağılmasını kabul eder. Bu birleşme veya dağılma, sevgi ve nefret adını verdiği iki zıt kuvvet sayesinde olur. Evrenin oluşumu için tek bir unsur düşünmez. Bunun yerine ateş, su, hava ve toprak unsurlarının birliği oluşturan sphairos'ta karıştığını düşünür. Empedokles'in *Peri Physeos (Tabiat Üzerine)* ve *Katharmoi (Arınmalar)* adlı iki eserinden bize fragmanlar kalmıştır.

Anaksagoras (İ.Ö. 500-428)

Klazomenai'da doğmuş olan Anaksagoras, yaklaşık 460 yılında Atina'ya göç etmiş ve hayatının büyük bir bölümünü burada geçirmiştir. Felsefeyi Atina'ya Anaksagoras getirmiş ve Atina bundan böyle Yunanistan'ın düşünce merkezi olmuştur. Anaksagoras, Atina'da Perikles, Euripides ve Protagoras ile dostluklar kurmuştur. Dinsizlikle suçlandığı için Atina'dan ayrılmak zorunda kalınca Lampsakos'a gitmiş ve orada ölmüştür. *Peri Physeos* adlı eserinden günümüze yalnızca fragmanlar kalmıştır. Kolay anlaşılan bir dili, sade ve ciddi bir üslubu vardır.

Anaksagoras, dünyanın kaynağının birkaç unsurla açıklanamayacağını düşünerek birçok unsur ileri sürmüştür. Maddeyi meydana getiren bu unsurlara spermata (tohumlar) adını verir. Bunlar sayılamayacak kadar çoktur. Hiçbir şey yoktan var olmaz ve hiçbir şey yok olmaz. O halde, Anaksagoras da, Empedokles gibi doğuşu reddediyor, sadece maddelerin birleşme ve ayrılmasını kabul ediyor. Bu asıl unsurların yanı sıra, «nous»un (akıl) evreni düzenleyen prensip olarak ilk hareket ettirici kuvvet olduğunu var sayıyor. Nous, başlangıçta bir khaos (boşluk) içinde bulunan bu tohumları harekete geçirmiş ve bu tohumların birleşmesi sonucu yeryüzü meydana gelmiştir.

D. TARİH YAZIMININ BAŞLANGICI VE LOGOGRAPHLAR

VI. yüzyılda bilimsel ve felsefî düşüncenin yanı sıra meydana gelen olayları kaydetmek ve insanın çeşitli konulardaki merakını tatmin etmek ihtiyacı doğmuştur. Gerçi Homeros'un destanları ve onun izinden giden

bazı şairlerin kaleme aldığı eserler (Epik Kyklos) tarihî bir olay olan Troia Savaşı'nı dile getirmekteyse de, bu yapıtlar şiirsel ilhamla yazılmışlardır ve daha çok efsane niteliğini taşımaktadırlar. Ayrıca, antik çağda Yunan şehirlerinde, genellikle tapınaklarda veya bazı kamu binalarında saklanan arşivler de zengin tarihî belgeler içeriyordu. VI. yüzyılda bazı kimseler bu malzemeleri kullanarak, ayrıca sözlü gelenekten ve kendi gözlemlerinden yararlanarak insanların ilgisini çeken konularda eserler vermeye başladılar. Bu kişiler de filozoflar gibi eserlerini nesir olarak yazdıklarından antik çağda şiir halinde yazanlardan ayırt edilmek için logographlar *(logographoi)*, yani nesir yazarları diye adlandırıldı.

Logographların bir kısmı, mensup oldukları şehirlerin kuruluşunu ve yerel tarihini anlatan eserler yazarken diğerleri kral veya kahramanların ya da önemli ailelerin soylarını konu alan Genealogia'lar kaleme almışlardır. Bunların dışında kalan bazıları da çeşitli yolculuklar yaparak, gördükleri ülkeleri tasvir eden ve kendi gözlemlerini de içeren eserler yaratmışlardır. Bu eserlerde tarihin yanı sıra coğrafya biliminin de filizlenmeye başladığı görülür.

Hepsi Ionialı olmamakla beraber Ionia lehçesini kullanan logographlar zamanla kullandıkları üslubu geliştirmişler ve bu üslubu tarih yazmaya elverişli hale getirmişlerdir. Eserleri bilimsel görüş ve eleştiri bakımından yetersiz olmasına karşın, tarihin babası olarak kabul edilen Herodotos'a büyük kolaylık sağlamışlar ve öncülük etmişlerdir.

Logographların en eskisi olan Miletoslu Kadmos (İ.Ö. VI. yüzyıl), doğduğu şehrin kuruluşunu konu alan bir eser *(Ktisis Miletou)* yazmıştır. Eser daha antik çağda kaybolmuştur. Yine aynı şehirden Dionysios (İ.Ö. VI-V. yüzyıl) bir Pers tarihi *(Persika)* yazmıştır. Lampsakoslu Kharon (İ.Ö. V. yüzyıl) da Dionysios gibi *Persika* adını taşıyan 2 kitaplık bir eser kaleme almıştır. Ayrıca, *Logoi Lampsakenon* (veya *Oroi Lampsakenon), Hellenika, Libyka, Kretika* ve *Aithiopika* isimlerini taşıyan eserlerin yazarıdır. V. yüzyılda yaşamış olan Syrakousailı Antiokhos *Peri Italias*'ta İtalya şehirlerinin, özellikle de Roma'nın kuruluşunu ele almıştır. Yazarın başlangıçtan 424 yılına kadar Sicilya tarihini konu alan eseri *Ton Sikelikon Historia* (veya *Sikeliotis Syngraphe)* muhtemelen Thukydides'e Sicilya kıyılarını anlattığı VI. kitabında esin kaynağı olmuştur. Bu eserlerden günümüze hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır.

İ.Ö. V. yüzyılda yaşamış olan Leroslu Pherekydes ve Argoslu Akousilaos *Genealogialar* yazmışlardır. Karyandalı Skylaks (İ.Ö. V. yüzyıl) kral Dareios Hystaspis'in emriyle Hint Okyanusu kıyılarını araştırmış ve bugün kayıp olan eserinde bu yolculuktaki gözlemlerini dile getirmiştir. Hemen hemen Herodotos ile çağdaş olan Lesboslu Hellanikos (İ.Ö. 496-411) Thukydides'in de sözünü ettiği *Attike Ksyngraphe (Attika Tarihi)* adlı eserinde Attika tarihini başlangıçtan kendi zamanına kadar getirmektedir. Yazarın kendisi için çağdaş olan bir dönemi ele alması bir yenilikti. Çünkü, diğer logographlar, genellikle uzak geçmişteki olayları konu alıyor-

lardı. Hellanikos'un tanrıça Hera'nın Argos'taki rahibelerinin listesini verdiği *Hiereiai tes Heras (Hera'nın Rahibeleri)* adlı 3 kitaplık eseri kronolojik bir düzen tespit etmek için yapılmış ilk çabalardan biriydi. Hellanikos bu eserlerden başka yerel tarihler de yazmıştır.

Logographlar içinde en önemlisi yaklaşık VI. yüzyılın ortalarına doğru Miletos'ta doğmuş olan Hekataios'tur. Herodotos'un öncüsü olarak kabul edilen Hekataios, Pers Savaşları sırasında Ionia ayaklanmasında (İ.Ö. 500 /499) önemli bir rol oynamıştır. Miletosluları Perslere karşı ayaklanmaktan vazgeçirmeye çalışmış, fakat onları ikna etmeyi başaramayınca, halka Leros adasına çekilmeyi önermiştir. Ayaklanma Persler tarafından bastırılınca da satrap Artaphernes'in yanına elçi olarak gitmiş ve Ionia şehirlerinin hiç değilse kendi yapılarını korumasını sağlamıştır. Hem bir tarihçi, hem de bir coğrafyacı olan Hekataios'un en önemli eseri *Periegesis* veya *Periodos Ges (Yeryüzünün Tasviri)* adını taşır. Asya ve Avrupa olmak üzere iki kısımdan oluşan ve bir de harita içeren eser, yazarın araştırmalarının sonuçlarını bir araya toplamıştır. Çeşitli ülkelerin tasvirlerinden başka, Doğu tarihi ile ilgili bilgilerin yer aldığı eserden günümüze 300 kadar fragman kalmıştır. Hekataios, ayrıca kendisinden önceki diğer bazı logographlar gibi *Genealogialar* yazmış ve büyük ailelerin geçmişini efsaneler yardımıyla saptamaya çalışmıştır.

E. HERODOTOS (İ.Ö. 484-424)

Hayatı: Herodotos 484 yılında Karia'daki bir Dor kolonisi olan Halikarnassos'ta doğmuştur. Soylu bir aileye mensup olan Herodotos, Lykses ile Dryo'nun oğlu ve epik şair Panyasis'in akrabasıydı. Herodotos'un çocukluğu Pers-Yunan Savaşları içinde geçti. Tiran Lygdamis'e karşı yapılan bir suikast sonucunda memleketinden sürülünce Samos'a sığınmış ve orada Ionia lehçesini öğrenmiştir. Bu arada tarih yazmaya karar verince, çeşitli yolculuklar yapmıştır. Hattâ Atina'da kaldığı süre içinde eserinin bir bölümünü halka okuduğu söylenir. 454'ten daha sonra bir ara anavatanı olan Halikarnassos'a döndüğü, ancak orada çıkan siyasi anlaşmazlıklar sonucunda tekrar ayrılmak zorunda kaldığı da anlatılır. 444 yılında Güney İtalya'da yeni kurulan bir Yunan kolonisi olan Thurioi şehrine göç etmiş, fakat sürekli olarak orada oturmamış ve çeşitli yolculuklar yapmıştır. Peloponnesos Savaşı'nın başlangıcını gördükten sonra muhtemelen 424 yılına doğru ölmüştür.

Herodotos'un tarih yazmaktaki amacı, çocukluğunda tanık olduğu Pers-Yunan Savaşını gelecek kuşaklara anlatmaktı. Bunu yaparken sadece savaşı anlatmak yerine, savaşın öncesini de ele alarak okuyucuya bir yandan Pers İmparatorluğu'nu, diğer yandan da Yunan dünyasını tanıtmayı planlamıştı. Bu amacını gerçekleştirmek için çeşitli ülkelere yolculuklar yapmış ve eseri için malzeme toplamıştır. Thrakia ve Karadeniz kıyılarını, Küçük Asia'yı ve Syria'yı gezmiş, Babylon, Ekbatana ve Susa'yı ziyaret etmiştir. Hayatının sonuna doğru Mısır'a da gittiği söylenmektedir.

Eseri: Asıl adı *Historiai* olmakla birlikte, *Herodotos Tarihi* diye bilinen eseri, Lydia kralı Kroisos'un tahta çıkışından, 478'de Sestos adasının zaptına kadar Yunanlılarla Pers İmparatorluğu arasındaki ilişkileri anlatır. Bu eser İskenderiyeli bilginler tarafından 9 kitaba ayrılmış ve bu kitapların her birine Mousa'ların isimleri verilmiştir[32]. Bu bölünme orijinalinde bulunmamakla birlikte eserin yapısına çok uygundur. Çünkü eser, işlediği konular bakımından 3 ana bölümden meydana gelir. Bu bölümler de kendi içlerinde üçer bölüme ayrılabilecek niteliktedir: İlk bölümde (I., II. ve III. Kitaplar) Pers hükümdarları Kyros ve Kambyses'in idaresiyle, Dareios'un tahta geçişi, ikinci bölümde (IV., V. ve VI. Kitaplar) Dareios'un, üçüncü bölümde (VII., VIII. ve IX. Kitaplar) Kserkses'in egemenliği konu alınmıştır. Bu plan içinde savaşa katılan iki ulusun tarihi ve gelenekleri de anlatılmıştır.

I. Kitap: Lydia kralı Kroisos'un hikâyesi, Pers İmparatorluğu'nun doğuşu ve gelişmesi, Kyros'un idaresi.

II. Kitap: Kyros'un oğlu Kambyses'in Mısır seferi, Mısır'ın tasviri.

III. Kitap: Mısır'ın Kambyses tarafından alınması. Kambyses'in idaresinin sona ermesi. Dareios'un tahta çıkışı ve Pers İmparatorluğu'nu 20 satraplık halinde organize etmesi.

IV. Kitap: Dareios'un Skythia'ya karşı yaptığı başarısız sefer (513/512).

V. Kitap: Ionia ayaklanması ve Sardes'in alınması (500/499).

VI. Kitap: Dareios'un Yunanistan seferi. Birinci Pers Savaşı, Marathon Savaşı (490).

VII. Kitap: Kserkses'in II. Pers Savaşı hazırlıkları, savaşın başlangıcı ve Thermopylai Savaşı (480).

VIII. Kitap: Savaşın devamı ve Salamis Savaşı (480).

IX. Kitap: Savaşın sonu. Plataia ve Mykale Savaşları, Sestos'un Atinalılar tarafından alınması (479/478).

Kaynakları: Herodotos, eserini yazarken hem sözlü hem de yazılı kaynaklardan yararlanmıştır. Gezip dolaştığı yerlerde o ülke ile ilgili bütün bilgi ve efsaneleri kaydetmiş, bu bilgileri daha sonra eserinde kullanmıştır. Eserinin Doğu ve Pers tarihiyle ilgili kısımlarında muhtemelen logographlardan ve özellikle Miletoslu Hekataios'tan yararlanmıştır. Ayrıca arşivlerdeki belgelere de başvurmuştur[33].

Dil ve Üslubu: Herodotos'un dili Ionia lehçesidir. Ancak destan dilinden de etkilenmiştir. Uzun cümleler kullanmıştır. Bağlantıları çok basit-

(32) Mousa'ların (esin perilerinin) isimleri şunlardır: Kleia, Euterpe, Thalia, Melpomene, Terpsikhore, Erato, Polymnia, Ourania, Kalliope.

(33) Herodotos, II, 143, VI, 137; G. Murray, **The Literature of Ancient Greece**, Chicago, 1957, s. 149.

tir. Gerekli gördüğü zaman ana konuyla doğrudan ilişkili olmayan konulara da değinir. Bu ayrıntılar hem esere çeşitlilik katarlar, hem de okuyucu için ilginç ve eğlendiricidir. Herodotos'un üslubunun bir başka özelliği de, bazı tarihî kişilere nutuklar söyletmesi ve diyaloglara yer vermesidir (Kserkses'in nutku, Solon ve Kroisos'un karşılıklı konuşması). Bu özelliğiyle destanlara benzemektedir.

Tarihçiliği: Herodotos bir tarihçi olarak cereyan eden olayların unutulmamasını, Yunanlıların ve barbarların başarılarının şerefsiz kalmamasını, en nihayet savaşın sebeplerinin bilinmesini amaçlamış ve bu düşüncesini eserinin önsözünde belirtmiştir. Bu amacını gerçekleştirirken de bazı ilkelere bağlı kalmaya çalışmıştır. Her şeyden önce, dürüst olmaya önem vermiş ve yalnızca gerçek kabul ettiği şeyleri yazmıştır. Ancak bazen çabuk inanır, efsanelerden veya mantıksız olaylardan da söz eder. Arion'un öyküsü de bunlardan biridir:

> Periandros, Kypselos'un oğluydu (gene bu Periandros'a geliyorum, Thrasybulos'a orakli salık veren adama). Korinthos tyran'ıydı. Korinthos'ta —Lesbos'luların da doğruladıkları gibi—, anlatırlar ki, hayatı görülmemiş bir mucizeye karışmıştır. Methymna'lı Arion, bir zamanlar bir yunus balığının sırtında Tainaron'a gelmiş. Arion kitara çalardı ve kimsenin kendisinden bir adım öne geçmesine dayanamazdı, ve dithyrambos adlı dinsel havayı, bizim bildiğimiz, ilk olarak düzenleyen ve Korinthos'ta çaldıran odur, bu adı da kendisi koymuştur.
>
> Bu Arion diyor bizimkiler, ömrünün büyük bölümünü Periandros'un yanında geçirdikten sonra, günün birinde aklına esti, İtalya ve Sicilya'ya doğru denize açıldı, sanatı sayesinde oralarda zengin oldu ve artık Korinthos'a dönmek istedi ve Taranto'da gemiye bindi ve Korinthos'lu gemiciler aldı yanına, çünkü Korinthos'lulara kadar kimseye güvenmiyordu, oysa bunlar açık denizde Arion'u denize atıp varına yoğuna konmayı tasarlamışlardı ve o, bunların niyetlerini anlayınca, yalvarıp yakardı, nesi varsa verip canını kurtarmak istedi, yakarışlarına sağır kaldılar gemiciler, ya ölmek, eğer toprağa gömülmek istiyorsa, ya da kısa yoldan denize atlamak, dediler. Bu ikisinden biri. Söyleyecek söz bulamayan Arion, mademki kararları öyleydi, sırtına en gösterişli şeylerini giyip, geminin arkasında türküler söylemesine izin versinler diye yalvardı, kendini ondan sonra öldürecekti. Yüzyılın en iyi türkücüsüydü, adamlar onu dinlemek zevkini tatmak istediler. Kıç tarafı ona bırakıp geminin ortasında toplandılar ve o, en görkemli giyimlerini giyindi, kitarasını aldı ve ayakta, arkada bütün Orthios'u söyledi, bitirince kendini öyle olduğu gibi, gösterişli giyimleriyle denize attı. Gemi, Korinthos'a doğru yoluna devam etti ve sözünü etmiş olduğum yunus balığı, Arion'u sırtına alıp taşıdı, deniliyor, Tainaron'a kadar. Kıyıya çıkınca o üst başla doğru Korinthos'a gitti ve olanı biteni anlattı, Periandros pek inanmadı, onu sıkıca gözaltına aldı ve gemicileri bekledi. Bunlar limana varır varmaz hemen hepsini getirtip Arion'la yüzleştirdi. Tam, onu İtalya'da, daha doğrusu Taranto'da işinin gücünün başında ve sağ salim bıraktık, dedikleri anda, Arion dalgaların içine atıldığı giyimleriyle orta-

ya çıkıverdi. Neye uğradıklarını bilemediler, inkâra sapacak takatleri kalmadı. Korinthos'luların ve Lesbos'luların anlattıkları budur ve gerçekten Tainaron'da Arion adına konulmuş bir adak vardır, tunçtan ve pek de büyük değil, yunus balığı sırtına binmiş bir adamı gösterir.[34]

İkinci olarak tarafsız kalmaya çalışmıştır. Bir ölçüde tarafsız olduğu da kabul edilebilir. Perslerin ve Yunanlıların niteliklerini karşılıklı olarak kabul eder, her iki tarafla ilgili kaynakları da kullanmakla beraber bazen Yunanistan kaynaklı veya onu üstün kılan bilgilere daha çok önem verdiği de olur.

Herodotos, tarihçi olarak olayların sebeplerine inmemiştir. Anlattığı olayların ayrıntıları hakkında bilgi bulamadığı zaman olayı yüzeysel olarak anlatmıştır.

Eserin Değeri: Herodotos'un eseri bugünkü tarih anlayışı bakımından ele alınacak olursa bazı eksiklikleri bulunduğu görülür. Ancak şunu da belirtmek yerinde olur ki, Herodotos olmasaydı Yunanistan ve Doğu tarihinin o dönemi hakkındaki bilgilerimiz eksik olurdu. Eser, Pers Savaşlarının yanı sıra, kişiler ve kurumlarla ilgili bilgileri, gelenekleri bize nakletmesi bakımından önemlidir. Eserin tarihî dğeri, çeşitli bölümlerine göre değişiktir. Nitekim, son kitapların tarihî değeri ilk kitaplarına oranla daha fazladır.

Herodotos, modern tarih görüşü açısından bir tarihçiden çok, tarihî bir konuyu ele alıp bunu çeşitli yönleriyle inceleyerek zevkle okunabilecek bir eser yazmış bir edebiyatçı olarak kabul edilebilir. Eserin tarihî özelliğinin yanı sıra kolay okunan, ilginç bir dili vardır. Konu dışı yazılar ve sürükleyici anlatım da eserin edebî değerine katkıda bulunur.

Sonuç olarak Herodotos, bilimsel bir tarih yazarı olarak kabul edilmese de, tarihçiliğin kurucusu olarak kabul edilebilir. Tarih türü o zaman henüz başlangıç aşamasında olduğu için eserinde bazı yetersizlikler ve hatalar bulunması doğaldır. Fakat her şeye rağmen Herodotos'un bu konudaki çabasının ve değerinin hakkını vermek gerekir.

(34) Herodotos, **Herodot Tarihi**, çev. M. Ökmen, Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 19, 2. basım, İstanbul, 1983, s. 27 vd.

Üçüncü Bölüm

ATTİKA DÖNEMİ

Ionia VI. yüzyıldaki edebî üstünlüğünü ancak bu yüzyılın sonlarına kadar koruyabilmiştir. V. yüzyılda ise Atina diğer Yunan şehirleri üzerinde yalnızca siyasî bir hegemonya kurmakla kalmamış, edebî üstünlüğü de ele geçirmiştir. Böylece sanat ve edebiyat dünyasının merkezi haline gelmiş, özellikle Perikles'in idaresi zamanında altın çağını yaşamıştır. Şehir Parthenon, Erekhteion, Hephaistos, Athena Nike tapınakları ve Odeion, Propylaia gibi yapılarla donatılmış ve bu yapılar olağanüstü güzellikteki heykeltraşlık eserleriyle süslenmiştir. Özellikle ünlü heykeltraş Pheidias'ın altın-fildişinden yapılmış 12 m.'lik dev Athena heykelinde bu sanat doruk noktasına ulaşmıştır. Sanat gibi edebiyat da V. yüzyılda en parlak dönemini yaşamıştır. Atina daha önce filizlenen ve başlangıç aşamasını tamamlayan edebî türleri işleyerek mükemmelliğe eriştirmiştir. Yaratılan eserlerde öyle olgun, soylu ve zarif bir nitelik vardır ki, yüzyıllarca varlıklarını sürdürmüşler ve klasik eserler olarak kabul edilmişlerdir.

Şiir türünde lirik şiir artık en mükemmel eserlerini vermiş ve gelişimini tamamlamıştır. VI. yüzyılın sonlarına doğru yaratılan tragedia türü VI. yüzyılda Aiskhylos, Sophokles ve Euripides ile en olgun dönemini yaşamış ve ölmez eserler yaratılmıştır. Dionysos kültünden doğan komedia da gelişimini sürdürerek Aristophanes'in eserleriyle zirveye ulaşmıştır.

Nesirde ise Ionia'daki filozoflar gibi evrenin oluşumu ve nesnelerin kökeni sorunu ile meşgul olan filozoflardan başka ilgi alanlarını insana ve insanı ilgilendiren problemlere yönelten sophistler ortaya çıkar. Onların yanı sıra gerçek bilgi, erdem, ahlâk gibi konularla ilgilenen Sokrates'in düşünceleri de önemli etki yapar. Fakat, Yunan felsefesinin bu dönemde yetiştirdiği en büyük filozoflar Platon ile Aristoteles'tir.

Herodotos ile ilk adımlarını atan tarih türü Thukydides ile bilimsel tarih düzeyine gelmiştir. Tarihin yanı sıra sophistlerin çalışmaları ile başlayan hitabet, bağımsız bir tür olarak gelişti ve sanatının doruğuna Demosthenes ile ulaştı.

Atina'nın edebiyat alanındaki bu üstünlüğü, siyasî üstünlüğünün sona ermesinden sonra da devam etti ve İskenderiye çağında da eski parlaklığından uzak olmakla birlikte bazı türlerde değerli eserler yaratıldı.

I — TRAGEDİA

A. TRAGEDİANIN KÖKENLERİ

Tragedia, Aristoteles'in de söylediği gibi, Dionysos şerefine söylenen bir hymnos olan dithyrambosların gelişmesinden çıkmıştır[1]. Ancak bu gelişmenin hangi aşamalar sonucu gerçekleştiğini kesin olarak bilmiyoruz. Satyr şeklinde giyinmiş bir koroya dithyramboslar söyleten ilk şahıs Arion' dur, hattâ bu isim de onun tarafından konulmuştur[2]. Tragedia isminin etimolojisi de satyr kılığına bürünmüş şarkıcılardan kaynaklanmaktadır[3].

Peisistratos, İ.Ö. 540 yılında Büyük Dionysia şenliklerini kurduğu zaman bu dithyrambosları da şenliklere soktu. Daha sonra Thespis'in bu koroya anlatıcı bir kimse (hypokrites) ilâve etmesiyle tragedianın oluşumu yolunda ilk önemli adım atılmış oldu. Bazı kaynaklar ise, koristlere ilk oyuncuyu ekleyen kişinin Thespis değil Epigenes olduğunu söylerler. Daha sonra Aiskhylos'un ikinci ve Sophokles'in üçüncü oyuncuyu eklemesiyle lirik unsurun yanında diyalog ve konu önem kazandı, böylece daha geniş konuları yansıtmak da mümkün oldu.

B. YUNAN TRAGEDİASININ YAPISI

Bir tragedia belirli bölümlerin birleşmesinden meydana gelir:

Prologos: Koronun orkhestraya çıkışından önceki bölüm. İlk tragedia oyunlarında bu kısım yoktur, oyun parodosla başlar.

Parodos: Koronun orkhestraya ilk girişi ve bu sırada söylediği şarkı.

Epeisodion: İki koro şarkısı arasındaki dramatik bölümler. Bir tragedia içinde epeisodionların sayısı değişebilir. Fakat oyunlarda çoğu zaman üç epeisodion bulunurdu. Daha sonraları üç tane olması bir gelenek halini almıştır.

Stasimon: Koronun orkhestrada yerini aldıktan sonra iki epeisodion arasında söylediği şarkılardır.

Eksodos: Tragedianın son bölümü. Bu kısımdan sonra artık koro şarkısı yer almaz (Aiskhylos'un *Hiketides, Persai* ve *Eumenides* oyunları hariç).

Yunan tragediasındaki bu bölümlerin sırası şöyledir: Prologos, parodos, I. epeisodion, I. stasimon, II. epeisodion, II. stasimon, III. epeisodion, III. stasimon, eksodos.

C. VEZİN

Tragedialarda başlangıçta trokhaik tetrametron kullanılıyordu. Fakat daha sonra dialoglar ortaya çıkınca bu kısımlarda konuşma tonuna en

(1) Aristoteles, **Peri Poetikes** IV, 9.

(2) Herodotos, I, 23; M. Hadas, a.g.e., s. 75.

(3) Tragedia kelimesinin **tragos** (keçi) ve **ode** (şarkı) sözcüklerinin birleşmesinden oluştuğu kabul edilir.

uygun vezin olan iambik trimetron kullanılmaya başlanmıştır. Ancak yine de heyecanlı ve hareketli kısımlarda trokhaik tetrametron kullanıldığı da olur. Lirik kısımlardaki vezin ise çok çeşitlidir.

D. OYUNCULAR

Tragedia gelişmesini tamamladığı zaman, oyunda üç oyuncu rol alıyordu. Oyunculara oynadıkları rolün önemine göre protagonistes (birinci oyuncu), deuteragonistes (ikinci oyuncu) ve tritagonistes (üçüncü oyuncu) denirdi. Aynı oyuncu, oyun boyunca birden fazla rol canlandırabilirdi. Kadın rollerini de erkekler oynuyordu.

E. KORO

Koro, Sophokles'e gelinceye kadar 12 kişiden oluşuyordu. Sophokles bu sayıyı 15'e çıkardı. Koro, sahnede şarkı söyler, dans eder, ayrıca halkın olaylar karşısındaki çeşitli duygularını dile getirirdi. Oyunla ilgili, fakat sahnede gösterilmeyen bazı olay veya efsaneleri de koro, halka bildirirdi.

Koronun hareketleri koryphaios adlı bir başkan tarafından idare edilirdi. Koroyu meydana getiren koristlere ise, khoreutes denilirdi.

F. MASKE VE KIYAFETLER

Oyuncular, seyircilerin dikkatini çekmek ve etki uyandırmak için bazı araçlara başvururlar, bu amaçla çeşitli maske ve kıyafetler kullanırlardı.

Maskelerin (prosopa) kökenleri de tragedianın kaynağı ile ilişkilidir. Tragedianın kaynağı olarak kabul edilen dithyrambosları söyleyen şarkıcılar yüzlerini şarap tortusuyla boyar, başlarını yapraklarla örterlerdi

Tragedianın gelişmesiyle birlikte bu geleneğin yerini ilk önce bezden, daha sonra da tahtadan yapılmış maskeler aldı. Bu maskeler tragediada korku ve acı gibi duyguları, komediada ise komik unsuru temsil ediyordu. Ayrıca, çeşitli tipleri canlandırmak için değişik maskeler kullanılıyordu. Böylece bir oyuncunun birden fazla rol alması mümkün oluyordu. Oyuncular gibi koristler de maske takıyorlardı. Yalnız oyuncular hem koristlerden ayırt edilmek, hem de maskelerin büyüklüğünü gizlemek için saç görünümünde olan ve onkos adını taşıyan bir başlık takarlardı.

Tragedia oyunlarında giyilen kıyafetler çok gösterişli olurdu. Bu elbiselerin oyunun geçtiği zamana uymasına pek dikkat edilmezdi. Khiton adı verilen bu elbiseler dökümlü ve geniş kemerliydi. Üstelik vücudu heybetli göstermek için elbiselerin içi yastıklarla beslenirdi. Oyuncular boylarını uzun göstermek amacıyla kothornos denen kalın altlı ayakkabılar giyerlerdi.

G. DEKORLAR VE MAKİNELER

Tragedia oyunlarında kullanılan dekorlar başlangıçta çok büyük boyutlardaydı. Daha sonra perspektif kurallarına dikkat edilmeye başlanın-

ca dekorlar muhtemelen proskenion üzerine asılı panolar üzerine boyanmaya başladı. Bu panoları boyayan ressamların, yani skenographosların en ünlüsü Sophokles'in çağdaşı olan Samoslu Aristarkhos'tu.

Tragedia sahnesinde bazı basit makineler kullanıldığını biliyoruz. Mekhane adlı bir aygıt, tanrıları yukarıda tutmak veya sahneye indirmek için kullanılıyordu (oyunların bir kısmında çözüm bir tanrının bu makine yardımıyla sahneye inmesiyle gerçekleşiyordu; buna «deus ex machina» adı verilirdi). Ekkyklema adı verilen tekerlekli bir platform ise yeni bir dekoru seyircilere göstermeye yarıyordu. Gök gürültüsünü taklit etmek için de bronteion denilen âletten yararlanılmaktaydı.

H. TRAGEDİA YARIŞMALARI

Tragedia yarışmalarının resmen kabul edilmesinden önce şehirlerin dışında çeşitli tragedia gösterileri yapılırdı. Bu gösteriler Aralık ayındaki Kırsal Dionysialar sırasında olurdu. Fakat, daha sonra şehirlerde daha gösterişli temsiller yapılmaya başlandı. Ocak ayında kutlanan Lenaia ve Mart ayında kutlanan Büyük Dionysia (Şehir Dionysia'sı) şenliklerine tragedianın sokulması ile bu oyunlar resmen kabul edilmiş oluyordu.

Oyunlar başlangıçta agoralarda oynanırdı. Daha sonra Akropolis'in güneydoğu yamacında Lenaion tapınağı yakınında Dionysos'a ayrılan alan üzerinde oynanmaya başlandı. Bu alana oturma yerleri yapıldı. Taştan bir tiyatronun inşa edilmesine ise V. yüzyılda başlanmış, çalışmalar ancak hatip Lykourgos'un idaresi altında 330 yılında tamamlanabilmiştir.

I. YARIŞMALARIN ORGANİZASYONU

Tragedia yarışmalarına katılan oyuncu sayısı üç olarak tespit edilmişti. Bu gelenek V. ve IV. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Tragedia yarışmasına giren her şair üç oyundan meydana gelen bir trilogia ve bir satirik drama, yani bir tetralogia (dörtlü oyun) sunmak zorundaydı. Başlangıçta bu oyunlar konu bakımından birbirine bağlıydı (Aiskhylos'un *Oresteia* trilogiası gibi). Daha sonra oyunlar arasındaki bu bağ ortadan kalkmıştır.

Yarışmaya katılmak için arkhon tarafından seçilen şairler, arkhondan kendilerine bir koro vermesini isterlerdi. Koronun masraflarını karşılamak için kurayla bir khoregos seçilir, bu khoregos da koristlere ders vermesi için bir koro hocası (khorodidaskalos) ve bir flütçü seçerdi. Oyun için de üç oyuncu tespit edilirdi. Oyunun provalarını şair bizzat yönetir, çoğu zaman koroyu da çalıştırırdı. Ayrıca, oyunda rol aldığı da olurdu.

Ücretlerin verilmesi içini boule ile birlikte khoregosların tespit ettiği bir listeyi esas alarak phylelerden kurayla seçilen bir jüri yapardı. Kazanan şair ve khoregosa da bir ödül verilirdi. Daha sonra en iyi oyuncuya da bir ödül kondu. Bu ödüllerin dışında yarışmaya katılan diğer şair ve oyuncular da devletten bir ödül alırlardı. Koronun ücreti ise khoregos tarafından karşılanırdı.

Kadın-erkek bütün Atinalılar oyunların temsili sırasında hazır bulunurlardı. Oyunlara giriş paralıydı (iki obol). V. yüzyılda bu parayı ödeyemeyecek durumda olanlara para yardımı yapılması için bir hüküm getirildi.

I. TİYATRO

Yunan tiyatrosu doğal bir yamaç üzerinde yapılmış bir açık hava tiyatrosudur. Bu tiyatroda koro için daire şeklinde bir alan (orkhestra) ve bu mekân etrafında, seyirciler için oturma yerleri bulunuyordu. Orkhestranın merkezinde thymele adı verilen bir sunak yeri vardı. Orkhestranın arka tarafında ilk önce tahtadan, daha sonraları taştan yapılan skene yer alıyordu. Skeneler iki ya da üç katlı olabiliyordu. Skenenin önünde proskenion adlı bir yapı mevcuttu. Daha önce, oyuncuların proskenionda oynadıkları sanılıyordu. Fakat günümüzde boyutları gerçek bir sahneye uymadığı için proskenionun yalnızca dekorları taşıyan sütunlar dizisi olduğu düşünülmektedir.

II — İLK TRAGEDİA ŞAİRLERİ

Epigenes (Yak. İ.Ö. VI. yüzyıl)

Sikyonludur. İlk tragedia yazarı olduğu kabul edilir. Hattâ tragediada ilk oyuncuyu kullananın Thespis değil, Epigenes olduğu da söylenir. Fakat ne yazık ki, hayatı ve kişiliği hakkında hemen hemen hiç bilgimiz yoktur.

Thespis (İ.Ö. VI. yüzyıl)

Yunan tragediasının kurucusu olarak kabul edilen Thespis, Attika'nın demoslarından biri olan Ikaria'da doğmuştur. Thespis, 534 yılında ilk defa düzenlenen tragedia yarışmasında birinci olmuştur. Thespis, koronun yanına anlatıcı bir oyuncu *(hypokrites)* ekleyerek lirik unsura bir hareket kazandırmış oluyordu. Tiyatro maskesini de onun bulduğu söylenir. Thespis' in şairliğinin yanı sıra oyunculuk yanı da vardır.

Khoirilos (İ.Ö. 523/20-499/496)

Atinalı olan Khoirilos, Thespis'in ve Aiskhylos'un çağdaşıdır. Çok verimli bir yazar olan Khoirilos'un 150-160 kadar eser yazdığı söylenir. Fakat ancak 13 kez ödül kazanmıştır. Suidas'a göre tiyatro kostümlerini ve maskelerini de Khoirilos keşfetmiştir. Eserlerinden hiçbir fragman kalmamıştır. Yalnızca bir oyununun adı *(Alope)* bilinmektedir.

Pratinas (İ.Ö. VI-V. yüzyıl)

Aiskhylos'un çağdaşı olan Phliouslu Pratinas'a satirik dramanın yaratıcısı olarak bakılır. Tragedia yarışmalarında bir defa ödül kazanmıştır. Ayrıca hyporkhema ve dithyramboslar da yazmıştır

Phrynikhos (İ.Ö. VI-V. yüzyıl)

Atinalı Phrynikhos ilk zaferini İ.Ö. 512/11 yılında kazanmıştır. Tragediaya erkeklerin oynadıkları kadın rollerini sokmuştur.

Miletou Halosis (Miletos'un Alınışı) adlı oyunu bu olaydan (İ.Ö. 494) kısa bir süre sonra oynanmış ve halkı üzüntüye boğmuştur. Bu konuyu işleyerek halkı tahrik ettiği için para cezasına çarptırılmıştır. Çünkü Atina, Perslerle yeni bir savaşa girmek istemiyordu.

Salamis Savaşı'ndaki yenilgiyi konu alan *Phoinissai (Fenikeli Kadınlar)* adlı tragediası ise savaştan birkaç yıl sonra yaklaşık 475 yılında oynanmıştır. Eserin adı yenilgi sebebiyle yas şarkıları söyleyen koronun Fenikeli genç kızlardan oluşmasından ileri geliyordu.

III — AISKHYLOS - SOPHOKLES - EURIPIDES

A. AISKHYLOS (İ.Ö. 525-456)

Hayatı: Euphorion'un oğlu olan Aiskhylos, Attika'daki Eleusis demosunda doğmuştur. Soylu bir aileye mensuptur. Gençliğinde tragedialar yazmaya başlamış (yak. İ.Ö. 500) ve 490 yılında kardeşi Kynaigeiros ile birlikte Marathon Savaşı'na katılmıştır. Ayrıca, Salamis ve Plataia Savaşlarında da dövüşmüştür.

Aiskhylos, gençliğinden itibaren dramatik yarışmalara girmiş, fakat ilk ödülünü 485 veya 484 yılında kazanmıştır. Hayatı boyunca 52 defa ödül kazandığı sanılmaktadır. 472 yılında ise *Persai* adlı tragediasıyla ilk birinciliğini almış, bu zaferden sonra Sicilya'ya gitmiştir. 468 yılında Sophokles tarafından yenilmiştir. Son zaferini 458'de *Oresteia* trilogiasıyla kazanmıştır. Hayatının sonuna doğru tekrar Sicilya'ya gitmiş ve 456 yılında Sicilya'nın Gela şehrinde ölmüştür. Mezar yazıtını ölmeden önce kendisi yazmıştır:

> Örtüyor bu anıt Euphorion oğlu Aiskhylos'u.
> Atına'da doğmuş ve ölmüştür Gela'nın verimli ovalarında.
> Söyleyecekler Marathon'un ünlü koruları
> Ve uzun saçlı Medler onun cesur olup olmadığını.[4]
>
> (Çeviren: G. Çelgin)

Aiskhylos, tragediaya ikinci oyuncuyu eklemiştir. Bu değişiklik sonucu diyaloğun oranı genişlemiş, koro şarkılarının azalmasıyla olay öne çıkmıştır. Yalnızca tragedianın yapısında değişiklik yapmakla kalmamış, aynı zamanda oyunun sunulmasıyla ilgili bazı yenilikler getirmiştir: Çeşitli duyguların maskelerle (prosopa) ifadesi, bol kıvrımlı elbiseler, yüksek altlı ayakkabılar (kothornos) gibi.

(4) L. Laurand, a.g.e., s. 151.

Eserleri: En az 70, bazılarına göre de 90 tragedia yazmıştır. Ne yazık ki günümüze sadece 7 tragediası kalmıştır. Bunlardan 3'ü bir trilogia teşkil eder.

HIKETIDES (Yalvarıcılar): Kronolojik bakımdan Aiskhylos'un oyunlarının en eskisidir. Danaos'un kızları Aigyptos'un oğullarıyla evlenmemek için babalarıyla birlikte Mısır'dan kaçarak Argos'a sığınmak isterler. Argos kralı, Mısırlı bir kahraman tarafından savaşla tehdit edilmesine rağmen, onları büyük bir konukseverlikle kabul eder.

PERSAI (Persler) (472): Konu, Perslerin Salamis Savaşı'nda uğradıkları yenilgidir. Yazarın oyunu Susa'ya yerleştirmesi ilginç bir düşüncedir. Böylece yazar, Atinalıların zaferiyle birlikte yenilgiye uğrayan düşmanların üzüntü ve acılarını yansıtma fırsatını da bulmuştur. Oyun bir yaşlılar korosunun endişesini ifade etmesiyle başlar. Kserkses'in annesi Atossa da gördüğü kötü bir rüyayı anlatır:

Oğlum orduyu donatıp Yunanelini
Yakıp yıkma sevdasıyla gitti gideli
Hep düşler görüyorum geceleri:
Ama hiçbiri dünkü gibi açık değildi.
Dinle bak: Güzel fistanlar kuşanmış iki kadın
Belirdi gözlerimin önünde
Biri Pers zevkiyle süslü biri Dor
Uzun boyları, kusursuz güzellikleriyle
Gölgede bırakırlardı bugünküleri.
İki kızkardeşti bunlar, bir soydan
Birinin yurdu ama Hellastı
Öbürünün barbar ülkesi
Talihlerince.
Düşümde bakıyorum
Bir anlaşmazlık çıkmış aralarında
Oğlum da sindirmek istedi onları
Savaş arabasına koşmaya kalkıştı ikisini de
Geçirip koşumları boyunlarından.
Biri boyun eğdi, uysalca
Kendi uzattı ağzını geme
Öbürü ama çırpındı, ayak diredi
Sonra iki eliyle kavrayıp koşumları
Koparıverdi, zorla sürükledi arabayı
Dizgin gem dinlemedi, derken
Boyunduruğu da böldü ikiye
Yerlere düştü oğlum... O zaman işte
Babası Darius belirdi yanıbaşında
Ona bakıyordu acıyarak,
Atasını görünce Serhas
Yırttı üstündeki giysileri.
İşte dün gece gördüğüm düş. Sonra uyandım
Temiz bir kaynakta yıkadım ellerimi

Armağanlar derip sunağa vardım
Sundum adağımı koruyucu tanrılara
Gerektiği gibi.
Gene Phoibos ocağına süzülen bir kartal görüyorum
Ben korkudan dilsiz kalmışım öyle, dostlar.
Derken bir atmaca çullanıyor kartalın üstüne
Çevik kanatları pençeleriyle
Kafasını yolup kel ediyor.
O da ürkmüş, büzülüp bırakıyor kendini.
Bu düş kaygılandırdı beni
İşittiniz siz de, korkmuş olmanız gerek.
Ama iyi bilirsiniz ki, oğlum
Üstesinden gelirse bu işin
Seçkin bir kahraman olacak
Kötü olursa sonuç, kente karşı
Hesap vermekle sorumlu değil
Sağ salim dönsün yeter, bu ülkeye
Gene o buyuracak. [5]

Bu sırada bir haberci bozgun haberini getirir. Sahnede Dareios'un hayaleti görünür (bu da bir yenilikti) ve Perslerin felâketine Kserkses'in gururunun sebep olduğunu söyler. Mağlup Kserkses'in dönüşü ve koronun söylediği bir yas şarkısıyla oyun sona erer.

HEPTA EPI THEBAS (Thebai'a Karşı Yediler): 467 yılındaki yarışmada birincilik kazanan bu oyun bir tetralogianın üçüncü oyunudur. (Diğer üç oyun *Laios, Oidipous* ve *Sphinks* adlı satirik dramadır).

Eserin konusu şu şekildedir: Oidipous'un iki oğlu Eteokles ve Polyneikes, babalarının tahtı yüzünden savaşa tutuşurlar. Polyneikes ve müttefiki olan altı şef Thebai şehrini kuşatırlar, yapılan savaşta iki kardeş birbirini öldürür.

PROMETHEUS DESMOTES (Zincire Vurulmuş Prometheus): Yazılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 465 yılında yazıldığı sanılmaktadır. Bu tragedia bir trilogianın ilk oyunudur. İnsanlara ateşi öğreten Prometheus'un Zeus tarafından cezalandırılmasını konu almaktadır.

ORESTEIA TRİLOGİASI

AGAMEMNON: Aiskhylos'un bu tragediasında konu, Troia Savaşı'ndan sonra Argos'a dönen Agamemnon'un, karısı Klytaimnestra (Klytemnestra) ve âşığı Aigisthos tarafından öldürülmesidir. Argos'taki sarayın kulesi üzerindeki bir haberci, Troia'nın alınışını bildirecek işareti beklemektedir. En nihayet beklenen işaret verilir. Bu sırada koro, Troia Savaşı'nın sebebini, donanmanın yola çıktığı sırada meydana gelen olayları ve Agamemnon'

(5) Aiskhylos, **Persler**, çev. G. D. Kalyoncu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 80, İstanbul, 1968, s. 11 vd.

un kendi öz kızı Iphigeneia'yı kurban edişini anlatan bir şarkı söyler. Agamemnon, yanında esiri Kassandra olduğu halde geri döner. Klytemnestra, kocasını suni sevinç gösterileriyle karşılar ve saraya sokar. Bu arada Apollon'dan kehânet yeteneğini almış olan Kassandra, Agamemnon'un çok yakında öleceğini bildirir, biraz sonra saraydan Agamemnon'un çığlıkları duyulur. Klytemnestra sahneye gelir ve mağrur bir şekilde kocasını öldürdüğünü söyler:

> «Az önce yerine ve zamanına göre birçok sözler söylemiştim, şimdi de onlara karşı lâkırdı etmekten utanacak değilim. Kin beslediğin birine güler yüz gösterip bir düşmanlık hazırlarken, boynuna atacağın kemendi, hiçbir sıçrayışla savamayacağı gibi yüksek tutmaktan başka bir yol var mıdır? Onu böyle yakalamayı çoktan bekliyordum. Bu güreşte sırtını yere getirmek sırası nihayet bana geldi; bulunduğum yerde durup vuruşu indirdim, artık kurtuluşu kalmamıştı.
>
> Her şeyi hazırladım, inkâr edecek değilim: Ne kaçabilsin ne ölümden sakınabilsin... Tıpkı içinden kurtulunmaz balık dalyanı gibi bir ağ ile... gözleri kamaştıran zengin işlemeli bir bornuzla onu sarmaladım... İki defa vurdum, iki defa inledi: Âzaları takatten düşüvermişti; hareketsiz yerde yatarken de üçüncü vuruşu indirdim: Yeraltındaki ölülerin kurtarıcısı Zeus'üne (Hades'e) adanmış üçüncü saçı olmak üzere. Yerde uzanmışken canı ağzından geldi; vücudunu deşen demirin açtığı yaradan fışkıran kan, kara damarlarıyla beni ıslattı; bunlar yüreğime ne hoş gelmişti, gül goncası içine düşen Zeus vergisi çiy katreleri gibi[6].

KHOEPHOROI (Adak Taşıyıcılar): Argos tahtında Klytemnestra ve Aigisthos hüküm sürmektedir. Babasının ölümünden sonra Argos'tan gönderilmiş olan Orestes büyümüş ve geri dönmüştür. Babasının mezarını ziyaret ederken, Elektra kölelerle birlikte mezara gelince, Orestes kendisini kızkardeşine tanıtır. İki kardeş, babalarının mezarı başında onun intikamını almaya karar verirler. Orestes ilk önce Aigisthos'u, daha sonra da annesini öldürür. Fakat intikam perileri olan Erinysler ortaya çıkar ve onun peşini bırakmazlar.

EUMENIDES: Orestes, Erinyslerden kurtulmak için Delphoi'daki Apollon tapınağına sığınmıştır. Fakat Erinysler buraya da gelince Apollon, Orestes'e Atina'ya gitmesini tavsiye eder. Bu tavsiyeye uyan Orestes, Atina'ya gelir, Erinysler de onu takip ederler. Orestes, Areios Pagos'ta yargılanır ve beraat eder. Athena bu duruma öfkelenen Erinysleri yatıştırır. Atinalılar bundan böyle onlara saygı göstereceklerdir ve Erinyslerin isimleri Eumenides (iyi niyetliler) olacaktır.

Bu son üç oyun, yani *Agamemnon, Khoephoroi* ve *Eumenides* oyunları *Oresteia* trilogiasını teşkil eder. Bu trilogia, Yunan tragediasının günümüze kalmış tek örneğidir. 458 yılında ödül kazanmıştır.

---

(6) Aiskhylos, **Agamemnon**, çev. A. C. Emre, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 69, 2. bas., İstanbul, 1964, s. 62.

Dil ve Üslubu: Aiskhylos'un dili güç anlaşılan yoğun bir dildir. Şair eserlerinde mecazları kullanmakta çok cüretkâr davranmış, alışılmamış benzetmeler yapmaktan çekinmemiştir. Üslubunda epik destanlardan etkilendiği görülmektedir. Diyaloglarındaki lirik unsur son derece kuvvetlidir. Bu lirizm samimi ve doğaldır. Üstelik kullandığı ritmlerin çok çeşitli olması sayesinde duygular çok başarılı şekilde yansıtılmıştır.

Aiskhylos'un Tragediasının Özellikleri: Aiskhylos, toplumundaki çeşitli din ve ahlâk konularını ele almış, insan duygularını işlemiştir. Karakterleri ayrıntılı olarak incelenmemiş, yalnızca en güçlü özellikleriyle belirtilmişlerdir. Birinci derecede roller ön plandadır. Aiskhylos, oyunlarında kahramanlarının çerçevesi içinde intikam, kin, dehşet gibi insana özgü bazı duyguları ifade etmekte büyük bir başarıya ulaşmıştır.

B. SOPHOKLES (İ.Ö. 496-406/405)

Hayatı: Sophokles, Atina'nın kuzeyindeki Kolonos demosunda doğmuştur. Sophillos adlı bir silâh yapımcısının oğludur. Gençliğinde müzikle de ilgilenmiştir. Hattâ 480 yılında Salamis zaferini kutlayan koroyu yönettiği söylenir. Ayrıca, tiyatroda oyuncu olarak da rol almıştır. 468 yılında Büyük Dionysia Şenliklerinde yapılan yarışmada Aiskhylos'u yenerek ilk birinciliğini elde etmiştir. Bundan sonraki yazarlık hayatı boyunca birçok defa ödül kazanmıştır.

Sophokles, Atina'nın siyasî yaşamına pek fazla karışmamış, bununla birlikte iki defa strategos seçilmiştir. Bunlardan ilki 440 yılında, diğeri ise Nikias zamanında olmuştur. Bu görevlerden birini *Antigone* oyunu ile yarattığı izlenime borçludur.

Sophokles'in çocuklarından biri olan Iophon ve torunu Genç Sophokles de kendisi gibi tragedia ile ilgilenmişlerdir. Iophon, babasının servetini idare edemeyecek durumda olduğunu ileri sürerek mahkemeye başvurmuş, fakat Sophokles, *Oidipous Kolonos'ta (Oidipous epi Kolono)* adlı oyununun bir koro şarkısıyla kendini savunarak yargıçları ikna etmiş ve davayı kazanmıştır. Sophokles yaklaşık 406 veya 405 yılında ölmüştür. Ölümünden sonra onun hatırasına kahramanlara özgü bir anıt olan heroon inşa edilmiştir. Attika tragediasını olgunluğa ulaştıran Sophokles'tir. Aiskhylos'un ikinci oyuncusuna üçüncü bir oyuncu eklemiştir. Böylece diyaloglar artmış ve konunun zenginleşmesi sağlanmıştır. Bunun sonucu olarak koro şarkıları azalmış, ancak yazar bunları da dil ve sanat bakımından daha yüksek bir düzeye çıkarmıştır. Ayrıca sahneyi daha gösterişli bir hale getirmek için boyalı dekorlar kullanan Sophokles, birbirine bağlı tetralogia geleneğinden ayrılmış ve her oyununu bağımsız bir oyun teşkil edecek şekilde yazmıştır.

Eserleri: Sophokles yazarlık hayatı boyunca yaklaşık 120 oyun yazmıştır. Bu oyunlardan ancak 7 tanesi günümüze kadar gelebilmiştir. Diğer oyunlarından da bazı fragmanlar kalmıştır. Oyunlarının yazılış tarihleri kesin olarak bilinmemektedir.

AIAS: Sophokles'in sahip olduğumuz oyunlarının en eskisi muhtemelen *Aias*'tır. Eserin konusu şöyledir: Akhilleus'un ölümünden sonra Agamemnon'un onun silâhlarını Odysseus'e vermesine öfkelenen Aias, onlardan intikam almak ister. Fakat bir çılgınlık nöbeti sırasında Aias onları öldürdüğünü zannederek bir sürüye saldırır ve hayvanları öldürür:

> Gece karanlığında, akşam yakılan ateşlerin sönmüş olduğu saatte, eline iki taraflı kılıcını aldı, hiçbir sebep yokken, çadırdan usulca çıkmak istedi. Ben de ona sitem ettim, dedim ki: «Ne yapıyorsun, Aias? Seni çağıran olmadı: Haberciler gelmeden, boru sesi işitmeden, nedir bu giriştiğin iş? Bu saatte bütün ordu uykuda.» Bana birkaç kelime söyledi, daima tekrar edilen bir söz: «Kadın, susmak kadınlar için bir süstür.» Anladım, sustum; o da tek başına çıkıp gitti.
>
> Orada neler oldu bilmiyordum; fakat çadıra döndüğü zaman beraberinde, birbirine bağlı öküzler, çoban köpekleri, güzel boynuzlu bir yığın ganimet vardı. Bir kısmının boynunu vuruyor, bir kısmının başını havaya çevirerek boğazlıyor, belkemiklerini kırıyordu; bağladıklarını da, sanki birer insanmış gibi, kılıçtan geçiriyordu: Sürü hayvanlarına saldırdığının farkında bile değildi. En sonra kapıdan dışarı fırladı, bir gölgeyle konuşarak Atreus oğullarına, Odysseus'a küfürler savurdu. Kahkahalarla gülüyor, gördüğü hakaretin öcünü nasıl aldığını anlatıyordu.
>
> Sonra bir daha çadıra daldı ve yavaş yavaş kendine gelmeye başladı: Barındığı yeri felâket içinde görünce başına vurarak acı acı bağırdı. Sonra ellerini, tırnaklarını saçlarına geçirdi, kanlar içinde birbirlerinin üzerine yığılan koyun leşlerinin arasına yığılıp kaldı.
>
> Uzun müddet ağzını açmadan oturdu; sonra başına gelenleri kendisine anlatmamı, anlatmazsam bana en büyük kötülükleri edeceğini söyledi; ne belâlar içinde bulunduğunu sordu.
>
> Ben de, dostlarım, korkup bütün yaptıklarını, ne biliyorsam anlattım. O zaman inleyerek için için ağladı: Ben, onun böyle ağladığını hiç görmemiştim. O hep, sızlanmanın âdi, alçak ruhlu insanlara yakıştığını söylerdi. Haykırmadan, feryat etmeden böğüren bir boğa gibi için için inliyordu. Şimdi orada, felâketiyle başbaşa: Yemiyor, içmiyor, kendini boğazladığı hayvanların arasına bırakmış, öylece oturuyor. Fena bir şeye niyetlendiği belli. Sızlanmalarından, söylediği sözlerden öyle anlaşılıyor. Haydi arkadaşlar, —size başvurmamın sebebi de bu— elinizden bir şey gelirse, girin de yardım edin. Böyle keder içinde bulunan insanlar arkadaşlarının sözlerine boyun eğerler.[7]

ANTIGONE: Sophokles'in bu oyununu *Aias*'tan hemen sonra yazdığı sanılıyor. Konu Thebai'da geçer. Polyneikes ve kardeşi Eteokles, Thebai tahtı için savaşırlarken birbirlerini öldürürler. Tahta geçen amcaları Kreon, Eteokles için bir cenaze töreni yaptırır. Polyneikes'in gömülmesini yasaklar ve buna kalkışanın ölümle cezalandırılacağını ilân eder. Fakat, Polykneikes'in kızkardeşi Antigone, Kreon'un bu kararına rağmen kardeşini gö-

(7) Sophokles, **Aias**, çev. S. Sinanoğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 6, 3. bas., Ankara, 1963, s. 13.

mer, suçüstü yakalanıp Kreon'un emrine uyarak kayalar içindeki bir mezarda diri diri ölmeye terkedilir:

> Ey mezar, ey kayalar içinde oyulmuş gelin odası, ey içinde ebediyen oturacağım karanlık zindan! Ben şimdi oraya, soyumdan olan insanların yanına gidiyorum. Onların hemen hepsini Persephone ölüler diyarına aldı. Ve ben, onların en sona kalan en zavallısı, ömrüm sonuna varmadan oraya gidiyorum. Fakat içimi bir ümit kaplıyor: Babam, beni sevinçle karşılayacak. Anneciğim sen de sevineceksin! Ey sevgili kardeşlerim, siz de memnun olacaksınız! Öldükten sonra ben sizi bu ellerimle yıkadım, giydirip süsledim ve mezarınıza sular döktüm. İşte ey Polyneikes, senin vücudunu toprakla örttüğüm için gördüğüm mükâfat bu oldu. Ama iyi insanların nazarında, sana karşı gösterdiğim saygıda haklıydım. Çünkü, eğer ben çocuk anası olsaydım, yahut ölüm kocamı alıp götürseydi, hiçbir zaman, bütün şehre karşı gelerek, bu işi üzerime almazdım. Niçin mi böyle söylüyorum? Çünkü ölenin yerine başka biri kocam olurdu ve kaybolan çocuğumun yerine başka birinden bir çocuk sahibi olurdum. Fakat şimdi anam ve babam Hades'te bulundukları için, benim yeniden bir erkek kardeşim olmasına asla imkân yoktur. İşte kardeşim, her şeyden evvel bunu düşünerek sana ölümünde saygı gösterdim, ve işte bunun için yaptıklarım Kreon'a bir cürüm gibi, küstahça bir isyan gibi geliyor. Ah, sevgili kardeşim! Şimdi beni zorla yakalıyor, gelin olmadan, düğün şenliği görmeden, evliliğin nimetlerini ve çocuk bakmanın saadetini tatmadan sürükleyip götürüyor. Ben, zavallı, dostlardan mahrum, terkedilmiş olarak, canlı canlı, ölülerin karanlık çukuruna ineceğim. Tanrıların hangi kanununu çiğnedim ki? Bu bedbaht halimle Tanrıların yüzüne nasıl bakacağım? Tanrılara karşı vazifemi yaptığım için bana Tanrısız dediler, artık ben kimi imdadıma çağıracağım? Fakat ne olursa olsun, eğer Tanrılar bunu muvafık buluyorlarsa, ben tahammül edip mücrim olduğumu itiraf ederim; fakat bunlar mücrim iseler, dilerim ki bana haksız yere yaptıklarından daha beterine uğramasınlar.[8]

Bu sırada kâhin Teiresias, Kreon'a kararından vazgeçmesini söyler. Kreon başlangıçta karşı çıkarsa da sonra kararından dönmeye razı olur. Fakat, Antigone'nin kendisini astığını, onun nişanlısı olan oğlu Haimon'un da intihar ettiğini öğrenir. Felâket bununla da bitmez. Çünkü kraliçe de olanları öğrenince kendisini öldürmüştür.

ELEKTRA: Sophokles bu tragediasında Aiskhylos'un *Khoephoroi*'u ile aynı konuyu, yani Klytaimestra'nın oğlu tarafından öldürülmesini işlemektedir. Elektra, babası Agamemnon'un ölümünün üzerinden yıllar geçmesine rağmen hâlâ yas tutmaktadır:

(8) Sophokles, **Antigone**, çev. S. Ali, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 5. İstanbul. 1941, s. 64 vd.

Ey temiz ışık!
ve dünyayı saran hava!
Ne çok iniltilerimi işittin,
ne çok nalelerle
kanlı bağrıma vurduğum yumruklara şahit oldun.
karanlık gece sona erdikçe.
Geceleyin evin içindeki bayramlarımın ıstırabına gelince,
onu, kederle doldurduğum yatağım bilir.
Gece bedbaht babama ağlarım,
yabancı topraklarda onu
alıkoyan hunhar Ares değil,
hayır, benim anam ve yatak arkadaşı
Aigisthos, oduncuların meşe ağacını kestiği gibi,
başını ölüm baltasıyla yardılar,
ve benden başka kimse sana ağlamaz,
sana acımaz, böyle
çirkin, böyle feci bir surette öldürülen babam!
Hayır, hiçbir zaman
ağlamaktan, haykırmaktan vazgeçmeyeceğim,
ne gece yıldızların her şeyi aydınlatan
şualarını, ne günün ışığını gördükçe;
yavrusunu öldüren bülbül gibi
inleyerek, babamın
sarayı önünde feryadımı herkese işittireceğim
Ey Hades ve Persephone'nin evi,
ey cehennemî Hermes ve hâkim Ara
ve tanrı kızları muhterem Erinys'ler
haksızca öldürülenleri gören siz!
Karıları gasp edilenleri gören siz!
Gelin bana yardım edin, babamın
katlinin öcünü alın ve bana
kardeşimi gönderin; çünkü tek başıma
ıstırabımın yüküne denk gelecek
kudretim kalmadı.[9]

Bu arada çocukken Argos'tan uzaklaştırılan Orestes, geri dönmüştür. Fakat kurduğu plâna göre hiç kimsenin yaşadığım bilmemesini istemektedir. Bu amaçla saraya haber göndererek Orestes'in öldüğünü söylettirir. Klytaimestra ve Elektra bu haberi duyduklarında ikisi de farklı duygulara kapılırlar. Klytaimestra, oğlunun babasının intikamını almasından korktuğu için rahat bir nefes alır, Elektra ise son ümidini kaybetmenin üzüntüsünü duymaktadır. Biraz sonra Orestes ve Elektra sarayın önünde karşılaşırlar. Orestes elindeki urnada sözümona kendisinin küllerini tutmaktadır. Elektra bunu öğrenince urnayı kendisine vermesi için haberi geti-

(9) Sophokles, **Elektra**, çev. A. Erhat, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 4. İstanbul, 1941, s. 12 vd.

ren bu yabancıya yalvarır. Orestes kendisine yalvaran kadının, kızkardeşi Elektra olduğunu anlayınca kimliğini açıklar. İki kardeşin kavuştukları bu sahne eserin en ilgi çekici bölümlerinden biridir. Daha sonra Orestes, babasının intikamını almak için önceden plânladığı gibi hem Klytaimestra'yı, hem de Aigisthos'u öldürür.

Sophokles, Aiskhylos ile aynı konuyu ele almasına karşın, iki oyun arasında bazı farklar vardır. Sophokles'in eserinde diyaloglar artmış, koro şarkıları ise azalmıştır. Sophokles, karakterlerini daha iyi işlemiştir. Aiskhylos'ta Elektra'nın kişiliği ikinci plânda, Sophokles'te ise birinci plândadır. Orestes, Aiskhylos'un eserinde annesini öldürmeye karar verirken tereddüt eder, oysa Sophokles'in eserinde Orestes kararlıdır.

TRAKHINIAI (Trakhisli Kadınlar): Eserin adı oyundaki koronun Trakhisli (Thessalia'da) genç kızlardan oluşmasından kaynaklanır. Sophokles'in oyunları içinde en zayıf olanıdır. Eser, kocası Herakles'i Iole'den kıskanan Deianeira'nın yaptığı büyüyü ve Herakles'in ölümünü konu alır. Deianeira uzun zamandan beri kocası Herakles'ten haber alamadığı için, merak içindedir. Bu sırada gelen bir haberci, onun hayatta olduğunu ve savaşta ganimet olarak aldığı esirleri gönderdiğini söyler. Esirlerin gelişinden sonra onlar arasında bulunan bir genç kız, Deianeira'nın dikkatini çeker. Bu genç kızın Eurytos'un kızı olduğunu ve kocasının bu kızı kaçırmak için Eurytos'un şehrine saldırdığını öğrenince kocasını tekrar kendisine bağlamak için bir büyü yapmaya karar verir. Kendisine Kentauros Nessos'un verdiği bir iksire buladığı elbiseyi kocasına gönderir. Herakles elbiseyi sırtına geçirir geçirmez acılar içinde kalır Deianeira bu haberi oğlundan öğrenir:

> Mademki istiyorsun, hepsini söylüyorum, öğren öyleyse: Babam, Eurytos'un meşhur şehrini yerle yeksan ettikten sonra, aldığı bol ganimetlerle ve ilk esirlerle muzaffer olarak yola çıkınca, Eubola memleketinde denizlerle çevrili Kenaion dağları sahili vardır — ona evvelâ orada, babası Zeus için tahsis ettiği mihraplar ile ağaçlı mukaddes sahada, hasretle, sevinçle rastladım. Bizim münadi Likhas gelip, senin ölüm saçan libasını hediye getirdiği esnada, o da, bol kurbanlarla şenlik yapmak üzere idi. Senin emrin veçhile bu libası giyince, aldığı ganimetler arasından seçilmiş tam on iki boğa kurban etti, otlak hayvanları ile beraber yüz kurban daha takdim etti. İşte zavallı, süsünden, libasından memnun, sevinç içinde ayakta dua ederken, bu âlî kurban merasimi yerinden, çam ağaçları ile ve kanla beslenmiş alevler fışkırdı, babamın cildinden bir ter boşandı, bu elbise, sanki bir heykele giydirilir gibi, yanlarından kenetlenircesine bütün vücuduna yapıştı. İhtilâçlar etleri kemirerek kemiklere kadar işledi. Derken katil düşman, engerek zehiri gibi onu yemeğe başladı.[10]

(10) Sophokles, **Trakhis Kadınları**, çev. Ş. B. Kurt, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 3, İstanbul, 1941, s. 48 vd.

Biraz sonra Deianeira'nın kendisini öldürdüğü duyulur. Herakles de oraya getirilince karısının ölümünü ve bu işi bilmeden yaptığını öğrenir. Acılarına son vermek için oğlundan, kendisini bir odun yığını üzerinde yakmasını ve Iole ile evlenmesini ister.

OIDIPOUS TYRANNOS (Kral Oidipous): Thebai şehrini bir veba salgını sarmıştır. Bu duruma bir çare bulmak için Delphoi kehanet ocağına başvurulur ve ancak eski kral Laios'un katili bulunur ve cezalandırılırsa hastalığın sona ereceği öğrenilir. Bunun üzerine Oidipous, katili bulmaya yemin eder. Teiresias adlı kâhin ise ona, aradığı suçlunun kendisi olduğunu söyler. Oidipous başlangıçta buna inanmaz. Fakat kraliçenin, Korinthoslu habercinin ve çocukluğunda kendisini bıraktıkları çobanın verdiği ayrıntılarla gerçek yavaş yavaş ortaya çıkar. Laios'un katili kendisidir. Çocukluğundaki kehanetin bildirdiği gibi, babasını öldürüp annesiyle evlenmiştir (Oidipous bu kehanet yüzünden çocukluğunda Kithairon dağına bırakılır, onu bulan çoban, Korinthos kralına verir. Oidipous büyüyünce tesadüfen kehaneti öğrenir ve Korinthos kralını gerçek babası zannettiği için oradan ayrılır, yolda bilmeden babasını öldürür ve daha sonra annesi Iokaste ile evlenir). Eserin sonunda Oidipous gerçeği öğrenince gözlerini oyar, Iokaste ise kendisini asar. Oidipous'un gerçeği tüm açıklığıyla keşfettiği zaman yaptığı konuşmayı örnek olarak veriyoruz:

> Bunu senden esirgemem. Başka kimde ümidim kaldı ki! İçinde bulunduğum vaziyette senden başka kiminle serbestçe konuşabilirim?
>
> Babam, Korinthos'lu Polybos, annem de Doris'li Merope'dir. Ben o memlekette en çok sevilen ve sayılan bir vatandaşım. Günün birinde canımı sıkan çirkin bir hâdise oldu. Bir ziyafette şarabı fazla kaçırmış olan bir davetli, bana uydurma evlât diye hakaret etti. O kadar fenama gitti ki, bütün gün kendimi güç zaptettim. Ertesi gün, annemle babamı buldum, meseleyi anlattım. Bana hakaret eden adama kızdılar. Kızdıklarını görünce sevindim, fakat bana söylenmiş olan söz beni hiç rahat bırakmıyordu; ta içime işlemişti. Babama, anneme haber vermeden Delphoi'ye, mabede gittim. Tanrı, sualime cevap vermek istemedi beni geri çevirdi. Yalnız, oradan ayrılmadan önce, Phoibos başıma birçok feci felâketler geleceğini, annemle evleneceğimi, ondan çocuk sahibi olacağımı, bana hayat veren babamı öldüreceğimi söyledi. Bunun üzerine, başımı alıp Korinthos'dan çıkmaya ve tanrının haber verdiği korkunç felâketlerden uzak kalacağımı zannettiğim bir yere gitmeye karar verdim. Yürüye yürüye, Laios'un öldürüldüğünü söylediğin yere geldim. Sana bütün hakikati söyleyeceğim, İokaste. Üç yolun birbirine kavuştuğu yere yakınlaştığım sırada, bir habercinin ve arkasında bir atlı arabada demin tarif ettiğin adama benzeyen birisinin karşıdan geldiklerini gördüm. Arabacıyla ihtiyar, sert bir sesle, yoldan çekilmem için bağırdılar. Kızdım ve beni yoldan atmak isteyen arabacıya vurdum. Bunun üzerine ihtiyar, arabanın yanına yaklaştığım zamanı kollayarak, yukardan aşağı kargısını başıma indirdi. Bu kendisine pek pahalıya mal oldu. Elimdeki sopayı kaldırıp başına vurdum. İhtiyar, bu darbenin şiddetiyle arabanın içine yuvarlandı. Adamlarının hepsini de öldürdüm.

Bu yabancının Laios'la bir münasebeti varsa, ben ne talihsiz adammışım! Tanrılar bir insandan bu kadar nefret edebilirler mi? Hiçbir yabancının, hiçbir vatandaşın beni evine almaya, benimle konuşmaya hakkı yoktur. Hepsinin beni kovması lâzım. Ne acıdır ki, kendime lânet eden kendim oldum. Onu öldüren bu kanlı eller, karısını kucaklayıp lekeledi. Ben ne sefil, ne iğrenç bir mahlûkmuşum! Sevdiğim insanları bir daha görmemeye, vatanımın topraklarına ayak basmamaya; yahut da annemle evlenmeye; babamı, bana hayat veren, beni büyüten Polybos'u öldürmeğe mahkûmum. Bütün bu felâketlerin bana merhametsiz bir tanrıdan geldiği düşünülürse, acaba bana acınmaz mı? Hayır, hayır! Büyük tanrılar! bana o günü göstermeyin. Bırakın da üzerime böyle müthiş bir leke sürülmeden insanların arasında kaybolup gideyim! [11]

PHILOKTETES (İ.Ö. 409): Yunanlılar, Troia'ya giderken Philoktetes bir yılan tarafından ısırılmış ve ayağında iltihaplı, çok kötü kokan bir yara açılmış olduğu için Lemnos adasında terkedilmiştir. Kahraman burada kendisine Herakles'in armağanı olan yayı ve oklarıyla avlanmak suretiyle karnını doyurarak acılar içinde yaşamaktadır. Bu sırada bir kâhin, Hellenlere Philoktetes'in Herakles'ten aldığı silâhlar olmadan Troia'nın ele geçirilmesinin mümkün olmadığını söyleyince Odysseus ile Neoptolemos, Lemnos adasına giderek Philoktetes'i Troia'ya getirmekle görevlendirilirler. Odysseus, Philoktetes'in oraya bırakılmasında büyük rolü olduğu için kendisi saklanır, Neoptolemos'u onun yanına gönderir. İkisi karşılaştıklarında Philoktetes, Neoptolemos'a denize açılırken kendisini de götürmesi için yalvarır, o da götüreceğine söz verir. Bir koro şarkısı Philoktetes'in çektiği acıları anlatır ve artık acılarının son bulacağını ifade eder:

Gözlerimle görmedim amma anlattılar da duydum. İksion, Zeus'un yatağına yaklaştığı için Kronos'un kudretli oğlu onu, hiç durmayan bir tekerlek üzerine fırlatmış; amma bir faninin Philoktetes'inkinden daha kara bir talihe çarpıldığını ne gördüm, ne de duydum. Hiç kimseye bir şey yapmamış, kimseden bir şey çalmamış, âdil insanlara adaletle muamele etmiş olduğu halde böyle perişan, mahvolup gidiyordu. Asıl şaştığım da şu: yapayalnız, her tarafta parçalanan dalgaların gürültüsü arasında, bu kadar acıklı bir hayata nasıl dayanabilmiş?

O kendi kendinin komşusu idi, yürüyemiyordu, memlekette ıstıraplarında yardımına gelecek kimsesi yoktu; etini kemiren, kanlı yarasının acısı ile kopardığı, etrafta akisler uyandıran feryatlarını yanında dinleteceği bir kimsesi yoktu; zehirlenmiş ayağından sıcak kanlar fışkırdığı zaman, rızkımızı veren topraktan teskin edici otlar koparıp getirecek kimsesi yoktu; kendisini kemiren ıstırabı ne zaman durursa o zaman, ihtiyacı olan şeyleri bulabileceği yere, sütninesiz bir çocuk gibi, sürüne sürüne gidiyordu.

(11) Sophokles, **Kral Oidipus**, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler. Yunan Klasikleri: 1, İstanbul, 1941, s. 65-66.

Kendini beslemek için mübarek toprağın mahsulünden, bizlerin, elleri tutar insanların yediklerimizden mahrum, bazan yayının kanatlı okları ile kursağına biraz azık bulabiliyordu. Zavallı on yıl süren bir zamanda şarap kadehlerinin neşvesini bile tatamadı; gözleri bir tarafta görebilirse, her gün, akmaz bir suya doğru sürünüyordu.

Amma şimdi acılarından kurtulacak, nihayet bahtiyar, ulu olacak; çünkü gönlü büyük insanların oğluna rasgeldi; onun gemisinde, dalgalar arasında bunca uzun aylardan sonra babasının evine doğru, Malia nymphalarının bulunduğu yerlere, Sperkheios sahillerinde eli tunç kalkanlı kahramanın, Oite tepelerinde ilâhi ateşle parıl parıl yanarak tanrılar toplantısında gözüktüğü yerlere gidecek. [12]

Yola çıkmadan önce Philoktetes dayanılmaz ağrıları tekrar başlayınca yayını ve oklarını Neoptolemos'a emanet eder. Neoptolemos, onu kandırdığı için çok üzülür ve gerçeği itiraf eder. Philoktetes aldatıldığını öğrenince öfkelenerek silâhlarını geri ister. Neoptolemos, Odysseus'un zoruyla başlangıçta silâhları vermemekte direnirse de, daha sonra pişman olarak onları sahibine iade eder. Philoktetes'i Troia'ya kendileriyle birlikte gelmesi için yeniden ikna etmeye uğraşırken Herakles de araya girer ve onu güçlükle razı ederler.

OIDIPOUS EPI KOLONO (Oidipous Kolonos'ta): Bu oyun Sophokles'in ölümünden sonra kendi adını taşıyan torunu tarafından 401 yılında sahneye konmuş ve ödül kazanmıştır. Eserin konusu *Oidipous Tyrannos*'un devamı niteliğindedir. Babasını öldürüp öz annesi ile evlendiğini öğrenince gözlerini kör eden Oidipous, Thebai'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Kızı Antigone ile birlikte Atina'ya doğru ilerlerken bir koruluğa gelirler. Yolda rastladıkları birisi, burasının kutsal Eumenides koruluğu olduğunu söyleyince Oidipous onlara yalvarır:

Ey yüce kız-tanrılar! gözleri dehşet salan kız-tanrılar! mademki bu dünyada ben ilk defa gelip sizin toprağınıza oturdum, Phoibos'a karşı da, bana karşı da amansızlık etmeyin. O tanrı bana, sayısız felâketlerimi daha çekmeden önce bildirirken onların uzun bir zamandan sonra, saygı ile ibadetimize lâyık tanrıların bana oturacak bir yer lûtfettikleri bir memlekete vardıktan sonra biteceğini söylemişti. Sefalet içinde geçen hayatımın, beni kabul edecek olanlara bir refah kaynağı, koğmuş, sürmüş olanlar içinse bir lânet sebebi olarak orada sona ereceğini bildirdi. Bunları haber veren işaretler olacağını, ya toprağın titreyeceğini, ya bir yıldırım düşeceğini, yahut da Zeus'un şimşeğinin parıldayacağını vadetti. Ben bu yolu tutup geldimse bu elbette siz beni bu mübarek koruya çektiğiniz için, içime sizin verdiğiniz duyguya uyarak olmuştur. Yoksa yolun üzerinde önce sizlere rasgelmem kabil miydi? Sizler için şarap dö-

(12) Sophokles, **Philoktetes**, çev. N. Ataç, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 2, 2. bas., Ankara, 1958, s. 48 vd.

külmez, benim de şarabım yok ki sizler için dökeyim; Siz buyurmamış olsanız ben bu mukaddes, yalçın kayaya oturabilir miydim? Ey kız-tanrılar! Apollon'un dedikleri yerine gelsin, bunca zamandır fanilerin insanı çökerten eziyetlerine uğradıktan sonra benden lûtfunuzu esirgemeyin, hayatımı sonuna erdirin. [13]

Biraz sonra Oidipous'un diğer kızı Ismene, Thebai'dan gelir ve babasına oğulları Polyneikes ve Eteokles'in tahtı ele geçirmek için savaştıklarını bildirir. Ismene'nin söylediğine göre kâhinler, Thebai'ın mutluluğunun Oidipous'un ölü veya diri olarak şehre geri götürülmesine bağlı olduğunu bildirmişlerdir. Bu arada Oidipous'un geldiğini haber alan Atina kralı Theseus de yanlarına gelince, ondan, orada kalmak için izin vermesini rica ederler. Theseus bu dileği kabul eder ve Oidipous ile iki kızını zorla geri götürmek isteyen Kreon'a engel olur. Oyunun sonunda Oidipous artık ölüm zamanının geldiğini söyleyerek kutsal Eumenides koruluğuna girer ve esrarengiz bir biçimde gözden kaybolur.

Sophokles'in bu 7 tragediasından başka, *Ikhneutai* adlı satirik bir draması da vardır. 1912 yılında bir papirüs üzerinde bulunan bu eserin hemen hemen yarısı mevcuttur. Eser, satyrlerin av köpekleri gibi Hermes'in çaldığı sığırların yerini bulup Apollon'a haber vermesini konu alır [14].

Dil ve Üslubu: Sophokles, eserlerinde saf Attika lehçesini kullanır Kullandığı kelimeler günlük dilde herkes tarafından kullanılan kelimelerdir. Fakat Sophokles bu doğal dile şiirsel bir nitelik kazandırmıştır. Kişilerin konuşmaları kendi özelliklerine uygun düşecek şekildedir.

Sophokles'in son derece zarif, esnek ve doğal bir üslubu vardır. Dile getirmek istediği düşünceleri öyle bir mükemmellikle ifade etmiştir ki, ne bir fazlalık, ne de bir eksiklik vardır. Lirik kısımlar mecazlar bakımından zengindir. Cüretkâr bazı mecazlar kullanmış olmakla birlikte bunlar Aiskhylos'a göre daha az miktardadır. Üslup açısından Aiskhylos'u örnek aldığını bizzat kendisi söylemiştir. Son oyunlarında ise Euripides'in izleri farkedilmektedir.

Tragediasının Özellikleri: Sophokles'in tragedialarındaki koro şarkıları Aiskhylos'un eserlerindeki koro şarkılarından daha az yer tutmakla birlikte genellikle konuyla ilişkilidir. Koro, konuyla ilgili olarak duyulan çeşitli duyguları yansıtır. Bazen konuyla ilgili eski olaylara, nadir olarak da konuyla uzaktan ilişkili genel konulara değinir. Yazar bu özelliğiyle Euripides'ten de farklıdır. Koronun dışındaki lirik kısımlar daha az olduğu için hareket fazlalaşmıştır.

Sophokles, kişilerini tek bir özellikleriyle değil, bütün bir karakter olarak çizmiştir. Üstelik oyunlarındaki karakterler diğer yazarlara oranla

(13) Sophokles, **Oidipus Kolonos'ta**, çev. N. Ataç, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 7. İstanbul, 1941, s. 12 vd.

(14) Bkz. Satirik Drama, s. 103.

daha iyi incelenmiş, ikinci derecede roller bile en ufak ayrıntılarına varıncaya kadar belirtilmiştir. Karakterlerini oldukları gibi değil, olmaları gerektiği gibi tasvir etmiştir. Bununla beraber çizdiği tipler son derece insanî ve gerçektirler.

C. EURIPIDES (İ.Ö. 480-406)

Hayatı: Euripides, İ.Ö. 480 yılında, muhtemelen Salamis Savaşı'nın yapıldığı gün dünyaya gelmiştir. Phyle demosundan Mnesarkhos (veya Mnesarkhides) ile Kleito'nun oğludur. Mütevazı bir ailenin çocuğudur. Fakat bazılarına göre de zengin bir ailenin çocuğudur. Her ne olursa olsun iyi bir eğitim almış, ayrıca resimle de ilgilenmiştir. Anaksagoras, Prodikos ve Protagoras'ın öğrencisi olmuştur.

Euripides daha 18 yaşındayken tragedialar yazmaya başlamıştır. 455 yılında ilk tetralogiası ile üçüncülüğü elde etmiştir. Yazmaya bu kadar erken başlamasına rağmen ilk birinciliğini 15 yıl sonra 40 yaşındayken kazanmıştır. 100'e yakın oyun yazmış, fakat sadece 5 birincilik elde etmiştir. 5. birinciliği ölümünden sonra bir tetralogiasına verilmiştir (Günümüze kalan *Bakkhalar* adlı oyun da bu tetralogianın bir oyunuydu).

Hayatının sonuna doğru, önce Magnesia'ya, daha sonra da (408 yılından sonra) Makedonia'ya Arkhelaos'un sarayına gitmiştir. 406 yılında orada av köpekleri tarafından parçalanarak öldüğü söylenir. Euripides, yalnız bir hayat sürmüştür. İki defa evlenmiş, fakat aradığı mutluluğu bulamamıştır. Tragedialarındaki kadın düşmanlığı belki de bu yüzdendir. Devlet görevlerinde de bulunmamış, bütün hayatını yazarlığa vakfetmiştir. Atina'da ilk defa özel kütüphane sahibi olan kişilerden biridir.

Eserleri: Oyunlarından 17'si bize kadar gelebilmiştir. Bunların dışında gerçekliği şüpheli bir tragediası ile bir satyrik draması vardır.

ALKESTIS: 438'de oynanan ve ikincilik kazanan bu oyun, bir tetralogiaya dahildi.

Apollon, Thessalia'daki Pherai kralı Admetos'a, birisi kendisi için ölürse ölümden kurtulacağını bildirir. Admetos'un annesiyle babası, oğulları yerine ölmeye razı olmazlar. Karısı Alkestis, Admetos'un yerine ölmeyi kabul eder ve ölmeden önce kocasına duygularını şöyle açıklar:

> **(Kendine gelerek ve doğrularak)** Ne halde olduğumu görüyorsun Admetos; bunun için ölmeden evvel sana arzularımı anlatmak isterim. Senin için hayatımı feda ederek yaşamanı temin ettim. Senin uğrunda öleceğime yaşayabilir ve Tesalyalılardan istediğim gibi bir koca seçer ve bir kral sarayında mesut ve müreffeh yaşayabilirdim. Senden yetim kalmış çocuklarla ve senden uzak olarak yaşamayı istemedim ve bunun için saadet ve neşemi veren gençliğimi feda ettim. Bununla beraber hayatına sebebolan adam ve seni dünyaya getirmiş olan kadın, oğullarını kurtarmak için şerefli bir ölümle ölmeği reddederek seni bırakmışlardı, halbuki yaşları da ölüme yakışacak bir yaştı; üstelik senden başka çocukları yoktu ve sen ölünce başka çocuk yapmak ümitleri de yoktu. Ve biz hayatımızın geri ka-

lan kısmını ikimiz beraberce yaşayacaktık ve sen karından mahrum olarak büyütülecek yetimlerle arkamdan ağlayıp sızlamayacaktın. Fakat bütün bunlar şüphesiz bir ilâhın iradesiyle oldu. Ne yapalım! Şimdi yaptığımı takdir etmek sana kaldı. Hiçbir şey hayat kadar kıymetli değildir; senden rica edeceğim şey hayatımın yerini tutamaz. Bununla beraber ricam haklıdır. Bunu sen de kabul edeceksin.

Çünkü bu çocukları sen benden az sevmezsin, eğer aklın başında ise bunu tasdik edersin. O halde onların bu evinde hükmetmelerine tahammül et. Bu küçüklere tekrar evlenerek bir üvey ana musallat etme, onlar için benim kadar müşfik olmayan başka bir kadının kıskanç eli bu çocukların —benim ve senin çocuklarımızın— üzerine kalkmasın. Ah, bunu yapma: Bunu senden rica ediyorum. Çünkü yeni gelen üvey anne, ilk zifafın çocuklarına düşman olur ve yılan ondan daha zalim değildir. Bir erkek çocuk babasında kuvvetli bir siper bulur, fakat sen kızım, bakire hayatını nasıl şerefle yaşayacaksın? Babanın yanında kim bilir nasıl bir kadın bulacaksın. Korkarım adını kötü çıkararak gençliğinin çiçeğinde izdivacını zehirlemesin; artık seni ne evlendirecek, ne de anne sevgisinin yerini hiçbir şey tutmadığı zamanlarında sana yardım edecek bir annen olacak. Çünkü benim ölmem lâzım ve bu felâket bana ne yarın, ne de öbür gün erişecek: Birazdan beni artık yaşamayanlar arasında sayacaklar. Sağ olun, neşe içinde yaşayın. Sen zevcim, kadınların en iyisini almış olmakla iftihar edebilirsin. Siz de çocuklarım annelerin en iyisiyle... [15]

Eserin sonunda Herakles, kadının fedakârlığından duygulanarak, onu cehennemden alıp, yeniden kocasının yanına getirir.

MEDEIA: 431 yılında oynanmış ve üçüncülük kazanmıştır. Bir tetralogianın ilk oyunudur.

Iason, karısı Medeia'yı terkedip Korinthos kralının kızı Glauke ile evlenmek istemektedir. Bunun üzerine Medeia kıskançlık ve intikam duygularıyla hem Glauke'yi, hem de kendi çocuklarını öldürür. Aşağıdaki pasaj Medeia'nın çocuklarını öldürmeden önce kapıldığı çelişkili duyguları yansıtıyor:

Böyle yapacağım, fakat eve gir ve çocuklarımla her günkü gibi meşgul ol; **(Lâla sahneyi terkeder)** yavrularım, yavrularım! Demek sizin, beni kendi felâketime bırakarak annesiz oturacağınız bir memleketiniz, bir eviniz var. Ben sizi doya doya sevmeden, saadetinizi görmeden, sizi evlendirmeden, zifaf yatağınızı süslemeden ve düğününüzde meşale taşımadan başka bir memlekete, menfaya gideceğim! Ah! Zavallı bedbaht kadın. Demek sizi beyhude yere büyüttüm beyhude yere sıkıntı çektim ve doğumun zalim anlarında beyhude yere acılarla parçalandım. Vaktiyle sizin üstünüzde çok ümitler kurmuştum. İhtiyarlığımı besleyecek-

(15) Euripides, **Alkestis**, çev. A. H. Tanpınar, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 54, Ankara, 1943, s. 21 vd.

tiniz, öldüğüm zaman elleriniz beni dindarca gömecekti. Bu benim için insan oğullarının kıskanacağı bir talihti: şimdi ise tatlı hayaller bitti. Ben sizden ayrı, ömrümü acı ve keder içinde geçireceğim. Ve sizin de, sevgili gözleriniz bir daha annenizi görmeyecek, siz başka bir âleme gitmiş olacaksınız.

Vah, eyvah! Niçin bana doğru bakıyorsunuz? Çocuklarım, niçin bu son tebessümle gülüyorsunuz? Ah, ne yapmalı? Kadınlar, bu çocukların parlak gözleri karşısında kalbim tahammül etmiyor. Yapamayacağım; elveda ey tasavvurlarım, deminki tasavvurlarım, çocuklarımı memleketten dışarıya götüreceğim! Babalarım bu çocukların felâketiyle müteessir etmek için, felâketimi iki misli yapmak muhakkak lâzımdır! Hayır, kendi elimle değil! Elveda tasavvurlarım!

Fakat ne hislerdir bunlar? Düşmanlarımı cezasız bırakarak âleme gülünç mü olacağım? Bir kere cesaret lâzım, böyle yumuşak şeyler düşünmekle ne alçaklık ediyorum! Oğullarım eve girin **(Çocuklar çekilirler).**

Hayır, kalbim, hayır, sen değil! Bu cinayeti yapma! Bırak bedbahtları yaşasınlar! Bu çocukları ölümden esirge. Bizden uzakta bile yaşasalar yine senin saadetini teşkil ederler.

Hades'in müntakim cinleri hakkı için hayır! Benim için oğullarını düşmanın zulmüne terketti denmeyecek. Her ne surette olursa olsun eninde sonunda öleceklerdir ve madem ki bu zaruridir, o halde nasıl ilk önce onları dünyaya getirdimse, şimdi de öyle öldüreceğim.

Bu işten geri dönmek yoktur; ok yaydan çıkmıştır. Eminim ki şimdi taç başında, genç prenses tüller içinde can veriyor. O halde madem ki ben en büyük talihsizliğin yoluna giriyorum ve onlara daha fena bir yolu takibettireceğim, çocuklarıma veda etmeliyim **(Eve doğru işaret yapar, çocuklar görünürler).** Verin çocuklar, verin annenize sağ ellerinizi sıksın. **(Oğullarını kolları arasında sıkarak ve öperek)** Ey çocuklarımın sevgili elleri, sevgili dudakları, yüzleri ve asîl çizgileri. Her ikiniz de mesut olun. Fakat orada! Buradaki saadetinizi babanız mahvetti. Ey tatlı kucaklaşma, evlâtlarımın taze derileri ve tatlı nefesleri! Gidin, gidin! **(Onları kendinden uzaklaştırır ve eve yollar)** Çocuklarıma bakabilecek kudretim kalmadı, dertlerim beni ezdi. Evet, yapacağım fenalığı biliyorum; fakat ihtiras kararlarımı yıkıyor ve insanların en büyük felâketlerine o sebep olur. [16]

HIPPOLYTOS: 428'de oynanmış ve birinciliği elde etmiştir. Atina kralı Theseus'un karısı Phaidra, üvey oğlu Hippolytos'a âşık olur. Fakat Hippolytos sevgisine karşılık vermeyince kendini öldürür. Ölmeden önce kocasına yazdığı bir mektupla delikanlıya iftirada bulunduğu için Theseus, oğlunu lânetler ve deniz tanrısı Poseidon'dan intikamını alması için ricada bulunur. Poseidon bunun üzerine bir deniz canavarı göndererek Hippolytos'un atlarını ürkütür; atlar da Hippolytos'u yerlerde sürükleyerek yaralar. Bu olaydan sonra tanrıça Artemis, Theseus'e gerçeği anlatır:

(16) Euripides, **Medeia**, çev. A. H. Tanpınar, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 55. Ankara, 1943, s. 51 vd.

Ey Aigeus'un ulu soylu oğlu! seni, sözlerimi dinlemeye davet ediyorum: Leto'nun kızı Artemis seni çağırıyor. Ey zavallı Theseus! Niçin bu olup bitenlere seviniyorsun? Oğlunu dinsizce öldürdün; karının yalan sözlerine kapılarak olmayan bir şeye inandın. Felâketin ise bir hakikat. Neden vücudunu utancından yer altında Tartaros'da saklamıyorsun? Yahut da hayatını değiştirerek neden acılarından kurtulmak için göklere havalanmıyorsun? Zira, senin iyi insanlar arasında yaşamak nasibin değil.

Felâketinin ne olduğunu dinle, Theseus! gerçi bunu yapmakla bir faydam dokunmayacak, sana acı vereceğim, fakat şerefle ölmesi için, çocuğunun dürüst ruhunu, karının çılgın aşkını, yahut da bir bakıma, çok asil isteğini açıklamaya geldim. Zira bütün zevkini kız kalmakta bulan bizlerin, en çok nefret ettiği Tanrıça karını övendiresiyle tahrik ederek, çocuğuna âşık etmişti. Muhakemesiyle Kypris'i alt etmeye çalışırken, sütninesinin dolaplarına istemeyerek kurban gitti. Bu kadın, oğlunun ettiği yeminlere güvenerek, ona karının hastalığını açıkladı. Dürüst delikanlı sözlerini dinlemedi. Sonra da senin fena muamelen karşısında, dindar olduğu için yeminini bozmadı. O zaman, karın itham edilmekten korkarak o yalancı yazıyı yazdı, hiyle ile çocuğunun mahvına sebep oldu. Bu bir yalandı, ama yine seni kandırdı.[17]

Theseus gerçeği öğrenince yaptığı hatayı anlar ve oğlunun felâketine sebep olduğu için kendisini suçlar. Bu arada ölmekte olan Hippolytos saraya getirilir ve son nefesini vermeden önce babasını affeder.

HEKABE (Yak. İ.Ö. 424): Troia kralı Priamos'un karısı Hekabe'nin dramını konu alan eserinde Euripides, iki çocuğunu birden kaybeden bir annenin acılarını dile getirir. Yunanlılar Troia'yı aldıktan sonra yurtlarına dönerken Akhilleus'un ruhu onları Khersonessos'ta engeller. Kahramanın ruhu, esiri Polyksene'nin kendisine kurban edilmesini isteyerek ters rüzgârlarla donanmanın denize açılmasına fırsat vermemektedir. Ayrıca, Priamos ve Hekabe'nin Troia Savaşı sırasında Thrakialı dostları Polymestor'un yanına gönderdikleri oğulları Polydoros, yanındaki hazineye sahip olmak isteyen kral tarafından öldürülmüş ve cesedi denize atılmıştır. Bütün bu olayları eserin ilk mısralarında Polydoros'un hayaletinin sözlerinden öğreniriz. Bu sırada henüz oğlunun ölümünden haberi olmayan Hekabe, kızının Akhilleus'a kurban edileceğini öğrenince Odysseus'a Yunanlıları bu işten vazgeçirmesi için yalvarır. Polyksene ise esir olarak şerefsiz bir yaşam sürmektense ölümü tercih edeceğini söyler:

Odysseus, sağ elini kaftanının altında sakladığını, çenene dokunurum korkusuyla yüzünü arkaya döndüğünü görüyorum. Müsterih ol. Beni koruyan yalvarıcı Zeus'tan kurtuldun. Evet, seninle geleceğim, hem gelmem lâzım olduğu için, hem de ölmek istediğim için. Eğer kaçına-

(17) Euripides, **Hippolytos**, çev. L. Kerman, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 60, İstanbul, 1949, s. 49 vd.

cak olursam, hayata bağlı yüreksiz bir insan gibi görünürüm. Zira benim için yaşamanın ne faydası var? Babam bütün Frikya'nın hâkimi idi. Hayata orada başladım. Sonra, güzel ümitlerle yaşadım. Krallara zevce olarak vadedildim; beni almak isteyenler arasında, hangisinin evine, aile ocağına gideceğim diye şiddetli bir rekabet vardı. Ben zavallı, İda kadınlarının hâkimesi idim ve genç kızlar arasında göze çarpıyordum, yalnız fânilik şartı müstesna, her şeyde Tanrılarla eştim. Bugün ise köleyim, başta, bu ad, bana ölümü istetiyor. Köleliğe alışık değilim de ondan. Sonra ben ki Hektor'un ve daha başka nicelerinin kızkardeşiyim, beni, belki de para kuvvetiyle satın alacak, katı yürekli bir efendiye rastgeleceğim. Evinde ekmek yapmaya, meskenini süpürmeye, mekik dokumaya, mihnetli bir hayatı zorla sürüklemeye mecbur olacağım. Rasgele bir yerden satın alınmış bir köle, vaktiyle krallara lâyık görülen koynuma girecek. Aslâ! Vücudumu ahrete teslim ederek, bakışlarıma hürriyetini iade ediyorum. Onun için, beni al, götür, Odysseus götür de öldür. Çünkü, günün birinde saadete erişmem mukadder olduğunu ummak veya sanmak cesareti veren, etrafımda hiçbir şey göremiyorum Sen, anne, bize katiyen mâni olma. Ne bir söz söyle, ne bir hareket yap! Yakışıksız ağır muameleler görmeden evvel ölümü istememe yardım et. Felâketi tatmaya alışık olmayan kimse, şüphesiz, boyunduruğa tahammül eder. Fakat, boynunu ona geçirmekten acı duyar. Ölürse yaşadığı zamankinden daha mesuttur. Çünkü, şerefsiz yaşamak çok büyük bir sefalettir.[18]

Polyksene kurban edildikten sonra Hekabe'nin daha kızını gömmesine fırsat kalmadan, ona oğlunun deniz kenarında bulunmuş olan cesedini getirirler. Hekabe çılgına döner ve bunun intikamını korkunç biçimde alır: Polymestor'un gözlerini oyar, çocuklarını da öldürür.

ANDROMAKHE (Yak. İ.Ö. 420): Hektor'un dul karısı Andromakhe, artık kocasını öldüren Akhilleus'un oğlu Neoptolemos'un esiridir. Ondan Molossos adlı bir çocuğu olur. Neoptolemos'un karısı Hermione, kendisinin çocuğu olmadığı için kocasının orada olmadığı bir sırada babası Menelaos ile birlikte onları öldürmeye kalkışır. Fakat, Akhilleus'un babası ve Neoptolemos'un dedesi olan Peleus onları kurtarır. Bunun üzerine Hermione, Neoptolemos'un öfkesinden korkarak eski nişanlısı Orestes ile kaçar. Bir müddet sonra Orestes'in Neoptolemos'u öldürdüğü haber alınır.

HERAKLEIDAI (Heraklesoğulları): Herakles'in dostu Iolaos ve kahramanın Eurystheus tarafından kovalanan çocukları Atina'daki Zeus tapınağına sığınırlar. Eurystheus, Atina kralından onları kendisine teslim etmesini ister. Kralın bunu kabul etmemesi üzerine de ona savaş açar. Atinalılara soylu bir genç kız kurban edildiği takdirde yenecekleri şeklinde bir kehânet bildirilir. Herakles'in kızı Makaria gönüllü olarak kurban edilmeyi kabul eder. Eurystheus yenilir ve esir edilir.

(18) Euripides, **Hekabe**, çev. H. Varoğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 53, Ankara, 1943, s. 17 vd.

HIKETIDES (Yalvarıcılar): İ.Ö. 420 veya 418 yılında oynanmıştır. Thebailılar, Polyneikes ile birlikte Thebai'a karşı savaşırken ölen Argoslu şeflerin gömülmesine izin vermezler. Bu şeflerin anneleri, Atina kralı Theseus'ten yardım rica eder. Theseus, Thebailıları yener ve ölülerin cenaze törenlerinin yapılmasını sağlar.

TROADES (Troialı Kadınlar): İ.Ö. 415 yılında oynanmıştır. Troia'nın alınışını konu alır. Kadınların galip gelenler arasında paylaştırılması, Polyksene'nin kurban edilmesi ve Troia yangını gibi çok etkileyici ve dokunaklı sahneler vardır.

ELEKTRA (412): Euripides bu eserinde Aiskhylos'un *Khoephoroi* ve Sophokles'in *Elektra*'sı ile aynı konuyu işler. Fakat Euripides olaya bazı motifler eklemiş ve değişiklikler yapmıştır.

Elektra, babasının ölümünden sonra zorla bir köylü ile evlendirilmiştir ve hâlâ babası için üzülmektedir. Bu sırada yıllar önce babası öldürüldüğünde Argos'tan uzaklaştırılmış olan Orestes, arkadaşı Pylades ile birlikte oraya döner. İki arkadaş Orestes'ten haber getirdiklerini söyleyerek Elektra'nın evine gelirler. Elektra'nın ve Orestes'in dadıları olan yaşlı adam, Orestes'i tanır ve iki kardeş sevinçle kucaklaşır:

ORESTES: Selâm, ihtiyar! Elektra, bu eski insan harabesi senin ne cins dostundur?
ELEKTRA: Yabancı, babamı çocukken büyüten bu adamdır.
ORESTES: Nasıl? Vaktiyle kardeşini gizleyen bu mudur?
ELEKTRA: Kardeşim eğer şimdi yaşıyorsa, selâmetini buna borçludur.
ORESTES: Pekâlâ! Gümüş üstündeki izi yoklar gibi beni niçin muayene ediyor? Bende bazı benzeyişler mi buluyor?
ELEKTRA: Şüphesiz, Orestes'in arkadaşını görmek hoşuna gidiyor.
ORESTES: Evet, dostu. Fakat ne diye etrafımda dönüyor?
ELEKTRA: Hareketlerine ben de şaşıyorum.
İHTİYAR: Elektra, asil çocuk, tanrılara dua et.
ELEKTRA: Hangi iyilik için? Yakın, yoksa uzak bir iyilik için mi?
İHTİYAR: Bir tanrının sana gösterdiği aziz hazineyi elde ettiğin için.
ELEKTRA: Peki! Tanrılara teşekkür ediyorum. İzah et ihtiyar.
İHTİYAR: Bu adama bak kızım; bu bütün insanlar içinde senin için de en aziz olandır.
ELEKTRA: Nihayet, korkarım, aklın başında değil!
İHTİYAR: Kardeşini gördüğüm zaman aklım başımda değil mi?
ELEKTRA: İhtiyar, umulmadık sözlerin mânası nedir?
İHTİYAR: Mânası şu ki, ben burada Agamemnon'un oğlunu, Orestes'i görüyorum.
ELEKTRA: Onda inanabileceğim hangi işareti gördün?
İHTİYAR: Babasının evinde bir gün seninle beraber bir geyik yavrusunu kovalarken düşmüştü. O zaman aldığı yaradan kalan iz, kaşının kenarında.
ELEKTRA: Ne diyorsun? Evet, ben de bu izi görüyorum
İHTİYAR: Ve sen hâlâ kardeşinin kolları arasına atılmakta gecikiyorsun

ELEKTRA: Şimdi hayır, ihtiyar! Gösterdiğin işaret kalbimi inandırdı. **(Orestes'in kollarına atılır)** Nihayet seni görüyorum, sana mâlikim. Beklenmeyen saadet.
ORESTES: Sana kavuştum nihayet!
ELEKTRA: Buna inanamıyordum.
ORESTES: Ben ise ümit edemiyordum.
ELEKTRA: Demek bu uzaktaki kardeş sensin?
ORESTES: Evet, senin biricik müttefikin.[19]

Daha sonra iki kardeş, anneleri Klytaimestra ile Aigisthos'u öldürmeye karar verirler. Orestes başlangıçta annesini öldürmekte tereddüt ederse de sonunda bunun tanrıların emri olduğunu söyleyerek bu emre itaat eder ve Klytaimestra'yı bir bahane ile oraya çağırtarak onu öldürür. Daha sonra planladıkları gibi Aigisthos'u da öldürerek babasının intikamını alır.

HELENE (İ.Ö. 412): Euripides bu tragediasında bilinen Helene efsanesini çok değişik bir biçimde ele almıştır. Euripides'in eserine göre, Helene hiçbir zaman Troia'ya gitmemiş, Paris ise onu götürdüğünü zannederek Troia'ya hayalini götürmüştür. Oysa, Helene bu sırada Mısır'da yaşamaktadır. Mısır kralı Proteus'un oğlu Theoklimenos, Helene'yi evlenmeye zorlarken, Troia'dan yurduna dönerken bir fırtınaya tutulan Menelaos gemisi parçalanınca oraya çıkmak zorunda kalır. Tesadüfen karısıyla karşılaşır ve ondan gerçeği öğrenir:

MENELAOS: Kimsin sen ey kadın! Hayran hayran seyrine daldığım bu yüzün sahibinin adı ne?
HELENE: Ya sen kimsin? İkimizin de dudaklarından aynı sual dökülüyor.
MENELAOS: Ben bu kadar şaşırtıcı bir benzeyiş ömrümde görmedim.
HELENE: Oh tanrılarım! Çünkü insanın sevdiklerini tekrar bulması kadar ilâhi bir şey yok.
MENELAOS: Yunan soyundan mısın, yoksa bu memlekette mi doğdun?
HELENE: Ben Yunanlıyım. Senin vatanın neresi?
MENELAOS: Ey kadın! Yüzünün çizgileri şimdiye kadar hiçbir çehrede görmediğim bir şekilde bana Helene'yi hatırlatıyor.
HELENE: Seninkiler de bana Menelaos'u. İçimdeki duyguları nasıl ifade edeceğimi bilemiyorum.
MENELAOS: Yanılmıyorsun; karşında hakikaten insanların en talihsizi olan Menelaos var. İyi tanıdın.
HELENE: **(Kollarını Menelaos'a doğru uzatarak)** Ah dostum! Eşinin kollarına dönmekte ne kadar geciktin.
MENELAOS: **(Gerileyerek)** Ne eşi? Sakın bana dokunma.
HELENE: Babam Tyndareus'un sana kendi eliyle verdiği eş

(19) Euripides, **Elektra**, çev. A. H. Tanpınar, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 56, Ankara, 1943, s. 33-36.

MENELAOS: Ey dünyaya ışık saçan Hekate! Bana yalnız iyi niyetler besleyen hayaletler gönder.
HELENE: Karşında gördüğün kadın, dört yol ağızlarında dolaşan «gece tanrıçasının» gönderdiği bir hayalet değildir.
MENELAOS: İyi ama, ben Menelaos da, aynı zamanda iki kadının kocası olamam ya!
HELENE: Senin benden başka hangi kadın üzerinde kocalık hakkın var?
MENELAOS: Phrygia'dan alıp getirdiğim ve şu anda bir mağarada gizli bulunan bir kadının kocasıyım.
HELENE: Senin eşin yalnız benim; senin benden başka karın olamaz.
MENELAOS: Acaba kendimde değil miyim, yoksa gözlerim mi bozuldu?
HELENE: Bana bakınca, karını görür gibi olmuyor musun?
MENELAOS: Evet, dış şeklin tamamiyle onunki. Ama elinde senin Helene olduğunu bildiren reddedilmez bir delil yok ki?
HELENE: Yüzüme iyice bak; bundan daha açık bir delil olabilir mi?
MENELAOS: Evet, ona çok benziyorsun; bunu inkâr edemem.
HELENE: Gözlerin bu hususta sana yetmiyorsa, seni kim aydınlatabilir?
MENELAOS: Beni afallatan ve kaygılandıran bir şey varsa, o da karımın başka bir kıyafette elimin altında oluşudur.
HELENE: Ben hiçbir zaman Troia kıyılarına ayak basmadım. Sen orada beni değil, sadece bana benzeyen bir hayalet buldun.
MENELAOS: Kim böyle can taşıyan insan vücutları yapabilir?
HELENE: Elindeki kadın esirden yapılmış bir tanrı işidir.
MENELAOS: Söyle, hangi tanrı? Sözlerin beni afallatıyor.
HELENE: Hera. Paris'i aldatmak, beni elde etmesine mani olmak için.[20]

Menelaos, başlangıçta karısının söylediklerine inanmazsa da daha sonra gelen habercinin söylediği sözler, karısının açıklamalarına uyduğu için ikna olur. Eserin sonunda Menelaos ile Helene bir plan kurarak Mısır'dan kaçmayı başarırlar.

HERAKLES veya *HERAKLES MAINOMENOS (Çılgın Herakles):* Herakles, Eurystheus'un kendisine verdiği ödevleri yerine getirmek üzere Thebai'dan ayrılmış ve ailesini orada bırakmıştır. Bu görevlerden sonuncusunda Kerberos adlı köpeği getirmek için Hades'e gidip de uzun süre dönmeyince herkes kahramanın öldüğünü sanır. Bu sırada Lykos adlı birisi, Herakles'in karısı Megara'nın babası olan Thebai kralı Kreon'u öldürüp tahta geçer ve Herakles'in bütün ailesini öldürmek ister. Fakat Herakles geri döner ve olanları öğrenince Lykos'u öldürerek onları kurtarır. Böylece her şey çözümlendiği bir sırada tanrıça Hera, Herakles'e bir delilik nöbeti gönderir ve Herakles ne yaptığını bilmeden karısını ve çocuklarını öldürür. Biraz sonra çılgınlığı geçince babası Amphitryon ona olan biteni anlatır:

(20) Euripides, **Helene**, çev. V. Hatay, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 58, Ankara, 1945, s. 41–46.

HERAKLES: Babe, niçin öyle gözlerini örterek ağlayıp duruyorsun? Benden, o kadar sevdiğin oğlundan niye böyle uzak duruyorsun?
AMPHİTRYON: Evet, oğlum sen benim çocuğumsun; felâketinin içinde bile...
HERAKLES: Başıma bir felâket mi geldi? Sana gözyaşı döktüren bu mu?
AMPHİTRYON: Bu bahtsızlığa bir tanrı uğrasaydı, o bile inlerdi.
HERAKLES: Büyük sözler! Ama başıma gelenlere dair yine de bir şey söylemiyorsun.
AMPHİTRYON: Aklın başına geldiyse, onu kendin görürsün.
HERAKLES: Söyle: bir kabahat mi işledim?
AMPHITRYON: Hades'in çılgınlığı geçtiyse, anlatayım.
HERAKLES: Yine mi bu üzücü, anlaşılmaz sözler?
AMPHİTRYON: Aklın tamamiyle başında mı diye bakıyorum da...
HERAKLES: Aklımı kaçırdığımı hatırlamıyorum.
AMPHİTRYON: İhtiyarlar, bağlarını çözeyim mi, ne dersiniz?
HERAKLES: Onları kimin düğümlediğini de söyle; ne rezalet!
AMPHİTRYON: Acılarının en büyüğünü öğren de alt tarafını bırak.
HERAKLES: Böyle susmanız, bana öğrenmek istediğimi öğretmeye yeter mi?
AMPHİTRYON: Ey Zeus! Hera'nın tahtından şu manzarayı görüyor musun?
HERAKLES: Başıma gelenler yine ondan mı?
AMPHİTRYON: Bırak tanrıçayı da kendi yasını düşün.
HERAKLES: Eyvah! bana bir felâket mi haber vereceksin?
AMPHİTRYON: İşte, şu çocukların cesetlerine bir bak!
HERAKLES: Tanrılar! nedir bu gördüklerim!
AMPHİTRYON: Çocuklara karşı görülmemiş bir savaş, oğul!
HERAKLES: Ne diye savaştan bahsediyorsun? Onları kim öldürdü?
AMPHİTRYON: Sen, yayın, bir de cinayete sebep olan bir tanrı
HERAKLES: Ne diyorsun? ben ne ettim? kara haberci!
AMPHİTRYON: Delirmiştin. Bana acı sualler soruyorsun.
HERAKLES: Demek karımın da katiliyim?
AMPHİTRYON: Her şey, hepsi senin kendi marifetin.
HERAKLES: Eyvah! her yanımdan acılar beni, bir fırtına gibi, sarıyor
AMPHİTRYON: İşte bunun için bahtsızlığına ağlıyorum ya...
HERAKLES: Sarayı kim yıktı? Beni delirten tanrıça mı?
AMPHİTRYON: Bildiğim bir şey varsa, tam bir bahtsızlık içindesin.
HERAKLES: Nerde deliliğe uğradım? Bu çılgınlık beni nerede mahvetti?
AMPHİTRYON: Kurban yerinde, kutsal ateşte ellerini günahlarından temizlerken...
HERAKLES: Heyhat! sevgili oğullarımın katili olduktan sonra, kendim sağ kalmışım, neye yarar? Artık gidip kendimi sarp bir kayanın tepesinden neden dalgalara fırlatmayayım? neden çocuklarımın kanının intikamını almak için bir hançerle ciğerimi deşmeyeyim? yahut da, beni bekleyen şerefsiz bir hayattan kurtulmak için, neden vücudumu diri diri ateşlere atmayayım?[21]

(21) Euripides, **Herakles**, çev. L. Ay, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 52, Ankara, 1943, s. 59-64.

Herakles, babasından işlediği büyük suçu öğrenince bu acı ve utançla yaşamak istemediğini söyleyerek ölmek isterse de Theseus buna engel olarak, onu günahlarından arındırmak için Atina'ya gönderir.

ION (Yak. İ.Ö. 413): Ion, Apollon ile Atina kralı Erekhteus'un kızı Kreousa'nın oğludur. Doğduğu zaman Akropolis'e bırakılmış, Hermes de onu Delphoi tapınağına götürmüştür. Hermes, Ion'u tapınağa götürdükten sonra çocuk orada tapınağın hizmetini görmesi içir yetiştirilir. Bu sırada Ion'un annesi Kreousa ise Ksythos ile evlenir. Çocukları olmadığı için Delphoi kehânet ocağına danışmaya gittiklerinde Apollon ilk rastladıkları kişiyi evlât edinmelerini ister. Karşılarına ilk çıkan Ion olur. Fakat Kreousa, kocasının gayri meşru çocuğu olduğunu zannederek Ion'u öldürmek ister, ancak sonunda onun kendi çocuğu olduğunu öğrenir. Bunun üzerine hep birlikte Atina'ya dönerler. Ion da Ionların atası olur.

Anne-babası tarafından terkedilip daha sonra tanınan çocuk teması tragedianın geç devirlerinde çok kullanılan bir konu olmuştur.

IPHIGENEIA HE EN TAUROIS (Iphigeneia Tauris'te): 412 yılında oynanan bu eser, konu bakımından *Iphigeneia Aulis'te* adlı oyunun devamı niteliğindedir, ancak ondan daha önce yazıldığı sanılmaktadır.

Agamemnon'un kızı Iphigeneia, Aulis'teki donanmaya uygun rüzgâr lar sağlamak için Artemis'e kurban edileceği sırada tanrıça tarafından kurtarılıp Tauris'e getirilmiştir. Iphigeneia burada tanrıçanın rahibeliğini yapmakta ve geleneğe göre bu kıyıya çıkan bütün yabancıları tanrıçaya kurban etmektedir. O sırada Orestes ve arkadaşı Pylades de tesadüfen bu kıyıya çıkarlar. Onların da tanrıçaya kurban edilmesi gerekmektedir. Yabancılar yanına getirildiğinde Iphigeneia onlara acıyarak, isimlerini ve nereli olduklarını sorar. Orestes adını vermeden Argoslu olduklarını söyleyince de onlardan, ailesinin durumunu öğrenmek ister. Böylece babası Agamemnon'un annesi tarafından öldürüldüğünü, annesinin ise oğlu tarafından öldürülerek cezalandırıldığını öğrenince, Orestes'e kendisini ölümden kurtarırsa Argos'taki yakınlarına bir mektup götürüp götürmeyeceğini sorar. Orestes ise kendisinin ölüme razı olduğunu söyleyerek mektubu Pylades'in götürmesini teklif eder. Pylades kabul eder, fakat başına bır kaza gelip de mektubu kaybederse diye Iphigeneia mektupta yazılı olanları ona söylemeye karar verir:

IPHIGENEIA: Ne yapalım biliyor musun? İmkân imkân yaratır. Mektupta yazılı olanları sana öğretirim, sen de akrabalarıma ağızdan nakledersin. Böylece bu iş emniyete alınmış olur. Şu halde: ya mektubu muhafaza edersin, o zaman da yazılı olanları konuşmadan bildirir; yahut da mektup denizde kaybolur, o zaman da sen kendini kurtarmakla benim mesajımı da kurtarmış olursun.

PYLADES: Kendin için de, benim için de güzel konuştun. Bildir, bu mektubu Argos'ta kime teslim edeceğim, senin tarafından ona ne diyeceğim?

IPHIGENEIA: Naklet Orestes'e, Agamemnon'un oğluna de ki: «Bu mektubu sana yazan Aulis'te kurban ettikleri Iphigeneia'dır: sizce yaşamasa da o yaşıyor...»

ORESTES: Nerede o? ölüp dirildi mi?

IPHIGENEIA: İşte karşında, beni görüyorsun. Sus ta zihnimi karıştırma: «Al götür beni Argos'a, kardeşim, ben ölmeden; kurtar beni bu barbar ülkeden, tanrıça için kesilen bu kurbanlardan: ben burada yabancıların hayatına mal olan bir itibar görüyorum!»

ORESTES: Pylades! ne diyeceğimi şaşırdım. Biz neredeyiz?

IPHIGENEIA: «Yoksa ocağına lânet edeceğim, Orestes...» Bu ismi bir daha duy, öğren onu.

ORESTES: Ey tanrılar!

IPHIGENEIA: Tanrılara niçin hitap ediyorsun? Ne oluyor sana?

ORESTES: Yok bir şey, devam et. Başka şeylere dalmışım. Sana bir iki sual sorsam, belki de hiç inanamayacağım bir hakikati öğrenirim.

İPHIGENEIA: Söyle ona: «Artemis benim yerime bir dişi geyik koydu, beni aldı götürdü, babam keskin kılıcını bana indirdiğini zannediyordu, oysa o geyiği kurban etti: ben burada yaşıyorum.» İşte mektup, içindeki de bu.

PYLADES: Beni kolay bir andla bağlamışsın, buna karşılık ta vaadlerin en güzelinde bulundun. Yeminimi yerine getirmekte hiç gecikmeyeceğim. Al, sana bu mektubu getiriyor, eline teslim ediyorum, Orestes: kızkardeşinden!

ORESTES: Ver! Dursun mektup. Sözlerin verdiğinden daha gerçek bir saadet tatmak istiyorum. Benim sevgili, sevgili kızkardeşim! Şaşkınım, seni inanamayan kollarımla kucaklıyorum, sevinç içindeyim, işittiklerim bana bir mucize gibi geliyor!

KORO: Yabancı, günah işliyorsun, rahibemizin kutsallığına hürmet etmiyorsun, dokunulmaması icap eden elbisesine elini sürüyorsun.

ORESTES: Ey kardeşim, aynı babanın, babamız Agamemnon'un kızı, kaçma benden, kavuşacağını hiç ummadığın kardeşine kavuştun.

IPHIGENEIA: Ben, sana mı? kardeşime mi? Sus. Onun yeri Argos'ta, Nauplia'da.

ORESTES: Kardeşin orada değil, bahtsız kız.

IPHIGENEIA: Demek ki seni Ispartalı Tyndaris doğurdu, öyle mi?

ORESTES: Pelops'un oğlunun oğlu da babamdır.

IPHIGENEIA: Ne diyorsun sen? Bunun bir delili var mı sende?

ORESTES: Var; babamızın evine dair sualler sor.

IPHIGENEIA: Hayır, sen konuşmalısın, ben de dinlemeliyim.

ORESTES: Önce sana Elektra'dan işittiklerimi söyleyeyim. Atreus'la Thyestes arasında çıkan ihtilâftan haberin var mı?

IPHIGENEIA: Altın kuzu yüzünden çıkan bir ihtilâf: duydum.

ORESTES: Zengin bir kumaş üzerine bu mevzuu işlediğini de biliyor musun?

IPHIGENEIA: Sevgililerin sevgilisi: düşüncelerimiz sanki at başı gidiyor.

ORESTES: Gergefine bir de güneşin geri geri gidişini resmetmişsin

IPHIGENEIA: Gergefime o mevzuu da işlemiştim.

ORESTES: Aulis'te yıkanmak için suyu annemden almışsın değil mi?

IPHIGENEIA: Almıştım, hatırlıyorum, çünkü şanlı düğünüm olmadı, o suyu harcayamadım.

ORESTES: Öyle; saçlarını da anneme göndermişsin.
IPHIGENEIA: Hâtıra olarak, benim yerime gömsünler diye.
ORESTES: Şimdi de sana, delil olarak, kendi gördüklerimi anlatayım. Babamın konağında Pelops'a ait eski bir mızrak vardı; onunla Oinomaos'u öldürmüş. Pisalı kızı, Hippodameia'yı, ele geçirmişti. Senin dairende muhafaza ediliyordu.
IPHIGENEIA: Ey sevgililerin sevgilisi! sen benim için en sevgili insansın, başka bir şey değil. Sana kavuştum, Orestes; demek yurdumuz Argos'tan ta buralara geldin, sevgili kardeşim!..
ORESTES: Ben de sana kavuştum: herkes seni öldü biliyordu. Gözyaşları, hıçkırıklar sevinçten senin de benim de gözlerimizi dolduruyor!
IPHIGENEIA: Demek, o sensin, sütninesinin kucağında bıraktığım küçücük yavru, evde bırakıp gittiğim o küçücük çocuk. Ey sözle ifade edilemeyecek kadar mesut kalbim. ne diyeyim? Bu olan her mucizeyi, her tasavvuru aşıyor.[22]

İki kardeş böylece birbirine kavuşur ve tanrıçanın heykelini de alarak Tauris'ten kaçarlar. Bindikleri gemi daha limandan ayrılmadan korkunç bir fırtına çıkar ve ilerlemelerine engel olur. Fakat tanrıça Athena, onlara yardım ederek kurtulmalarını sağlar.

ORESTES (408): Orestes ve Elektra, annelerini öldürdükleri için ölüme mahkûm edilmişlerdir. İki kardeş Troia'dan henüz dönmüş olan amcaları Menelaos'un himayesini isterler. Menelaos, korkudan onlara yardım etmek istemez. Bunun üzerine onlar da bütün kötülüklerin kaynağı olan Helena'yı öldürmeye karar verirler, fakat Helena ortadan kaybolunca Menelaos'un kızı Hermione'yi öldürmeye kalkışırlar. Tam bu sırada Apollon ortaya çıkar *(deus ex machina)* ve Orestes'in Hermione, Pylades'in ise Elektra ile evlenmesini emreder. Oyun böylece sonuçlanır.

PHOINISSAI (Fenikeli Kadınlar, 408): Eserin konusu Aiskhylos'un *Hepta epi Thebas* oyunu ile aynıdır. Eteokles ve Polyneikes adlı iki kardeşin Thebai şehrine sahip olmak için yaptıkları mücadele işlenmiştir. Eser, koro Fenikeli genç kızlardan oluştuğu için bu ismi almıştır.

IPHIGENEIA HE EN AULIDI (Iphigeneia Aulis'te): Eurıpides'in bu oyunu ölümünden sonra 405 yılında oynanmıştır. Eser, Agamemnon'un öz kızı Iphigeneia'yı kurban edişini konu almaktadır. Troia'ya gitmek üzere Aulis limanında toplanan Yunan donanması, Agamemnon'un kızdırdığı Artemis'in gerekli rüzgârlara engel olması yüzünden denize açılamaz. Bu duruma bir çare bulmak için kâhinlere danışılır. Kehânete göre, donanmanın hareketine elverişli rüzgârlar sağlamak için Agamemnon'un kızı Iphigeneia'nın kurban edilmesi gerekmektedir. Bunun üzerine Agamemnon,

(22) Euripides, **Iphigeneia Tauris'te**, çev. S. Sinanoğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 78, Ankara, 1963, s. 26 vd.

kızını evlendirmek bahanesiyle Argos'tan getirtir. Genç kız, babasının kendisini oraya çağırmaktaki asıl amacını öğrenince hayatını bağışlaması için ona yalvarır. Bu sahne eserin en dokunaklı kısımlarından biridir:

> Ah babacığım, Orpheus'un sanatını, insanları kandıran sihirli şarkılarını bilmiş olsaydım, arkam sıra kayaları sürüklemek, sözlerimle istediklerimi büyülemek için onlara başvururdum. Halbuki benim bütün maharetim gözyaşlarımda. Elimden bundan başka bir şey gelmiyor. Anamın senin için dünyaya getirdiği, yalvarıcıların ellerinde taşıdıkları dal gibi bu vücudumla dizlerine kapanıyorum. Beni vakitsiz öldürme. Zira gün ışığını seyretmek pek tatlı. Beni kara toprağı görmeğe zorlama. Sana ilk baba diyen benim, sen de ilk bana çocuğum dedin. Vücudumu dizlerine bırakarak, seni ilk candan okşayan bendim, sen de beni okşadın. O zaman bana şöyle diyordun: «Acaba senin, kocanın evinde, mevkiime lâyık bir şekilde mesut, müreffeh bir ömür sürdüğümü görecek miyim, yavrum?» Şimdi elimle tuttuğum gibi o zaman da çeneni okşayarak sana cevap veriyordum: «Ya ben sana ne yapacağım? İhtiyarladığın zaman, beni büyütmek için katlandığın zahmetlerin karşılığı olmak üzere acaba evimde benim sevgili misafirim olacak mısın, babacığım?» Ben bu sözleri hatırlıyorum. Halbuki sen şimdi onları unuttun, beni öldürmek istiyorsun. Pelops'un, baban Atreus'un, ilk beni ıstıraplar içinde doğuran ve bugün ikinci defa aynı acıyı duyan anamın başı için yalvarırım etme! Aleksandros'la Helena evleneceklermiş, bana ne? O benim felâketim için mi Yunanistan'a geldi? Mümkün mü bu? Babacığım bak bana! Sevgili gözlerini kaldır. Öp beni. Eğer sözlerimle seni kandıramazsam hiç olmazsa ölürken senden bu hâtırayı beraberimde götüreyim. Kardeşim, sen henüz sevdiklerinin zayıf bir koruyucususun. Ama benimle beraber gözyaşları dökerek babana kızkardeşini öldürmemesi için yalvar. Küçük çocuklar da felâketi hissederler. Bak susarak sana nasıl yalvarıyor baba. Ah, bana acı! kıyma canıma! Bak iki sevgili çocuğum, henüz kucakta olanla kurban adadığın kızın, ellerini çenene doğru uzatarak sana yalvarıyor. Bütün bu sözlerimden de kuvvetli bir sözüm daha var: bu ışık ölümlüler için görülmesi çok tatlı bir şeydir. Yer altında ise yokluk var. Ölmek isteyen çılgındır. Refah içinde ölmektense sefalet içinde yaşamak evlâdır.[23]

Fakat onun bütün yalvarmalarına rağmen Agamemnon, kararından dönmez. Iphigeneia ise artık yalvarmaktan vazgeçer ve Yunanistan'ı kurtarmak için ölümü göze alacağını söyler. Fakat genç kız kurban edileceği sırada tanrıça Artemis genç kızı alıp yerine bir geyik koyar ve onu Tauris'e götürüp kültünün rahibesi yapar

BAKKHAI (Bakkhalar): Bu oyun da *Iphigeneia Aulis'te* adlı oyun gibi Euripides'in ölümünden sonra oynanmıştır. Eser, Thebai kralı Pentheus'

(23) Euripides, **Iphigeneia Aulis'te**, çev. L. Kerman M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 59, İstanbul, 1945, s. 61 vd.

un, tanrı Dionysos (Bakkhos) kültüne karşı olduğu için Bakkhalar tarafından öldürülmesini konu alır. Dionysos, Thebai'a ayak bastığı zaman birçok kişi, özellikle de kadınlar tanrının şenliklerini kutlamak için dağlara, korulara çıkarak ona tapmaktadırlar. Thebai'ın kurucusu olan Kadmos bu tanrıya inanır ve tanrı onuruna yapılan şenliklere katılır. Kadmos'un torunu Pentheus ise bu yeni tanrıya inanmadığı gibi, ona tapanları zindana attırmaktadır. Daha sonra onun emri gereğince Dionysos da yakalanarak hapse atılır. Fakat tanrı, bağlarını çözer ve sarayı yıldırımlarıyla tutuşturur. Dionysos tarafından Bakkhaları taparken görmeye ikna edilen Pentheus kadın kılığına girerek onların arasına gider. Tanrının etkisine kapılarak kendilerinden geçmiş olan Bakkhalar arasında bulunan Agaue, kendi oğlunu vahşi bir hayvan sanarak öldürür. Kendisine geldiği zaman işlediği korkunç suçu babasından öğrenir:

KADMOS: Ah, bahtsız kadın, aklın başına gelip de neler yaptığını görünce duyacağın acı ne müthiş olacak. Ama bu halde kaldıkça ne kadar bedbaht olsan da kendini bahtiyar bileceksin.

AGAUE: **(Yavaş yavaş kendine gelmeye başlayarak)** Bedbaht olacak dertlenecek ne var? ne oldu?

KADMOS: Önce gözlerini göğe kaldır.

AGAUE: İşte kaldırdım. Niçin beni göğe baktırıyorsun?

KADMOS: Gök yine hep o gök mü? yoksa değişmiş mi?

AGAUE: Eskisinden daha parlak, daha temiz.

DİONYSOS: Ruhun hep aynı çılgınlık içinde mi?

AGAUE: Ne demek istediğini anlamıyorum; ama gittikçe kendime geliyor gibiyim; zihnimde sanki bir değişme var.

DİONYSOS: Beni dinleyip soracaklarıma açıkça cevap verebilir misin?

AGAUE: Veririm; çünkü sana ne söyledim, bilmiyorum, baba; unuttum.

DİONYSOS: Sen kimin evine gelin gitmiştin?

AGAUE: Beni Ekhion'a, ejderha dişlerinden doğmuş dedikleri adama vermiştin.

KADMOS: Gittiğin evde kocandan hangi çocuğu doğurdun?

AGAUE: Ekhion'la benim oğlumuzu, Pentheus'u.

KADMOS: Şu kollarında taşıdığın baş kimin başı?

AGAUE: Bir arslanın başı; avcılar öyle söylüyordu.

KADMOS: O başa iyi bak; bakmakta bir zorluk yok

AGAUE: Nedir bu gördüğüm? nedir bu ellerimde tuttuğum?

KADMOS: Daha iyi bak da kim olduğunu gör.

AGAUE: Kör olası gözlerimle acıların en müthişini görüyorum

KADMOS: Bir arslanın başına benziyor mu gördüğün?

AGAUE: Hayır; bu ellerimde tuttuğum baş Pentheus'un başı; ah, kara bahtım!

KADMOS: Evet, şimdi tanıdın; biz de ona ağlıyorduk işte.

AGAUE: Onu kim öldürdü? bu baş benim ellerime nerden geldi?

KADMOS: Zalim hakikat, tam ortaya çıkacak zamanı buldun

AGAUE: Söyle, çabuk; kalbim yerinden oynayacak.

KADMOS: Onu sen öldürdün; kızkardeşlerinle sen!

AGAUE: Nerde öldü? Sarayda mı? Nerde?

KADMOS: Vaktiyle Akteon'u köpeklerin parçaladığı yerde.
AGAUE: Khitairon'da ne işi vardı, bahtsızın?
KADMOS: Oraya tanrıyla ve sizin âyinlerinizle eğlenmeye gitmişti.
AGAUE: Ya biz? biz oralarda ne arıyorduk?
KADMOS: Sizin aklınız başınızda değildi; şehrin bütün kadınlarıyla Bakkhos'un ardından dağlara düşmüştünüz.
AGAUE: Bizi Dionysos çıldırttı; şimdi anlıyorum. [24]

KYKLOPS: Bu eser tam olarak günümüze gelmiş tek satirik dramadır. Kyklops Polyphemos'un Odysseus tarafından kör edilişini konu almaktadır[25].

RHESOS: Bu eserin Euripides'e ait olup olmadığı tartışmalıdır. Antik çağda Euripides'in olmayan başka bir *Rhesos*'tan da bahsedilirdi. Bugün sahip olduğumuz eserin hangisi olduğunu bilmek mümkün değildir. Eserin yapısal bazı özellikleri de sonuca varmak için kesin bir ipucu vermemektedir. Oyunu Aiskhylos, Sophokles veya başka yazarlara maleden kaynaklar vardır.

Euripides'in bu oyunlarından başka, diğer bazı eserlerinin fragmanları da günümüze kadar gelmiştir. Bunların en uzunu 1897'de bir papirüs üzerinde bulunan *Hypsipyle* tragediasına aittir.

Dil ve Üslubu: Eurupides'in dili sade ve konuşulan dile yakındır. Ancak yazar, günlük dilden alınmış kelime ve terimleri sanatlı bir şekilde kullanmayı bilmiştir. Bu dilde Ionia ve Attika elemanları birbirine karışmıştır. Ayrıca drama yayılan özdeyişlerin çokluğu dikkati çeker.

Üslubu açık, zarif ve akıcıdır. Tartışmalarda ve duyguların ifadesinde son derece esnektir. Ayrıca antik çağda üslubunun müzikal karakterine de hayranlık duyulurdu. Fakat yine de Aiskhylos ile Sophokles'in gücüne ulaşamamıştır.

Tragediasının Özellikleri: Euripides'in tragediası Sophokles'inkinden daha az liriktir. Bunun sonucu olarak olay daha çoktur. Yazar, oyunun başında yer alan prologos adlı bölümle konuyu kısaca açıklar, bundan sonra olaylar başlar. Ancak bu olaylar arasındaki bağlantılar zayıf kurulmuştur. Oyunun sonundaki epilogos adlı çözüm bölümü genellikle Euripides'in kendi buluşu olan *deus ex machina* (bir makine yardımıyla gökten iniyormuş gibi gösterilen tanrının görülmesi) ile gerçekleşir. Prologos ve epilogos adlı bu bölümleri tragediada ilk defa kullanan Euripides'tir.

Euripides'in oyunlarında koro şarkıları daha önceki yazarlara göre daha azdır ve oyunla ilişkili değildir (ya da çok az ilişkilidir). Ancak yazar son derece zarif ve güzel olan bu koro şarkılarını âdeta bir aksesuar gibi kullanmıştır. Koro şarkılarında kullanılan vezinler de çok çeşitlidir.

---

(24) Euripides, **Bakkhalar**, çev. S. Eyüboğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 57, Ankara, 1944, s. 81 vd.

(25) Bkz. Satirik Drama, s. 103.

Karakterlerin tasvirinde Euripides oldukça realist davranmış, kişileri oldukları gibi yansıtmaya çalışmıştır. Oyunda egemen olan tek bir karakter değil, ilgi çeken birçok karakter vardır. Fakat bu karakterler Aiskhylos ve Sophokles'in kişileri kadar kuvvetli çizilmemişlerdir. Bununla birlikte Euripides seyirciyi duygulandırmayı bilmiştir Çünkü Euripides, insan psikolojisini çok iyi incelemiş ve insan yaşamını eserlerinde realist bir şekilde yansıtmıştır. Bu özelliği yüzünden en trajik yazar olarak tanınmıştır. Fakat Euripides yaşadığı dönemde halk tarafından iyi anlaşılamamıştır. Bu durum toplumun yapısından kaynaklanmış olmalıdır. Halk o zaman daha önceki tragedia yazarlarının eserlerinin soylu havasına alışıktı ve geleneklere bağlıydı. Euripides ise soyluluk, kölelik, mitoloji ve tanrılar konusundaki yeni düşünceleriyle bu geleneklere karşı çıkıyordu. Eserleri bu bakımdan felsefî bir nitelik de taşırlar.

IV — DİĞER TRAGEDIA ŞAİRLERİ

V. yüzyıl boyunca tragedianın gelişmesi sürmüş ve üç büyük şairin yanı sıra başka yazarlar da görülmüştür. En önemlileri şunlardır:

Neophron

Sophokles'in çağdaşı olan Neophron, tragediaya daha realist bir nitelik kazandırmış ve bu özelliğiyle Euripides'e öncülük etmiştir. *Medeia* adlı tragediası muhtemelen Euripides'e aynı isimli oyunu için ilham kaynağı olmuştur. Ne yazık ki bu eserden sadece bir fragman kalmıştır.

Ion (İ.Ö. V. yüzyıl)

İ.Ö. 490 yılında Khios'ta doğmuş, fakat daha sonra Atina'ya yerleşmiştir. Tragedialarının sayısı kesin olarak belli değildir (bazı kaynaklara göre 12, bazılarına göre de 30 veya 40). Ayrıca, elegeialar, satirik dramalar, dithyramboslar ve nesir halinde eserler yazmıştır. Bunlardan biri hayatını anlattığı *Hypomnemata (Hatıralar)*'dır. Diğer eserlerinden bazılarının isimleri şunlardır: *Agamemnon, Alkmene, Laertes, Teukros, Phoiniks, Omphale* (satirik drama), *Epidemiai.*

Agathon (İ.Ö. V. yüzyıl)

İ.Ö. 447'de doğmuştur. Tisammos'un oğludur. Soylu bir aileye mensup olan Agathon, Euripides'in çağdaşı ve dostudur. Platon'un da arkadaşıdır. 416'da ilk ödülünü kazanmış ve bu zaferi kutlamak için verdiği şölen münasebetiyle Platon, *Symposion (Şölen)* adlı eserini yazmıştır. Agathon, hayatının sonuna doğru Euripides ile birlikte Makedonia kralı Arkhesilaos' un Pella'daki sarayında bulunmuş (407) ve kısa bir süre sonra ölmüştür.

Agathon'un *Anthos (Çiçek)* veya *Antheus* adında tamamen yapay bir konu ve kişileri işleyen bir oyunu vardı. Efsanelerden alınmış konuların dışına çıkması cüretkâr bir yenilikti. Agathon'un zarif ve süslü bir üslubu vardır.

Akhaios (İ.Ö. V. yüzyıl)

Sophokles ve Euripides'in çağdaşı olan Akhaios, İ.Ö. 484'te Eretria'da doğmuştur. 30 veya 40 eser yazmış, ancak bir defa ödül kazanmıştır. Özellikle satirik dramalarına değer verildiğini öğreniyoruz. Eserlerinden bazı fragmanlar kalmıştır.

Bu şairlerden başka, Sophokles'in iki oğlu Iophon ve Ariston, Sophokles'in torunu Genç Sophokles, tiran Kritias, Euripides'in oğlu Genç Euripides ve Karkinos adlı tragedia şairlerini de sayabiliriz.

IV. yüzyılda tragedialar yazılmaya devam edilmiştir. Ancak bu tragedialarda kuvvetli bir ilham gücüne rastlanmaz. Zaten bu yüzyıl, artık tragedianın çöküş devri olarak kabul edilir.

V — SATİRİK DRAMA

Tragedianın Dionysos için yapılan şenliklerden doğduğu kabul edilmektedir. Fakat tragedia geliştikçe Dionysos ile ilgili unsurların azaldığı görülür. Üstelik başlangıçta satyr şeklinde giyinen koro da zamanla bu gelenekten ayrılmıştır. Bu durum üzerine tragediada Dionysos ile ilgili unsurun tekrar yer almasını sağlamak için trilogiaya bir de satirik drama eklendi. Tragedia yarışmalarında her tragedia şairi, trilogianın yanı sıra bir satyrik drama sunmak zorundaydı. Bu oyunda Dionysos (Bakkhos) satyrlerin eşlik ettiği bir koro tarafından övülür. Satirik drama başlangıçta trilogiadaki oyunların konusuyla ilişkiliydi Ancak ilgi çekmek için zamanla satyrlerden başka kişiler de eklenmiştir. Hattâ daha sonraları bu oyunun yerini bir çeşit tragikomedya alır. Bu oyunda satyrler yoktur, güldürü unsurları trajik unsurlarla kaynaşmıştır (Euripides'in *Alkestis* adlı oyunu gibi). Satirik drama geleneği IV. yüzyıla kadar sürmüştür.

Satirik drama bir anlamda tragedia ile komedia arasında yer alır. Nitekim her ikisinin de bazı özelliklerini taşımaktadır. Tragedia gibi tanrıları ve kahramanları konu alır. Komik unsurlar taşıması bakımından komediaya benzerse de ondan çok farklıdır. Çünkü komedia gibi gerçek hayatın komik bir taklidi değil, gülünç bir fantezidir.

Günümüze kalan oyunlar şunlardır:

Kyklops: Tamamı mevcut olan tek örnektir. Euripides'e ait olan bu oyun Homeros'un Odysseia'daki IX. şarkısından ilham alınarak yazılmıştır. Ancak Euripides öyküye bazı ilâveler yapmıştır. Örneğin, Silenos'u ve satyrleri Kyklops'un köleleri olarak tasvir eder.

Ikhneutai (Av Sürücüleri veya *Av Köpekleri):* Sophokles'in bu eseri bir papirüs üzerinde bulunmuş ve 1912'de yayınlanmıştır. Eserin ilham kaynağı Hermes için yazılan Homerik hymnostur. Hermes doğduktan birkaç gün sonra Apollon'un öküzlerini çalarak bir mağaraya kapatır. Silenos ve satyrler av köpekleri gibi onun izini bulurlar. Oyunun sonu kayıp

olmakla birlikte, muhtemelen Apollon ile Hermes'in uzlaşmasını tasvir etmiş olmalıdır.

VI — KOMEDİA

A. KOMEDİANIN KÖKENLERİ

Komedianın kökeni de tragedianın kökeni gibi Dionysos şenlikleridir. Büyük Dionysia şenliklerinde dithyrambostan başka, komos diye adlandırılan neşeli bir gezinti alayı vardı. Bu grup alaylı sözlerle sokaklarda dolaşır, tanrıça Phales şerefine açık saçık şarkılar söylerdi. İlk önceleri hazırlıksız olarak yapılan bu tören alayı daha sonra geleneksel bir hal aldı.

Komedia kelimesinin etimolojisi de kome (köy) kelimesinden ziyade komos ve ode (şarkı) kelimeleriyle açıklanmaktadır. Aristoteles de komedianın bu gezinti alayı tarafından söylenen phallos şarkılarından çıktığını yazmaktadır [26].

1. Sicilya Komediası:

Komedia türünün oluşmasında Megaralıların ve Sicilyalıların katkıları olmuştur. İ.Ö. 570 yılına doğru Sousarion, Megara'da mısra halindeki ilk farsı yazmıştır.

Sicilya'da ise kısa Megara farsı yerine daha uzun oyunlar yazılmış ve bu oyunlar bazı yazarlar tarafından geliştirilerek Sicilya komediasını oluşturmuştur. Sicilya komediasının en önemli iki yazarı Phormis ve Epikharmos'tur.

Phormis veya Phormos (İ.Ö. VI-V. yüzyıl)

Syrakousailı Phormis, Aristoteles'e göre Epikharmos'un çağdaşıdır. Sahne perdesinin bulunuşu ona maledilir. Tarihî ve mitolojik konulu oyunlar yazmıştır. Ne yazık ki hayatı hakkında fazla bir şey bilmiyoruz.

Epikharmos (İ.Ö. 540-450)

Epikharmos, VI. yüzyılın ilk yarısında (540) Kos'ta doğmuş, fakat çok küçükken Sicilya'ya getirilmiştir. Hattâ bazı kaynaklarda Syrakousai'da doğduğu ifade edilmiştir. Hayatının çoğunu Syrakousai'da Hieron'un yanında geçirmiş ve 450 yılında ölmüştür.

Suidas, ilk komediasının oynanış tarihi olarak 486 yılını vermektedir. Konuları günlük hayattan alınmış komediaların yanında, mitolojik konuları, tanrıları ve kahramanları dile getiren komedialar da yazmıştır. Oyunlarından bazılarının isimleri şöyledir: *Seirenes, Logos kai Logina, Ga kai Thalatta.*

Epikharmos, komediaya yeni bir şekil vermiş ve belirli bir konu ge-

(26) Aristoteles, **Peri Poietikes**, IV, 8.

tirmiştir. Oyunları felsefî ve ahlâkî düşünceler bakımından zengindir. Bu düşüncelerini çeşitli özdeyişlerle ifade etmiştir.

2. Attika Komediası:

Megara farsının Attika'ya geçerek orada bir edebiyat türü haline gelmesiyle Attika komediası doğmuştur. Ancak bu gelişme uzun bir zaman içinde gerçekleşmiştir.

Komedianın resmen kabul edilmesi İ.Ö. 487/86 yılına rastlar. Çünkü, komedia o yıl Büyük Dionysia şenliklerine kabul edilmişti. Lenaia şenliklerine girişi ise daha sonraları 422 yılında olmuştur. Büyük Dionysia şenliklerinde tragedianın birinci sırayı almasına karşılık Lenaia şenliklerinde komedia daha önemliydi.

B. KOMEDİA YARIŞMALARININ ORGANİZASYONU

Yarışmaların organizasyonu hakkındaki bilgilerimiz ancak V. yüzyılın sonundan ve Aristophanes'in döneminden itibaren başlar. Başlangıçta tragediada olduğu gibi üç, daha sonra ise beş şairin bu yarışmalara katıldığını biliyoruz. Bu şairler, yarışmaya tek oyun sunarlardı. Yarışma ilk önce şairler arasındaydı. 422'deki Lenaia şenliklerinden sonra oyuncular ve khoregoslar arasında da yarışma yapılmaya başlanmıştır.

C. KOMEDİANIN YAPISI

Yunan komediasının yapısı genel olarak Aristophanes'in komedialarında ve eski komediada görülen yapıdır.

Prologos: Tragediada olduğu gibi, başlangıçtan koronun girişine kadar uzanan bölümdür. Ancak tragediadakinden daha uzundur. Bu bölümde oyunun konusu açıklanırdı

Parodos: Koronun sahneye ilk çıkışı ve ilk şarkısıdır. 24 kişilik bu koro, oyun bitene kadar sahnede kalırdı. Bu kısım da tragediadaki parodosa oranla daha uzundur.

Agon: Bu, tragediada bulunmayan ve yalnızca komediaya özgü bir bölümdür. Agon, karşıt fikirli iki kişi arasında geçen bir tartışmadır. Aslında şair burada kendi düşüncelerini sergilemektedir ve çoğu zaman şahıslardan biri şairin kendi düşüncesini temsil eder. Zaten agonun sonunda tartışmayı kazanan da bu kişi olur.

Parabasis: Agon gibi komediaya özgü bir kısım olan parabasis, genellikle oyunun ortasında yer alır ve oyunu ikiye böler. Bu bölümde şair, dinleyicilerle konuşur. Bu konuşma, oyunun konusuyla ilişkili değildir. Sadece şairin siyasal veya toplumsal sorunlar konusundaki düşüncelerini içerir. Parabasisin bazı oyunlarda mevcut olmadığını görüyoruz. Örneğin, Aristophanes'in son oyunlarında parabasis yoktur.

Eksodos: Oyunun son bölümü, yani oyuncuların ve koronun sahneyi terkettiği bölümdür.

D. VEZİN

Komediada, tragediada kullanılan iambik trimetron ve trokhaik tetrametronun yanı sıra, ağır kısımlarda anapaistik tetrametron, heyecanlı kısımlar veya tartışmalarda iambik tetrametron gibi vezinler de kullanılır[27].

E. OYUNCULAR

Kratinos zamanında üç oyuncu bulunduğunu görüyoruz. Fakat, oyuncu sayısını tespit edenin kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir.

Oyuncuların giyimi temsil edilen kişilerin durumuna uygun olurdu. Giyimde canlı ve parlak renkler kullanılırdı.

F. KORO

Komedia korosu 24 kişiden oluşur. Bu koro çoğu zaman iki yarım koroya bölünür. Birinci grup şarkı söylerken diğer grup dans eder. Koristler oyunun konusuna göre çeşitli kıyafetler giymiş olarak sahneye gelirlerdi (arı, kuş, bulut, vb.). Bu da oyundaki gülünç unsura katkıda bulunurdu.

VII — ESKİ KOMEDİA

Eski komedia, Attika komediasının İ.Ö. 400'e kadar süren dönemidir. Bu komedianın en önemli özelliği, kişisel ve siyasal hicivdir. Ayrıca, mitolojik konuların da hicvedildiği görülmektedir. Eski komedianın amacı, yalnızca güldürmek değil, eleştirmek yoluyla bazı aksaklıkların düzelmesini sağlamaktır[28].

Bu komedianın özellikleri, toplumun o zamanki yapısıyla yakından ilgilidir. Böyle rahat bir şekilde eleştiri yapılabilmesi, ancak özgür bir ortamda mümkün olabilirdi. Zaten eski komediaya bu fırsatı veren demokratik ortam değişince, eski komedia da bu özelliğini kaybetmiş ve nitelik değiştirmiştir.

A. ARISTOPHANES'TEN ÖNCEKİ ŞAIRLER VE ÇAĞDAŞLARI

Magnes (İ.Ö. V. yüzyıl)

En eski komedia şairlerinden biri olan Magnes, İ.Ö. V. yüzyıl civarında yaşamıştır. Doğum yeri muhtemelen Atina'dır. 11'den fazla ödül kazanmış ve Aristophanes'in taklit ettiği kılık değiştirme geleneğini koymuştur. Oyunlarının isimleri şunlardır: *Barbitistai, Ornithes, Lydoi, Psenes, Batrakhoi.* Sadece *Lydoi* adlı oyundan bazı fragmanlar kalmıştır.

(27) J. Humbert-H. Berguin, a.g.e., s. 181; A.-M. Croiset, a.g.e., s. 353.
(28) Hense-Leonard. a.g.e., s. 48.

Khionides (İ.Ö. V. yüzyıl)

Attika komediasının en eski şairlerindendir. İlk zaferini 486 yılında kazanmıştır. Oyunlarının isimleri şöyledir: *Heroes, Ptokhoi, Persai* (veya *Assyrioi).*

Krates (İ.Ö. V. yüzyıl)

V. yüzyılda yaşamış olan Krates, 14 oyun yazmış ve daha çok felsefî konuları işlemiştir. Oyunlarından 9 tanesinin bazı fragmanları günümüze kalmıştır. Eserlerinden bazılarının isimleri şöyledir: *Geitones, Heroes, Theria, Lamia, Pedetai, Samioi.*

Pherekrates (İ.Ö. V. yüzyıl)

Aristophanes'in çağdaşı olan Pherekrates, kendi adıyla anılan bir veznin yaratıcısıdır. Genellikle felsefî konuları işlemiştir. En verimli olduğu dönem 430-410 yıllarına rastlar. Birisi 347 yılında olmak üzere iki defa ödül kazanmıştır. Eserleri şunlardır: *Agrioi, Automoloi, Doulodidaskalos, Korianno, Krapataloi, Myrmekanthropoi, Persai, Tvrannis, Metalles, Heiron.*

Eupolis (İ.Ö. 446-411)

İ.Ö. 446'da muhtemelen Atina'da doğmuştur. Aristophanes'in çağdaşıdır. Yaşadığı dönemdeki olayları konu alan politik oyunlar yazmıştır. İlk oyunu 429 yılında oynanmıştır. Yazdığı 14 oyundan 7'si ödül kazanmıştır. Eserlerinin isimleri şunlardır: *Aiges, Baptai, Demoi, Kolakes, Marikas, Poleis.*

Kratinos (İ.Ö. 519-422)

Eupolis ve Aristophanes ile birlikte en önemli eski komedia şairlerindendir. Oyunları 454 tarihinden itibaren oynanmaya başlanmıştır. 21 oyun yazdığı sanılmaktadır. Eserleri iki grupta incelenebilir:

Kişisel ya da politik hicivleri: *Arkhilokhoi, Panoptai ve Pytine.* Bu oyunların en önemlisi kendi içki düşkünlüğüyle alay ettiği *Pytine (Şişe)* adlı oyunudur. 423 yılında oynanan bu eser, Aristophanes'in *Nephelai (Bulutlar)* adlı oyununa tercih edilerek ödül kazanmıştır.

Mitolojik konulu hicivleri: *Odysses, Ploutoi, Thrassai, Seriphioi, Nemesis, Dionysaleksandros.*

Phrynikhos (İ.Ö. V. yüzyıl)

Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. En verimli olduğu dönem 435-405 yılları arasıdır. En önemli eseri olan *Monotropos* 411 yılında üçüncülük kazanmıştır. Diğer eserlerinin isimleri şunlardır: *Komastai, Satyroi, Tragodoi, Mousai, Kronos, Ephialtes, Konnos.*

B. ARISTOPHANES (İ.Ö. 448/445-388/385)

Hayatı: Atinalı Aristophanes'in doğum ve ölüm tarihleri kaynaklara göre farklılıklar göstermektedir. Doğum tarihi 448 veya 445, ölüm tarihi

ise 388 veya 385 olarak kabul edilebilir. Babasının adı Philippos'tu ve Aigina'da toprakları vardı.

Aristophanes 427 yılından itibaren komedialar yazmaya başlamıştır. İlk oyunları olan *Daitaleis (Konuklar)*, *Babyloniai (Babylonialılar)* ve *Akharnes (Akharnailılar)* adlı oyunlarını Kallistratos ve Philonides adlı iki aktörün isimleriyle oynatmıştır.

425 yılında oynanan *Akharnes* oyununun kazandığı başarıdan sonra Aristophanes artık kendi ismini kullanmaya başlamıştır. 424 yılında oynanan *Hippes (Atlılar)* adlı eseri kendi adıyla oynanan ilk oyunudur. 423 yılında *Nephelai (Bulutlar)* adlı oyunuyla sophistleri ve Sokrates'i hedef almıştır. Bu oyundan sonra da yazmaya devam etmiş ve son oyunu olan *Ploutos*'tan (388) az sonra da ölmüştür.

Aristophanes'in özel hayatı hakkında çok fazla bilgi mevcut değildir. Philippos, Aratos ve Nikostratos adlı üç oğlu vardır. Aristophanes'in, günümüzde kayıp olan *Kokalos* ve *Aiolosikon* adlı son iki oyununu oğlu Aratos'un adıyla oynattırdığı söylenir. Bu oyunlardan *Kokalos* yeni komedia türü için başlangıç niteliğinde bir eserdir.

Eserleri: Aristophanes, yaklaşık 40 kadar oyun yazmıştır. Oyunlarından 11'i günümüze kadar gelebilmiştir.

AKHARNES (Akharnailılar): 425 yılında oynanmış olan bu komediasıyla Aristophanes barış isteğini dile getirmiştir. Atina'nın Akharnai demosundan olan Dikaiopolis, Atina'nın Sparta'ya karşı yaptığı Peloponnesos Savaşı sırasında Spartalılarla kendi adına barış yapar. İlk önce hemşerileri tarafından suçlanır, fakat sonra onları da ikna eder. Eserin sonunda onun mutluluğu ile savaştan yaralı olarak dönen Lamakhos adlı komutanın mutsuzluğu ve çektiği acılar karşılaştırılır.

HIPPES (Atlılar): 424 yılında sahneye konmuştur. Eserin adı koronun atlılardan oluşmasından kaynaklanır. Aristophanes bu oyununda demagog Kleon'u ve ona inanan Atina halkını eleştirir. Yaşlı bir adam olan Demos (Halk), kölelerinden biri olan Kleon tarafından idare edilmektedir. Fakat Agorakritos adlı birisi, iki sadık köle olan Demosthenes ve Nikias'ın tavsiyesiyle Kleon'un yerini almayı başarır. Halk bu defa da onun vaatlerine inanmaya başlar.

NEPHELAI (Bulutlar): 423 yılında oynanan ve üçüncülük kazanan bu eserinde Aristophanes, sophistlerin öğretimini ve Sokrates'i eleştirmektedir. Attikalı bir köylü olan Strepsiades, kentli bir kızla evlenmiştir. Bu evlilikten doğan çocukları Pheidippides'in atlara ve lükse düşkünlüğü yüzünden Strepsiades bir hayli borçlanmıştır. Bu borçları ödeyemeyecek durumda olduğu için alacaklıları devamlı kendisini sıkıştırmaktadır. Bu sırada evinin yanıbaşındaki bir okulda Sokrates adlı birisinin herhangi bir dâvanın nasıl kazanılabileceğini öğrettiğini işitince oraya gitmeye ve bu yolu öğrenmeye karar verir. Fakat hem bir hayli yaşlı, hem de anlayışı biraz kıt olduğu için hiçbir şey öğrenemez. Aşağıdaki pasaj Strepsiades'in yeteneksizliğini gösteriyor:

STREPSİADES: Sevgili Sokrates'ciğim!
SOKRATES: Ne var ihtiyar?
STREPSİADES: Beni faizlerden kurtaracak bir fikir buldum.
SOKRATES: Anlat!
STREPSİADES: Bana bak..
SOKRATES: Ne var?
STREPSİADES: Tesalyalı bir büyücü kadın satın alsam, geceleyin ayı aşağı indirtip, bir ayna gibi, yuvarlak bir kılıfın içine kapatsam, ondan sonra da sımsıkı muhafaza etsem?
SOKRATES: Bunun sana ne faydası olur?
STREPSİADES: Ne faydası mı olur? Artık ay hiçbir taraftan doğmaz olunca ben de faizleri ödemem.
SOKRATES: Sebebi?
STREPSİADES: Sebebi şu ki, borç paralar her ay için alınır.
SOKRATES: Çok iyi. Ama ben sana parlak bir fikir teklif edeceğim. Aleyhinde beş talant'lık dâva açsalar bunu iptal ettirmek için ne yaparsın?
STREPSİADES: Bilmem; düşünmek lâzım
SOKRATES: Fikrini daima kendi üstüne sarma, zihnin havada hızını alsın, ayağına bağlı bir iple elde tutulan bir mayıs böceği gibi.
STREPSİADES: Dâvayı iptal için bir çare buldum: çok mahirane bir çare, sen de tasdik edeceksin.
SOKRATES: Hangi çare?
STREPSİADES: Eczacılarda o taşı sen de görmüş olacaksın, şu güzel, yarı şeffaf taş, hani onunla ateş yakarlar?
SOKRATES: Billur mu demek istiyorsun?
STREPSİADES: Evet. Söyle bakalım, benim fikrimi nasıl buluyorsun, zabıt kâtibi dâvayı yazdığı zaman bu taşı alsam. işte böyle biraz uzakta durup dâvanın metnini güneşte eritsem?
SOKRATES: Kharit'ler hakkı için, çok parlak.
STREPSİADES: Oh! Beş talent'lik bir dâvayı iptal ettirdiğime öyle memnunum ki!
SOKRATES: Hadi bakalım, şunu da bir yakalayıver!
STREPSİADES: Neyi?
SOKRATES: Alâkalı olduğun bir dâvada, şahit olmadığı için dâvayı kaybetmen lâzım gelse, mahkûm olmaktan nasıl kurtulursun?
STREPSİADES: Ondan daha kolay bir şey olmaz.
SOKRATES: Söyle bakalım.
STREPSİADES: Söyleyim de gör. Mahkemede benim dâvama sıra gelmeden, görülecek tek bir dâva kalınca koşa koşa gider. kendimi asarım.
SOKRATES: Mâna çıkacak gibi bir şey söylemiyorsun.
STREPSİADES: Söylüyorum, çünkü ben ölünce kimse beni dâva etmez.
SOKRATES: Saçmalıyorsun. Çek arabanı, artık sana bir şey öğretmem.
STREPSİADES: Sebebi ne. (Yalvararak) İlâhlar aşkına, Sokrates!
SOKRATES: Ama öğrendiklerini hemen hemen unutuyorsun. Meselâ sana ilk öğretilen şey nedir, söyle.
STREPSİADES: Dur bakalım, ilk şey ne idi?.. İlk şey ne idi?.. Bilirsiniz ya, hani şu içinde hamur yoğurulan şey? Vay başıma, ne idı o?

SOKRATES: Kargalar alsın seni! Geberesin sen, kocamış kafalıların en unutkanı, en budalası!

STREPSİADES: Ah! Vay başıma gelenler! Ne zavallıyım ben, şimdi ne olacağım? Dilimi döndürmeyi öğrenemezsem mahvolurum. Haydi bakalım Bulutlar, bana işe yarayacak bir nasihat verin.

KOROBAŞI: Biz, ihtiyar, sana şu nasihati veriyoruz, yetişkin bir oğlun varsa, kendi yerine öğrenmeye onu gönder.

STREPSİADES: Çok mükemmel bir oğlum var; ne yazık ki, öğrenmek istemiyor. Ne yapmalı?

KOROBAŞI: Sen de buna katlanıyor musun?

STREPSİADES: Çünkü, güçlü kuvvetli bir delikanlı, Kesyra cinsinden şatafatlı bir kadın doğurdu onu. Ama gidip oğlumu bulacağım, eğer reddedecek olursa, onu evimden kovmama hiçbir şey mâni olamaz. **(Sokrates'e)** Sen içeri gir de, biraz beni bekle. [29]

Böylece Strepsiades, kendisinin yerine oğlunu okula gitmeye ikna eder. Pheidippides okulda başarı kazanır ve alacaklıları kovmayı başarır. Ancak öğrendiklerini kötüye kullanıp, babasını da dövmeye kalkışır ve bunda ne kadar haklı olduğunu ispatlamaya çalışır. Sonunda Strepsiades, oğlunu bu okula gönderdiğine pişman olur ve gidip Sokrates'in okulunu yakar.

Eserin adı, koronun bulut şeklinde giyinmesinden kaynaklanır. Yazar bununla sophistlerin uçucu ve boş öğretilerini sembolize etmektedir.

SPHEKES (Yaban Arıları): 422 yılında oynanan bu oyun, Lenaia şenliklerinde ikincilik kazanmıştır. Yazar bu oyunda yargıçlık yapmaya meraklı Atinalıları ve onları böylece oyalayan demagogları eleştirmektedir. Bdelykleon (Kleon'dan tiksinen) bütün Atinalılar gibi yargılama hastalığına tutulan babası Philokleon'u (Kleon seven) bu huyundan vazgeçirmek istediği için onun mahkemeye gitmesine engel olmaktadır. Philokleon evden kaçmak için her çareye başvurur, fakat her defasında yakalanır. Bu sırada yaban arıları gibi giyinmiş [30] olan yargıçlardan oluşan koro, Philokleon'u merak ederek onu aramaya gelir. Durumu öğrenince öfkelenerek oğlundan onu serbest bırakmasını isterler. Sonunda Bdelykleon, hem yargıçlar korosunu, hem de babasını ikna eder ve babasım evde oyalamak için bir dâva icat ederek bir köpeği yargılattırır:

(29) Aristophanes, **Bulutlar**, çev. A. S. Delilbaşı, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 77, İstanbul, 1957, s. 36-38.

(30) Yazar onları arı gibi soktukları için bu kılığa sokmuştur. Ayrıca yargıçların balmumu tabletlerin üzerine kararlarını yazdıkları sivri uçlu kalemler de arıların iğnelerine benzetilmektedir.

PHİLOKLEON: **(Yerinden sıçrar.)**
Hay kargalar belâmı versin!
Oy kupasını unuttum içeride!
BDELYKLEON:
Dur yahu! Nereye koşuyorsun?
PHİLOKLEON:
Oy kupasını getirmeye.
BDELYKLEON:
Vazgeç! Al şu hunileri.
(Masanın üstüne iki huni koyar.)
PHİLOKLEON:
Peki, bunlar da olur,
Olur ama kum saatimiz de yok.
BDELYKLEON: **(Oturağı göstererek.)**
Var ya işte!
Bundan iyi saat mi olur?
PHİLOKLEON:
Her şeyin bir kolayını buluyorsun,
Köylüler gibi!
BDELYKLEON:
Ama ateş getirsinler içerden,
Birkaç defne dalı biraz da buhur:
Tanrılara dua etmeliyiz her şeyden önce
(Köleler gerekeni getirmek üzere çıkarlar.)
KORO BAŞI:
Bu törenlerde, bu dualarda
En iyi dileklerimle katılıyorum ikinize
Çünkü savaşmalar, tartışmalardan sonra
Anlaştınız açık yürekle
Haydi, tanrılar bizimle olsun.
KORO:
Ey geleceği gören yüce Apollon!
İzin ver de uğurlu olsun
Bu adamın kurduğu mahkeme
Kendi kapısının önünde.
BDELYKLEON:
Ey tanrım benim, kapı komşum,
Sokağımın, evimin tanrısı!
Hoş gör babam için kutladığımız
Bu yepyeni töreni
Kurtar onu kötü huyundan
Meşe gibi katı yüreğinden
Ekşiliğinden acılığından;
Biraz bal karıştır içine.
İnsanlara hoş davransın bundan sonra;
Çatandan çok çatılana acısın.
Yalvarmalar gözlerini yaşartsın,
Söküp atsın içinden
Öfkenin ısırganlarını.

BDELYKLEON:
Ne var? Ne oluyor?

HİZMETÇİ:
Bu Amiral olacak köpek mutfağa girdi:
Güzelim Sicilya peynirini yedi bitirdi!

BDELYKLEON:
Hah! İşte babama bir dâva çıktı!
Sen savcı ol, Amiral'e yüklen!

HİZMETÇİ:
Yoo! Ben yapamam, neme lâzım!
Ama öteki köpek savcılık ederim diyor
Bir dâva açılacak olursa...

BDELYKLEON:
Git, getir iki köpeği de buraya.

HİZMETÇİ:
Şimdi getiririm ikisini de.
(Eve girer.)

BDELYKLEON: **(Buldugu bir çubukla dönen Philokleon'a.)**
Bu da nesi?

PHİLOKLEON:
Domuz ahırının sırığı.

BDELYKLEON:
Domuz çobanlığına mı kalkacaksın şimdi de?

PHİLOKLEON:
Yok canım sen de!
Niyetim domuzuna yargıçlık etmek
(Oturur.)
Haydi getir bakalım suçluyu:
Vereceğim cezayı biliyorum şimdiden.

BDELYKLEON:
Aman dur, suç belgelerini getireyim.
(Eve girer.)

PHILOKLEON: **(Sabırsızlanır.)**
Eyvah! Uzatacak işi!
Öldürecek beni sabırsızlıktan:
Ben ölüm cezasını verdim çoktan
Şuraya bir çizgi çizdim mi, tamam!

BDELYKLEON: **(Evden yazılı belgelerle döner.)**
İşte getirdim hepsini.

PHİLOKLEON:
Çağır artık suçluyu.

BDELYKLEON:
Şimdi.
(Getirdiği kartonlardan okur:)
İşbu belgede yazılı...

KORO:
Dualarına katılıyoruz biz de,
Güzel başladın söze
Hep bir ağızdan kutluyoruz seni!
Bu yeni görevinde.
Çünkü biz bağlandık sana
Görünce bir halk dostu olduğunu
Bütün gençlerden fazla.

(Hizmetçi, köpek kılığına girmiş iki kişi getirir: Maskelerin biri Lakhes'i, öteki Kleon'u andırır.)

BDELYKLEON:
Dışarıda kalan yargıç varsa girsin;
Duruşma başladı mı kimse giremez

PHİLOKLEON:
Suçlanan hangisi bunların.

BDELYKLEON:
Şu beriki.

PHİLOKLEON: **(Kendi kendine.)**
Görür şimdi göreceğini!

BDELYKLEON:
Dinleyin şimdi; suçlandırmayı okuyorum:
Dâvacı Kydathena'lı Köpek verdiği dilekçede
Aixone'li Labes'in tek başına
Sicilya peynirini yiyip bitirdiğini
İleri sürmüş bulunmaktadır.
Bunun cezasıysa boynuna halka vurulup
İncir ağacına bağlanmaktır.

PHİLOKLEON:
Yoo, bu suçu işlemişse gerçekten
Doğru köpek cennetine gider.

BDELYKLEON:
Suçlandıran Labes burada
Önümüze getirilmiş bulunmaktadır.

PHİLOKLEON:
Vay alçak vay! Nasıl da belli suratından
Hırsızın biri olduğu!

(Köpek sırıtıp dişlerini gösterir.)

Dişlerini gösterip beni kandıracak aklı sıra!
Dâvacı Kydathena'lı köpek nerde?

KÖPEK:
Hav! Hav!

BDELYKLEON:
İşte burada.

PHİLOKLEON:
Al sana bir Labes daha!

BDELYKLEON:
İyi havlıyor doğrusu.

PHİLOKLEON:
Kazan diplerini de iyi yalar!
Susalım! Oturalım!
(Köpeğe:)
Sen çık yukarı ve suçla.
(Köpek bir sıranın üzerine çıkar.)

PHİLOKLEON:
Ben de çorbamı içeyim bari bu arada.

KÖPEK:
Sayın yargıçlar, önünüzdeki suçludan
Niçin dâvacı olduğumu dinlediniz.
Bana ve bütün hayvanlara karşı
En büyük kötülüğü işlemiş durumdadır.
Koca Sicilya peyniriyle bir köşeye çekilip
Yedikçe yedi karanlıkta sinsi sinsi.

PHİLOKLEON:
Belli, baksana! Nasıl geğiriyor münasebetsiz:
Leş gibi peynir kokuttu ortalığı.

KÖPEK:
Payımı isteyince de zırnık vermedi bana.
Ben, ben köpeğiniz parsadan pay almazsam
Nasıl köpeklik ederim size?

PHİLOKLEON:
Bana da pay vermedi bana da:
Yandı demektir fırında mercimek gibi

BDELYKLEON:
Aman tanrılar aşkına, yargını verme bana
İki yanı dinlemezden önce.
(Labes çığlıklar koparır.)

PHİLOKLEON:
Evet, ama suç ortada, delikanlı:
Bar bar bağırıyor baksana.

KÖPEK:
Cezasız bırakmayın sakın bu hınzırı.
Köpeklerin en bencili, en doymazıdır bu bay.
Bunca kentimizi besleyecek Sicilya peynirini
Sömürge etti kendine, tek başına yedi.

PHİLOKLEON:
Bir çentik olsun vermedi bana da

KÖPEK:
Verin öyleyse hakettiği cezayı
Bir çöplükte iki horoz olamaz.
Boşuna havlamış olmıyayım ben de,
Yoksa havlamam artık bundan sonra.

PHİLOKLEON:
Vay vay! Suça boğuldu gitti adam:
Hırsız değil, hırsızlığın ta kendisi

Öyle değil mi, horozum, sen söyle.
Bak, öyle diye göz kırpıyor bana.
Hey, oturakçı başı nerdesin?
Gel, şu oturağı ver bana.

BDELYKLEON:

Kalk kendin al, ben tanıkları çağırıyorum:
(Philokleon oturağı alır.)
Labes lehinde tanıklık edecekler gelsin:
Havan eli, çanak, peynir rendesi,
Izgara, çömlek ve diğer bütün tanıklar.[31]

Dâvanın sonunda Bdelykleon, köpeğin beraat etmesini sağlar. Babası bu kararı öğrenince fenalık geçirir. Daha sonra Bdelykleon, babasının oyalanıp üzüntülerini unutması için onun şenliklere, davetlere katılmasını sağlar. Fakat Philokleon olmadık rezaletler çıkararak kendisini küçük düşürür.

EIRENE (Barış): 422 veya 421 yılında ikincilik ödülü kazanmış olan bu komedia da Aristophanes'in yurttaşlarına barış için yaptığı bir çağrıdır. Trygaios adlı bir köylü, savaş yüşünden fakir düşmüştür. Artık dayanacak gücü kalmadığı için gökyüzüne çıkarak tanrılarla konuşmaya karar verir ve bir pislik böceğinin üzerine binerek Zeus'un sarayına uçar. Oraya vardığında Barış'ın Savaş tarafından bir mağarada tutsak edildiğini öğrenir. Bunun üzerine Trygaios bütün Yunan halkını yardıma çağırır ve hep beraber Barış'ı kapatıldığı mağaradan dışarı çıkarmaya girişirler:

HERMES:

Çekin hepiniz, asılın halatlara!

KORO BAŞI:

Heya mola!

HERMES:

Dayanın! Çekin!

KORO BAŞI:

Heya mola!

HERMES:

Ha gayret!

KORO BAŞI:

Heya... mola! Heya... mola!

TRYGAIOS:

Arkadaşlar, olmadı! Hep birden çeksenize!
Nazlanmayın, Boiotia'lılar, yoksa pişman olursunuz

HERMES:

Heya... mola.

TRYGAIOS:

Heya...

KORO **(Hermes'le Trygaios'a):**

Siz de çeksenize var gücünüzle!

(31) Aristophanes, **Eşek Arıları (Yargıçlar)**, çev. S. Eyüboğlu, Remzi Kitabevi Yayınları, Yunan ve Lâtin Klasikleri: 10, 2. basım, İstanbul, 1988, s. 55-63.

TRYGAIOS:
Çekiyor, asılıyor, uğraşıyorum ben!
KORO:
Peki öyleyse neden ilerlemiyor işimiz?
TRYGAIOS (İsteksiz duran birine):
Hey Lamakhos, doğru değil böyle sallanman!
Korkuluk gibi dikilip duruyorsun.
Şu Argos'lular da çoktandır çekmiyorlar;
Bizimle alay edip hazıra konmak mı niyetiniz?
HERMES:
Bak şu Lakonyalılara, erkekçe asılıyorlar.
TRYGAIOS:
Baksana, asıl oduncular canla başla çalışıyor,
Demirciler hiç oralı değil.
HERMES:
Megara'lıların da elinden bir şey gelmiyor,
Oysa köpek yavruları gibi saldırıyorlar
TRYGAIOS:
Saldıracaklar elbet: açlıktan geberiyorlar.
HERMES:
İş çıkmıyor be arkadaşlar!
Hadi hep birden asılalım şu halata.
KORO:
Heya... mola!
HERMES:
Heya... Zeus... heya!
KORO:
Kıpırdar gibi oldu.
TRYGAIOS:
Tuhaf şey! Kiminiz o yana, kiminiz bu yana çekiyorsunuz.
Argos'lular, dayak yiyeceksiniz.
HERMES:
Haydi, hey...
TRYGAIOS:
Heya mola!
KORO:
Amma da gevşek adamlar var aramızda.
TRYGAIOS (Atina çiftçilerine):
Bari siz erkekçe asılın, siz istiyorsunuz barışı.
KORO:
Atinalılara engel olanlar var.
HERMES:
Cehennemin dibine gidin, Megara'lılar!
İlkin barışı ağlatan sizsiniz, sarmısağınızla,
Tanrıça hiç unutur mu andlaşmaya katılmadığınızı?
Siz de Atinalılar, dikilmiş duruyorsunuz meydanlarda:
Dâva, kavga etmek bütün işiniz gücünüz...
Çıkarmak istiyorsanız Barışı,
Çekilin şöyle biraz denize doğru.

KORO:
Haydi arkadaşlar, yalnız biz girişelim, biz köylüler!
(Korodan birkaç kişi ayrılır.)
HERMES:
Ha şöyle, çok daha iyi gidiyor şimdi.
KORO:
Doğru söylüyor, arkadaşlar! Hadi herkes canla başla!
TRYGAIOS:
Yamanmış bu köylüler! Ötekilerde iş yok.
KORO:
Haydi şimdi, haydi hep birden!
HERMES:
Oldu, oldu, oluyor!
KORO:
Sıkı tutun, asılın, ha gayret!
HERMES:
Oldu bu sefer!
KORO:
Heya mola, hey! Heya mola hepimiz!
Heya mola, hey! Heya mola, hey, hepimiz!
(Barış heykeli mağaradan yavaşça çıkar. Bir yanında meyveler ve ekinler tanrıçası Opora, öbür yanında şenlikler tanrıçası Theoria vardır.) [32]

ORNITHES (Kuşlar): 414'te oynanan ve Aristophanes'e ikincilik kazandıran bu oyun hayalî bir konuyu işlemektedir: Pisthetairos ve Euelpides adındaki iki Atinalı, hemşerilerinin bütün zamanlarını kavga gürültü içinde mahkemelerde geçirmelerinden bıkmışlar ve sakin bir yaşam sürmek üzere yeni bir yer aramaktadırlar. Sonunda kuşlarla birlikte yaşamaya ve yer ile gök arasında yeni bir şehir kurmaya karar vererek kuşları da buna ikna ederler. Bunun üzerine kuş şeklinde giyinmiş olan koro, dünyanın kuruluşunu, kuşların önemini ve kuş olmanın yararlarını dile getirir:

KORO:
Ey bülbül, güzel kuş,
Esmer sevgilim, can yoldaşım,
Sesini sesime katanım benim,
Hoş geldin, sevindirdin beni,
Tatlı dillerin bir şenlik bana.
Karıştır kavalıma bahar cıvıltılarını,
Başla söylemeye şu mısraları:
KORO BAŞI:
Ey sizler, cılız insanoğulları, uçarı yaprakları, aldatıcı düşlere benzeyenler!..

(32) Aristophanes, **Barış**, çev. A. Erhat, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 71, 2. basım, İstanbul, 1966, s. 35-39.

Siz ki bir avuç çamur, dağılıp giden bir dumansınız,
Kanadınız yok uçmaya, zavallı ölümlü varlıklar!
Biz kuşları dinleyin, ölümsüz kuşları, hep genç kalan, göklerde dolaşanları,
Mezar çamur nedir bilmeyenleri, düşünceleri aydınlıkta yüzenleri
Bizden öğrenin yaradılışın sırlarını, havaları yıldızları bizden öğrenin,
Anlatalım size nedir Khaos, nedir Khaos'tan çıkan Karanlık,
Nasıl yaratıldı soy soy kuşlar, kuşların ardından tanrılar, ırmaklar,
Bizden öğrenince bütün bunları, kaldırın atın Prodikos'u ve felsefesini.
Her şeyin başında Khaos vardı, Karanlık vardı,
Kara Erebos ve Tartaros dolduruyordu Evreni
Hava yoktu, Toprak yoktu, Gök yoktu,
Derken kara kanatlı Gece bir yumurta yumurtladı bembeyaz,
Erebos'un geniş göğsüne koydu yumurtasını,
İşte bu yumurtadan Sevgi doğdu.
Sevgi altın kanatlarıyla deldi karanlığı,
Dünyaları dolaşan rüzgârlardan hafifti bu sevgi,
Erebos'un göğsünde kanatlı Khaos'la birleşip,
Kuşların soyunu getirdi dünyaya.
Sevgi her şeyi birbirine katmazdan önce, ne Olympos vardı, ne de ölümsüz tanrılar;
Bu katışmalardan Gök doğdu, Deniz doğdu, Kara doğdu ve bütün Tanrılar doğdu.
Demek ki ölümsüzlerden önce geliyor kuşlar.
Biz kuşlar Sevgi'den doğmuşuz besbelli,
Onun için hep sevişenlerden yanayız.
Nice güzel delikanlıları büyülemiş, sevgi doldurmuşuz sevgisiz yüreklerine,
Bir bıldırcın, bir tavuk, bir kaz, bir horozla.
İnsanoğlu neler, neler borçludur bize!
Bizden öğrenir baharı, yazı, güzü, kışı.
Çiftçi turnaların güneye gitmesini bekler.
Tarlasına tohum ekmezden önce.
Turnalar gitti mi dümenci dümeni bırakıp uyur,
Eşkiya bir gocuk hazırlar kendine, elâlemi soyarken kendi üşümesin diye.
Güzel günlerin müjdesini çaylak verir,
Bu müjdeyle kırpılır koyunların yünü,
Yaz urbaları kırlangıca göre biçilir.
Amon, Delphoi, Dodone, Apollon kâhinleri bizdendir
Düğünü, seferi, alışverişi, her şeyi
Bize danışarak yapar insanoğulları,
Gelecek üstüne her bilgi kuştan sorulur,
Kuştur her şeyin alâmeti insanoğullarına,
Kuş olur hapşırığınız, öksürüğünüz,
Eşeğiniz kuş, köleniz kuş, her şeyiniz kuş olur.
Kâhin Apollon biz değiliz de kimdir sizin için?
Bizleri birer tanrı sayarsınız,

Rüzgârlarınız, mevsimleriniz,
Kışınız, yazınız bizden sorulur.
Üstelik biz Zeus gibi
Göklerde de oturacak değiliz
Alçak gönülle aranızda yaşayacağız sizin,
Kuş sütü, kuru üzümle besleyeceğiz
Çoluğunuzu çocuğunuzu,
Ömrünüz bolluk içinde geçecek,
Güle söyleye, bol bol yiye içe yaşayacaksınız.
Öylesine mutlu olacaksınız ki bizimle,
Bıkıp usanacaksınız mutluluktan.

KORO:

Canım peri, ormanların perisi,
Tio tio tio tio si
Renk renk sesler çıkaran peri,
Dağlarda bayırlarda,
Pırıl pırıl çayırlarda
Tio tio tio tio si
Yemyeşil kayın ağaçlarının tepesinde,
Tio tio tio tio si
Pan'ın seslerine kattım sesimi
Tio tio tio tio si
Ana Tanrıçanın korolarıyla
Hora teptim yaylalarda
To to to to to si
Arı olup ozanlar gibi
Peteklerde oğuldadım
Bala çevirdim türkülerimi
Tio tio tio tio si.

KORO BAŞI (Seyircilere):

Mutlu yaşamak isteyen varsa içinizde,
Gelsin yaşasın bizimle.
Ayıp günah yoktur bizde,
Ne yaparsanız yapın, hoş görür kuşlar.
Sizde bir suçtur babasını dövmek,
Bizdeyse gider döversin babanı
Ve dersin ki ona:
Sıkıysa kaldır ibiğini.
Damgalı köleler bizim aramızda
Çil kuşu sayılır olsa olsa.
Frikyalı yabancılar garip kuşlardır aramızda.
Karyalı bir köle de olsan,
Soylu bir kanarya yaparız seni.
Savaştan kaçsan bile,
Keklik der, hoş görürüz seni,
Keklikoğlu keklik deriz,
Kekliğin şanındandır pır edip tüymek.[33]

(33) Aristophanes, **Kuşlar**, çev. A. Erhat-E. Eyuboğlu, Remzi Kitabevi Yayınları, Yunan ve Lâtin Klasikleri: 8, 2. basım, İstanbul, 1988, s. 59-62.

Sonunda yeni kent kurulur ve kente *Nephelokokkygia (Bulutkuşkenti)* adı verilir. Birçok kişi şehrin kuruluşunu fırsat bilip gelir ve orada yaşamak ister. Bu arada Zeus'un habercisi gelerek tanrılara kurban kesmeleri gerektiğini bildirince Pisthetairos, artık insanların kuşlara tapacaklarını bildirir. Oyunun sonunda Pisthetairos, Zeus'un uzlaşmak için gönderdiği heyeti ikna edip taç giyerek Krallıkla evlenir.

LYSISTRATA: 411 yılında oynanan bu komediasıyla Aristophanes daha önce *Akharnai'lılar* ve *Barış* oyunlarıyla yaptığı gibi, yine halkı barışa teşvik etmek istemiştir. Fakat diğer oyunlarından farklı olarak bu özlemini kadınların sözleriyle dile getirir.

Hellen kadınları artık savaştan bıkmışlardır. Bu yüzden Lysistrata'nın önderliğinde Atina akropolisini ele geçirirler. Barış imzalanmadıkça ne evlerine kocalarının yanına dönecekler, ne de çocuklarına bakacaklardır. Erkekler durumu öğrenince, onları dışarı çıkmaya zorlamak için Akropolisi yakmaya kalkışırlar:

KORO BAŞI:
Yürü Drakes!
Bu yabani zeytin kütüğü
Omuz bırakmıyor insanda.
Ama, ha gayret,
Ağır ağır da olsa, yürü gidelim.

KORONUN BİRİNCİ YARISI:
Yaşadıkça neler görmüyor insan!
Hey gidi dünya,
Kim derdi ki kadınlar,
Evimizde oturan, ekmeğimizi yiyen bu cadılar
Koca Akropolis'i alacaklar, tanrıçayı ele geçirecekler
Kapılarını sürgüleyip, kapayacaklar suratımıza.

KORO BAŞI:
Haydi, çabuk, Akropolis'e çıkalım, Philurgos!
Ağaç kütüklerini dizelim çepeçevre,
Yakalım başımıza bu işi açan kadınları!
Yakalım topunu birden kendi ellerimizle,
En başta da Lykon'un karısı olacak o kahpeyi!

KORONUN İKİNCİ YARISI:
Olacak şey mi, Demeter hakkı için?
Ben yaşadıkça, sakalı vermem ele
Akropolis'i ilk alan Sparta kralı Kleomenes bile
Zor kurtardı yakasını elimden,
Burnundan kıl aldırmayan o herife bile,
Bıraktırdım zırhını, silâhlarını,
Tek bir mintanla, altı yıllık kiri pasıyla,
Saçı sakalı birbirine karışmış,
Defoldu gitti buradan.

KORO BAŞI:
Nasıl kıskıvrak sarmıştın herifi,
Gece gündüz kapılarının önünde,

On yedi sıra kalkanla yatarak.
Karılarla mı başa çıkamayacaksın,
Tanrıların, Euripides'in bile tutmadığı karılarla?
Yuf olsun Tretapolis'e diktiğim zafer anıtına!

KORONUN BİRİNCİ YARISI:

Bir şey kalmadı Akropolis'e,
Eşeğe, katıra muhtaç olmadan,
Tepeye kadar çıkarmaya bak kütükleri.
Omuzlarım bitti bitmesine,
Ama durmaya gelmez.
Bir yandan da ateşi üfle,
Yukarıya varmadan sönerse yandık.
Öf, öf, ne duman, ne duman!
Şu bayırı çıktık mı, tamam.

KORONUN İKİNCİ YARISI:

Aleve bak, nasıl ısırıyor gözlerimi.
Kuduz bir köpek gibi kazandan saldıra saldıra
Bu ateş Lemnos'un ateşi besbelli,
Yoksa böyle dişlerini geçirmezdi çipil gözlerime.
Haydi, ileri, kaleye, tanrıçayı kurtarmaya!
Ona bugün yardım etmezsek, ne gün edeceğiz?
Hayda, dumana bak hele, dumana!

KORO BAŞI:

Tanrılara şükür, bak nasıl harladı ateşim.
Şu odunları yere bırakalım önce,
Asma kütüğünden meşaleyi kazana daldırıp,
Tutuşturalım topunu birden,
Sonra da koçlar gibi, toslayalım kapıya.
Kadınlar söz dinlemez, kapıları açmazlarsa,
Kapıları da tutuşturur, dumana boğarız ortalığı.
Haydi, indirelim yükleri!
Öf, öf, ne duman, ne duman!
Şu odunları yere indirmek için yardım eden yok mu?
Nerde Samos'u kurtaran yiğitler, gelsinler!

(Odunları yere indirirler.)

Oh, dünya varmış. Sırtım rahatladı.
Haydi, şimdi kaynasın artık kazanlar!
Kaynasın da beslesin meşalelerimi
Ey Nike, Zafer tanrıça, bizden yana ol!
Şu kadınların hakkından gelip,
Bir anıt dikelim sana.

(İhtiyarlar meşaleleriyle kütükleri tutuştururlar. O sırada kadınlar korosu sağdan su dolu testilerle girer.)

KADIN KORO BAŞI:

Ey kadınlar, nedir bu duman? Yangın mı var?
Koşun dostlar, daha çabuk, daha çabuk!

KADINLARIN BİRİNCİ KOROSU:

Aman koş, Nikodike, koş, durma!
Yoksa ne Kalyke kalır, ne Kritylla.

Bir yandan rüzgâr körüklüyor ateşi,
Bir yandan şu körolası ihtiyarlar.
Geç kaldık mı ateş sarar bacayı.
Su geldi işte, su...
Ama su getirmek kolay mı?
Sabah sabah çeşmenin başı tıklım tıklım,
Kölesi, damgalısı birbirine girmiş,
Zor belâ doldurabildim testimi,
Bir koşu kurtarmaya geldim yanan dostları!

KADINLARIN İKİNCİ YARIM KOROSU:

Duydum ki bunak ihtiyarlar geliyormuş Akropolis'e,
Sırtlarında kocaman kütükler, hamam yakacaklarmış gibi,
«Kızartmalı bu şirretleri!» diye bağıra bağıra.
Ulu Athena, sen koru kadınları yanmaktan,
Koru ki Yunanistan'ı ve Yunanlıları
Savaş çılgınlıklarından kurtarsınlar
Kadınlar bu maksatla girdiler tapınağına.
Ey şehrimizi koruyan altın tuğlu tanrıça!
Yardıma çağırıyorum seni, ey Tritogeneia
Bir erkek gelir de ateşe verirse bizi,
Gel su taşı sen de bizimle! [34]

Erkeklerin kadınları Akropolisten çıkarmak için yaptıkları bütün girişimler başarısızlıkla sonuçlanır. Üstelik kadınlar, devlet hazinesine de el koymuşlardır ve artık devleti kendilerinin idare etmesi gerektiğini iddia etmektedirler. Sonunda çaresiz kalan Atina ve Sparta erkekleri barış imzalamak zorunda kalırlar ve olay tatlıya bağlanır.

THESMOPHORIAZOUSAI (Thesmophoria Bayramını Kutlayan Kadınlar): 411 yılında Büyük Dionysia Şenlikleri'nde oynanmış olan bu komedyasında Aristophanes tragedia şairi Euripides'i alaya alır ve eleştirir: Kadınlar, Thesmophoria Bayramı sırasında kendilerini sürekli kötüleyen Euripides'ten intikam almaya karar verirler ve onun idam edilmesini isterler. Bu arada Euripides durumu öğrendiği için toplantıya kadın kılığına soktuğu bir akrabasını göndermiş ve onu kadınları yatıştırmakla görevlendirmiştir. Fakat kadınlar durumu farkedip onu yakalarlar. Sonunda Euripides, oyunlarında artık kadınları kötülemeyeceğine söz vererek onlarla uzlaşır.

BATRAKHOI (Kurbağalar): Bu komedia 405 yılında Lenaia şenliklerinde oynanmış ve birincilik kazanmıştır. Şair bu oyununda Atina'nın kültür yaşamındaki eski parlak başarılarına duyduğu özlemi dile getirir:

(34) Aristophanes, **Lysistrata (Kadınlar Savaşı)**, çev. A. Erhat-S. Eyuboğlu, Remzi Kitabevi Yayınları Yunan ve Lâtin Klasikleri: 9, 2. basım. İstanbul, 1988, s. 28-31.

Tanrı Dionysos üç büyük tragedia şairinin ölümünden sonra kötü tragedialar oynanmasından bıkarak eski tragedia şairlerinden Euripides'i geri getirmek için Hades'e gider. Bu sırada Aiskhylos ve Euripides yeraltı dünyasındaki tragedia tahtını elde etmek için tartışmakta olduklarından, onu hakem seçerler:

KSANTHİAS: Ey, Phoibos Apollon! Ver elini öpeyim, ha şöyle, sen de benimkini öp ve bizim gibi çamur ve belâlı olan Zeus hakkı için söyle bana: İçerden gelen gürültü ve patırdıyı kimler yapıyor?

AİAKOS: Aiskhylos'la Euripides.

KSANTHİAS: Yaaa!

AİAKOS: Ölüler arasında önemli bir konu üzerinde tartışma başlamış bir ihtilâl başgöstermiş.

KSANTHİAS: Sebebi?

AİAKOS: Burada büyük ve güzel sanatlarla ilgili bir nizam vardır: Çeşitli sanat adamlarından en iyileri seçilir ve ancak böyleleri Prytaneion'da yemek yer ve Pluton'un tahtının yanında bir tahta oturabilirler.

KSANTHİAS: Anladım.

AİAKOS: Ta ki kendilerinden daha üstün bir sanat adamı çıkagelsin; işte o zaman yerlerini yeni gelenlere bırakmak zorunda kalırlar.

KSANTIAS: Peki ama, bu iş Aiskhylos'u ne için bu kadar endişelendiriyor?

AİAKOS: Burann tragedya tahtında o otururdu, sanatında üstat o idi.

KSANTHİAS: Ya şimdi?

AİAKOS: Eurıpides buraya gelince ilk işi yankesici, hırsız, ana-baba kaatili ve benzeri kimseleri, ki burası böyleleriyle doludur, toplayıp bir gösteriş yapmak oldu. Ve onun mısralarını, fikirlerini, kaçamaklarını dinleyenler çıldırasıya hayram kesiliverdiler, onu zorlu bir bilgin sandılar. Bu hal karşısında böbürlenmeye başlayan Euripides. Aiskhylos'un tahtına aday oluverdi.

KSANTHİAS: Desene onu taşa tutmadılar?

AİAKOS: Hayır, Zeus hakkı için; hattâ halk yüksek sesle bağırıyor, sanatta hangisinin daha usta olduğunun anlaşılması için aralarında bir yarış yapılmasını istiyordu.

KSANTHİAS: Hangi halk? Sahtekârlar alayı mı?

AİAKOS: Evet, Zeus hakkı için; yerden göğe kadar?

KSANTHİAS: Peki, Aiskhylos'u tutan kimseler çıkmadı mı?

AİAKOS: Namuslu kimseler pek az! Burada da öyle.

KSANTHİAS: Ya Pluton? O ne yapmayı tasarlıyor?

AİAKOS: Hemen, şu an, yarış hazırlıkları yaptırıyor, sanatlarının tartışmasını ve incelenmesini istiyor.

KSANTHİAS: Peki, nasıl oldu da tahta Sophokles istekli çıkmadı?

AİAKOS: O mu? Hayır, Zeus hakkı için. Hattâ buraya iner inmez ilk iş olarak gidip Aiskhylos'u öptü ve sağ elini tuttu, o da hatır sayarak tahtından kalktı, şimdi ise Kleidemides'in dediğine bakılırsa, yedekte kalmaya karar vermiş. Aiskhylos kazanırsa susacakmış, yoksa elbette ki sanat alanında Euripides'le karşılaşacakmış.

KSANTHİAS: Demek yarış kesin?

AİAKOS: Öyle; hem neredeyse başlayacak, senin anlayacağın burada çetin ve yaman bir boğuşma olacak, çünkü müzik kantara vurulacak...

KSANTHİAS: Ne? Demek tragedyayı bir kuzu gibi tartacaklar ha?

AİAKOS: ... Ve dört köşeli sağlam mısra kalıpları, cetveller, arşınlar getirtilecek...

KSANTHİAS: Herhalde kerpiç dökmek için?..

AİAKOS: ... Pergeller ve çiviler. Çünkü Euripides, tragedyalarını mısra mısra işkenceye çekeceğim, diyor.

KSANTHİAS: Pek doğru; yanılmıyorsam, bu hal Aiskhylos'un çok ağırına gitmiş olsa gerek.

AİAKOS: Gerçek. Biraz öne doğru eğilerek, boğa gibi, öyle yahşi bir bakış baktı ki!

KSANTHİAS: Bu yarışın hakemliğini kim yapacak?

AİAKOS: Bu zor bir işti doğrusu; çünkü her ikisi de bilgin insan yokluğuna inanıyorlar, hattâ Aiskhylos bu iş için Atina'lılara bile razı olamıyordu...

KSANTHİAS: Belki de onlardan birçoğunu gece hırsızı bildiği için olacak?

AİAKOS: ... Ötekileri de, şair mizaçlı kimseleri anlayıp inceleyebilecek değerde görmediklerinden. Sonunda bu iş için efendinde karar kıldılar, çünkü o, bu işlerin erbabıdır. Ama artık içeri girelim. Çünkü efendilerimiz önemli işler görürken bizlere ağlamak düşer! [35]

Yarışma sonunda Aiskhylos üstün geldiği için Dionysos onu tekrar yeryüzüne götürmeye karar verir. Aiskhylos ise onun isteğini kabul eder, ancak kendisinden boşalan tahta Sophokles'in geçmesini arzu ettiğini söyler.

EKKLESIAZOUSAI (Kadınlar Meclisi): Kadınlar, erkek kıyafetine girerek Praksagora'nın önderliğinde Meclise gider ve yönetimin bundan böyle kadınlara devredilmesi şeklinde bir karar aldırmayı başarırlar. Yeni kurulacak yönetimde mülkiyet hakkı ortadan kalkacak, herkes her şeyi eşit olarak paylaşacaktır. Bu kararın uygulanması sonucu komik ve ilginç durumlar ortaya çıkar.

PLOUTOS: 383 yılında oynanmıştır. Fakir bir köylü olan Khremylos, kör olan Ploutos'u (Zenginlik) gözlerinin açılması için Asklepios tapınağına götürmeye niyet eder. Penia (Fakirlik) ise, insanların kendisine borçlu olduğu erdemleri ve zenginliğin sakıncalarını sayarak Ploutos'un gözlerinin açılmasına karşı çıkar. Fakat sonunda Ploutos'u tapınağa götürürler ve gözleri açılır.

Dil ve Üslubu :Aristophanes saf Attika lehçesini ustalıkla kullanmıştır. Ayrıca bazı Ionia unsurlarından ve mahalli lehçelerden de faydalanmıştır.

(35) Aristophanes, **Kurbağalar**, çev. N. Hatko, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler. Yunan Klasikleri: 67, Ankara, 1946, s. 40-43.

Üslubu son derece canlı, çevik ve esnektir. Yalnızca yeni bazı kelimeler teşkil etmekle kalmamış, aynı zamanda bazı kelimeleri birleştirerek orijinal terimler elde etmiştir (Euelpides, Pisthetairos, Nephelokokkygia vb.). Ayrıca kurbağa ve kuş sesleri gibi bazı sesleri yansıtmak için onomatopiye (tabiat taklidi sesler) başvurmuştur. Kelime oyunları ve taklitlerden de yararlanmıştır. Kısaca yazar, komik unsuru sağlamak için bütün yaratıcılığını kullanmıştır.

Aristophanes'in dil ve üslup özellikleri oyunlarına göre farklılıklar gösterir. Son oyunları gramer ve metrik özellikleri bakımından daha zayıftır.

Aristophanes'in Komedialarının Özelliklerine Genel Bir Bakış: Aristophanes, komedialarıyla yalnızca neşelendirme ve güldürme değil, aynı zamanda bazı fikirleri yayma ve doğru yolu gösterme amacı gütmüştür. Eserlerinde çeşitli düşüncelerini yansıtmaya çalışmıştır (örneğin, sophistlerin yeni eğitimine ve Sokrates'e karşı çıkmak, Kleon gibi bazı demagogları eleştirmek, vb.).

Aristophanes'in komedialarının planı oyunlarına göre değişmektedir. Şöyle ki, oyunlarının bir kısmında bazı bölümler eksiktir (özellikle son oyunlarında). Komedialarındaki hayal gücü de oyunlarına göre farklılık göstermektedir. Bu bakımdan ilk oyunları daha verimlidir. Yaratıcılığı son oyunlarına doğru gittikçe azalır, âdeta kendi kendini taklit eder.

Komedialarında koronun rolü ilk oyunlarından son oyunlarına doğru yavaş yavaş azalır. Koro şarkıları başlangıçta konuyla ilişkilidir, daha sonraları bu ilişki de azalır.

Aristophanes günlük yaşamdan çeşitli sahneleri doğal bir şekilde yansıtabilmek için çok sayıda karakter kullanmıştır. Kişilerini toplumun bütün kesimlerinden seçmiştir. O dévirdeki toplumu daha yakından tanımak için okunması gereken bir yazardır.

VIII — ORTA KOMEDİA

Orta komedia, eski komedianın sona ermesiyle başlar ve 330 yılında yeni komedianın başlaması ile sonuçlanır. Orta komedia bir anlamda eski komedia ve yeni komedia arasında bir geçiş dönemidir.

Bu dönemde siyasî ortamın değişmesi ve Peloponnesos Savaşı'ndan sonra demokrasinin ortadan kalkması sonucu komedia, eleştiri ve hiciv niteliğinden uzaklaşmış, yeni konulara yönelmiştir. Fakat, çok az da olsa mitolojik konular yoluyla bazı olaylar ima edilmek istenmiştir. Mitolojik konuların yanı sıra gelenekler, çeşitli sosyal durumlar ve tipler tasvir edilmiştir. Gündelik hayata doğru eğilim orta komediada başlamış, yeni komediada daha belirgin hale gelmiştir.

Orta komediada sadece oyunların konularında değil, yapılarında da bazı değişiklikler olmuştur. Ekonomik durumun kötü olması ve masraf-

ların karşılanamaması yüzünden koro yavaş yavaş önemini kaybetmiştir. Ayrıca parabasis bölümünün de ortadan kalktığını görüyoruz[36].

Orta komedianın en önemli şairleri şunlardır:

Antiphanes (İ.Ö. 408/4-330)

Rhodos'ta doğmuş olan Antiphanes, çok verimli bir şairdir. 300'den fazla komedia yazmış, ancak 13 kez ödül kazanabilmiştir. İlk oyunu 385 yılında oynanmıştır. Eserlerinden sadece fragmanlar kalmıştır. Oyunlarının bazılarının isimleri şunlardır: *Aiolos, Adonis, Andromeda, Oinomaos Alkestis, Medeia, Bakkhai, Agroikos, Oionistes, Misoponeros.*

Aleksis (İ.Ö. 372-270)

Thurioi'da (Thurii) doğmuş, fakat hayatının büyük kısmını Atina'da geçirmiştir. 245 oyunundan ancak bazı fragmanlar kalmıştır. Oyunlarının bazıları orta, bazıları ise yeni komediaya dahil edilir Üslubu kolay ve zevklidir.

Euboulos (İ.Ö. IV. yüzyıl)

Atinalı şair Euphranor'un oğlu ve Demosthenes'in çağdaşıdır. Suidas'ın söylediğine göre, 104 komedia yazmıştır. Bazı oyunlarının isimleri: *Medeia, Oinomaos, Auge, Prokris, Ion, Phoiniks.*

Anaksandrides (İ.Ö. IV. yüzyıl)

Rhodos veya Kolonos'ta doğmuştur. İ.Ö. 376'dan itibaren yazmaya başlamıştır. Yazdığı 65 komediadan 10'u ödül kazanmıştır. Oyunlarından bazılarının isimlerini verebiliriz: *Helene, Protesilaos, Theseus.*

Timokles (İ.Ö. IV. yüzyıl)

Orta komedianın son döneminde eserler vermiş olan Timokles, eski komediadaki hiciv düşüncesine orijinalite getirmiştir. Kişisel eleştirilerinde özellikle Demosthenes ve Hypereides'i hedef almıştır. 27 eserinin adı bilinmektedir. Bunlardan bazıları mitolojik güldürüdür *(Orestautokleides* adlı eserinde Aiskhylos'un *Eumenides*'ini komik biçimde ele almıştır), bazıları ise çeşitli karakterleri tasvir eder.

IX — YENİ KOMEDİA

Yeni komedia, orta komedianın bir devamıdır. 330 yılında başlar ve yaklaşık 250 yılına kadar sürer. Aslında nitelik bakımından orta komedia ile yeni komedia arasında çok büyük bir fark yoktur. Orta komedia, yeni komediadaki bazı değişiklikler için bir hareket noktası olarak kabul edilebilir.

(36) A.-M. Croiset, a.g.e., s. 575 vd.; J. Humbert-H. Berguin, a.g.e., s. 195.

Yeni komedianın en önemli özelliği, bazı tipler (asker, aşçı, parazit vb.) yaratmasıdır. Bu karakterler mitoloji veya efsanelerden değil, gündelik hayattan alınmıştır. Tiplerin canlandırılmasında çeşitli maskelerden yararlanılırdı.

Bu devirde işlenen konular genellikle aşk konularıdır. Oyunda genellikle bir entrika veya içinden çıkılması güç bir durum vardır. Önce bu durum sergilenir, daha sonra da düğüm çözülür. Düğümün çözülmesi ise çoğu zaman bir tanıma (anagnorisis) sahnesiyle gerçekleşir[37].

A. MENANDROS (İ.Ö. 342-292)

Hayatı: Zengin bir ailenin çocuğu olan Menandros, Atina'da doğmuştur. Babasının adı Diopeithes'tir. Komedia şairi Aleksis'in yeğeni ve Theophrastos'un öğrencisidir. Epikouros'un da yakın dostu olmuştur. Çok genç yaşta yazmaya başlamış, 292 yılında Atina'da ölmüştür. Menandros, toplum hayatıyla yakından ilgilenmiş ve gerçek hayattaki bazı ilginç tipleri oyunlarına yansıtmıştır.

Eserleri: Menandros'un günümüze gelebilmiş eserlerinin hiçbiri tam olarak mevcut değildir. 1907 yılına kadar eserlerinden kısa bazı fragmanlar vardı. 1907 ve 1957 yılında Mısır papirüsleri üzerinde önemli miktarda fragmanların bulunmasıyla eserleri hakkında daha fazla fikir sahibi olmak mümkün olmuştur.

Menandros 100'ün üzerinde oyun yazmıştır. Bulunan fragmanlardan bazı eserlerinin konularını öğrenebiliyoruz. Bazı eserlerinin ise yalnız isimlerini biliyoruz. En önemli eserleri şunlardır:

EPITREPONTES (Hakeme Başvuranlar): Menandros'un bu oyunundan yaklaşık 500 mısra kalmıştır. Daos adlı bir çoban, ormanda yanında birkaç mücevher bulunan bir çocuk bulur. Kömürcü Syriskos, çocuğu almak isteyince çocuğu ona verir, mücevherleri ise kendisi almak ister. Bunun üzerine Syriskos, çocuğu aldığına göre mücevherlerin de kendisine verilmesi gerektiğini ileri sürer. Bu duruma bir çare bulmak için yoldan geçen Smikrines adlı birine hakemlik yapmasını rica ederler (oyunun adı buradan gelmektedir). Olaylar bundan sonra ilginç bir şekilde gelişir ve yeni komediaya özgü bir motif olan anagnorisis (tanıma) ile düğüm çözülür.

PERIKEIROMENE (Kısa Saçlı Kız): Bu eserin ilk bölümünden 450 mısra günümüze gelmiştir. Çocukluğunda birbirlerinden ayrıldıktan sonra biri zengin, diğeri yoksul ailelerin yanında büyüyen Glykera ve Moskhion adlı ikizlerin başına gelenleri anlatan komedia, adını Glykera'nın kısa kesilmiş saçlarından alır.

SAMIA (Samoslu Kız): Eserin çeşitli bölümlerine ait 341 mısra elimize geçmiştir. Oyun zengin Demeas'ın evlâtlığı ile, fakir Nikaretos'un kızının sevgilerinin ve bunların çocuklarının öyküsünü konu almaktadır.

(37) A.-M. Croiset, a.g.e., s. 580 vd.; J. Humbert-H. Berguin, a.g.e., s. 196.

Menandros'un diğer bazı eserlerini de şöyle sıralayabiliriz: *Heros (Kahraman), Georgos (Çiftçi), Kolaks (Dalkavuk), Dyskolos (Cimri), Aspis, Phasma (Canavar), Sikyonios (Sikyonlu), Perinthia (Perinthoslu Kız), Eunoukhos (Hadım), Karkhedonios (Kartacalı), Misogynes (Kadın Düşmanı), Adelphoi (İkizler), Heauton Timoroumenos (Kendini Cezalandıran* Adam).

Dil ve Üslubu: Menandros'un dili konuşulan dile yakın, anlaşılır ve doğal bir dildir. Üslubu da son derece sade ve tabiidir. Bağlantı kelimelerinin bulunmayışı konuşma diline yakınlığı sağlar. Gelişigüzel kullanılmış gibi görünen kelimeler aslında özenle yerleştirilmiştir. Esere, özdeyiş niteliğinde sözler bolca serpiştirilmiştir.

Komediasının Özellikleri: Menandros, eserlerinde politik konuları işlememiş, burjuva toplumunun yaşamından kesitler vermek istemiştir. Özellikle de aşk konularını seçmiş, bunun yanı sıra gerçek hayattaki bazı tipleri karikatürize etmiştir. Tanıma sahneleri (anagnorisis) ve tanımayı sağlayacak çeşitli eşyalar (gnorisma veya anagnorisma) gibi motifler kullanmıştır.

Menandros'ta koronun rolü çok azalmış ve kişiler ön plana çıkmıştır. Euripides'in kullandığı prologos bölümü Menandros'ta da yer almaktadır.

B. DİĞER YENİ KOMEDİA ŞAİRLERİ

Philemon (İ.Ö. 361-262)

Philemon, Kilikia'daki Soloi'da doğmuş, fakat erken yaşta Atina'ya gelmiştir. İlk oyunlarını 330 yılına doğru yazmıştır. Toplam 100 kadar komedia yazdığı sanılmaktadır. Oyunları, Atinalılar tarafından çok beğenilmiş ve yarışmalarda birçok defa Menandros'a karşı zafer kazanmıştır.

Philemon, karakterlerden çok komik olayları ve durumları yansıtmıştır. Plautus bazı eserlerinde *(Mercator, Trinummus* ve *Mostellaria)* onu örnek aldığı için bu eserler sayesinde Philemon hakkında fikir sahibi olabiliyoruz. Oyunlarından bazılarının isimleri: *Emporos, Thesauros, Phasma.*

Diphilos (Yak. İ.Ö. 310 çevresi)

Sinope'de (Sinop) doğmuş olan Diphilos, Menandros ve Philemon'un çağdaşıdır. Çok verimli bir yazardı. Konularını genellikle mitolojiden almıştır. Üslubu zarif ve sadedir. Eserlerinden yalnızca fragmanlar kalmıştır. Oyunlarının isimleri: *Danaides, Peliades, Herakles, Theseus, Hekate, Heros, Kleroumenoi, Skhedia, Synapothneskontes.*

Karystoslu Apollodoros (İ.Ö. III. yüzyıl)

Karystoslu Apollodoros, İ.Ö. III. yüzyılda yaşamış ve 47 komedia yazmıştır. Bu oyunlarından 5'i ödül kazanmıştır. *Hekyra* adlı eseri Terentius'un *Hecyra*'sına ilham kaynağı olmuştur. Terentius, *Phormio* adlı eseri için de yine Apollodoros'un *Epidikazomenos* adlı oyunundan esinlenmiştir.

Gelalı Apollodoros (İ.Ö. IV. yüzyıl)

Menandros'un çağdaşı olan Gelalı Apollodoros bazen Karystoslu Apollodoros ile karıştırılır.

Bu şairlerden başka, Philemon'un oğlu olan ve onunla aynı adı taşıyan Genç Philemon da komedialar yazmıştır.

X — TARİHÇİLER

A. THUKYDIDES (İ.Ö. 460-400)

Hayatı: Thukydides, Atina'nın Halimous demosundan Oloros'un oğluydu. Soyu bir Thrak ailesine dayanıyordu. Thrakia'da içinde altın madenleri bulunan geniş bir arazisi vardı.

Filozof Anaksagoras'ın ve hatip Antiphon'un öğrencisi olan Thukydides'in, gençliğinde Herodotos'u halkın önünde eserinin fragmanlarını okurken dinlediği ve ona hayran olduğu anlatılır.

Thukydides, Peloponnesos Savaşı'nın başlangıcında (İ.Ö. 431) tarihini yazmaya karar vermiş ve bu amaçla belge toplamaya başlamıştır. 424 yılında Thasos yakınındaki Atina donanmasına strategos (komutan) olarak atandığını öğreniyoruz. Amphipolis'teki yenilgiden dolayı sürgüne mahkûm edilmiş ve 20 yıl Atina'dan uzak kalmıştır. Bu süre içinde muhtemelen Thrakia'daki topraklarında (Skapte Hyle) yaşamış, fakat eserine bilgi toplamak için İtalya ve Sicilya'ya yolculuklar yapmıştır. Peloponnesos Savaşı'nın bitiminde (404) tekrar Atina'ya dönmesine izin verilmiştir. Bağışlandıktan sonra Atina'da uzun zaman kalmaksızın tekrar Thrakia'ya döndüğü ve orada öldüğü sanılıyor.

Eseri: Thukydides, Peloponnesos Savaşı'nın tarihini, yani kendisi için çağdaş bir olayın tarihini yazmıştır. Bu durum kendisine bazı kolaylıklar sağlamıştır. Kaldı ki, savaşa yalnızca bir gözlemci olarak değil, rol oynayan bir kişi olarak katılmıştır. Olayları bilinçli bir şekilde gözlemlemiş, eserini yazarken kendi siyasî görüş ve tecrübesini de katmıştır. Tarihini yalnızca bu savaş ve savaşan şehir devletleri arasındaki ilişkilerle sınırlayarak Herodotos gibi konu dışı çeşitli ayrıntılara sapmadığı için, gerçek anlamda ilk tarihçi olarak kabul edilebilir.

Eser, Peloponnesos Savaşı'nın başlangıcından 411 yılına kadar geçen olayları kapsar. Ölümü, eserini daha ileriye götürmesini engellemiştir. Savaşın geri kalan kısmını Ksenophon *Hellenika* adlı yapıtında onun bıraktığı yerden başlayarak anlatmıştır. Eser 8 kitaptan oluşmaktadır:

I. Kitap: Bu kitap giriş niteliğindedir. Yunanistan'ın ilk zamanlarından, özellikle de Pers Savaşlarından Peloponnesos Savaşı'na kadar tarihi, Atina'nın Pers Savaşlarında elde ettiği zaferden sonra yükselişi ve Yunan dünyasını hegemonyası altına alması anlatılır. Ayrıca, tarih yazma metodu hakkında prensipler ve Korkyra ile Korinthos arasındaki savaşı doğuran sebeplere de değinilir.

II. Kitap: Savaşın ilk yılları, Peloponnesosluların Attika'daki iki istilâsı. Atina'daki veba salgını ve Perikles'in ölümü. Plataia kuşatmasının başlangıcı.

III. Kitap: Plataialıların kaçışı ve Plataia'nın zaptedilmesi. Mytilene ve Korkyra'daki katliamlar.

IV. Kitap: Kleon'un Pylos ve Sphakteria seferi.

V. Kitap: Nikias Barışı, Atinalıların Melos adasına karşı yaptıkları sefer. Barış görüşmeleri, Atinalıların ve Meloslıların elçilerinin konuşmaları, görüşmelerin kesilmesi. Adanın Atinalılar tarafından alınması.

VI. Kitap: Sicilya seferinin başlangıcı. Nikias ve Alkibiades'in konuşmaları, donanmanın hareketi ve Syrakusai önünde ilk harekât.

VII. Kitap: Sicilya seferinin devamı, deniz savaşı ve son bozgun.

VIII. Kitap: Sicilya bozgununun sonuçları. Küçük Asia'daki savaşlar. Atina'daki politik karışıklıklar.

Bu son kitap muhtemelen yazarın ölümü yüzünden yarım kalmıştır.

Kaynaklar: Thukydides, I. kitabında Yunanistan tarihini yazarken Hellanikos'tan yararlanmıştır[38]. Eserinin geri kalan kısmında kendi zamanının tarihini yazdığı için kaynakları yazılı olmaktan çok, sözlüdür. Kendisi de savaşa katıldığından, bazı olaylara bizzat tanık olmuş, ya da araştırmaları sonucunda edindiği bilgileri eleştiri süzgecinden geçirerek kullanmıştır. Ayrıca, antlaşmalar, resmî bildiriler veya mektuplar gibi yazılı belgelere de başvurmuştur. Kuşkusuz askerlik bilgisi savaşla ilgili bilgileri daha iyi değerlendirmesine yardımcı olmuştur.

Dil ve Üslubu: Thukydides'in dili birçok Ionik lehçe unsurunu da kapsayan eski bir Attika lehçesidir. Sözcük dağarcığı son derece zengindir. Üslubu en yoğun üsluplardan biridir. Hiçbir yazar bu kadar az kelime ile bu kadar fazla anlam verememiştir. Hattâ bu yüzden yer yer belirsiz olduğu da görülür. Birbiriyle orantılı olması gereken cümleler farklı yapılarda yazılmıştır. Cümlenin başıyla sonu arasında da kuruluş bakımından farklılıklar vardır. Thukydides'in cümleleri, nesrin küçük cümlelerden oluştuğu başlangıç devri ile nesrin düzenli olduğu dönem arasında yer alır.

Dilinde sessizlerin çok sayıda bulunması, üslubunun sert olmasına yol açar. Ancak çok etkili bir üslubu vardır ve bu üslupta hatiplerle sofistlerin etkileri hissedilir. Tezatlar, soyut terimler, arkaik kelimeler, edilgen yerine etken kullanımı gibi dilbilgisi şekilleri de üslubunun özelliklerindendir.

Bütün eski tarihçiler gibi Thukydides de eserinde tarihî kişilere bazı nutuklar söylettirir. ancak nutuklarında konuşturduğu kimseleri kendi

(38) A.-M. Croiset, **Manuel d'Histoire de la Littérature grecque**, s. 234.

tarzlarında konuşturmak için fazla özen gösterdiği söylenemez. Şahısların kullandıkları dil, yazarın kendi dilidir. Yani yazar, onlara kendi düşüncelerini söylettirir. Bununla birlikte konuşan kimselerin psikolojik özelliklerini yansıtmaya çalışır. Fakat sonuç olarak eserdeki nutukların diğer tarihçilerin eserlerindeki nutuklar kadar parlak ve gösterişli olmadığını söyleyebiliriz.

Thukydides eserinde çizdiği portrelerde kişilerin fiziksel özelliklerinden ziyade siyasî görüşlerini, yönetme metotlarını ve olaylar üzerindeki etkisini yansıtmaya önem verir.

Tarihçiliği: Thukydides tarihçi olarak çok modern bir tutum izlemiştir. Uyduğu prensipleri bizzat belirtir. Amacı, okuyucuyu parlak hikâyelerle eğlendirmek değil, yalnızca gerçeği anlatmak ve daima faydalı olacak bir eser yaratmaktır. Bir tarihçinin ilk ödevinin, olayları doğru naklet-mek olduğunun bilincindedir. Bu amaçla kendisinin de belirttiği gibi, ancak doğruluğundan emin olduğu olayları anlatmaya, konudan sapmamaya ve eserinin, eğlendirici olmasından ziyade, tarihsel belge niteliği taşımasına özen göstermiştir:

> Savaşta olmuş olayları ise, ne herhangi birinden aldığım gibi, ne de kendi kafamın dediğine göre yazmam lâzım geldiğine inandım. Bilâkis ben, gerek bizzat yaşamış, gerekse başkalarından almış olduğum şeyleri mümkün mertebe sıhhate bakarak gözden geçirdikten sonra anlattım. Araştırma zahmetli oldu. Çünkü tek tek olayların göz şahitleri aynı şeyler hakkında aynı şeyi söylemiyorlardı; bilâkis, biri nasıl şu veya bu tarafa hayırhah davranır, yahut da hatırası kendisine ne kadar sadık kalırsa öyle söylüyorlardı
>
> Esasen, sırf dinlemek için, onların efsanevî olmayan mahiyeti belki de az cazip görünecektir. Fakat gerek geçmiş, gerekse bir gün insan mukadderatının gidişine göre şöyle veya böyle benzer bir şekilde tecelli edecek olan gelecek içindeki kat'ı, değişmeyen şeyi müşahede etmek isteyen herkesin bunu faydalı bulması kâfi gelecektir. Çünkü bu, geçici olarak kulağa hoş gelen süslü bir müsabaka eseri olmaktan ziyade, daimî bir hazine olsun diye yazılmıştır.[39]

Konusunu Peloponnesos Savaşı'nın öyküsüyle sınırlamış ve bu sınırın dışına çıkmamıştır. Konu dışı gibi görünen bazı bölümler gerçekte belli bir amaçla yazılmıştır. Bu bakımdan bilimsel bir tarih araştırmasının ilk örneğini vermiştir.

Thukydides eserini yazmak için kronolojik bir düzen kabul ederek olayları kesin bir şekilde tarihlemeye özen göstermiştir. Yunan takvimleri birbirine uymadığı için, yılları savaşın başlangıcından itibaren (1. yıl,

(39) Thukydides, **Peleponnesos'lularla Atina'lıların Savaşı I**, çev. H. Demircioğlu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No. 63, Tarih Bölümü: 7, 2. basım, Ankara, 1972, s. 16.

2. yıl şeklinde) hesaplamış ve yılı eşit olmayan iki parçaya ayırmıştır; birincisi, ilkbahar ve sonbaharın bir kısmıyla yazı içine alan ve yaklaşık 8 ay süren *theros*, yani yaz (askerî harekâtlar bu dönemde yapılırdı); ikincisi ise, savaşın durduğu *kheimon*, yani kış. Ayrıca bu iki dönemin içine başka işaret noktaları da koymuştur. Olayların tarihini doğru ve kesin olarak tespit etme düşüncesi o zaman için önemli bir yeniliktir. Thukydides bu bakımdan ilk önemli adımı atan tarihçidir.

Thukydides eserinde bazı olayları anlatırken karşılıklı konuşma şeklinde anlatma yoluna başvurmuştur. Konuşmalarında gerçekten söylenen sözlerin yanı sıra kendisinin tamamlamaları da bulunur. Ancak gerçekten söylenmiş konuşmaların nerede bittiğini ve kendi ilâvelerinin nerede başladığını kesin olarak belirtmez.

Eserin Tarihî Değeri: Thukydides'in tarihçi olarak en büyük özelliği, eserinde olayları yalnızca peşpeşe sıralamakla yetinmeyerek, olayların altında yatan sebepleri, olaylar arasındaki bağlantıları da tespit etmeye çalışmasıdır. Bu arada eseri konu ile ilgili coğrafî bilgilere yer vermesi açısından da önemlidir. Fakat eserinin en büyük tarihî değeri, bilimsel ilk tarih eseri olmasıdır.

Eserin Edebî Değeri: Thukydides'in eseri gerçekte bir tarih eseri olarak kabul edilmekle birlikte, edebî değerden de yoksun değildir. Çünkü gerçeği göstermek için duyduğu tutkuyla eserinde büyük bir hitabete ulaşmıştır. Hattâ daha sonraki yüzyıllarda bazı hatipler kendilerine onu örnek almışlardır. Tarihî olayların çeşitli açılarını ve kendi düşüncelerini çok yoğun bir üslupla ifade etmiştir. Tasvirlerinde olağanüstü bir başarıya ulaşmıştır. Meselâ Peloponnesos Savaşı'nın ilk yıllarında Atina'yı saran veba salgınını anlattığı bölüm ve Atinalıların Sicilya seferinin öyküsünün yer aldığı bölümler son derece çarpıcıdır.

Thukydides ilk tarihçi değildir, ancak asıl bilimsel tarih onunla başlamıştır. Eseri tarih yazımında önemli bir aşamadır. Kendinden önceki tarihçilerden en büyük farkı, tarih görüşü ve kullandığı metottur. Tarihini zaman ve mekânla sınırlamış, yalnızca gerçeği anlatarak faydalı bir eser bırakmak istemiştir. Bunun için de derinlemesine bir gözlemle vardığı sonuçları objektif bir şekilde vermeye çalışmıştır.

Thukydides'in diğer bir özelliği de, eserinin ilk siyasî tarih olmasıdır Atina gibi siyasetin çok önemli olduğu bir şehirde yaşamış olan Thukydides siyasî olayların özünü kavramış, görüş ve yorumlarını eserine de yansıtmıştır.

B. KSENOPHON (İ.Ö. 430-355)

Hayatı: Aristokrat bir aileye mensup olan Ksenophon, Gryllos'un oğluydu. Muhtemelen 430 yılına doğru Attika'daki Erkhia demosunda doğmuştur. Hayatının en önemli olaylarından biri, önemli ölçüde etkisinde kaldığı Sokrates ile karşılaşmasıdır. Sophist Prodikos'tan da dersler almıştır.

İ.Ö. 404 yılında Peloponnesos Savaşı sona ermiş ve Sparta'ya yenilen Atina bir barış imzalamıştı. Üç yıl sonra Pers kralı Artakserkses'in kardeşi Kyros, Spartalıların yardımıyla tahtı ele geçirmeye kalkıştı. Ksenophon, arkadaşı Boiotialı Proksenos'un teşvikiyle Kyros'un kardeşine karşı giriştiği mücadeleye gönüllü olarak katılmaya karar verdi. Kounaksa Savaşı'nda Kyros öldürülünce ordusu dağıldı. Bu durumda Yunanlılar, Tigris (Dicle) ve Euphrates (Fırat) arasındaki düzlüklerde yalnız kaldılar. Bazı Hellen komutanlarıyla Klearkhos'un Tissaphernes tarafından öldürülmesinden sonra Ksenophon geri kalan askerlerin başına geçti ve «Onbinlerin Dönüşü» diye bilinen seferin önderi oldu. Hellen ordusu çeşitli zorluklarla Anadolu'yu geçerek Thrakia'ya kadar geldi. Yunanlılardan bazıları burada kral Seuthes'in hizmetine girdi. Ksenophon ise 399 yılında Spartalılar Timbron'un idaresindeyken Tissaphernes ve Pharnabazos ile savaştıkları zaman onlara katıldı. Sokrates'in ölümünden kısa bir süre sonra Atina'ya döndüğünde ise, ya onun dostu olduğu için ya da Sparta'ya sempatisi yüzünden sürgün edildi. 396'da Sparta kralı Agesilaos'un Perslere karşı yaptığı Asia seferine katıldı, 394'te Koroneia'da Agesilaos'la birlikte Atinalılara karşı savaştı. Daha sonra Elis'teki Skillous'a yerleşti. Burada zamanını ziraat ve avcılıkla geçirdi. Eserlerinin çoğunu da burada yazdı

371 yılında savaş yüzünden buradan ayrılmak zorunda kalınca Korinthos'a taşındı. 364 yılına doğru hakkındaki sürgün kararı kaldırıldı. Ksenophon'un bu karardan sonra Atina'ya dönüp dönmediğini bilmiyoruz. Sadece, 355 yılına doğru öldüğü tahmin ediliyor.

Eserleri: Ksenophon yalnızca bir tarih yazarı değildir. Tarihî eserlerinin dışında felsefî ve ahlâkî eserler de yazmıştır. Ayrıca ev idaresi, avcılık, binicilik gibi çeşitli konularda da eserler vermiştir.

ANABASIS: Anabasis, Genç Kyros'un tahtı ele geçirmek için yaptığı seferin ve Hellenlerin geri dönüşünün öyküsüdür. Yukarıda da söylediğimiz gibi, Ksenophon bu sefere bizzat katılmış ve Kyros'un ölümünden sonra Yunanlıların yurtlarına dönüşlerine önderlik etmiştir. Eserin adı yalnız birinci kitaba uymaktadır. Çünkü ilk kitapta Hellenlerin Anadolu'dan geçerek Euphrates'e (Fırat) kadar ilerlemeleri anlatılmaktadır. Diğer altı kitap ise, Kounaksa yenilgisinden sonra Trapezos'a (Trabzon) kadar süren inişlerini (Katabasis) dile getirir. Ksenophon bu çerçeve içinde başlarına gelen olayları ve geçtikleri yerlerde rastladıkları kavimleri anlatır. Eser 7 kitaptan meydana gelmektedir.

I. Kitap: Genç Kyros ile kardeşi Artakserkses arasındaki Pers İmparatorluğu'nu ele geçirme mücadelesi. Kounaksa savaşında Kyros'un öldürülmesi ve Kyros'un portresi:

> Kyros işte böyle öldü. Kendisini yakından tanıyan herkesin dediği gibi Eski Kyros'tan sonra bütün Persler arasında krallık mevkiine en lâyık olan insan o idi. O henüz çocukluğunda, kardeşi ve öteki akran-

larıyla birlikte ders görürken bile her bakımdan üstün sayılırdı. Pers büyüklerinin erkek çocukları münasebetsiz hiçbir şey göremeyecekleri, işitemeyecekleri ve birçok faziletler kazanabilecekleri bir yer olan hükümdar sarayında terbiye edilirler. Çocuklar, bazı adamların Büyük Kral tarafından nasıl mükâfatlandırıldığını, bazılarının da nasıl hor muameleye uğradığını görür ve işitirler. Böylelikle çocukluklarından itibaren yalnız emretmeyi değil, itaati de öğrenirler. Kyros önceleri kendi yaşındakiler arasında en utangacı olarak görünüyordu ve yaşlı insanlara karşı, kendinden daha aşağı mevkide olan akranlarından daha fazla itaat gösteriyordu. Büyük bir at meraklısı ve en iyi bir binici oldu. Onun bütün harb bilgilerinde, ok ve harbe atmada çok çalışkan ve becerikli olduğunu söylerler. Yaşı büyüyünce ava merak sardı ve avların tehlikeli anlarında büyük cesaret gösterdi. Bir defa bir dişi ayı üstüne saldırmıştı; Kyros kaçmadı, her ne kadar hayvanla çarpışırken attan düşmüş ve birkaç yerinden yaralanmışsa da yine ayıyı öldürdü. Bu sırada aldığı yaraların izleri hiç kaybolmamıştı. Fakat kendisinin yardımına ilk koşanı da birçoklarının haset edeceği kadar mükâfatlandırdı.

Babası tarafından Lydia, Büyük Phrygia ve Kappadokia'ya satrap, Kastolos ovasında toplanan bütün ordulara da başkomutan tâyin edildiği zaman biriyle ittifak ederse, biriyle sözleşirse veya birine vaitte bulunursa, hiçbir işte sözünden dönmemeye büyük bir kıymet verdiğini gösterirdi. Böylelikle ona kendilerini emniyet etmiş olan şehirler ve kişiler hiç güvensizlik duymazlardı. Hattâ Kyros'la antlaşma yapmış olan bir düşman onun bu antlaşmaya aykırı bir iş yapabileceğini aklına bile getirmezdi. Tissaphernes'le savaştığı zaman, Miletos'tan başka bütün şehirler, kendi arzularıyla Tissaphernes'e karşı onunla birlik olmuşlardı. Yalnız Miletos'lular Kyros sürgünleri geri vermediği için ondan korkuyorlardı. Kyros, davranışlarıyla ispat ettiği ve her zaman söylediği gibi, kendisiyle bir defa dost olanları durumları ne kadar kötü, ve sayıları ne kadar az olursa olsun, hiçbir zaman terketmemiştir.

Kendisine iyilik de, fenalık da edenlere, yaptıklarının ütünde karşılığını vermeyi isterdi. Bazıları rivayet ederler ki o, kendisine iyilik ve kötülük edenlere karşılık borcunu ödeyinceye kadar yaşamayı temenni edermiş. Bütün bunlardan dolayı o, zamanımızda, birçoklarının seve seve hazinelerini, şehirlerini, hattâ canlarını teslim ettikleri tek adamdı. Ama kimse onun için, kötü ve hak bilmez insanların istihzasına tahammül ederdi, diyemez, aksine, öcünü de en acı şekilde alırdı. Bu yüzden yolu boyunca kolları ve ayakları kesilmiş, gözleri çıkarılmış birçok insanlar görülebilirdi. Bunun neticesi olarak, Kyros'un memleketinde, Hellen'lerden olsun, Barbarlardan olsun, herkes, eğer bir kötülük işlememişse, hiç çekinmeden istediği yere gidebilir ve yanında ne isterse taşıyabilirdi.

Savaşta yararlıklı kimselere son derece hürmet ederdi. Evvelâ Pisidia'lılarla, sonra da Mysia'lılarla harb etti; bu harblerde bizzat bulunduğu için, tehlikelere göğüs gerdiklerini gördüklerini zaptedilen yerlerde vali yaptı ve ayrıca hediyelerle mükâfatlandırdı.

Cesurları zengin etmeyi ve korkakları onlara esir kılmayı haklı bulurdu. Bundan dolayı onun tarafından görüleceklerini tahmin ettikleri zaman tehlikelere atılmaya hazır birçok adamları vardı. Doğruluktan

ayrılmadan ilerlemek isteyenleri, haksızlıkla zenginleşmek isteyenlere tercih ederek, yükseltmeyi kendine vazife bilirdi. Onun için yalnız devlet işlerinin birçokları iyi idare edilmekle kalmamış, güvenebileceği bir orduya da sahip olmuştu. Çünkü para kazanmak için yanına gelen büyük ve küçük komutanlar, Kyros'a şerefle hizmet etmenin kendileri için alacakları aylıklardan daha büyük bir kazanç olduğunu anlamışlardı. Hakikaten o, herhangi bir emrini hakkıyla yerine getirenleri hiçbir zaman mükâfatsız bırakmazdı. Bu sebeple de her işinde en iyi yardımcıları olduğunu herkes bilirdi.

Eğer bir yere tâyin ettiği adamın çalışkan ve dürüst bir idareci olduğunu ve emrindeki memleketi iyi bir duruma getirerek bu sayede kendi kazancını da arttırdığını görürse, ondan hiçbir şey almaya kalkmaz, aksine kendisi ona ihsanda bulunurdu. Bu sebeple de şevk ile çalışılır, emniyetle servet biriktirilir ve elde edileni Kyros'tan saklamaya da kalkışılmazdı. Kyros kendisinden servetini gizlemeyenlere hiçbir zaman haset etmez; ancak gizleyenlerin hazinelerini müsadereye kalkardı.

Dost olduğu, hayırhahlığını anladığı ve tasarladığı herhangi bir işde kendisine yardımcı olarak seçtiği insanlara karşı —istisnasız herkesin söylediği gibi— o, her iyiliği yapardı. Kendisinin yardım görmek için nasıl dostlara ihtiyacı varsa, dostlarının herhangi bir arzularını anladığı zaman onlara mümkün olabilen her yardımı yapmayı bilirdi. Zannederim ki, hiç kimse onun kadar hediye almamıştır. Bunun birçok sebepleri vardı. Fakat aldığı hediyeleri daima en sevdiği dostlarına pay ederdi. Bu sırada da onlardan her birinin karakterini ve ihtiyacını göz önünde tutardı. Kendine gönderilen elbise savaş vesaire süsleri için, kendi vücudunu bütün bu şeylerle süsleyemeyeceğini, fakat etrafında güzelce giyinip kuşanmış dostları bulunmasının bir insan için en büyük süs olduğunu söylermiş. Yüksek kalplilik nasıl dostlarına üstün idiyse, onların arasında en kudretlisi de yine o idi. Fakat bence dostlarına karşı, daha evvel onlardan herhangi bir hareket beklemeden, gösterdiği hatırşinaslık en takdire değer halidir. Çok defa Kyros onlardan birine, çoktan beri bu kadar iyi şarap içmemiş olduğunu söyleyerek yarım küp şarap gönderir ve «Bunu Kyros gönderdi. Bugün en çok sevdiklerinle birlikte içmeni rica ediyor.» dedirtirdi. Bazen yarım kaz, yarım ekmek gibi şeyler de gönderir ve götüren adama hediyeyi verirken, «Bunu Kyros çok beğendi, onun için senin de tatmanı arzu ediyor» demesini tembih ederdi.[40]

II. Kitap: Yunanlıların önderlerinin yakalanarak krala teslim edilmesi, onlarla birlikte bulunan yüzbaşılar ve askerlerin Persler tarafından öldürülmesi.

III. Kitap: Yunanlıların cesaretinin kırılması. Ksenophon'un konuşması, geri çekilmenin başlangıcı. Tissaphernes'in saldırısı ve Yunanlıların kuzeye doğru yürümeye karar vermesi.

---

(40) Ksenophon, **Anabasis**, çev. H. Örs, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 61, 2. basım, İstanbul, 1962, s. 45-50.

IV. Kitap: Yunanlıların soğuk ve kara rağmen çeşitli bölgelerden geçerek Trapezos'a (Trabzon) gelişleri.

V. Kitap: Yunanlıların bir kısmının gemilere binişi, bir kısmının da Kotyora'ya (Ordu) kadar gelişleri.

VI. Kitap: Kotyora'dan, Khrysopolis'e (Üsküdar) kadar yürüyüş.

VII. Kitap: Byzantion'a (İstanbul) varış, Yunan ordusunun Thrakia kralı Seuthes ile antlaşması.

Anabasis, Ksenophon'un eserleri arasında en ilginç olanıdır. Bu eser sayesinde, o çağda Anadolu'daki çeşitli ülkeler, kavimler ve gelenekler hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Ancak Ksenophon, olayların sebeplerinden ve birbirleriyle olan bağlantısından çok, nasıl cereyan ettiğine önem vermiş, bu arada en ufak ayrıntıları bile ihmal etmemiştir. Bu ayrıntılar kuşkusuz eseri ilginç hale getirmektedir. Ayrıca, basit ve anlaşılır ifadesi de eserin okunmasını kolaylaştırmaktadır. Askerî açıdan da değerli bir eser olmasına rağmen tarihî görüşün eksik olması ve belgelerin eleştiri süzgecinden geçirilmeden kullanılması yüzünden daha ziyade bir hatırat niteliğine bürünmektedir.

HELLENIKA (Yunan Tarihi): Ksenophon'un *Hellenika* adlı eseri Thukydides'in tarihinin bittiği İ.Ö. 411 yılından başlayarak 362 yılında cereyan eden Mantineia Savaşı'na kadar geçen zamanı kapsar. Eserinin ilk iki kitabı Thukydides'in eserinin devamı niteliğindedir. Bu kitaplardaki üslubu ve olayları yıllara göre bölmek suretiyle kronolojik sıraya uyması da Thukydides'i hatırlatmaktadır.

Eser 7 kitaptan oluşmaktadır:

I-II. Kitaplar (411-403): Peloponnesos Savaşı'nın sonu. Atina'da 30'ların idaresi. 403 yılında Thrasyboulos'un tekrar demokrasiyi kurması.

III-V. Kitaplar (402-375): Spartalıların üstünlüğü ve Agesilaos'un Perslere karşı kazandığı zaferler. Atinalıların ve Thebailıların Sparta tarafından yenilmesi. Konon'un Sparta donanmasını Knidos'ta bozguna uğratması.

VI-VII. Kitaplar (374-362): Thebai'ın üstünlüğü elde etmesi, Sparta'nın Leuktra ve Mantineia yenilgileri.

Eserin ilk 2 kitabı, sonraki kitaplardan daha üstündür. Ksenophon bu 2 kitapta aynen Thukydides gibi kronolojik sıraya uymaya dikkat etmiş ve olaylar için birtakım yazılı kaynaklara başvurmuştur. Hattâ bu yüzden Ksenophon'un ilk iki kitapta Thukydides'in topladığı belgeleri kullanmış olabileceği de düşünülmüştür. Diğer kitaplarda ise kronolojik sıraya önem verilmemiş ve olaylar karışık bir düzen içinde anlatılmıştır. Çeşitli bölümler arasında oransızlık olduğu göze çarpmaktadır. Bazı önemli olaylara yer verilmediği halde, daha önemsiz olaylara gereğinden fazla değinilmiştir. Üstelik olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkileri üzerinde de fazla durulmamıştır.

Ksenophon'un bu eseri bize tarihî olaylarla birlikte önemli kişileri de tanıtmaktadır. Yazar diğer tarihçilerin de yaptıkları gibi, kişilerine eserinde sık sık nutuklar söylettirir:

> Korinthoslu Timolaos şöyle konuştu: Ey müttefikler! Bana öyle geliyor ki, Lakedaimonialıların durumu da ırmaklara benziyor. Irmaklar kaynaklarının yakınında büyük değildir ve kolayca geçilir. Fakat nasıl ilerledikçe başka ırmakların da eklenmesiyle daha kuvvetli akarlarsa, Lakedaimonialılar da aynı şekilde memleketlerinden çıktıkları yerde yalnızdırlar; fakat ilerledikçe ve birçok şehri müttefik olarak aldıkça hem daha çok oluyorlar, hem de savaşılması güç hale geliyorlar. Aynı zamanda görüyorum ki, yaban arılarını öldürmek isteyenler, eğer onları yuvalarından çıktıktan sonra öldürmeye kalkışırlarsa birçok arı tarafından sokulurlar; oysa, onlar içerdeyken yuvaları ateşe verirlerse hiçbir zarara uğramadan arıları ele geçirirler. Bunları düşünerek, savaşın Lakedaimonia ülkesinde, ya da mümkün olduğu kadar yakınında yapılmasının daha iyi olacağı kanısındayım.[41]
>
> (Çeviren: G. Çelgin)

AGESILAOS: Sparta kralı Agesilaos'u övmek için yazılan eserin I. ve II. bölümlerinde Agesilaos'un yaşam öyküsü ile yaptığı işler; III. ve XI. bölümlerinde ise Agesilaos'un kişiliği anlatılır.

KYROU PAIDEIA (Kyros'un Eğitimi): Ksenophon, siyasî ve ahlâkî bir roman olan bu eserinde; eğitim, siyaset ve yönetim hakkındaki bütün fikirlerini anlatır. Kendisine model olarak Pers İmparatorluğu'nun kurucusu olan Büyük Kyros'u seçmiştir. 8 kitaplık eser, adını Kyros'un eğitimini anlatan birinci kitaptan almıştır.

I. Kitap: Kyros'un eğitimi.

II. Kitap: Pers ordusunun Kyros tarafından düzenlenmesi.

III-VI. Kitaplar: Kyros'un zaferleri.

VII. Kitap: Lydia'nın ve Babylonia'nın fethi.

VIII. Kitap: Pers İmparatorluğu'nun teşkilâtı ve Kyros'un ölümü.

Eser, Kyros'un hayatı bakımından çok önemli değildir. Ancak, o devirdeki Pers kurumlarını anlatması bakımından ilginçtir. Ayrıca, Ksenophon'un eğitim ve yönetim şekli hakkındaki fikirlerini belirtmesi esere ayrı bir önem kazandırmaktadır. Yazar, Kyros'un kişiliğinde bir prensin ülkesini nasıl yönetmesi gerektiğini anlatmıştır.

Eser, bitmez tükenmez konuşma ve nutuklar yüzünden biraz sıkıcıdır. Fakat bazı güzel bölümler de vardır (Kyros'un çocukluğu gibi).

HIERON: Syrakousai kralı I. Hieron ile şair Simonides arasındaki bir diyalog. Eserin ilk kısmında Hieron, şaire tiranların vatandaşlardan daha

(41) **Ksenophontos Hellenika (Xenophontis, Historia Graeca)**, ed. O. Keller, Lipsiae, 1912, IV, II, 11 vd.

mutsuz olduklarını ispat eder. İkinci kısımda ise Simonides, tirana halkı mutlu kılacak bir yönetim şeklini anlatır.

APOMNEMONEUMATA SOKRATOUS (Sokrates'in Hatıraları): Sokrates'in sophistler ve bazı öğrencileriyle yaptığı konuşmaları bir araya getiren 4 kitaplık bir eserdir. Sokrates bu konuşmalarda onurlu, ülkesine yararlı bir yurttaşın nasıl olması gerektiğini anlatır. Ksenophon bu konuşmaları kendi düşünceleriyle birbirine bağlamıştır.

APOLOGIA SOKRATOUS (Sokrates'in Savunması): Sokrates'in suçsuzluğunu göstermek için yazılmış çok kısa bir eser. Ksenophon, suçlamaları Sokrates'in kendi sözleriyle çürütmeye çalışır.

SYMPOSION (Şölen): Kallias adlı bir zenginin Panathenaia oyunlarında zafer kazanan Autolykos'un şerefine verdiği bir yemeğin hikâyesi. Sokrates de bu yemeğin davetlilerindendir. Eser bu yemekte geçen bazı konuşmaları ve aşk konusunu ele alır.

LAKEDAIMONION POLITEIA (Lakedaimonialıların Devleti): Ksenophon bu eserde Sparta'nın Atina'dan daha üstün olduğunu göstermeye çalışır, ayrıca eğitim ve geleneklerden de söz eder.

OIKONOMIKOS: Diyaloglar şeklindeki eserde, köyde yaşayan bir ev sahibinin yaşantısı ve görevleri konu alınmıştır. Ksenophon eserinde muhtemelen Skillous'ta yaşadığı hayatı anlatmıştır. Eserin önemi bize Yunanistan'ın aile hayatını tanıtması, ayrıca Ksenophon'un kişiliğini yansıtan ahlâkî tavsiyeler ihtiva etmesidir. Eser iki kısımdan ibarettir:

I. kısımda Sokrates, Kritobulos'a ekonomi biliminden söz eder. II. kısımda ise, Sokrates ile Iskhomakhos arasında geçen konuşmada, ev sahibinin görevleri ve kırdaki ziraat çalışmaları hakkında bilgi verilir.

PERI PORON (Gelirler Hakkında): Atina hazinesinin gelirlerinin arttırılması konusunda bazı önlemler konu alınmıştır (meselâ, gümüş madenlerinin üretiminin arttırılması).

HIPPARKHIKOS (Süvari Birliği Hakkında): Süvari birliğinin yönetilmesi hakkında yazılmış bir eser. Ayrıca, savaş taktikleri ve barış zamanındaki tatbikatlar gibi konuları da kapsar.

PERI HIPPIKES (Binicilik Üzerine): Binicilikle ilgili bir eser. At satın alma, at bakımı, binicilik gibi çeşitli konuları içerir.

KYNEGETIKOS (Avcılık Hakkında): Avcılık hakkındaki bu eserin gerçekliği reddedilmişse de bu konuda kesin bir delil yoktur. Avcılık, avın yararları, avcıların erdemi, iyi bir av köpeğinin nitelikleri gibi çeşitli konular ele alınmıştır.

ATHENAION POLITEIA (Atinalıların Devleti): Bu eserin Ksenophon'a ait olup olmadığı kesin olarak belli değildir.

Dili ve Üslubu: Ksenophon'un dili sade, anlatımı berrak ve akıcıdır. Yalın, açık ve süssüz olan üslubunun ilgi çekici yanı, ayrıntılara inmesi, olayları rahat ve akıcı bir biçimde anlatmasıdır. Üslubu belki çok göz alıcı değildir, fakat büyük hatalar da yoktur.

Tarihçiliği: Ksenophon bir tarihçi olarak ancak kısmen tarafsız davranmıştır. Atina'da yetişmiş bir aristokrat olmasına rağmen, demokratik rejimin iyi taraflarını görmüş, fakat Sparta'nın tarafını tutmuş ve Agesilaos ile birlikte birçok sefere katılmıştır. Sparta'nın bozgunlarından pek fazla bahsetmemiştir. Üstelik Thebai'a karşı belirgin bir düşmanlık gösterdiği görülmektedir.

Tarihî eserlerinde genellikle kronolojik düzene uymamıştır. Tarihçi olarak en büyük kusurlarından biri budur. Ayrıca, tarihî belgeleri toplarken ve değerlendirirken çok titiz davranmamış, daha çok kendi hatıralarına ve çeşitli kişilerin kendisine naklettikleri bilgilere başvurmuştur. Bir tarihçi olarak yalnızca olayları anlatmakla yetinmiş, yoruma girmemiştir Bu yönüyle Thukydides'ten farklıdır. Fakat tarihî eserleri bize çeşitli olayları ve kişileri tanıtması bakımından önemlidir.

Sonuç olarak Ksenophon, tarihçi olarak Thukydides ile aynı değerde değildir. Ancak en kolay okunup anlaşılan yazarlardan biridir.

C. DİĞER TARİHÇİLER

Ktesias (İ.Ö. V. yüzyıl sonu)

Karia'daki Knidos'ta doğmuştur ve Ksenophon'un çağdaşıdır. Kral Artakserkses II Mnemon'un özel doktoruydu. Onunla birlikte Kounaksa Savaşı'na katılmış ve yarasını tedavi etmiştir.

Ionia lehçesinde bir *Persika (Pers Tarihi)* yazmıştır. 20 kitaplık bu eserini yazarken Pers arşivlerinden yararlanmıştır. Ayrıca, bir *Indika (Hindistan Tarihi)* de yazmıştır. Photios'ta bu iki eserin kısa bir özetini buluyoruz.

Philistos (İ.Ö. V-IV. yüzyıl)

Syrakousai'da doğmuş olan Philistos, tiran I. Dionysios'un dostuydu. Dion'a karşı yaptığı savaşta ona yardımcı olmuştur. Fakat daha sonra gözden düşünce 385 yılında sürgün edilmiştir. 368'e doğru II. Dionysios (Genç Dionysios) tarafından tekrar geri çağrılmıştır. 356 yılında intihar ettiği sanılmaktadır.

Philistos, sürgündeyken bir *Sikelika (Sicilya Tarihi)* yazmıştır. Bu eserinde açıkça Thukydides'i taklit etmiştir. Üslubu özlü ve yoğundur.

Theopompos (İ.Ö. IV. yüzyıl)

380 veya 378'de Khios'ta doğmuş olan Theopompos, Mamasistratos'un oğlu ve hatip Kaukalos'un kardeşidir. Khios'ta Isokrates tarafından kurulan okulu yönetmiştir. Aristokrat olan babası demokratlar tarafından sürgün edilince Theopompos da babasıyla birlikte gitmiştir. 333 yılında tekrar vatanına döndüğünde önemli bir pozisyonu olmuş, ancak şiddetli ka-

rakteri ve aristokrasiye karşı eğilimi ona birçok düşman kazandırmıştır. En büyük düşmanı sophist Theokritos'tu. Dostu Makedonia Kralı Aleksandros (Büyük İskender) yaşadığı müddetçe düşmanları ona dokunamamışlar, hattâ İskender'in ölümünden sonra da krallık ailesinin himayesi bir süre daha devam etmiştir. Fakat bir müddet sonra Khios'tan tekrar sürülmüş ve Mısır'a, kral I. Ptolemaios'un yanına sığınmıştır (305). Theopompos' un bu kral tarafından öldürtüldüğü söylenir.

Eserlerinden hiçbiri günümüze kadar gelmemiştir. Herodotos'un 2 kitaplık bir özetini yazmıştır. Thukydides'in eserini izleyen 12 kitaplık *Hellenika (Yunan Tarihi)* adlı kitabında 411-393 arasındaki olayları anlatmış ve Sparta'nın üstünlüğünü ana tema olarak almıştır. 58 kitaplık *Philippika (Philippos Tarihi)* adlı eseri ise 362 yılından (Ksenophon'un tarihinin sonu) 336 yılında, Makedonia Kralı II. Philippos'un ölümüne kadar Yunan tarihini kapsamaktadır.

Theopompos bir tarihçiden ziyade, hatiptir. Tarihî eserlerinin dışında birçok nutuk da yazmıştır. Üslubu, hocası Isokrates'in üslubuna benzemektedir. Kesinliği ve araştırmalarındaki özeniyle dikkati çeker.

Ephoros (İ.Ö. 405-330)

Aiolia'daki Kyme'de doğmuştur. Theopompos'un çağdaşı ve Isokrates' in öğrencisidir. Kendisini hitabete vermiş, fakat bu konuda çok fazla başarı kazanamamıştır. Zarif ve süslü bir üslubu vardır.

Yunanlı tarihçiler içinde ilk dünya tarihini yazmıştır. *Historiai* adlı 30 kitaplık bu eserinde, Heraklidlerin dönüşünden 341'deki Perinthos kuşatmasına kadar geçen dönemi konu almıştır. Eserden günümüze kalan yalnızca fragmanlardır.

XI — FELSEFE

A. SOPHISTLER

Başlangıçta bir sanatı icra eden veya herhangi bir konuda usta kimse, bilge kişi [42] anlamına gelen sophist *(sophia* bilgi kelimesinden, *sophistes)* kelimesi V. yüzyılın ortasından itibaren, para karşılığı çeşitli bilgiler vermeyi, yani gramer, siyaset, felsefe ve hitabet öğretmeyi meslek edinen kimse anlamında kullanılmaya başlanmıştır [43]. Kendilerine sophist adını veren bu kimselerin ortaya çıktıkları dönemde Atina'da büyük bir demokratik gelişme olmuştu. Bir yurttaşın bu demokratik ortamda politik bakımdan söz sahibi olabilmesi için iyi bir eğitim almış olması, özellikle de güzel konuşma yeteneğine sahip olması gerekiyordu. Ancak o günün şartların-

(42) Yedi Bilgeler de sophist diye adlandırılırdı.

(43) A. Bailly, **Dictionnaire Grec-Français**, Paris, 1950, s. 1773; H. G. Liddell-R. Scott. **A Greek-English Lexicon**, Oxford, 1978, s. 1622.

da alınan eğitim bu amaç için yetersizdi. İşte sophistler bu gereksinimi karşılıyorlar, kentten kente dolaşarak para karşılığı çeşitli konularda ders veriyorlardı. Eğitimlerini daha çok hitabet üzerinde yoğunlaştırıyorlar, güzel konuşmayı, istenilen bir düşünceyi ispatlamayı veya mahkemelerde bir dâvanın nasıl kazanılacağını öğretiyorlardı. Onlar için önemli olan şey gerçeğin ispatlanması değil, çeşitli yöntemler yardımıyla karşıdaki kişinin ikna edilmesi ve böylece istenilen şeyin gerçek gibi gösterilmesiydi. Bu durumda hitabet haksız bir dâvanın kazanılmasını veya zayıf bir tezin kuvvetli hale getirilmesini sağlayabileceği için, sophistlerin safsata yapmakla suçlanarak aşağılanmasına yol açtı ve sophist kelimesi zamanla kötü bir anlam kazandı.

Sophistlerin felsefe konusundaki tavırları kendilerinden önceki filozoflardan çok farklıydı. Bu filozofların evrenin oluşumu ve nesnelerin kökeni hakkında birbirinden çok farklı düşünceler ileri sürmesine bakarak gerçeğin varlığından kuşkuya düşen sophistler bu sorunu bir yana bırakıp insana ve insanla ilgili konulara yönelmişlerdir. Onlar için insanın dışındaki nesneler yalnızca insanla ilişkileri doğrultusunda bir değer ifade etmektedirler. Sophistlerin Protagoras'ın söylediği gibi, insam her şeyin ölçüsü olarak düşünmeleri sonucunda herkes için geçerli olan bir gerçek olamayacağını kabul etmeleri onları şüpheciliğe götürdü. Böylece doğru olan şeyin, herkesin algı, duygu ve isteklerine göre değişebileceğini ileri sürerek gençliği geleneksel ahlâk prensiplerinden kurtarmayı amaç edindiler. Ayrıca dinî inançlardan ve polytheizmden kuşkulandıkları için tutucu kesimin tepkilerine hedef oldular ve o güne kadar mevcut gelenekleri yıkarak gençliğin ahlâkını bozmakla suçlandılar. Ancak bütün bu eleştirilere rağmen sophistler önemli bir görevi yerine getirmişler, Atina'nın felsefî dünyanın merkezi olmasına ve filozofların orada toplanmasına yol açmışlardır. Ayrıca, Yunan düşüncesini şiirlerden, efsanelerden ve evrenin oluşumuyla ilgili spekülasyonlardan uzaklaştırarak yaşamla ilgili pratik konulara yöneltmişler ve böylece dialektik, gramer, hitabet gibi konulara önem verilmesini sağlamışlardır. Bu yüzden sophistik hareketin ortaya çıktığı V. yüzyıl bazen «aydınlanma çağı» olarak isimlendirilmiştir[44]. Sophistlerin etkileri o kadar büyük olmuştur ki, görüşleri o dönemde yazılan edebî eserlere bile yansımıştır.

En önemli sophistler şunlardır:

Protagoras (İ.Ö. 485-411)

Thrakia'daki Abdera'da doğmuş olan Protagoras, Demokritos'un çağdaşıdır. Sophistlik yaparak Yunanistan'ı dolaşmıştır. Birçok defa Atina'ya gelmiş ve uzun süreler kalmıştır. Orada Perikles ve Sokrates'ten bile saygı görmüştür. Tanrıların varlığından şüpheye düştüğü için dinsizlikle suçlan-

(44) A. Şenel, **Eski Yunanda Siyasal Düşünüş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 258, Ankara, 1968, s. 106 vd.

dırılmış ve sürgün edilmiştir. Sicilya'ya giderken bir deniz kazasında öldüğü söylenir.

Protagoras subjektivisttir. Ona göre, «her şeyin ölçüsü insandır.» Sadece hissedilen şeyler mevcuttur. İnsan için doğru ve gerçek, ancak duyduğu veya hissettiği şeylerdir. Bu durumda doğru ve gerçekler de kişilere göre değişik olacaktır. O halde doğru, relatif bir kavramdır.

Protagoras'ın tanrı düşüncesi konusunda bazı şüpheleri vardır. Tanrıların gerçekten var olup olmadıklarını bilmediğini söyler. Adalet ve erdem fikrinden de söz eder. Hitabetin zayıf bir konuşmayı etkili bir hale getireceğine inanır.

Gramer konusunda çalışmaları vardır. İsimlerin cinsleri, fiillerin bazı zamanları ve yan cümleler gibi konuları incelemiştir.

Protagoras birçok felsefî eser yazmıştır: *Peri Theon (Tanrılar Hakkında), Aletheia e Kataballontes, Peri tes en Arkhe Katastaseos, Antilogiai.*

Gorgias (İ.Ö. 485-375)

Protagoras'ın çağdaşı olan Gorgias, Sicilya'daki Leontinoi (Leontini) doğmuştur. Empedokles'in öğrencisidir. 427'de elçi olarak Atina'ya gönderilmiştir. Bu durumdan faydalanarak Atina'da dersler vermiştir. Hayatını çeşitli yolculuklar yapmak ve ders vermekle geçirmiştir. Aynı zamanda başarılı bir hatiptir.

Gorgias çeşitli kanıtlarla asıl gerçeği bilemeyeceğimizi ispatlamaya çalışmıştır. Felsefî etkisinden ziyade edebî etkisi önemlidir. Hitabet konusunda yeni bir üslup geliştirmiştir. Fikirlerini antitezlerle ileri sürmüştür. Arkaik ve şiirsel kelimeler kullanmış, abartmalara fazla yer vermiştir. Gorgias'ın en önemli niteliği, Attika nesrine öncelik kazandırması olmuştur.

Eserleri: Üç tip eser vermiştir:

Felsefî Eserleri: *Peri tou me Ontos e peri Physeos (Hiçlik veya Doğa Üzerine).* Hitabetle İlgili Eserleri: *Pythikos, Olympikos* ve *Epitaphios.* Övgüler: *Helenes Enkomion (Helene'ye Övgü).*

Prodikos (İ.Ö. 470-390)

Yaklaşık 470 yılında Keos'ta doğmuştur. Ahlâk ve gramer konularıyla ilgilenmiştir. Synonimleri tespit etmek amacıyla bazı çalışmalar yapmıştır. Sokrates'in Prodikos'un verdiği dersleri takip ettiği söylenir.

Hippias (İ.Ö. 485-415)

Elis'te doğmuş olan Hippias, ünlü bir ansiklopedisttir. Astronomi, geometri konularını incelemiş, şehirlerin kuruluşu ve kahramanların soy kütüğü gibi konularda çalışmalarda bulunmuş, ayrıca ritm ve hecelerle de ilgilenmiştir.

Polos (İ.Ö. IV. yüzyıl)

Akragas'ta (Agrigentum) doğmuş olan Polos, Gorgias'ın öğrencisidir. Bir hitabet eseri yazmıştır.

Diğer sophistler arasında şunların isimlerini de sayabiliriz: Paroslu Euenos, Khalkedonlu Thrasymakhos ve Rhamnouslu Antiphon.

B. SOKRATES (İ.Ö. 469-399)

469 yılında Atina'da doğan Sokrates, Sophroniskos adlı bir heykeltraş ile Phainarete adlı bir ebenin oğludur. Babasının atölyesinde bir süre çalıştıktan sonra, felsefe öğrenmeye karar vermiştir. Bu arada sophistlerle ilişkileri sonucunda onların yanlış davrandıkları kanısına kapılmış ve onlarla sürekli olarak mücadele etmiştir. Hayatını Atina sokaklarında halkla çeşitli konularda konuşarak geçirmiştir. Yaşamı üzerine kayda değer pek az şey vardır. 432'de Potidaia kuşatmasına katılmış, cesaretiyle dikkati çekmiş, 424'te Delion bozgununa şahit olmuştur. 406'da prytanların epistates'i (başkan) olduğu zaman Arginusai generallerine karşı açılan dâvada Atina halkının kinini tatmin etmek için yasal olmayan bir teklifi oya koymayı reddetti. 399 yılında dinsizlikle suçlandı. Yeni tanrılar kabul etmekle gençlerin ahlâkını bozduğu için, baldıran zehri içerek ölmesine karar verildi.

Sokrates, sophistler gibi insan hayatının çeşitli problemleriyle ilgilenmiştir. Ancak o, yalnızca ahlâkî bir amaçla bu sorunlara eğilmiştir. Felsefesini yalnızca konuşarak yaymış, hiçbir eser yazmamıştır. Düşüncelerini diğer filozofların, özellikle Platon ve Ksenophon'un eserlerinden öğreniyoruz. Sokrates'in amacı, araştırmak yoluyla bilgiye varmaktır. «Hiçbir şey bilmediğimi biliyorum» diyerek bu araştırma çabasını özetler. Bu sözüyle aynı zamanda sophistlerin bilgiç tavırlarına da karşı çıkar. Ayrıca, ancak doğru bilginin insanı erdemli kılacağına inanır.

Sokrates çeşitli kişilerle yaptığı diyaloglarında belli bir metot kullanır. Bu metot iki aşamadan ibarettir[45]: İlk önce kendisinin hiçbir şey bilmediğini ileri sürerek karşısındaki kimseye çeşitli sorular sorar. Buna *Sokratik alay* denilir. İkinci olarak, konuştuğu kimseye çeşitli sorular sorarak onun doğruyu ve gerçeği bulmasını sağlar. Bunu yaparken zaman zaman kişiyi çelişkilere düşürür ve kendi söylediklerinin yanlışlığını yine kendisine ispat ettirir. Bu metoda, annesinin ebeliğinden ilham alarak *maieutike* (doğurtma yöntemi) adını verir.

C. PLATON VE ARISTOTELES

Platon (İ.Ö. 429/428-348/347)

Hayatı: 428 yılına doğru Attika'nın bir demosunda doğmuştur. Annesinin adı Periktione, babasının adı Ariston'dur. Solon'un soyundan geldiğini ileri süren aristokrat bir aileye mensuptur. Asıl adı Aristokles'ti, Platon

(45) L. Laurand, **Manuel des Etudes grecques et latines**, s. 195.

adını daha sonra almıştır. Gençliğinde gramer, müzik, beden eğitimi, resim gibi çeşitli konularda eğitim görmüştür. Beden eğitimindeki yeteneği sayesinde Isthmia oyunlarında bir zafer kazanmıştır.

Platon ilk önceleri lirik şiirler, dithyramboslar, tragedialar yazmıştır. Hatta bir tetralogia da yazdığı söylenir. Ancak 20 yaşına doğru Sokrates ile tanışınca bütün görüşleri değişmiş, daha önce yazdığı şeyleri yakmıştır. Kısaca bu olay, Platon'un hayatı için bir dönüm noktası olmuştur. Sokrates ile olan dostluğu onun ölümüne kadar yaklaşık dokuz yıl sürmüştür. Bununla birlikte diğer felsefi sistemleri de incelemiş ve Herakleitos'un öğrencisi olan Kratylos ile de tanışmıştır.

Platon, Sokrates'in ölümünden sonra Megara'ya Euklides'in(Eukleides) yanına gitmiş, orada bir müddet kaldıktan sonra Atina'ya dönmüştür. Ayrıca Mısır'ı ve Kyrene'yi ziyaret ettiği rivayet edilirse de, bu konuda kesin bir delil yoktur. Ancak, Güney İtalya (390) ve Sicilya'ya (388) gittiği kesindir. Güney İtalya'da Pythagorasçılarla tanışmış ve onlardan etkilenmiştir. 387 yılına doğru Atina'ya dönmüş ve kentin yakınında, Akademos ismindeki kahramana adanmış olmasından dolayı Akademeia (veya Akademia) adını taşıyan koruluk alanda bir okul kurmuştur (kurduğu okul bu yüzden Akademia diye adlandırılıyordu). Buradaki eğitim çeşitli konuşmalar şeklinde yapılıyordu. Okulundaki çalışmalarını Sicilya'ya yaptığı iki yolculuk hariç, hayatının sonuna kadar sürdürmüş, bu arada diyaloglarını da yazmıştır. Servetini yeğeni ve öğrencisi olan Speusippos'a bırakmış ve 348/347'de bir düğün yemeğinde ölmüştür.

Eserleri:

APOLOGIA: Platon bu eseriyle hocasına karşı yöneltilen suçlamaları çürüterek, suçsuzluğunu ispat etmeye çalışmıştır. Eserin ilk kısmında Sokrates, kendisini suçlayan kişilerin, özellikle de Meletos, Anytos ve Lykon'un suçlamalarına cevap vererek bu iddialarda gerçek payı olmadığını ileri sürer:

> Bunlardan hiçbiri gerçek değildir. Eğer birisi benim insanları yetiştirmeye kalkıştığımı ve buna karşılık para aldığımı duymuşsa bu da doğru değildir. Gerçekten de Leontinoilu Gorgias, Keoslu Prodikos ve Elisli Hippias gibi birisi insanları eğitmekte yetenekliyse bunun şerefli bir şey olduğunu düşünürüm. Ey Atinalılar! Bunlardan her biri gittikleri yerlerde, gençleri kendi şehirlerinde parasız ders almaları mümkün olduğu halde bu dersleri bırakıp kendilerine katılmaya ikna etmektedirler. Üstelik bu gençler onlara hem para veriyorlar, hem de teşekkür ediyorlar. Hattâ burada da Paroslu, başka bir bilge kişinin oturduğunu biliyorum. Çünkü bir gün sophistlere diğerlerinden çok daha fazla para ödeyen Hipponikos oğlu Kallias'la tesadüfen karşılaşmıştım. Bu adamın iki oğlu olduğunu biliyordum. «Ey Kalliasl» dedim. «İki oğlun yerine iki tay veya buzağın olsaydı, onları iyi bir şekilde yetiştirmek için bir çoban tutardık. Bu adam bir seyis ya da bir çiftçi olabilirdi. Fakat iki insan olduklarına göre, onlar için eğitici olarak almayı düşündüğün kimse var mı? Hem insana, hem de yurttaşa özgü

olan erdemi öğretecek birisi var mıdır? İki çocuğun olduğuna göre senin bu işi araştırdığını zannediyorum.» «Elbette var.» dedi. «Kim, nereli, ne kadara ders veriyor?» diye sorunca şu cevabı verdi: «Ey Sokrates! Paroslu Euenos var ve beş mna alıyor.» «Gerçekten böyle bir sanatı varsa ve bu kadar ucuza öğretiyorsa Euenos'u kutlarım.» dedim. Eğer bunu ben de bilseydim, hem gurur duyardım, hem de mutlu olurdum. Fakat, ey Atinalılar, ben böyle bir bilgiye sahip değilim.[46]

(Çeviren: G. Çelgin)

Eserin ikinci bölümünde ise, yargıçlar tarafından suçlu bulunduğu için cezası hakkında konuşur, kendisinin nasıl bir cezaya çarptırılabileceği konusundaki düşüncelerini belirtir. Son bölümde ise ölüm cezasına mahkûm edildiğini öğrenince bu karar hakkındaki fikrini söyler ve ölümden söz eder.

KRITON: Ölüme mahkûm edilen Sokrates ile, onu kaçması için ikna etmeye çalışan dostu Kriton arasındaki diyalog. Sokrates kaçmayı reddeder. Amaç, Sokrates'in ve öğrencilerinin yasalara bağlılığını göstermektir.

EUTYPHRON: Sokrates ve Eutyphron arasında geçen dindarlık hakkında bir konuşma. Sokrates, Eutyphron'a dindarlığın ne olduğunu sorarak onu çelişkilere düşürür. Fakat kendisi de bir tanımlama yapmaz.

KHARMIDES: Sokrates, Kharmides ve Kritias, bilgelik ve tanımı hakkında konuşmaktadırlar. Birçok tanımlama elenir, ancak gerçek tanımlama verilmez.

KÜÇÜK HIPPIAS (Hippias Elatton): Sophist Hippias'ın tasvirinin yapıldığı bu eserde Sokrates, ona kasıtlı olarak kötülük yapan kimsenin bilmeden kötülük yapan kimseden daha suçlu olduğunu söylettirir.

LAKHES: Sokrates, Nikias ve Lakhes arasında geçen, cesaret üzerine bir konuşma. Sokrates tanımlarını çürüterek onları güç duruma sokar.

BÜYÜK HIPPIAS (Hippias Meizon): Güzelliğin tanımları üzerine konuşmalar. Fikirler teorisinin ilk denemesi de burada yer alır.

ION: Rhapsodoslar konu alınmış ve şiirsel coşkunluk ince bir alayla tasvir edilmiştir.

MENEKSENOS: Atina'da o günlerde gelenek halini almış olan cenaze övgüleri konu alınmıştır.

PROTAGORAS: Sokrates ile bazı sophistler arasında bilgi ve erdem konusunda bir tartışma. Bu tartışmada erdemin öğretilip öğretilemeyeceği üzerinde durulur.

(46) **Platonis Apologia Socratis**, ed. J. Adam, Cambridge, 1939, s. 5 vd.

MENON: Protagoras'taki sorunun incelenmesine devam edilir. Sorun kesin bir sonuca bağlanmamakla birlikte, erdemin öğretilemeyeceği fikri ağır basar gibidir.

GORGIAS: Sokrates burada sophist Gorgias'ı ve hitabeti eleştirir. Haklıya karşı haksızın savunulmasına fırsat veren hitabete değer verilmemesi gerektiğini savunur, hitabetle adalet arasındaki ilişkileri inceler.

EUTHYDEMOS: Euthydemos ve Dionysodoros adlı iki sophistin tasviri yapılır ve gerçeği aramak yerine yalnızca yeteneklerini göstermeye çalışan sophistler eleştirilir.

LYSIS: Dostluk hakkında bir tartışma. Tanım verilmemiştir.

SYMPOSION: Bir şölenin ve davetlilerin tasviri yapılır ve aşk konusu ele alınır.

PHAIDON: Sokrates'in ölümünden önceki son gününde öğrencileriyle ruhun ölümsüzlüğü hakkında yaptığı son konuşmalar ve Sokrates'in ölümü.

POLITEIA: 10 kitaplık bu eserde adalet üzerine kurulan ideal bir şehrin planı anlatılır. Bireyin adaleti ile ideal bir devletin adaleti karşılaştırılır. Aşağıdaki parçada devlet şekillerinden söz edilmektedir:

— Peki, Glaukon, şunda anlaştık artık değil mi? En iyi düzene varmak isteyen devlette kadınlar, çocuklar ve bütün eğitim ortak olacak. Savaşta ve barışta girişilen bütün işlerde de öyle. Hem felsefede, hem savaşta en üstün gelen yurttaşlar da bu devletin başına geçecek.

— Bunda anlaştık.

— Şunda da anlaştık: Önderler yetişmiş askerleri, yukarıda anlattığımız evlere götürüp yerleştirecekler. Bu evlerde hiçbir şey kimsenin öz malı olmayacak, her şey herkesin olacak. Hatırlıyorsan, evden başka bu askerlerin neleri olabileceğini de konuşmuştuk.

— Hatırlıyorum. Bugünkü askerler gibi, mal mülk sahibi olmayacaklar, dedik. Bu savaşçı atletler ve koruyucular, gördükleri iş karşılığı bir yıllık geçim masraflarını öteki yurttaşlardan alacaklar. Bununla geçinip, hem kendilerinin, hem de başkalarının güvenliğini sağlayacaklar.

— Tamam. Bu konuda söyleyeceklerimizi, söyledik madem, şimdi bu konuya sapmazdan önce konuştuğumuza, ilk yolumuza dönelim.

— Kolay. Devletten konuşuyorduk; aşağı yukarı demin de söylediğin gibi, en iyi devlet diyordun anlattığın örneğe uygun olan devlettir, en iyi insan da öyle. Bununla birlikte, bize daha da güzel bir devlet ve insan örneği gösterebileceğini söylemiştin. Sonra şunu da söyledin: Devletin iyisi, bizim anlattığımız devletse, bütün öteki devlet şekilleri bozuktur. Hatırımda kaldığına göre, bu öteki şekillerden dördü üzerinde durmak, bozuk yanlarını incelemek istedin. Her şeklin karşılığı olan insanı da düşünmek gerektir dedin; böylece hepsini gözden geçirmiş, en iyiyle en kötüyü ayırmış; en iyi insanın en mutlu, en kötü insanın da en mutsuz olup olmadığını anlamış olacaktık. Sana bu dört devlet

şeklinin hangileri olduğunu sorduğumda Polemarkhos'la Adeimantos söze karıştılar, sen de onların ortaya attıkları meseleyi ele alınca, bu konuştuklarımıza geldik.

— Hatırlamana diyecek yok doğrusu.

— Öyleyse, güreşçiler gibi bıraktığımız yerden bir daha kapışalım... O soruyu bir daha soruyorum sana; o zaman vereceğin cevabı şimdi ver

— Verebilirsem!

— Doğrusu bu dört devlet şekli neymiş, merak ediyorum.

— Bu merakını gidermek zor iş değil; çünkü belli adları var bu şekillerin. Söyleyeyim: Birinci ve en ünlüsü, Girit ve Lakedemonya'nın devlet şekli, değer bakımından da ikincisi oligarşi dediğimiz şekildir; bunun bozuk yanları saymakla bitmez. Sonra bunun karşıtı olan demokrasi gelir; ondan sonra da hepsini bastıran, zorbalık; devletin dördüncü ve en son hastalığı! Bunlardan apayrı bir devlet şekli biliyor musun? Babadan oğula geçen krallıklar, satın alınan beylikler ve bunlara benzer şekiller, söylediklerimiz arasına girebilir... Yunanlılarda da, yabancılarda da bunların türlü türlüsüne rastlanır.

— Çok var, sahi... Hem bazıları ne kadar tuhaf.

— Kaç çeşit insan yaradılışı varsa, o kadar da devlet şekli olacak elbet. Devlet şekilleri meşe ormanlarından, kayalıklardan mı çıkıyor dersin, yoksa yurttaşların her işte ağır basan huylarından mı?

— Huylarından her halde.

— Beş çeşit devlet olduğuna göre, beş çeşit de insan vardır öyleyse... [47]

PHAIDROS: **Lysias'ın aşkla ilgili bir konuşması ve hitabet hakkında bir diyalog. Bu diyalogda hitabetin psikoloji ve insan ruhunun tanınması üzerine dayanması gerektiği ileri sürülür.**

THEAITETOS: **Bilimin ne olduğunu inceleyen bir diyalog.**

PARMENIDES: **Sokrates'in gençliğinde Elealı filozof Parmenides ile yaptığı bir diyalog. Gerçekliği önceleri reddedilen bu diyalogun Platon'a ait olduğu günümüzde genellikle kabul edilmektedir.**

SOPHISTES: **Olmak ve olmamak konusunda bir diyalog ve sophistlerin tanımı.**

POLITIKOS (Devlet Adamı): **Devlet adamının tanımının yapıldığı bir diyalog.**

PHILEBOS: **Mutlak iyiliğin zevke değil, bilgeliğe bağlı olduğunu ortaya koyan bir diyalog.**

TIMAIOS: **Dünyanın oluşumu hakkındaki bir sistemin açıklanması.**

KRITIAS: **Timaios'un devamı niteliğinde olan bu diyalogda, Platon' dan 9 bin yıl önceki Atinalıların hayatı tasvir edilir.**

---

(47) Platon (Eflâtun), **Devlet**, çev. S. Eyüboğlu-M. A. Cimcoz, Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 9; 6. basım, İstanbul, 1988, s. 227 vd.

- *NOMOI (Kanunlar):* 12 kitaplık bu eser, Platon'un ölümünden sonra yayınlanmıştır. Platon'un eserleri içinde Sokrates'in bulunmadığı tek eserdir. İdeal organizasyon sorunu *Politeia*'dan daha pratik bir açıdan ele alınmıştır. Ayrıca, ruhun ölümsüzlüğü ve tanrılar gibi konu dışı çeşitli pasajlar da bulunmaktadır.

- *Şüpheli veya Gerçekliği Kesin Olmayan Eserleri:* Platon'un gerçekliğinden emin olunan dialoglarının yanı sıra, ona ait olup olmadıkları kesin olarak bilinmeyen başka dialogları da vardır. Bu dialogların isimlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- *Alkibiades* (iki tanedir), *Theages, Hipparkhos ve Kleitophon, Minos, Epinomis, Anterastai (Rakipler).*

Ayrıca, Platon'a atfedilen fakat gerçekliği şüpheli olan bazı mektuplar *(Epistolai)* da vardır.

Dil ve Üslubu: Platon eserlerinde Attika nesrinin dili olan saf Attika lehçesini kullanmıştır. Bu lehçeye şiirsel bazı ifadeleri zarif bir şekilde eklemeyi başarmıştır. Üslubu son derece esnektir ve şaşılacak bir çeşitliliğe sahiptir: Bazen ince ve hemen geçip giden cümleler, bazen birbirleriyle çelişen soru ve cevaplar, bazen de Lysias, Prodikos veya Gorgias'ı başarıyla taklit ettiği cümleler. Fakat bütün bu farklı ifade biçimleri birbirleriyle çok ustaca kaynaşmıştır. Yüksek düzeyde ve lirik olan bu üslup aynı zamanda çeşitli duyguları da ifade eder.

Platon'un sanatının en önemli özelliklerinden biri de, diyalogda kazandığı olağanüstü başarıdır. Bu türde hiçbir zaman onun doğallığına ve güzelliğine ulaşılamamıştır.

Aristoteles (İ.Ö. 384-322)

Hayatı: Aristoteles, Khalkidike'deki Stageira'da doğmuştur. Makedonia kralı II. Amyntas'ın doktoru olan Nikomakhos'un oğluydu. 17 yaşında babasını kaybedince Atina'ya gelmiş, orada Isokrates ve Platon'un okullarına devam etmiştir. Bu dönemde özellikle hitabetle ilgilenmiş ve bu konudaki dersleri izlemiştir. 347 yılında hocası Platon'un ölümü üzerine çeşitli yolculuklar yapmış, bu arada Anadolu'ya da gitmiştir. 342'de Makedonia kralı II. Philippos tarafından, oğlu Aleksandros'un (İskender) eğitimi için çağrılmış ve 9 yıl Makedonia'da kalmıştır. İskender tahta çıktıktan bir müddet sonra tekrar Atina'ya dönmüş ve Atina'da *Lykeion* denilen okulu kurmuştur. Gezinerek ders verdiği için öğretisine de *Peripatetik Okul* denmiştir. Aristoteles bu okulda daha çok felsefeyle uğraşmış, fakat bunun yanı sıra başka bilimsel araştırmalarla da ilgilenmiştir. Çalışmaları sırasında İskender, gerek para yardımı yaparak, gerek nadir bulunan bitki ve hayvanları temin ederek hocasına yardımcı olmuştur.

Aristoteles açtığı okulda iki tip ders veriyordu. Sabahları az sayıda öğrenciye yönelik ileri dersler verilirdi. Bu derslere *akroamatik* veya *esoterik* (iç dersler) denirdi. Öğleden sonra ise *eksoterik* (dış dersler) denilen ve daha çok dinleyiciye açık olan dersler yapılırdı.

323'te İskender'in ölümünden sonra Makedonia'ya karşı olanların partisi, onu Makedonia'ya sempatisi yüzünden cezalandırmak için dinsizlikle suçladılar. Bu durumda Aristoteles, Khalkis'e kaçmak zorunda kaldı ve bir yıl sonra da orada öldü (322).

Eserleri: Aristoteles'in Theophrastos'a bıraktığı eserlerini o da Neleus'e devretmiştir. Neleus'un ölümünden sonra İ.Ö. 100 yılına doğru Apellikon adlı birisi, bunları satın alarak Atina'ya getirmiştir. Sulla 86'da Atina'yı ele geçirince bu eserleri de elde etmiştir. Diyaloglar o zaman yayınlanmıştır.

I. Mantıkla İlgili Eserleri:

ORGANON: Aristoteles'in mantıkla ilgili eserleri bu isim altında toplanmıştır. Organon kelimesi âlet anlamına gelir. Çünkü bunlar, metot problemini ve bilimsel bilgiye götüren âleti incelerler. *Organon* şu kitaplardan oluşur:

Kategoriai (Kategoriler), Peri Hermeneias (Önerme Üzerine), Analytika Protera (İlk Analitik), Analytika Hystera (İkinci Analitik), Topika, Peri Sophistikon Elenkhon (Sophistlerin Yanlış Çıkarımları Üzerine).

II. Ahlâkla İlgili Eserleri: Aristoteles'in ahlâkla ilgili üç eseri günümüze kadar gelmiştir:

ETHIKA NIKOMAKHEIA (Nikomakhos'a Ahlâk): 10 kitaptır. I. Kitap: İyilik ve mutluluk; II. Kitap: Erdem; III. Kitap: Cesaret ve kanaatkârlık; IV. Kitap: Hoşgörü, cömertlik, bağışlayıcılık, ihtiras, geçimli olmak; V. Kitap: Adalet; VI. Kitap: İhtiyat ve bilgelik; VII. Kitap: Aşırılık ve zevk; VIII. ve IX. Kitaplar: Dostluk; X. Kitap: Gerçek mutluluk.

ETHIKA EUDEMEIA (Eudemos'a Ahlâk): 7 kitaplık bu eser, muhtemelen ahlâkla ilgili kitapların ilkidir.

ETHIKA MEGALA (Büyük Ahlâk): Bu eser yalnızca diğer iki eserin bir özetidir. Aristoteles'e ait olmadığı da ileri sürülmüştür.

III. Politika ve Tarihle İlgili Eserleri:

POLİTİKA (8 kitap): I. Kitap: Devletin tanımı, ailenin mülkiyeti ve otoritesi; II. Kitap: Platon'a göre ideal devlet, Sparta'nın, Kartaca'nın vb. devlet teşkilâtı; III. Kitap: Yurttaşın tanımı, normal ve bozulmuş şekillerine göre üç yönetim şekli: Monarşi - tiranlık, aristokrasi - oligarşi, cumhuriyet - demokrasi:

> Yasa ve hükümet kelimeleri aynı şey demek olduğuna göre, devletlerde en yüksek kudret hükümet olduğuna ve bu kudret ya bir kişinin, ya birkaç kişinin veya birçok kişinin elinde olabileceğine göre bir kişi, birkaç kişi veya birçok kişi hükümeti umumun menfaatine göre kullandıkları zaman o hükümet gerçek hükümet şekillerinden olur. Bir kişinin, birkaç kişinin veya birçok kişinin hususi menfaatleri bakımından hükmeden hükümetler bozulmuş hükümet şekilleridir. Çünkü, eğer gerçekten vatandaş iseler, bütün vatandaşların devletin sağladığı faydalardan faydalanması lâzımdır.

Bir kişinin hükmettiği hükümet şekilleri içinde umumun menfaatini güdene krallık denir. Birden fazla ve az sayıda kimselerin idare ettiği hükümete «aristokrasi» denir, çünkü bunda iktidar en iyi kimselerin elinde bulunur, ve bu iktidarı devletin ve fertlerin iyiliği için kullanırlar. Devleti umumun menfaatini güderek halk idare ederse ona da «Cumhuriyet» denir.

.....

Bir hükümet şeklinin bozulmuş olanları şunlardır: Krallığın bozulmuş şekli tiranlık; aristokrasinin bozulmuş şekli oligarşi; cumhuriyetin bozulmuş şekli demokrasi. Tiranlık, yalnız hükümdarın menfaatini güden bir monarşi şeklidir. Oligarşi yalnız zenginlerin menfaatini güder; demokrasi ise fakirlerin menfaatini güder. Fakat bunların hiçbiri umumun menfaatini gütmez.[48]

IV. ve V. Kitaplar: En iyi yönetim teorisi, öğretimin önemi; VI. Kitap: Demokrasinin ve oligarşinin çeşitli biçimleri. Yasama, yürütme ve yargı yetkileri; VII. Kitap: Demokraside ve oligarşide iktidarın organizasyonu; VIII. Kitap: Devrimler ve üç yönetim tipine göre sebepleri.

ATHENAION POLITEIA (Atinalıların Devleti): Bu eserin metni bir Mısır papirüsü üzerinde bulunmuş ve ilk defa 1891 yılında yayınlanmıştır. Eser iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci tarihî kısımda yazar, Atina'nın politik rejiminin evrimini başlangıçtan Eukleides'in arkhonluğuna (403) kadar incelemekte, ikinci tasvirî kısımda ise Atina'nın o günkü yönetim şeklini ele almaktadır.

1. Kısım (1-41): Eserin bu ilk kısmı Solon'dan önce sosyal durum ve Solon'un reformları; Peisistratos, Kleisthenes ve Ephialtes'in reformları ile ilgili bilgiler içerir. Ayrıca, Areios Pagos'un zayıflaması, Perikles'in dönemi, 400'lerin ve 30'ların idaresi, son olarak da demokrasinin yeniden kurulması gibi konulardan söz edilir.

2. Kısım (42-69): Aristoteles bu ikinci kısımda, Atına devletinin yapısını ele alır. Yurttaşlık hakkı, Beşyüzler ve Halk Meclislerinin organizasyonu, görevleri hakkında bilgi verdikten sonra memurların nasıl seçildiğini belirtir. Son olarak da, kimlerin hâkim olabileceklerini ve mahkemelerin işleyişini anlatır:

Hâkimlik edeceklerin otuz yaşını geçmiş, devlete borçsuz, yurttaşlık hak ve şereflerinin hepsine sahip kimseler olması gerektir. Bir kimse hakkı olmadan hâkimlik ederse bu bildirilir ve hâkim mahkemeye verilir. Hakkı olmadığı halde hâkimlik ettiği anlaşılırsa hâkimler ayrıca çarptırılacağı cezayı, yahut vereceği para cezasını takdir ederler. Para cezasına çarptırılırsa yalnız mahkemenin ona yüklediği para cezasını değil, üstelik eskiden borçları varsa onları da verinceye kadar cezaevinde tutulur.

Her hâkimin meşe ağacından yapılmış bir tahtacığı vardır. Bunun

(48) Aristo, **Politika** I-III, çev. N. Berkes, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 64, s. 121 vd.

üzerinde kendisinin, babasının ve bağlı olduğu nahiyenin adıyla kappa harfine kadar olan on harften biri yazılıdır. Çünkü hâkimler, kabile kabile olmak üzere on bölüğe ayrılırlar. Her bölükteki hâkimlerin sayısı hemen hemen birdir.

Mahkemelere verilecek harfleri thesmothet kura çekerek tâyin ettikten sonra bir hademe her mahkemeye kurada düşen harfi götürür, o mahkemenin bulunduğu yere asar.

Girecek yerlerin önüne her kabile için onar kutu konulmuştur. Bunların her birinin üzerinde kappa'ya kadar olan on harften biri yazılıdır. Hâkimler ellerindeki tahtacıkların üzerinde hangi harf varsa, onları üzerinde o harfin yazılı olduğu kutuya atarlar. Hademe kutuyu salladıktan sonra thesmothet her kutudan bir tahtacık çeker. Tahtacığı ilk çekilene «asıcı» derler: kutudan çekilen öteki tahtacıkları sıra ile, üzerindeki kutudaki harfin yazılı olduğu sırığa asar. Hep aynı kimse asarak bir oyun yapmasın diye bu kimse kura ile seçilir. Her kura çekme yerinde beş sırık vardır. Kabilenin arkhonu zarları kutuya attıktan sonra kabilesi için kurayı başlatır. Zarlar ak ve kara olmak üzere iki çeşittirler... Kaç hâkim tâyin etmek gerekiyorsa, beş tahtacık başına bir zar olmak üzere kutuya o sayıda ak zar atılır. Kara zarlar için de böyle yapılır. Arkhon zarları çektikçe çağırıcı kazananların adlarını çağırır. Asıcı baştan hesaba katılır. Adı çağrılan karşılık verir, gelip küpten bir palamut çeker ve üzerindeki harf yukarıda olmak üzere palamudu uzatıp, önce çekilişe bakan arkhon'a gösterir. Arkhon harfi gördükten sonra o hâkimin tahtacığını, üzerinde aynı harfin yazılı olduğu kutuya atar. Bu hâkimin istediği mahkemeye gidemeyip, harfini çektiği mahkemeye gitmek zorunda kalması ve herhangi bir kimsenin belli bir mahkemede istediği hâkimleri toplayamaması içindir. Kaç tane mahkeme kurulacaksa arkhon'un yanında o sayıda ve her mahkeme için kura ile tâyin edilmiş ayrı bir harfle işaretli kutular bulunur.

Hâkim çektiği palamudu hademeye göstererek parmaklıktan içeri girer. Hademe her hâkime çektiği palamudun üzerindeki harfin bildirdiği mahkemenin boyasında boyanmış bir sopa verir. Bu hâkimin kurada kendisine çıkan mahkemeden başka bir mahkemeye girmemesi içindir. Başka bir mahkemeye girerse bu sopasının boyasından anlaşılır. Her mahkemenin giriş kapısının söğe başlığı başka bir renkte boyanmıştır. Sopasını alan hâkim, değneğinin boyasında boyalı olan ve üzerinde çektiği palamuttaki harf bulunan mahkemeye girer. İçeri girince bu iş için kura ile tâyin edilmiş bir memurun verdiği, devletçe yaptırılmış bir markayı alır. Bu yolda içeri girdikten sonra hâkimler ellerinde sopaları ve palamutları olduğu halde toplanırlar. Kurayı kazanamayanlara «asıcılar» tahtacıklarını geri verirler. Hademeler her mahkeme için bir tane olan ve içlerinde her kabilenin hâkimlerinden mahkemelerden her birinde olanların adları bulunan kutuları alır, her mahkemedeki hâkimlerden bu ad tahtacıklarını geri vermek için kura ile ayrılmış hâkimlere verirler. Onlar da kutudaki tahtacıklara göre hâkimleri çağırır, ücretlerini verirler.[49]

(49) Aristo, **Atinalıların Devleti**, çev. S. Y. Baydur, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 62, s. 110-113.

Aristoteles'in politika ile ilgili bu eserlerinin yanı sıra tarihle ilgili iki eseri vardır: *Peri Apoikion (Koloniler Üzerine)* ve *Nomima Barbarika (Barbarların Gelenekleri).*

IV. Hitabet ve Edebiyatla İlgili Eserleri:

PERI RHETORIKES (Hitabet Sanatı Hakkında): Bu eser 3 kitaptan oluşur: I. Kitap: 1-2. bilimsel olmayan hitabetin eleştirisi; 3. hitabet türleri; 4-8. tartışmalı hitabet; 9. gösterişli (epideiktik) hitabet; 10-14. adlî hitabet; II. Kitap: 1. hatîbin bilmesi gereken şeyler; 2-11. tutkular; 12-17. çağlara ve koşullara göre gelenekler; 18-26. bütün türler için ortak yerler; III. Kitap: 1. hatiplerin diksiyonu ve konular; 2-12. üslup; 13-19. konuşmanın kısımları, giriş, anlatım, vb.

PERI POIETIKES (Şiir Sanatı Hakkında): İki kitaptan oluşmaktadır. Sadece tragedia ve destana ayrılmış birinci kitap günümüze gelmiştir. İkinci kitap ise komedia ile ilgiliydi. Eseri konularına göre üç bölümde incelemek mümkündür:

1. Bölüm: Şiir teorisi (1-5): Şiir de bütün sanatlar gibi insanın taklit yeteneğinden doğmuştur.

2. Bölüm: Tragedia teorisi (6-22): Tragedia hakkında çeşitli bilgiler. Konuları, üslubu, bölümleri vb.

3. Bölüm: Destan teorisi (23-26): Bu son bölümde yazar, destan, yani epos ile tragediayı karşılaştırır:

> O halde artık şöyle bir soru ortaya atılabilir: Acaba epos mu, yoksa tragedya mı daha üstün bir sanattır? Daha az kaba olan bir taklit, daha aydın bir okuyucuyu koşul tutar. Böyle bir taklit, kaba bir taklitten daha üstündür. Öyleyse her şeyi taklit edebileceğine inanan bir taklit, kaba olarak görünecektir. Sanki okuyucuların anlatım yoluyla esere katılması olmadan seyirciler temsilden hiçbir şey anlamayacaklarmışçasına oyuncular sahnede sürekli hareketler içindedirler. «Diskos» temsil ediliyorsa, kötü kitaracılar bir yuvarlanma hareketine başlarlar. Yok, Skylla'yı (flüt) çalacaklarsa, koro başını öteye beriye iteklerler.
>
> Tragedya, o halde yaşlı oyuncuların daha genç oyuncuları değerlendirdikleri tarza uyan bir sanattır. Mynniskos, örneğin Kallipides'i çok abartmalı oynamasından ötürü Kallias diye adlandırmıştı. Pindaros'un ünü de yine buna benzer bir ündür. O halde eski oyuncular, bu genç oyuncular karşısında nasıl bir tutum alıyorlarsa, bütün trajik sanatın epik sanat karşısındaki tutumu da böyledir. Kimilerinin iddiasına göre, epik sanat, olayları gözünün önünde görmeye ihtiyacı olmayan daha aydın bir okuyucuyu koşul tuttuğu halde, trajik sanat daha aşağı düzeyde bulunan bir seyirciye yönelir. Buna göre de trajik sanat daha kaba bir sanatsa, o zaman açıktır ki, tragedya (değer bakımından) epos'un daha altında bulunur.
>
> Ancak, böyle bir yergi ilkin şiir sanatına karşı değil de, oyuncunun sanatına karşı yönelmiştir. Rapsod da söylediği şarkılarında hare-

ketleriyle abartmaya kaçmış olabilir. **Sositratos**'un yaptığı, ayrıca da **Musa** yarışmalarında **Opus**'lu **Mnasitheos**'un yapmış olduğu gibi. İkinci olarak: Her beden hareketi de, örneğin böyle bir beden hareketinden başka bir şey olmayan dans da sanat olarak reddedilemeyeceğine göre, çirkin değildir. Tersine, yalnızca usta olmayan oyuncuların hareketleri çirkindir. Vaktiyle **Kallipides**'in bu yönden yerildiği gibi, şimdi de başkaları, soylu kadınları taklit etmek yetisine sahip olmadıkları için yeriliyorlar.

Üçüncü olarak tragedya, **sahnede oynanmadan da** ödevini tıpkı epos gibi yapabilir. Çünkü tragedya, yalnızca metniyle (text) etkide bulunabilir. O halde tragedyanın başka yönlerden epos'a üstünlüğü varsa, bunun karşısında yukarıdaki iddianın tutunamaması gerekir.

O halde tragedya, epos'a üstündür, çünkü **tragedya, epik şiirin sahip olduğu her şeye sahiptir;** çünkü, o da aynı ölçüyü (vezin) kullanabilir. Bundan başka da müzik ile dekorasyondan da önemli derecede pay alır, bu müzik ve dekorasyondan da çok canlı bir hoşlanma duygusu yaratır. Tragedya bu etkiyi hem metniyle, hem de eserin sahnede oynanmasıyla elde eder.

Bundan başka tragedya, taklit edici betim olarak ereğine olayların daha dar bir çevresi içinde ulaşır. Çünkü sıkışık (concentré) olan, uzun bir süre içinde yayılmış olandan daha hoş etki yapar. Burada aklıma şu geliyor: Biri çıkıp da, **Sophokles**'in **Oidipus**'unu **İliada** tutarında mısralar içine soksaydı, ...

Son olarak; epik şiir, taklit edici bir betim olarak daha az birliklidir. Her gelişigüzel epik betimlemeden birçok tragedyanın çıkabileceği olayı bu iddiayı doğrular. Bunun için epos ozanları birlikli bir öykü (eylem) ele alırlarsa; [o zaman şu iki olasılık söz konusu olur]: Öykü çok kısa tutulmuşsa, şiir o zaman çok kısa olur. Yok, öykü, alışılmış bir epos uzunluğunda tutulmuşsa, o zaman da çok dağınık olur. Bununla şunu söylemek istiyorum :Epos, birçok eylemler (olaylar) üzerine kurulmuştur. **İliada** ve **Odysseia** gibi. Kendi başına tamamlanmış bir uzunluğu olan bu eylemler, epos'un bölümlerini oluşturur. Onun (**Homeros**'un) bu adı geçen şiirleri insanın düşünebileceği en iyi tarzda kurulmuş olup, olabildiğine de birlikli bir eylemin betimlemesidirler.

Buna göre tragedya, bütün bu özellikler yönünden (epos'a) **üstünse,** bunların dışında sanatın ereği bakımından da bir üstünlüğe sahip oluyorsa, —şiir türlerinin gelişigüzel bir hoşlanmayı değil de, tersine yukarıda söylenmiş olan hoşlanmayı uyandırmaları gerektiğine göre—, o halde şu açık olarak ortaya çıkıyor: Tragedya, [sanatın] ereğine daha iyi ulaşmakla, epos'a karşı bir **üstünlük sağlar.**

O halde tragedya ve epos, onların ne oldukları, türleri ve öğeleri, bu öğelerin sayısı ve birbirlerinden ayrılıkları, onların başarılı yahut başarısız olmalarının nedenleri, onlara karşı yöneltilmiş iddia ve eleştiriler, bir de bunların çürütülmeleri (çözümleri) hakkında söyleyeceklerimiz burada sona eriyor.[50]

(50) Aristoteles, **Poetika,** çev. İ. Tunalı, Remzi Kitabevi Yayınları, Yunan ve Lâtin Klasikleri: 6. 3. basım, İstanbul, 1987, s. 83-86.

V. Metafizikle İlgili Eserleri:

METAPHYSIKA: 13 kitaplık bu eserin asıl adı *Prote Philosophia*, yani *İlk Felsefe*'dir. Ancak, Aristoteles'in Andronikos adlı öğrencisi, hocasının eserlerini bir araya getirirken bu eseri *Physika*'dan sonraya koyduğu için *Metaphysika* adını almıştır.

VI. Fizik ve Bilimle İlgili Eserleri:

Physika (8 kitap), *Peri Ouranou* (4 kitap), *Peri Geneseos kai Phthoras* (2 kitap), *Peri Zoon Historiai* (10 kitap), *Peri Zoon Morion* (4 kitap).

VII. Diğer Eserleri:

Protreptikos, Peri Philosophias (bu iki eser de kayıptır), *Pythionikai, Olympionikai, Nikai Dionysiakai kai Lenaikai* (bu üç eser çeşitli şenliklerdeki yarışmalarda ödül kazananların listelerini kapsar)

Bu eserlerin dışında gerçekliği kesin olmamakla birlikte, Aristoteles'e atfedilen bazı mektuplar da vardır.

Dil ve Üslubu: Aristoteles'in dili koine'nin, yani ortak dilin ortaya çıkışının habercisidir. Anlamını kendisinin tespit ettiği veya yeni yarattığı teknik kelimeler kullanılır. Üslubu sade ve yalındır, mecazlardan yoksundur. Eserleri halk için değil, seçkin öğrencilere hitap eden bir öğretim için yazılmıştır.

Cicero ve Quintilianus, Aristoteles'in üslubunu överler. Ancak bu yazarlar, Aristoteles'in daha çok sayıda kişiye hitap ettiği, diyalog şeklinde yazılmış eksoterik eserlere göre hüküm vermişlerdir. Bu diyalogların hiçbiri bize kadar gelmediği için bu konuda bir yargıya varmak çok zordur.

XII — HİTABET

A. HİTABETİN KÖKENLERİ

Eski Yunanlıların doğal bir konuşma yeteneğine sahip oldukları söylenebilir. Nitekim daha Homeros'ta kahramanların olağanüstü konuşmalarıyla halkı etkilediklerini, meclislerde ve toplantılarda nutukların önemli bir rol oynadığını görüyoruz. Fakat bir anlık bir ilhamla doğan ve iz bırakmadan kaybolan bu hitabet ile hatibin hiçbir şeyi tesadüfe bırakmadan belirli bir metoda göre hazırlayıp yaptığı konuşmalar, yani edebî bir tür halindeki hitabet arasında önemli farklar vardır. Bu nitelikteki hitabet ancak V. yüzyılın sonlarına doğru ve özellikle IV. yüzyılda gelişmiştir.

V. yüzyılda devlet adamları arasında önemli hatiplere rastlıyoruz. Bu şahıslar halk üzerindeki nüfuzlarını büyük ölçüde konuşmalarının gücüne borçludurlar. Bunlar arasında en önemlisi Perikles'tir. Fakat ne yazık ki nutukları yazılı değildir. Sadece Thukydides'in eserindeki nutku sayesinde hitabeti hakkında bir fikir edinebiliyoruz [51].

(51) Thukydides, II, xxxv vd.

Hitabet bu çağda da henüz doğal bir yetenek halindedir. Bir konuşmayı belli bir metoda göre hazırlamayı, delilleri bir düzene göre kullanarak sonuca varmayı öğreten bir hitabet doktrini yoktu.

1. Sicilya Hitabeti - Koraks - Teisias

Hitabet hakkında ilk metodik incelemeler Sicilya'da gerçekleştirilmiştir 465 yılına doğru tiranların yönetimine son verilmesinden sonra uzun zamandır tiranlar tarafından yönetilen davalar tekrar mahkemelere bağlanınca Koraks ve onun öğrencisi olan Teisias, davacıların kullanması amacıyla *Rhetorike Tekhne (Konuşma Sanatı)* adlı eserlerinde hitabetin kurallarını yazmışlardır. Bu eserler hitabet konusundaki ilk yazılı eserlerdir [52].

Koraks ile Teisıas, ayrıca bir hitabet okulu kurmuşlar ve paralı dersler vermişlerdir. Onlara göre hitabetin amacı, ikna etmeyi sağlamaktır. Bundan da hatip için önemli olan şeyin gerçek değil, gerçeğe benzerlik (eikos) olduğu sonucu çıkar. O halde gerçeği aramak değil, bir fikri dinleyicilere gerçek gibi göstermek söz konusudur. Koraks ve Teisias bu sonuca ulaşmak için çeşitli uygulamalara ve örneklere başvurmuşlar, öğrencilerine tipik bir sorunu değişik açılardan incelettirmişlerdir. Ayrıca savunma için fikirleri anlaşılması kolay bir düzen içinde sıralamayı da öğretmişlerdir.

2. Sophistlerin Hitabetle İlgili Çalışmaları

Sophistler, Koraks ve Teisias'ın hitabet konusundaki çalışmalarını sürdürmüşler, konuşmanın özü ve biçimini geliştirmişlerdir. Konuşmanın özü konusunda çeşitli konular hakkında doğru gibi görünen fikirleri bulmak düşüncesini bir düzene sokmaya çalışmışlardır. Bu amaç için en önemli egzersizleri tartışma (antilogia) olmuştur. Ayrıca bu konuda çalışanlar için örnek kompozisyonlar yazarak çeşitli konular hakkında lehte veya aleyhte düşünceleri ortaya koymuşlardır. Biçim konusunda ise dil ve üslup çalışmaları yapmışlardır. Çünkü, dil ve üslubun güçlü bir ikna aracı olduğunu farketmişlerdi [53].

Akragaslı Polos, dilin inceliklerini gösteren bir eser yazmış *(Mouseia Logon)*, Prodikos eşanlamlı kelimeleri tespit etmeye çalışmıştır Titiz bir üslup sahibi olan Gorgias ise, düşüncelerin paralellik veya zıtlığını biçim ve seslerin uyumu sayesinde daha belirgin kılmaya gayret göstermiştir.

3. Atina'da Hitabet

Hitabet türünün edebî bir nitelik kazanması ve gelişmesi Atina'da olmuştur. Atina bu gelişme için çok uygun bir ortamdı. Çeşitli siyasî sorunlar halk meclislerinde incelenirdi ve bütün vatandaşların söz alma hakkı

(52) A.-M.Croiset, a.g.e., s. 408.

(53) J. Humbert-H. Berguın, **Histoire illustrée de la Littérature grecque,** s. 282.

vardı. Özel davaların bakıldığı mahkemelerde ise vatandaşlar kendilerini savunmak zorundaydı. Bunların dışında siyasî veya hukukî amaçlı olmayan bir hitabet türü daha vardı. Buna örnek olarak, vatan uğruna savaşırken ölmüş olan kahramanların övüldüğü konuşmaları verebiliriz. O halde Atina'da hitabet üç tür halinde gelişmiştir: Adlî (hukukî) hitabet, siyasî hitabet ve epideiktik hitabet.

a) Adlî Hitabet:

Adlî davalar; özel davalar ve kamu davaları olarak ikiye ayrılırdı. Özel davalarda her iki taraf çıkarlarını kendisi korurdu. Kamu davalarında ise her vatandaş suçlayıcı olabilirdi, sanık da kendisini bizzat savunurdu. Fakat kendisini savunmayı beceremeyen kimseler için konuşmalar yazan logograph adlı yazarlar da vardı. Davacı bunlar tarafından yazılan konuşmayı öğrenip yargıçların önünde söylemekle yetinirdi. Ayrıca davalarda bugünkü avukatların görevini yerine getiren synegoros adlı kişiler de vardı. Halk meclisi tarafından görevlendirilen synegoroslar, bazı siyasî davalarda şehrin çıkarlarını korurlardı.

Atina'da bütün vatandaşlar yargı görevini yerine getirmek için seçilebilirdi. Seçilebilmek için 30 yaşın üzerinde olmak gerekiyordu. Yargıçlar her yıl phyleler tarafından yeniden seçilirdi. Bu yargıçların toplam sayısı 6 bine kadar çıkabiliyordu. Ancak bu yargıçlar kura yoluyla çeşitli mahkemelere dağıtılıyordu. En önemli mahkemeler şunlardı:

Areios Pagos: Görevini tamamlamış olan arkhonlardan oluşan Areios Pagos, en üstün mahkemeydi. Görevi önemli davalara bakmak, magistratlara nezaret etmekti. Bu mahkemede başlangıçta herkes kendi davasını savunuyordu, ancak daha sonraları avukatların da savunma yapması mümkün olmuştur.

Heliaia Mahkemesi: Bu mahkemenin oturumları Heliaia meydanında yapıldığı için böyle isimlendiriliyordu. Üyeleri vatandaşlık hakkına sahip 30 yaşını doldurmuş kişiler arasından her yıl kura ile seçilirdi. Toplam 6000 kişiden oluşan bu üyeler, 100'ü yedek olan 600 üyeli 10 kısma ayrılıyorlardı.

Bir mahkemede heliasteslerin sayısı 201 ile 501 arasında değişiyordu. Ancak önemli davalarda bu sayı 1001 veya 1501'e çıkabiliyordu (bu sayı hep tek olurdu). Halktan seçilen bu yargıçların çoğu pek bilgili kimseler değildi. Bu yüzden hatiplere başvurulurdu. Hatipler, hitabet öğretir ve avukatlık görevini yerine getirirlerdi.

Mahkemede suçlayan ve suçlanan kimselerin her birinin halka hitap ettikleri bir kürsüleri vardı. Herkesin *klepsydra* (su saati) ile ölçülen sınırlı bir zaman içinde konuşmaya hakkı vardı. Bu da onları gereksiz uzatmalardan kaçınmaya ve zamanı iyi kullanmaya mecbur ediyordu. Ancak verilen zaman davanın önemine göre değişebilirdi.

Ephetai: Ephetes adı verilen 50 yaşında 51 üyeden oluşuyordu. Bu üyeler 10 phyleden seçiliyordu.

b) Siyasî Hitabet:

Daha önce de söylendiği gibi, mahkemelerde avukat yetkisine sahip kimse yoktu, herkes kendi davasını savunurdu Konuşmayı hazırlayan logograph, nadiren ortaya çıkardı. Ayrıca, bunların hitabet oyunlarına başvurması yasaktı, yalnızca olayları sergilemekle yetinmeleri gerekiyordu. Öte yandan konuşmalarını aşırı şekilde süsleyerek yapay hitabet eserleri yaratan hatipler de vardı.

Devletin çeşitli sorunlarının serbest bir şekilde tartışıldığı halk meydanı ise gerçek hitabet için daha uygun bir yerdi. Siyasî hatiplerin yeteneklerini göstermeleri ve geliştirmeleri için burada her gün birçok fırsat doğuyordu. Ayrıca halk meclisinde de siyasî nutuklar söylenirdi. IV. yüzyılda halk meclisinin toplantı yeri Pnyks idi. Fakat, Dionysos tiyatrosunun tamamlanmasından sonra oturumlar tiyatroda yapılmıştır.

Halk meclisleri çok kalabalık olurdu. *Prytanlar* 35 veya 36 gün (artık-yıllarda 38 veya 39 gün) görevde kalırlardı. Yılda 40 toplantı yapılır, olağanüstü durumlarda bu sayı artabilirdi.

c) Epideiktik Hitabet (Gösterişli Hitabet):

Epideiktik hitabet, ölmüş askerler için söylenen ağıt nutuklarını veya Isokrates'in panegyrikos nutukları[54] gibi nutukları içerir. Bu hitabet türü diğer nutuklar kadar coşkulu olmamakla beraber, hitabet kurallarına uygundu. Bu tür hitabette özellikle şekle özen göstermek ve çeşitli üslup süsleriyle nutku zenginleştirmek gerekiyordu.

Savaşta ölen askerler için ağıt nutkunu söyleyecek hatibi meclis seçerdi. Bu nutuk Atina'nın Kerameikos adlı semtinde okunurdu. Ağıt nutukları genellikle iki kısımdan oluşurdu. İlk kısımda ölen savaşçılar ve ülkeleri övülürdü. İkinci kısım ise, ölen savaşçıların yakınları için yapılan tesellileri ve bu kahramanların cesaretlerini örnek almaları için teşvikleri içerirdi. Bu tür nutuklara örnek olarak Perikles'in Peloponnesos Savaşı'nda ölen askerler için söylediği nutuk (bu nutku Thukydides'in eserinden öğreniyoruz)[55] ve Demosthenes'in Khaironeia'da ölen askerlere söylediği nutku verebiliriz.

4. Attika Hatipleri Kanonu

Attikalı 10 hatip, kanon (örnek, usul) adı verilen bir listede toplanmışlardır. Bu hatiplerin isimleri şunlardır[56]:

Antiphon, Andokides, Lysias, Isokrates, Isaios, Lykourgos, Hypereides, Aiskhines, Deinarkhos, Demosthenes.

---

(54) Panegyrikos ulusal şenliklerde söylenen övgü nutuklarına verilen isimdir

(55) Thukydides, II, xxxv vd.

(56) M. Hadas, **A History of Greek Literature**, s. 160.

B. DEMOSTHENES'TEN ÖNCEKİ HATİPLER

Antiphon (İ.Ö. 480-411)

Hayatı: Sophilos'un oğlu olan Antiphon, 480 yılında Rhamnous demosunda doğmuştur. Gorgias'ın ve ilk sophistlerin çağdaşı, Thukydides' in hocasıydı. Bir hitabet okulu açmış ve burada hitabet dersleri vermiştir. Peloponnesos Savaşı sırasında birçok defa komutanlık yapmış, 418 yılında ise arkhon seçilmiştir. Aristokrasi taraftarı olan Antiphon, 411'de 400'ler komplosuna katıldığı için ölüme mahkûm edilmiştir.

Eserleri: Hitabet konusunda *Tekhne Rhetorike (Hitabet Sanatı)* adlı bir el kitabı yazmıştır. Bu eser tamamen kayıptır.

Nutukları ise 15 tanedir:

Adlî Nutukları: Antiphon'un bu türde 3 nutku vardır. Bunların en önemlisi, Herodes cinayeti hakkındaki savunma konuşmasıdır. Hatip bu konuşmayı esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolan Herodes adlı arkadaşını yolculuk sırasında öldürmekle suçlanan Mytileneli birisi için yazmıştır

Eğitim Amacıyla Yazdığı Nutuklar: Bunlar gerçek nutuklar değil, okul için yazılmış egzersizlerdir. *Tetralogia* adını alan bu konuşmalar dört kısımdan oluşmaktadır: Suçlama, savunma, suçlamanın sözleri ve savunmanın cevabı. Bu nutukların gerçekliği bazı eleştirmenler tarafından kabul edilmemektedir. Ancak bunların gerçek nutuklar olmayıp, eğitim amacıyla yazılmış nutuklar olduğunu göz önünde tutmak gerekir. O halde bu nutukların mahkemelerde söylenen nutuklarla aynı değerde olmasını bekleyemeyiz.

Sanatı ve Üslubu: Antiphon, sophistlerden delil göstermek ve düşünceye şekil vermek sanatını öğrenmiştir. Üslubu biraz serttir esneklikten yoksundur. Cümleleri uzundur, fakat ustaca işlenmemiştir. Karşıtlıklarla dolu cümleleri fikirlerini kuvvetli biçimde yansıtmıştır.

Andokides (İ.Ö. 440-390)

Hayatı: Antiphon'dan biraz daha genç olan Andokides, Atina'nın soylu bir ailesine mensuptur. 415 yılında Hermes heykellerini kırmakla suçlanan Alkibiades'in arkadaşları arasında olduğu için, Andokides de mahkûm edilip hapse atıldı; olayın gerçek suçlularını ihbar ederek hapisten kurtuldu. Fakat şerefine gölge düştüğü için Atina'dan ayrılıp Kıbrıs'a gitti. Hermes davasından sonra vatandaşlık haklarını da kaybetmişti. Sonradan bu haklarını tekrar elde edip Atina'ya döndü. 399 yılında yeni bir dinsizlik iddiasıyla yargılandı, fakat beraat etti. Yaklaşık 390 yılında öldü.

Eserleri: Andokides'in dört konuşması günümüze kadar gelmiştir. *Peri ton Mysterion (Mysterler Hakkında)* adlı konuşma, Andokides'in nutukları içinde en önemlisidir. Diğer üçü ise şunlardır: *Peri tes Heautou Kathodou, Peri tes pros Lakedaimonious, Kata Alkibiadou* (bu konuşmanın gerçekliği genellikle kabul edilmez).

Andokides, aslında mesleği hatiplik olan birisi değildir. Zaten hatip olarak vasat bir düzeydedir. Üslubu hitabet süslerinden yoksun ve sadedir.

Isaios (Yak. İ.Ö. 420-350)

Hatip ve logograph olan Isaios, Khalkis'te doğmuş, fakat çok küçük bir yaşta Atina'ya gelip yerleşmiştir. Demosthenes'in hocası olduğu söylenir. Genellikle adlî konuşmalar yazmıştır. Nutuklarından 12 tanesi günümüze kadar gelmiştir. Miras davalarını konu alan bu konuşmaların en önemlisi Kiron adlı birisinin mirasıyla ilgilidir. Isaios'un nutukları bize Atina hukukunun miras hükümleri konusunda bilgi vermesi bakımından önemlidir.

Isaios'un dili saf ve kesindir. Kısa ve anlaşılır cümleleri zariftir. Delillerinin kesinliğiyle de dikkati çeken üslubu Lysias'ınkine benzer.

Lysias (İ.Ö. 445-380)

Hayatı: Syrakousailı silâh tüccarı Kephalos'un oğlu Lysias, Atina'da doğmuştur. Babası Atina'ya dışardan gelip yerleşmişti, yani bir *metoikos*' tu (siyasal hakları olmayan yerleşik yabancı). Lysias daha sonra da vatandaşlık haklarını elde edememiş ve *isoteles* (Atina'da oturan ve belli bir vergi ödeyen yabancılar) olarak hayatını sürdürmüştür. 15 yaşında Sicilya' ya gitmiş ve orada hitabet sanatını öğrendikten sonra 413 yılına doğru Atina'ya dönmüştür. 404 yılında kardeşiyle birlikte 30'lar tarafından tutuklandıklarında Lysias, Megara'ya kaçıp kurtulmayı başarmıştır. 30'ların düşüşünden sonra tekrar Atina'ya dönmüş ve yaklaşık 20 yıl boyunca en beğenilen logographlardan biri olmuştur.

Eserleri: Lysias 200'den fazla konuşma yazmıştır. Nutukları nitelik bakımından üç çeşittir:

Siyasî Savunma Nutukları: *Kata Eratosthenous (Eratosthenes'e Karşı):* Bu nutuk Atina'nın o günlerdeki iç politika tarihini yansıtması ve Lysias'ın üslup özelliklerini sergilemesi bakımından önem taşır. Yeteneğinin bütün özelliklerini yansıttığı bu konuşmanın başka bir özelliği de, kendisinin söylediği tek konuşma olmasıdır, çünkü diğer nutuklarını müşterileri için yazmıştır.

Siyasî Olmayan Savunma Nutukları: *Hyper tou Eratosthenous Phonou (Eratosthenes Cinayeti Hakkında).*

Epideiktik Nutukları: *Olympik Nutuklar.* Sadece girişi kalmıştır.

Lysias bu nutukların dışında, sophistler gibi okul egzersizleri de yazmıştır.

Dil ve Üslubu: Lysias'ın dili saf Attika dilidir, kelimeleri günlük dilden alınmıştır. Bununla birlikte saf ve özenle işlenmiş bir dildir. Cümlede hiçbir özen belirtisi yoktur, fakat bu özensizliğin altında ustalık gizlidir. Lysias'ın dilinde Demosthenes'te çok rastlanılan ve mahkeme diline ait olan teknik terimlere çok rastlanmaz. Bu yüzden sade ve kolay anlaşılan duru bir ifadesi vardı. Üslubu son derece esnektir. Konuşan kimseye en

iyi uyan üslubu kullanmıştır. Çok kuvvetli imajlardan ve cüretli benzetmelerden kaçınmıştır. Rakibini tuzağa düşürmekte usta, suçlamalarında ise şiddetli ve alaycıdır.

Isokrates (İ.Ö. 436-338)

Hayatı: Müzik âletleri yapımcısı Theodoros'un oğludur. 436 yılında Erkhia demosunda doğmuştur. Sophistlerin derslerini izlemiş, Gorgias ve Prodikos'un öğrencisi olmuştur. Sokrates'i de dinlemiştir. Peloponnesos Savaşı yüzünden her şeyini kaybedince, logograph olarak tekrar para kazanmaya çalışmış; fakat bu işte pek fazla başarı gösterememiştir. Bu sebeple hitabet öğretmenliği yapmaya karar vererek bir hitabet okulu kurmuştur. Bu okul sayesinde şöhret ve para kazanmıştır. Hypereides ve Aiskhines de onun öğrencileridir. Isokrates, açtığı okulda hitabet derslerinin yanı sıra nutuk örnekleri de veriyordu.

Dürüst ve gururlu bir insan olan Isokrates'in çok geniş bir kültürü vardı. Siyasî bakımdan sadece Atina değil, Hellen yurtseverliğinden yanaydı. Bütün Yunanistan'ın Pers İmparatorluğu'na karşı birleşmesini istediği için Makedonia Kralı II. Philippos'a karşı hoşgörülü davranmıştır. 338 yılında açlık grevi yaparak öldüğü söylenir.

Eserleri: Hitabet sanatı hakkında bugün kayıp olan bir eser yazmıştır. Konuşmalarının 21 tanesi günümüze kalmıştır. Nutukları değişik türlerde yazılmıştır:

Sofistik Nutukları: *Bousiris, Helena.*

Adlî Nutukları: *Trapezitikos, Aiginetikos.*

Epideiktik ve Politik Nutukları: *Panegyrikos, Plataikos, Areopagitikos, Peri Eirenes.*

Eğitim ve Hitabet Hakkındaki Nutukları: *Kata ton Sophiston, Peri tou Zeugous, Arkhidamos.*

Övgüler: *Euagoras, Nikokles, Pros Nikoklea (Nikokles'e Karşı).*

Mektuplar: Philippos'a yazdığı 3 mektup mevcuttur *(Epistolai).*

Dil ve Üslubu: Isokrates, Gorgias'ın antithetik üslubunun yerine geniş bir üslup kullanmıştır. Uzun cümleler yazma sanatında usta olarak kabul edilir. Cümleleri o kadar uyumlu ve öyle ustaca kurulmuştur ki, hiçbir zaman daha mükemmel örnekleri yazılmamıştır.

C. DEMOSTHENES (İ.Ö. 384-322)

Hayatı: Zengin bir silâh imalâtçısının oğlu olan Demosthenes, 384 yılında Atina'nın bir demosu olan Paiania'da doğmuştur. Daha 7 yaşındayken babasını kaybetmiş ve vasîleri, servetini yemişlerdir. Demosthenes hatip olmak için Isaios'un okuluna gitmiş ve 20 yaşında vasîlerinden birine karşı dava açmıştır. Ancak vasîleri itiraz edince, üç defa daha davasını savunmak zorunda kalmıştır. Davasını kazandığında 22 veya 23 yaşındaydı.

Fakat servetinden geriye pek bir şey kalmadığı için, para kazanmak amacıyla logograph olmaya karar vermiştir. Mahkemeye ilk çıktığı zaman başarısızlığa uğramış, üslubu ve konuşma tarzı sıkıcı bulunmuştur. Demosthenes yine de cesaretsizliğe kapılmadan hatalarını düzeltmek için azimle çalışmış ve en nihayet eksiksiz bir hatip olarak tekrar ortaya çıkmıştır. Böylece, Atina'nın en büyük siyasî hatiplerinden biri doğmuş oldu

355 yılından sonra Demosthenes devlet işleriyle ilgilenmeye başladı. Halk meclisindeki konuşmalarında malî konulara veya dış politika sorunlarına değinmiştir. 355/4 yılında söylediği *Pros Leptinen (Leptines'e Karşı)* adlı konuşmasında büyük hizmetleri görülen vatandaşların vergi muafiyeti ile ödüllendirilmesinin devletin vazifesi olduğunu ifade etmiştir.

354 yılında *Peri ton Symmorion (Symmorialar Hakkında)* ve 353 yılında *Hyper Megalopoliton (Megalopolisliler İçin)* adlı konuşmalarından sonra 351 yılında söylediği en ünlü nutuklarından olan *Philippos'a Karşı* adlı konuşması ile Philippos'a karşı başlattığı mücadele ölümüne kadar sürmüştür. 349 yılında söylediği *3 Olynthik* nutku ile de Atinalıları Philippos tarafından tehdit edilen Olynthos şehrine yardım etmeye teşvik etmiştir.

Demosthenes hiçbir zaman halk önünde söylenmemiş bir nutuk da yazmıştır. *Medias'a Karşı* adlı bu nutuk (348), kendisini herkesin içinde tokatlayan zengin bir kişiye karşı söylediği şiddetli bir nutuktur. 342'de Philippos'a karşı ikinci, 341'de de üçüncü konuşmasını yapmıştır. 338 yılında Khaironeia bozgunu sırasında savaşa hoplit olarak katılan Demosthenes de diğerleri gibi kaçıp Atina'ya gelmiş ve savaşta ölen askerler için cenaze nutku söylemekle görevlendirilmiştir. Atina, Philippos'un üstünlüğünü tanımak zorunda kaldığı zaman bile Demosthenes'in nüfuzu bir müddet daha sürmüştür. Surların yeniden onarılmasına nezaret etmiş ve bu işe kendi servetinden de 100 mna harcamıştır.

Ktesiphon, yurduna olan hizmetlerine karşılık Demosthenes'in altın bir çelenkle onurlandırılmasını halka teklif etmiş, fakat Aiskhines, Ktesiphon'u halk meclisine kanuna aykırı bir teklif yapmakla suçlayarak dava açmıştır. Davanın sonuçlanması bazı olaylar yüzünden gecikmiş ve dava ancak 330 yılında görüşülmeye başlanmıştır. Bu davayı dinlemek için Yunanistan'ın her tarafından birçok vatandaş Atina'ya gelmiştir. Demosthenes bu davada kendisini *Peri Stephanou (Çelenk Hakkında)* adlı konuşmasıyla savunur ve davayı kazanır.

324 yılında Demosthenes, Harpalos'tan 25 talanton almakla suçlandırılır. İskender'in maliye bakanı olan Harpalos, krallık hazinesini çalıp Atina'ya kaçmıştır. Atinalılar onu hapseder, parayı da Akropolise koyarlar. Harpalos bir fırsatını bulup hapisten kaçar, hazinesi sayılınca eksik olduğu anlaşılır. Demosthenes de bu hazineye nezaretle görevli olduğu için o da suçlanır. *Peri tou Khrysiou (Altınlar Üzerine)* adlı nutkuyla suçsuzluğunu ispat etmek isterse de suçlu bulunarak 50 talantonluk bir cezaya mahkûm edilir. Bu para cezasını ödeyemediği için, hapse atılır, ancak kaçmayı başarır ve önce Aigina'ya, sonra da Argolis'teki Troizen'e gider.

323'te Büyük İskender ölünce Demosthenes geri çağrılır. Atinalılar onun teşvikiyle Makedonia egemenliğine son vermeye teşebbüs ederler. Fakat, Krannon bozgunuyla hayal kırıklığına uğrarlar ve kent, Antipatros tarafından ele geçirilir. Demosthenes, Makedonia'ya düşman olan bazı kimselerle birlikte ölüme mahkûm edilince kaçarak Kalaureia adasındaki Poseidon tapmağına sığınır. Askerler tapınağın etrafını çevirince zehir içmek suretiyle hayatına son verir (Ekim 322).

Demosthenes'in hayatı Atina'nın özgürlüğü için mücadeleyle geçmiştir. Yunanistan'dan çok Atina'yı ülkesi olarak kabul ederdi. Son derece iradeli bir insandı. Çok yetenekli bir hatip olan Demosthenes, keskin zekâsıyla olayların özünü kavramış, nutuklarında çeşitli hitabet ve sanat unsurlarını kullanarak görüşlerini başarıyla yansıtmış ve konuşmayı istediği sonuca vardırmıştır.

Eserleri:

I. Logograph Olarak Yazdığı Eserleri: *Kat'Androtionos (Androtion'a Karşı), Kata Timokratou (Timokrates'e Karşı), Kat'Aristokratous (Aristokrates'e Karşı), Kata Kononos (Konon'a Karşı).*

Harpalos davası için yazdığı savunma nutku ne yazık ki tamamen kayıptır.

II. Vasîlerine Karşı Savunma Nutukları: *Kat' Aphobou (Aphobos'a Karşı,* 3 nutuk), *Pros Onetora (Onetor'a Karşı,* 2 nutuk).

III. Siyasî ve Siyasî Olmayan Nutukları:

Pros Leptinen (Leptines'e Karşı): 355/4 yılında söylenen bu nutuk, Demosthenes'in ilk önemli konuşmasıdır. Atinalı bir soylu olan Leptines, mali güçlükleri azaltmak için, şehre yararlıkları dokunmuş bazı kimselerin faydalandıkları vergi muafiyetini kaldırmayı teklif eder. Demosthenes ise bu konuşmasıyla Leptines'in fikrine karşı çıkar.

Peri ton Symmorion (353); *Hyper Megalopoliton* (353).

Kata Philippou I (Philippos'a Karşı, 351): Demosthenes bu konuşmasında Philippos'un etkinliğini, buna karşılık Atinalıların umursamazlığını ve alınacak önlemleri dile getirir.

Hyper tes Rhodion Eleutherias (Rhodosluların Özgürlüğü İçin, 350)

Olynthiakos: 349 yılında söylenmiş 3 konuşmadan ibarettir.

Kata Meidiou (Meidias'a Karşı): Meidias, Demosthenes'in 348 yılındaki khoregosluk faaliyetleriyle alay edince, o da kendisini savunmak için bu konuşmayı hazırlamıştır. Fakat daha sonra uzlaştıkları için, bu konuşmayı yapmaktan vazgeçmiştir.

Peri tes Eirenes (Barış Hakkında): 346 yılında söylenmiştir.

Kata Philippou II (342): Demosthenes, Philippos'a karşı söylediği bu ikinci konuşmasında Philippos'un ve Peloponnesosluların davranışlarını kınar, barışı teşvik edenlere çatar.

Peri tes Parapresbeias (Elçilik Hakkında): Bu konuşma 343 yılında elçilere hesap sormakla görevli mahkeme önünde söylenmiştir. Söz konusu olan elçilik, Philippos ile görüşmek ve daha sonra Philokrates Barışı denen 346 barışını onaylamak için gönderilen üç elçi heyetinden ikincisiydi. Bu heyette Demosthenes ile birlikte Aiskhines de bulunuyordu.

Peri ton en Kherroneso (Kherronesos Hakkında) (341): *Kata Philippou III* (341 ve 339 arası). Bazı eleştirmenlere göre, bazı gerçek parçaların yapay olarak bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Daha önceki nutuklar gibi Philippos'a karşı söylenmiştir.

Peri tou Stephanou (Çelenk Hakkında): 337 yılında Demosthenes'in bir arkadaşı olan Ktesiphon, onun hizmetlerine karşılık bir çelenkle ödüllendirilmesini teklif etmişti. Fakat bu teklif hoş karşılanmadı. Aiskhines, Ktesiphon'un kararının yasal olmadığını söyleyerek karşı çıktı. Dava 7 yıl uzadı, en nihayet 330'da Heliastlar mahkemesine getirildi. Davada Demosthenes, Ktesiphon'un synegoros'u (avukat) olarak hazır bulunuyordu. Burada yaptığı konuşmada, Demosthenes kendi tutumuyla Aiskhines'inkini karşılaştırır ve onu eleştirir:

> Fakat, patlak veren fırtına yalnız bizi değil, bütün Yunanlıları yıldıracak şiddette idiyse, elden ne gelir? Bu durum, gemisinin selâmeti için elinden geleni yapan, selâmetiyle ilgili olduğunu düşündüğü her tedbiri alan, sonra fırtınada gemi teçhizatının zarar görmesi veya tamamiyle harap olması karşısında, kazadan sorumlu tutulmak istenen bir armatörün durumundan hiç farklı değildir. «İyi ama, diyecektir o, geminin dümencisi ben değildim (aynı şekilde ben de strateg değildim); hem ben talihe hükmetmiyordum; odur her şeye hükmeden.» Şunu da düşün, anlamaya çalış: Thebaililerin müttefiki olarak giriştiğimiz muharebenin böyle bir netice vermesi bizim için mukadder idiyse, ya onlar bizimle ittifak yapmasıydı, ya Philippos'la birleşselerdi, neticeden ne umabilirdik? Bak, muharebe Attike'den üç günlük yol tutan bir mesafede cereyan ettiği halde, şehrimiz ne büyük tehlikeler, ne büyük korkular içine düştü! Ya aynı felâket topraklarımızın herhangi bir noktasında vuku bulsaydı, sonumuz ne olurdu, ne umabilirdik? Sen de biliyorsun ki, toparlanmak, yeniden teşkilâtlanmak, nefes almak için bir tek gün, iki gün, üç gün memleketimize birçok kurtuluş imkânları bahşetmiştir. Öyle olmasaydı... Ama başımıza gelmeyen, denemediğimiz bir şeyden bahsetmeye değmez. Ancak, denemedikse, biz bunu tanrının lûtfuna ve senin şimdi bir suç gibi yüzüme vurduğun bu ittifakın şehrimizi korumuş olmasına borçluyuz.
>
> Bütün bu şeyleri, bütün değilse de büyük bir kısmını, ben, yargıçlar, sizin için ve dışarıda toplanıp şu dinleyenler için anlatıyorum; çünkü bu yüzüne tükürülecek adama açık bir çift söz yeter. Madem ki, Aiskhines, gelecek senin için belli idi, herkesin içinde bir sen biliyordun geleceği, vatandaşlar bu hususta karar aldıkları zaman, senin onları uyarman gerekirdi; yok, senin de önceden bir bildiğin yok idiyse, o zaman bilgisizliğin yüzünden öbürleri kadar sen de sorumlusun. Şu halde neden ben seni suçlamıyorum da, sen beni suçluyorsun? Öyle ya,

bahis konusu ettiğim bu olaylarda (henüz ele almadığım olaylar da var) ben senden çok üstün bir vatandaş olduğumu ispat ettim; ben ki, herkesin yararına görünen işlerde hep öne atıldım, şahsım için beliren herhangi bir tehlike karşısında göz kırpmadım, kaale dahi almadım; oysa sen benim tekliflerimden üstün tekliflerle ortaya çıkmadın (çıksaydın benim tekliflerim kabul edilmezdi), kararların uygulanmasında da bir vatandaş olduğunu hiçbir suretle ispat etmedin; tecrübe gösterdi ki, sen dünyanın en alçak insanı ve memleketimizin en büyük düşmanı gibi hareket ettin. Ya! Memleketimizin can düşmanları olan Aristratos Naksos'ta, Aristoteles ise Taşoz'da Atina'nın dostlarını mahkemeye verirlerken, Atina'da bir Aiskhines çıkıyor, Demosthenes'e suç yüklüyor! Gerçek şudur ki, Yunanlıların felâketlerinden kendine şan ve şöhret sağlamak için faydalanmaya kalkışan bir insanın lâyığı, başkalarını suçlamak değil, idam edilmektir; vatanının düşmanlarıyla birlikte aynı fırsatlardan faydalanmış olan bir kimsenin vatanına bağlı olmasına imkân yoktur. Bunun böyle olduğunu sen hayatınla, hareketlerinle, siyasetinle ve hattâ siyasetten çekilmenle ispat ediyorsun. Hepiniz için faydalı görülen bir işe mi el atılıyor? Aiskhines susar. Bir engel mi çıktı, olmaması gereken bir şey mi oldu? Aiskhines ortalardadır. Bu adam, kırıklar gibi, incinmeler gibi vücut rahatsız olduğu zaman ortaya çıkıyor.[57]

Demosthenes'in nutuklarından başka, nutuklar için 56 girişi *(Prooimia Demegorika)* vardır. Bunların gerçekliği bazı yazarlar tarafından kabul edilmemektedir. Ancak bu girişlerin üslubu Demosthenes'in nutuklarında kullandığı üsluba çok yakındır. Üstelik önceden hazırlık yapmaksızın sık sık konuşmak zorunda kalan bir hatibin bazı girişlerle kendisine kolaylık sağlamak istemesi olağandır.

Bütün bunların dışında Demosthenes'e ait olup olmadığı kesin olarak belli olmayan *Epistolai (Mektuplar)* da vardır.

Sanatı ve Üslubu: Demosthenes'in hitabetinde egemen olan özellik, sertlik ve şiddettir. Konuşmalarında Philippos'a ve barış taraftarlarına karşı duyduğu kini hayran olunacak bir güçle ifade etmiş ve vatandaşlarını kayıtsızlıktan kurtarıp, onları Philippos'a karşı çıkmaya teşvik etmek istemiştir.

Demosthenes, konuşmayı istediği gibi yönlendirmeyi ve ileri sürdüğü tez için en yararlı kanıtları bulmayı iyi bilir. Düzenli bir plan izlemez. Fakat kullandığı mecazlar ve konuşmayı derece derece kuvvetlendirme yöntemiyle[58] dinleyici üzerinde etkili olmayı başarır.

Demosthenes'in üslubunun güzelliğini sağlayan şey, duygu ve düşüncelerini içtenlikle ifade etmesidir. Demosthenes süreyi de ustaca ayarlar, çünkü süre onun için önemli bir araçtır.

(57) Demosthenes, **Çelenk Hakkında**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», XIV, 71-72, 1960, s. 4 vd.

(58) Bu yönteme klimaks (merdiven) denir.

Demosthenes genellikle Attik hatiplerin en büyüğü olarak kabul edilir. Cicero, onu bütün hatiplerin üstüne yerleştirir. Bu düşünce aşağı yukarı bütün Antik çağ boyunca sürmüştür.

D. DEMOSTHENES'İN ÇAĞDAŞLARI

Aiskhines (İ.Ö. 390-314)

Hayatı: Aiskhines yaklaşık 390 yılında mütevazi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Philippos'a karşı bir birlik oluşturulmasını teklif ederek siyasî hayata girmiştir. Demosthenes ile düşmanlığına rağmen bu davaya kendini adamıştır. Ancak, Megalopolis'e elçi olarak gönderilince Yunanlıların savaşı sürdüremeyeceklerini anlamış ve bu tarihten itibaren barış taraftarı olmuştur. 346 yılında elçi olarak Philippos'un yanma gitmiş, 345-343 yıllarında Demosthenes tarafından elçilik görevini kötüye kullanmakla suçlanmış ve temize çıkmıştır. Daha sonraki politika hayatında Makedonia taraftarları arasında yer almıştır. 337'de Demosthenes'in altın bir çelenkle ödüllendirilmesini teklif ettiği için Ktesiphon'u suçlamış, fakat gerekli çoğunluğu elde edemeyince sürgün edilmiş ve Anadolu'ya gitmiştir. Orada uzun zaman hitabet öğretmeni olarak çalışmış ve 314 yılında yurduna dönemeden ölmüştür.

Eserleri: Günümüze 3 nutku kalmıştır:

Kata Timarkhou (Timarkhos'a Karşı), Peri tes Parapresbeias (Elçilik Hakkında), Kata Ktesiphontos (Ktesiphon'a Karşı).

Aiskhines, Demosthenes ile aynı değerde olmasa da usta bir hatipti. Zaman zaman Demosthenes'i hatırlatan bir sertlik ve şiddeti vardı. Dili saf ve ahenkli, üslubu zarif ve inceydi.

Hypereides (İ.Ö. 389-322)

Hayatı: 389'da doğmuş olan Hypereides, Atina'da yaşamış ve Isokrates'in derslerini izlemiş, daha sonra logographlık yaparak zengin olmuştur. 360 yılında politikaya girmiş ve Demosthenes ile birlikte birkaç yıl sonra Makedonia aleyhtarı partinin şeflerinden biri olmuştur. Hypereides ve Demosthenes arasındaki bu uzlaşma 330 yılma kadar sürmüş gibi görünüyor, fakat Harpalos davasında Demosthenes'i suçlayanlardan biri de Hypereides olmuştur.

Hypereides, İskender'in ölümünden sonra ilk planda rol almış ve Lamia Savaşı'nda ölen askerlerin cenaze nutkunu söylemiştir. Krannon bozgunundan sonra Makedonialılar tarafından yakalanarak öldürülmüştür (322).

Eserleri: Antik çağda Hypereides'in 52 konuşması biliniyordu. Bunların bir kısmı XIX. yüzyılda (1848) Mısır papirüsleri üzerinde bulunmuştur. Konuşmalarının çoğu savunma nutuklarından oluşmaktadır: *Hyper Lykophronos (Lykophron İçin), Hyper Euksenippou (Euksenippos İçin), Kata Athenogenous (Athenogenes'e Karşı).* Ayrıca Demosthenes'e karşı söylediği

konuşmaları da vardır: *Kata Demosthenous (Demosthenes'e Karşı).* Bunların dışında bir ağıt nutku *(Epitaphios)* da yazan Hypereides'in esnek, kolay ve zarif, bazen de şiddetli bir üslubu vardır. Delilleri de çok kuvvetlidir.

Lykourgos (İ.Ö. 390-324)

Hayatı: Aristokrat bir aileye mensup olan Lykourgos, 390 yılında doğmuştur. Aristokrat olmasına rağmen daha sonra demokrasiyi benimsemiş ve Philippos'a karşı yaptığı mücadelede Demosthenes'in yanında yer almıştır. 338 yılında malî işlerin yönetimini yüklenmiş ve bu görevi 9 yıl boyunca sürdürmüştür. Bu arada Dionysos tiyatrosunu tamamlatmış ve Peiraieus (Pire) tersanesini onartmıştır. Ayrıca, üç büyük tragedia şairinin eserlerinin resmî yayımlarını yapmıştır. Büyük İskender 335 yılında onu öldürtmek istemiş, fakat Demades, onun bağışlanmasını sağlamıştır. 324 yılında ölümünden sonra hazineyi açık bırakmakla suçlanmış, oğulları gerekli para cezasını ödeyemedikleri için hapse atılmışlardır.

Eserleri: Lykourgos'un 15 konuşması olduğu bilinmektedir. Bunların hemen hemen hepsi suçlama nutuklarıdır. Bu konuşmalardan günümüze sadece *Kata Leokratous (Leokrates'e Karşı)* adlı nutku kalmıştır. Leokrates, Khaironeia bozgunundan sonra (338) Atina'yı terkedip, önce Rhodos'a, sonra Megara'ya sığınmıştı. 7-8 yıl sonra tekrar döndüğü zaman Lykourgos onu suçlayarak ölüm cezası istedi. Aslında Leokrates kanunî bir suç işlememişti. Fakat davranışı vatanseverlikten uzak ve korkakça bir davranıştı. Dava sonunda Leokrates sadece bir oy farkla ölümden kurtuldu.

Lykourgos'un üslubu anlaşılır, fakat monotondur. Tekrarlara çok fazla yer vermiştir. Konu dışı sözler de fazladır. Isokrates'i taklit etmeye çalışmıştır.

Demades (İ.Ö. 384-320)

Paiania demosundan bir gemicinin oğlu olan Demades, hitabet dersleri almamış, kendi kendisini yetiştirmiştir. Hazırlıksız konuşma yeteneği ve canlı konuşmasıyla halk üzerinde çok etkili olmuştur. Ne yazık ki yazılı hiçbir eseri günümüze kadar gelmemiştir. Demades, Makedonia yanlısıydı. Fakat, Antipatros ile arası açıldığı için bu generalin oğlu olan Kassandros tarafından öldürtülmüştür (320).

Demades'in üslubunun sert ve sanattan yoksun olduğu kabul edilir. Ayrıca cüretkâr bir hatipti.

Deinarkhos (veya Dinarkhos, İ.Ö. 360-290)

Yaklaşık 360 yılında Korinthos'ta doğmuş olan Deinarkhos, metoikos olarak Atina'da yaşamış ve logographlık yapmıştır. Ancak, bu işte fazla başarılı olamamıştır. 307 yılında Atina'dan sürgün edilmiş ve Euboia'daki Khalkis'e gitmiştir. 292 yılında tekrar vatanına dönmüş ve yaklaşık 290 yılında ölmüştür.

Keskin ve şiddetli bir üslubu olan Deinarkhos'un üç konuşması günümüze kalmıştır. Harpalos davasında suçlayıcılar için yazılan bu üç söylevden en önemlisi *Kata Demosthenous (Demosthenes'e Karşı)* adlı konuşmasıdır. Diğer ikisi *Kata Aristogeitonos (Aristogeiton'a Karşı)* ve *Kata Philokleous (Philokles'e Karşı)* adlı nutuklarıdır.

Demetrios Phalereus (İ.Ö. 350-280)

İ.Ö. 350 yılına doğru Phaleron'da doğmuştur. Fakir bir ailenin çocuğudur, fakat yetenekleri ve azmi sayesinde Atina'da yüksek görevlere gelmiştir. İskender'in ölümünden sonra etkili olmuş, 317-307 yılları arasında Atina'yı yönetmiştir. 50 kadar eser yazdığı sanılmaktadır. Siyasî eserlerinin ve nutuklarının yanı sıra Homeros üzerine de yazmıştır *(Homerikos)*. Ayrıca, Aisopos'un masallarının bir koleksiyonunu yapmış *(Aisopeion Synagoge)*, Atina arkhonlarının bir listesini *(Arkhonton Anagraphe)* hazırlamıştır.

E. ATTIKA HİTABETİNİN SONU

Attika hitabeti Demetrios'la, hattâ Demosthenes'in ölümüyle sona erer. Bu durum yalnızca hatiplere değil, siyasî ortama da bağlıdır. Çünkü Atina demokrasisi sırasındaki politik mücadeleler sayesinde güçlenen hitabet, demokrasi ortamının ortadan kalkması ve özgürlüklerin son bulmasıyla yok olmaya mahkûm olur.

Attika döneminin sonunda yalnızca hitabet parlaklığını kaybetmekle kalmaz; Yunan edebiyatının bütün türleri için bir gerileme devri başlar. Bu zamana kadar yaratıcı ve orijinal eserler yaratılırken, Demosthenes'ten sonra birkaç istisna hariç bu özelliğin kaybolduğunu ve yalnız taklit niteliğinde eserler meydana getirildiğini görüyoruz.

Dördüncü Bölüm

İSKENDERİYE DÖNEMİ (HELLENİSTİK DÖNEM)

Yunanistan bu dönemde özgürlüğünü ve büyüklüğünü kaybetmiştir. İskender'in (Aleksandros) Doğu'daki fetihleri sonucu Yunan dili ve edebiyatı Doğu'ya da yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde, Mısır, Suriye (Syria) ve Pergamon (bugünkü Bergama) krallıkları Hellenleşmiş krallar tarafından yönetilmiştir. Mısır krallığının başkenti olan İskenderiye (Aleksandreia) Hellenistik dönem adı da verilen bu döneme adını vermiş ve en önemli kültür merkezi olmuştur. Bu devirde hüküm süren Ptolemaioslar çeşitli ülkelerden birçok bilgini İskenderiye'de toplamaya çalışmış, ayrıca müze ve kitaplıklar kurmuşlardır.

Müze (mousaion), Mousalara ayrılan yer anlamına gelmektedir. Bu müze bir kitaplık, ders yapılan salonlar, astronomi ile ilgili gözlem mekânları, bir hayvanat bahçesi ve bir botanik bahçesi ihtiva ediyordu. Kitaplıkta yaklaşık 700.000 cilt eser bulunmaktaydı. Kütüphanecilik İskenderiye'de en önemli görevler arasında sayılıyordu. Bu kitaplıktan başka Serapis tapınağında da kopyaların konulduğu bir kitaplık daha vardı.

Bu dönemin diğer bir kültür merkezi Mysia'daki Pergamon kentiydi. Bu şehrin kitaplığı İskenderiye'deki kadar zengin olmamakla birlikte önemli bir kitaplıktı. Mısır kralları papirüsün ülke dışına çıkışını yasakladıkları için Pergamon'da bunun yerine koyun derileri kullanılmıştır (parşömen adı Pergamon kâğıdı anlamına gelir).

Diğer edebiyat merkezleri arasında Antiokheia (Antakya), Sicilya'daki Syrakousai (özellikle II. Hieron zamanında) ve Rhodos'u sayabiliriz. Atina şehri ise edebiyat alanında eski parlaklığını yitirmekle beraber felsefî üstünlüğünü devam ettiriyordu.

İskenderiye edebiyatının kozmopolit bir niteliği vardır. Halkın homojen olmaması dilde de bazı değişikliklere sebep olmuştur. Bazı kelimeler ilk anlamlarını kaybetmiş yeni fikirleri ifade etmek için ise yeni kelime ve terimler yaratılmıştır. Böylece meydana gelen bu yeni lehçe, «İskenderiye lehçesi» adını almıştır.

Bu dönem şiirin bazı türleri hariç Yunan edebiyatının gerilediği bir dönemdir. Çünkü, edebiyat ilham gücünü ve orijinalitesini kaybetmiştir. Fakat filoloji, matematik ve astronomi gibi çeşitli konularda bilimsel araştırmalar yoğunlaştırılmıştır. Bu dönemde önemli şehirlerde büyük kitap-

lıkların kurulması bu tip çalışmayı teşvik edici ve kolaylaştırıcı bir etken olmuştur. Bilginlerin çalışmaları sonucu çeşitli bilimlerin sınırları eskiye göre daha belirli çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Bilim konusunda eserler veren yazarlar, biçim ve sanattan çok, içerik ve bilgiye değer vermişlerdir.

Nesrin diğer türlerinde hiçbir parlaklık göremiyoruz. Filozoflar da bilginler gibi şekil kaygısından çok, düşüncelerini belirtmeye çalışmışlardır. Tarih alanında en önemli yazarlar bile vasat yazarlardı. Hitabet ise yapay ve tumturaklıdır, eski şiddeti ve parlaklığı kalmamıştır.

Şiir türüne gelince, şairler nesir yazarlarının aksine, şekil konusunda çok aşırıya kaçmışlar, üslup ve nazım sanatı bakımından plastik sanatlara yaklaşmışlardır. İskenderiye dönemi şiirinin başlıca özelliği, epigramma, idyl (eidyllion), elegeia, epyllion ve mim gibi türleridir. Bunların bazıları bu döneme özgüdür, bazıları ise bu dönemde yeniden ele alınmış ve farklı boyutlar kazanmıştır. Ancak yine de bir-iki küçük pırıltının dışında şiirin eski görkemini, canlılığını bulmak mümkün değildir.

Edebiyatın bu dönemde gerilemesi Yunanistan'ın özgürlüğünü kaybetmesine bağlanabilir. Vatan sevgisi ve özgürlük aşkı, dinî duygular ve ulusal gelenekler gibi unsurlar geçmiş dönemlerde sanatçıların ruhunu besleyen kaynaklardı. Yunanistan'ın köleleşmesiyle bu kaynaklar kurumuş ve artık verilen eserler sadece taklit eserler olmaktan öteye gidememiştir.

I — NESİR

A. GRAMER, FİLOLOJİ VE EDEBÎ ELEŞTİRİ

Filoloji ve eleştiri çalışmaları ilk defa bu dönemde görülmüştür. Çeşitli bilginler antik metinleri gözden geçirerek eleştiriler yapmışlar, mevcut olan manuskrileri karşılaştırmışlar ve kataloglar hazırlamışlardır. Bu bilginlerin en önemlileri şunlardır:

Zenodotos (Yak. İ.Ö. IV-III. yüzyıl)

Ephesoslu olan Zenodotos, İskenderiye'de yaşamış ve kütüphanecilik yapmıştır. Philetas'ın öğrencisidir. Bu ünlü gramerci; Hesiodos, Anakreon ve Pindaros'un eleştirmeli metinlerini yayınlamıştır. Ayrıca, Homeros metinlerinde sonradan eklenmiş veya gerçekliği kesin olmayan pasajları tespit etmeye çalışmıştır. Eserlerinin bazılarının isimleri: *Glossai Homerikai (Homerik Deyimler), Lekseis Ethnikai (Etnik Deyimler), Diorthoseis (Düzeltmeler).*

Byzantionlu Aristophanes (İ.Ö. 257-180)

Zenodotos ile Eratosthenes'in öğrencisi, Aristarkhos'un hocası olan Aristophanes, İskenderiye'de yaşamış ve Eratosthenes'ten sonra kütüphanenin başına geçmiştir. Homeros, Hesiodos ve diğer bazı şairlerin eleştirmeli baskılarını yayınlamıştır.

Sözlük türünde verdiği eserlerin en önemlisi *Lekseis* (veya *Glossai*) dir. *Peri Analogias (Benzerlik Hakkında)* adlı eserinde Yunanca çekimleri analoji yoluyla açıklamaya çalışmıştır. *Peri Zoon (Canlılar Hakkında)* adlı eseri ise Aristoteles ve Theophrastos'un çalışmalarına dayanmaktadır.

Eleştiri ve noktalama işareti sistemlerini ilk defa Aristophanes kullanmıştır. Bu işaretlerin bir kısmı metnin daha kolay okunmasını sağlıyor, diğerleri ise sonradan eklenen pasajları belirtmeye yarıyordu. Bir kıtanın değişik mısralarını ayrı ayrı satırlar halinde yazma fikri de ona aittir.

Aristarkhos (İ.Ö. 217/15-145/43)

Samothrake'de doğmuş ve İskenderiye'de yaşamıştır. Orada Ptolemaios VI Philometor'un çocuklarının eğitimini üstlenmiş, Apollonios'tan sonra da kitaplığın başına geçmiştir. Homeros metnini imlâ, fiil çekimi, isim çekimi açılarından incelemiş, ayrıca Hesiodos, Arkhilokhos, Pindaros, Aiskhylos, Sophokles, Herodotos ve Aristophanes hakkında da yorumlar yazmıştır.

Krates (İ.Ö. II. yüzyıl)

Malloslu Krates, Pergamon'da bir gramer okulu kurmuş ve Homeros destanları hakkında bir yorum yazmıştır. Düşünceleri Aristarkhos'un fikirlerine karşıttır.

Dionysios Thraks (İ.Ö. II. yüzyıl)

Aristarkhos'un öğrencisidir. Bir süre Rhodos'ta öğretmenlik yapmıştır. En önemli eseri *Tekhne Grammatike (Yazma Sanatı)* adını taşımaktadır. Bu eser antik çağ boyunca klasik bir eser olarak kabul edilmiştir.

B. MATEMATİK

İskenderiye döneminde gramer ve edebî eleştiri çalışmalarının yanı sıra bilimin çeşitli dallarında da önemli çalışmalar yapılmıştır. Bilginler arasında en ünlü iki isim Eukleides ile Arkhimedes'tir.

Eukleides (Olg. çağı yak. İ.Ö. 300)

Ptolemaios I Soter devrinde (İ.Ö. 323-283) İskenderiye'de yaşamıştır. Eğitimini muhtemelen Theodoros zamanında Kyrene'de yapmıştır.

En önemli eserleri *Stoikheia (Unsurlar)* adını taşır. 13 kitaplık bu eserde, kendisinden önceki bütün geometri çalışmalarını özetlemeye çalışmıştır. Diğer bir eseri de, kendi zamanındaki bütün astronomi bilgilerini bir araya getiren *Phainomena (Olaylar)* adlı eseridir. Öteki eserlerinden bazılarının isimlerini şöyle sıralayabiliriz: *Dedomena (Veriler), Katatome Kanonos (Gamın Bölünmesi), Peri Dihaireseon (Şekillerin Bölünmesi Hakkında), Pseudaria (Yanlışlıklar), Porismata (Sonuçlar), Konika (Koniler), Topoi pros Epiphaneia (Yüzeylerin Geometrik Yerleri), Optika (Optik).*

Arkhimedes (İ.Ö. 287-212)

Syrakousai'da doğmuş olan Arkhimedes bir müddet İskenderiye'de yaşadıktan sonra tekrar ülkesine dönmüş ve Syrakousai kuşatması sırasında hayatını kaybetmiştir.

Çok büyük bir matematikçi olan Arkhimedes, çalışmalarıyla matematik biliminin sınırlarını tespit etmiştir. Geometri, fizik ve mekanik alanlarında önemli buluşları vardır. Ayrıca, çeşitli savaş makineleri icat etmiştir.

Eserlerinin birçoğu günümüze kadar gelmiştir. En önemli eserlerinden bazılarının isimleri şunlardır: *Peri Sphairas kai Kylindrou (Küre ve Silindir Hakkında), Kyklou Metresis (Dairenin Ölçümü), Peri Helikon (Helezonlar Hakkında), Peri Konoeideon kai Sphairoeideon (Koni Şekilliler ve Küre Şekilliler Hakkında).*

Bu iki matematikçiden başka, astronomi bilginleri olan Eratosthenes, Hipparkhos ve Aristarkhos, fizikçi Heron, doğabilimci Myndoslu Aleksandros, hekim Hierophilos ve Erasistratos gibi isimleri de saymak gerekir.

C. HİTABET

Yunanistan'ın bağımsızlığını kaybetmesi üzerine hitabet de coşkusunu yitirmiş ve ancak okullarda varlığını sürdürmüştür. O dönemde eğitim içinde hitabet sanatına da yer vermek bir kural halini almıştı. Bu sebepten İskenderiye dönemine ait nutukların çoğu gerçek nutuklardan ziyade okul egzersizi olarak yazılmış nutuklardır. Yani, siyasî hitabetin yerini yapay hitabet almıştır.

Bu dönemde Rhodos hitabeti ve Asiatik hitabet olmak üzere iki tip hitabet ortaya çıkmıştır. Rhodos hitabetinde dilin zarafeti ve üslup süsleri gibi konularda çalışmalar yapılmıştır. Bu türde eser veren hatiplere örnek olarak Molon'u verebiliriz.

Asiatik hitabet ise, üslup süsleri ve dil konusunda Rhodos hitabetinden daha çok aşırılığa kaçmıştır. Fikirlerin verimsizliği ve zayıflığı parlak tasvir ve kelimelerle gizlenmeye çalışılmıştır. Bu hitabet türünün en ünlü temsilcisi aynı zamanda kurucusu da olan Magnesialı Hegesias'tır (III. yüzyıl). Halikarnassoslu Dionysios ve Timaios, onun üslubundan etkilenmişlerdir. Bu akımın diğer bir temsilcisi de Temnoslu Hermagoras'tı. 6 kitaplık bir *Tekhne Rhetorike (Hitabet Sanatı)* yazmıştır.

D. TARİH

İskenderiye döneminde birçok tarihçi yetiştiğini görüyoruz. Ancak bu tarihçilerin ne tarihî, ne de edebî bakımdan çok değerli oldukları söylenemez. Yazdıkları eserler nitelik bakımından genellikle bilimsel olmaktan uzaktır. En önemli tarihçi Polybios'tur. Önce diğer yazarlara kısaca değinelim.

Manethon (İ.Ö. III. yüzyıl)

Ptolemaios II Philadelphos zamanında yaşamış olan Manethon, Heliopolis şehrinde rahiplik yapmış ve şehrin dinî arşivlerine nezaret etmiştir. *Aigyptiaka (Mısır Tarihi)* adlı eserinde ülkesinin din ve tarihini konu almıştır. Eser günümüzde mevcut değildir. Sadece hanedanların bir listesi Iulius Africanus ve Eusebios sayesinde korunmuştur.

Berossos (İ.Ö. III. yüzyıl)

Babylonia'da II. Antiokhos zamanında (261-246) yaşamış bir Belos (Baal) rahibidir. En önemli eseri 3 kitaptan oluşan *Babyloniaka (Babylonia Tarihi)* adlı eseridir. Eserin birkaç fragmanı Iosephos ve Eusebios'un eserlerinde günümüze kadar gelmiştir.

Timaios (İ.Ö. IV.-III. yüzyıl)

Sicilya'daki Tauromenion tyranı Andromakhos'un oğludur. Agathokles tarafından Sicilya'dan sürülünce Atina'ya gitmiş ve yaklaşık 50 yıl kadar orada yaşamıştır. Hayatının son yıllarında tekrar Sicilya'ya döndüğü ve son günlerini Syrakousai'da geçirdiği sanılmaktadır. Yazdığı en önemli eser olan *Sikelikai Historiai (Sicilya Tarihi)* başlangıçtan 264 yılına kadar Sicilya tarihini konu almaktadır.

Timaios çok bilgili ve sağduyulu bir kimseydi. Kendinden önceki yazarları okumuş ve iyi değerlendirmiştir. Özellikle kronoloji konusunda gösterdiği titizlik dikkate değer. O dönemde kullanılan tarihleme sistemlerini bir düzene sokarak bunlar arasında bir uygunluk sağlamaya çalışmış ve bu sistemlerin hepsini olimpiyatlara bağlamaya gayret etmiştir. Ancak övgüye değer bu niteliklerinin yanı sıra, bazı eksik tarafları da vardır. Çok bilgili olmasına rağmen bu bilgisinin sadece kitaplara dayandığı, hiç yolculuk yapmadığı söylenir. Ayrıca, üslup bakımından da çok başarılı olmadığı kabul edilir. Asiatiklerin, özellikle de Hegesias'ın etkisinde kalmış, zaten çok açık olmayan anlatımını, hitabete fazla yer vererek büsbütün bozmuştur. Kullandığı nutuklarda da başarılı olamamıştır.

İskenderiye döneminde bu tarihçilerden başka, İskender'in seferlerini anlatan bazı tarihçilere de rastlanır. Birkaç örnek vermek gerekirse, Lampsakoslu Anaksimenes, Olynthoslu Kallisthenes, I. Ptolemaios, Aristoboulos ve Eumenes gibi isimleri sayabiliriz. Ayrıca, İskender'den sonraki Yunan krallıklarının tarihini yazan tarihçiler de vardır: Kardialı Hieronymos, Samoslu Douris ve Phylarkhos gibi.

Polybios (I.Ö. 202/1-120)

Arkadia'daki Megalopolis'te doğmuş olan Polybıos, Akha Birliği şeflerinden Lykortas'ın oğluydu. Daha gençliğinde siyasî ve askerî hayata karışan Polybios, 168 yılında Pydna Savaşı'ndan sonra rehin alınarak Roma'ya götürülmüş ve yaklaşık 150 yılına kadar orada kalmıştır. Roma'da Scipio Aemilianus ve Fabius Maximus ile dost olmuş, dostları sayesinde serbest bir şekilde yolculuk yaparak Roma'daki devlet arşivlerini inceleme fırsatını bulmuştur. Roma'da yaşadığı süre içinde Romalılara hay-

ranlık duymuş, Roma'nın fetihlerini ve dünyaya nasıl egemen olduğunu anlatmaya karar verince, arşivlerdeki belgelerden yararlanmıştır.

Polybios 150 yılında tekrar Yunanistan'a dönme iznini elde etmiş, bununla birlikte daha sonraları Roma'ya birçok defa tekrar gelmiştir. Bu arada Scipio'nun Kartaca seferine katılmış ve 146 yılında Kartaca'nın alınmasında hazır bulunmuş, daha sonra tekrar Yunanistan'a dönmüştür. Korinthos'un Roma tarafından alınarak bir Roma eyaleti haline getirilmesi sırasında itibarını kullanarak Romalılarla Korinthoslular arasında arabuluculuk yapmıştır.

Polybios yaşamı boyunca eserine malzeme toplamak ve anlatacağı yerleri bizzat görmek için çeşitli yolculuklar yapmış, Mısır'ı, İspanya'yı, Gallia'yı gezmiştir. Yaklaşık 120 yılında Megalopolis'te attan düşerek öldüğü bilinmektedir.

Eserleri: Polybios 40 kitaptan oluşan genel bir tarih eseri *(Historiai)* yazmıştır. Bu eserden yalnızca ilk 5 kitap günümüze eksiksiz gelmiştir. Diğer 35 kitabından ise fragmanlar ve alıntılar kalmıştır. Eser 220 yılı ile 146 yılı arasındaki devreyi kapsar ve iki kısımda incelenebilir. İlk kısımda II. Kartaca Savaşı'ndan 168 yılındaki Pydna Savaşı'na kadar geçen dönem ele alınmıştır. Yazar burada, Roma'nın bu kısa süre içinde dünyanın büyük bir kısmını nasıl egemenliği altına aldığını anlatmak istemiş ve ilk iki kitabını, I. Kartaca Savaşı (264-241) ile II. Kartaca Savaşı (218-201) arasındaki yılları anlattığı bir girişe ayırmıştır. Eserin ikinci kısmı ise, 168 yılındaki Pydna Savaşı'ndan, 146 yılında Korinthos'un düşüşüne kadar geçen dönemi içermektedir. Bu esere antik çağda çok değer veriliyordu. Poseidonios esere devam etmiş, Strabon da ondan esinlenmiştir.

Polybios bu eserden başka, *Philopoimenos Bios (Philopoimenos'un Hayatı), Taktika (Taktikler), Peri tou en Iberia Polemou ton Noumantinon (Noumantialıların Iberia Savaşı Hakkında)* adlı eserlerin de yazarıdır.

Polybios'un Kaynakları: Polybios daha önce de belirttiğimiz gibi Roma'da, devlet arşivlerinden, Yunanistan'da ise Makedonia krallarının arşivlerinden yararlanmıştır. Ayrıca, kendinden önceki bazı yazarların eserlerini de incelediği anlaşılıyor. Timaios, Khaireas ve Sosylos'tan, ayrıca Romalı annales yazarı Fabius Pictor'dan faydalanmıştır. Bu yazılı kaynaklara, yaptığı birçok yolculuk sırasında topladığı malzeme ve kişisel gözlemlerini de eklemiştir.

Dil ve Üslubu: Polybios iyi bir tarihçi olmasına karşın, vasat bir yazardır. Sanatı tarihçiliğiyle aynı düzeyde değildir. İfadesi hayal gücünden yoksundur, soyut ve teknik kelimelerle doludur Cümleleri uzun ve düzensizdir. İyi yazmak için itina gösterdiği halde bunda başarılı olamamıştır.

Tarihçiliği: Polybios her şeyden önce eserinin faydalı olmasını istemiştir. Bu yüzden olayları anlatırken, sebeplerini, ne gibi koşullarda cereyan ettiklerini ve sonuçlarını ele almış, bunlardan pratik sonuçlar çıkarmaya çalışmıştır. Kaynaklarını seçerken efsaneleri ve gelenekleri bir ke-

nara bırakarak sadece kesin olan şeyleri almıştır. Gerçeğe bağlılığı kuşku götürmez. Bu konudaki titizliği yüzünden eski tarihçilerin vazgeçilmez bir süs unsuru olarak kullandıkları nutukları terkeder. Yalnızca gerçekten söylenmiş olan sözleri nakleder ve özetler. Bir tarihçi olarak tarafsız kalmaya da özen göstermiştir. Kronolojik sıraya genellikle uymuş, ancak bazı önemli kısımların başına girişler ve konu dışı sözler sokmuştur.

E. COĞRAFYA

İskenderiye döneminde İskender'in fetihleri sonucu Yunanlıların coğrafya ile ilgili bilgileri genişledi. Böylece eskiden bilinen ülkeler daha dikkatli bir şekilde yeniden incelenirken, yeni ülkeler de keşfedildi. Bu dönemin en önemli coğrafyacıları arasında şunları sayabiliriz:

Nearkhos (İ.Ö. IV. yüzyıl)

İskender'in amirallerniden biri olan Nearkhos, donanmayı Indos'un (Sınd) ağzından Euphrates'e (Fırat) kadar götürmüş (326-325) ve bu yolculuktaki gözlemlerini *Periplous (Deniz Seyahati)* adlı eserine aktarmıştır.

Pytheas (İ.Ö. IV. yüzyıl)

Massilialı (bugünkü Marsilya) Pytheas, muhtemelen İskender zamanında veya ondan hemen sonra yaşamıştır. Ispania ve Gallia'nın batı kıyılarını, Britannia'nın çevresini dolaşmıştır. Yaptığı bu yolculuklar *Peri Okeanou (Okyanus Hakkında)* adlı eserinin konusunu teşkil etmektedir.

Megasthenes (Yak. İ.Ö. 300)

Seleukos I Nikator tarafından elçi olarak Hindistan'daki Prasii kralı Sandrakottos'un yanına gönderilmiş olan Megasthenes, gözlemlerini dönüşünde *Indika (Hint Tarihi)* adlı eserinde dile getirmiştir. Günümüze bazı fragmanları kalmış olan bu eser, Hindistan tarihi ve coğrafyasıyla ilgili bilgileri içermektedir. Ancak eserinde efsaneye fazla yer verdiği için eleştirilere maruz kalmıştır.

Eratosthenes (İ.Ö. 275-195)

Kyrene'de doğmuş olan Eratosthenes, Ptolemaios III Euergetes tarafından İskenderiye kütüphanesinin başına getirilmiştir. Eratosthenes, edebiyat, astronomi, geometri, tarih, coğrafya, felsefe ve gramer gibi çok çeşitli konularda eserler vermiştir. Fakat özellikle coğrafyacı olarak ünlüdür. Matematik ve astronomiyi coğrafyaya sokmak suretiyle bu bilimi tasvirî niteliğinden kurtarmıştır. *Geographika (Coğrafya)* adlı 3 kitaplık eseriyle kendi zamanındaki coğrafya bilgilerinin tümünü bize aktarmıştır. Strabon'un aynı isimli eserinde Eratosthenes'ten bir hayli yararlandığı bilinmektedir.

Eratosthenes, 9 kitaptan oluşan *Khronographiai (Kronikler)* adlı eserinde ise ilk defa efsanevî çağlar ile tarihî zamanları kesin bir şekilde birbirinden ayırır ve tarihî zamanların Troia'nın alınmasıyla başladığını kabul eder.

Diğer eserlerinden bazılarının isimleri şunlardır: *Peri tes Arkhaias Komodias (Eski Komedia Hakkında), Katasterismoi (Yıldızlar Hakkında Bilgiler), Peri tes Anametreseos tes Ges (Yeryüzünün Ölçülmesi Hakkında).*

F. FELSEFE

Felsefe bu dönemde de canlılığını sürdürmüştür. Atina bu açıdan yine antik dünyanın en önemli kültür merkezi olmaya devam etmiştir. Platon ve Aristoteles'in kurduğu okullar yeni filozoflar sayesinde varlıklarını korumuşlar, ayrıca bazı yeni okullar da ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlileri, Stoacılık ve Epikourosculuktur.

1. Akademeia (veya Akademia)

Eski Akademeia: Platon'dan sonra, yeğeni Speusippos okulun başına geçmiş, ondan sonra da Ksenokrates, Polemon ve Krates bu görevi yürütmüşlerdir. Speusippos'un yazdığı dialoglardan sadece birkaç fragman kalmıştır. Ksenokrates, Aristoteles tarzında eserler ve bazı şiirler yazmıştır. Polemon ve Krates'in ise eser verip vermediklerini bilmiyoruz. Eski Akademeia'nın başka bir filozofu da Krantor'dur. Krantor'un nesir ve nazım şeklinde birçok eseri vardır. Bu eserlerinin en önemlisi *Peri Penthous (Yas Üzerine)* adını taşımaktadır.

Orta Akademeia: Yaklaşık 241 yılı sıralarında okulun başına Krantor'un yerine Arkesilaos geçmiş ve Orta Akademeia'nın kurucusu olmuştur. Bu okulun özelliği, Platonculuğa bir çeşit şüphecilik getirmesidir. Bu yeni sisteme göre, gerçekle sahteyi birbirinden kesin olarak ayırmak zordur. Bu yüzden muhtemel düşüncelerle yetinmek gerekir.

Yeni Akademeia: Karneades'in (İ.Ö. 215-129) Arkesilaos'un doktrinini geliştirmesi sonucunda Yeni Akademeia doğmuştur. Karneades, 156/5 yılında elçi olarak Roma'ya gönderilmiş ve bu fırsattan yararlanarak orada konferanslar vermiştir. Fikirleri çok çelişkilidir ve stoacılara karşı şiddetli bir mücadele yürütmüştür. Karneades'ten sonra okulun başına geçenler arasında Kleitomakhos, Philon ve Askalonlu Antiokhos'u sayabiliriz.

2. Peripatetik Okul (Lykeion)

Peripatetik Okul bu dönemde de çalışmalarını sürdürmüştür. Aristoteles'in öğrencileri, hocalarının düşüncelerini geliştirmeye çalışmışlardır. Bunlar arasında Eudemos, Aristoksenos, Straton, Dikaiarkhos, Phaleronlu Demetrios ve Pontoslu Herakleides gibi isimleri sayabiliriz. Fakat bu dönemin en ünlü ismi kuşkusuz Theophrastos'tur. Bu yüzden ona özel bir yer ayırmak gerekir.

Theophrastos (İ.Ö. 372-287)

Gerçek adı Tyrtamos olan Theophrastos, Lesbos adasındaki Eresos'ta doğmuştur. Theophrastos (tanrısal konuşmacı) adını ona hocası Aristoteles vermişti. Eğitimini Platon ve Aristoteles zamanında Atina'da yapmıştır. Hocası Aristoteles, onu kendisinden sonra Lykeion'un başına geçmek üze-

re seçmiş, ayrıca bütün kitaplığını ve eserlerinin orijinal manuskrilerini ona bırakmıştır. Theophrastos'un iki bine yakın öğrencisi olduğu ve komedia şairi Menandros gibi birçok ünlü kişinin öğrencileri arasında bulunduğu söylenir. Çalışmalarıyla metafizik, fizik, doğa bilimleri, ahlâk, hitabet ve siyaset alanlarında hocasının fikirlerini devam ettirmiştir.

Eserleri: Diogenes Laertios'un dediğine göre, 240 eseri vardır. Bu eserlerin en önemlileri şunlardır:

KHARAKTERES (Karakterler): Theophrastos, ince gözlemler içeren bu eserde tipik karakterleri konu almıştır. İlk önce her zaman ve her yerde rastlanabilecek karakterleri tespit eder ve çizdiği karakterin kısa bir tanımını yapar. Karakterleri sınıflandırırken metodik bir analiz kullanır. Sonra da ele aldığı karakterlerin çeşitli belirtilerini (sözler, davranışlar vb.) açıklar.

PERI PHYTON HISTORIAS (Bitkiler Hakkında Araştırmalar): 9 kitaplık bu eserde, bitkilerin tasvire dayanan bir sınıflandırılması yapılmış ve bitkileri birbirinden ayıran özellikleri belirtilmiştir.

PERI PHYTON AITION (Bitkilerin Sebepleri Hakkında): Eser 6 kitaptan oluşmaktadır ve yukarıda sözünü ettiğimiz eserin devamı niteliğindedir. Theophrastos bu eserinde bitkiler arasındaki farklılıkların nedenlerini açıklamaya çalışmıştır. Kitap diğeri gibi tasvirî değil, felsefîdir.

Theophrastos bu iki eseriyle botanik biliminin kurucusu olarak kabul edilebilir. Botaniğin yanı sıra, bilimin başka dallarıyla ilgili eserler de yazmıştır: *Nomoi (Kanunlar,* 18 kitap), *Physikon Doksai (Fizikçilerin Düşünceleri,* 18 kitap), *Analytika (Analitik), Peri Lithon (Taşlar Hakkında).*

3. Kynizm

Kynik Okul, Atinalı Antisthenes tarafından kurulmuştur. Bu okul mensupları hiçbir toplum kuralına, geleneklere uymadan yaşadıkları için böyle isimlendirilmişlerdir[1]. Ayrıca bu ismin, okulun kurulduğu Kynosarges Gymnasionundan ileri geldiğini de öne sürenler olmuştur. Ancak birinci varsayım daha çok benimsenmiştir. Bu okula mensup olan filozoflara kısaca göz atalım:

Antisthenes (İ.Ö. 444-365)

Kynik Okulun kurucusu olan Antisthenes, Gorgias ve Sokrates'in öğrencisidir. Zaten felsefesi onların etkilerini taşır. Ona göre insanın amacı, erdem ve mutluluktur. Mutluluğa ulaşmak için insanın her türlü bağımlılıktan uzak ve özgür olması gerekmektedir. Bu yüzden her çeşit lükse, aile kurumuna karşı çıkmıştır. Erdem ise insan için en gerekli şeydir. Ona da ancak bilgi ile varılır.

(1) Kynik kelimesi genellikle Yunanca **kyon** (köpek) kelimesinden türemiş olan **kynikhos** (köpeksi) sözcüğüyle açıklanır.

Diogenes (İ.Ö. 412-323)

Sinope'de (bugünkü Sinop) doğmuştur. Aigina'ya giderken korsanlar tarafından esir alınmış ve Girit'e götürülerek köle olarak satılmıştır. Korinthoslu Kseniades adlı birisi, onu satın aldıktan sonra serbest bırakmış ve çocuklarının eğitimiyle görevlendirmiştir. Yaklaşık 323 yılında Korinthos'ta öldüğü sanılmaktadır.

Diogenes, Antisthenes ile tanıştıktan sonra görüşlerinin etkisinde kalarak onun teorilerini pratik olarak uygulamaya başlamıştır. Bu yüzden her türlü lüksten uzak kaldığı, hattâ bir fıçı içinde yaşadığı söylenir. Diogenes, sadece bilgiye değer verir, çünkü bilgi, insanı erdeme götürmeye yardımcı olur. Diogenes Laertios'un yazdığına göre, Diogenes, bazı diyaloglar ve tragedialar da kaleme almıştır.

Menippos (İ.Ö. III. yüzyıl)

Gadara'da doğmuş olan Menippos'un olgunluk çağı 270 yılı çevresine rastlar. Daha çok hiciv eserleriyle tanınmıştır. Eserlerinin isimleri: *Nekyia (Ölülerin Anılması), Symosion (Şölen), Diathekai (Vasiyetnameler), Diogenous Prasis (Diogenes'in Satılması), Epikourou Gonai (Epikouros'un Doğuşu).*

4. Epikourosculuk

Epikouros tarafından kurulmuş olan bu okulda, Epikouros'un dışında anılmaya değer başka filozoflar yetişmemiştir. Epikourosculuk, Demokritos'un atomculuğu ve Pyrrhon'un şüpheciliği üzerine kurulmuştur.

Epikouros (İ.Ö. 342-270)

Epikouros, Samos adasında doğmuş, fakat daha sonra Atina'ya yerleşmiştir. 306 yılında Atina'ya yerleşmeden önce Mytilene ve Lampsakos'ta felsefe dersleri vermiştir. Atina'ya geldikten sonra bir bahçe satın alarak derslerini burada vermeye başladığı için, okuluna Kepos (Bahçe) adı da verilmiştir. Öğrencilerinden en ünlüsü Metrodoros'tu.

Epikouros çok sayıda eser vermiştir (yaklaşık 300 kadar). Bunlardan bazı parçalar ve 3 mektup günümüze gelebilmiştir. Bu mektuplar son derece sade ve doğal bir üslupla yazılmıştır.

Epikouros'un teorisine göre maddeler atomlardan, yani bölünemeyen parçacıklardan oluşmaktadır. Bu atomların değişik bileşimleri varlıkları meydana getirir. Atomlarla ilgili görüşlerini daha ayrıntılı olarak kendi ifadesiyle verelim:

> Cisimlerin bırtakımı bileşiktir, birtakımları da bu bileşikleri meydana getirenlerdir. Bu sonuncular, bölünmez ve değişmezler, yoksa hiçbir şey var olmazdı. Bunlar bileşiklerin erimesinden sonra da kalabilecek sağlamlıktadır; som ve bütündürler, hiçbir şekilde erimeleri mümkün değildir. Şu halde, zorunlu olarak, cisimlerin cevherleri bölünmez elemanlar (atomlar)dır.
>
> Evren sonsuzdur. Çünkü sonlu olanın bir en dışı vardır, ama en dış sadece kendinin dışında olan bir şeye göre böyle sayılabilir; en dışı

olmayanın sınırı da yoktur; evrenin en dışı olmadığına göre, sınırı yoktur, sınırı olmadığına göre de sonlu değil, sonsuzdur.

Evren hem cisimlerin kantitesi, hem de boşluğun büyüklüğü bakımlarından sonsuzdur. Çünkü, eğer boşluk sonsuz, cisimlerin sayısı sonlu olsaydı, o zaman cisimler hiçbir yerde duramayacak, sonsuz boşluğa dağılarak uçuşup duracaklardı, çünkü dayanacakları, ya da çarparak duracakları bir şey bulamayacaklardı. Öte yandan, eğer boşluk sınırlı olsaydı, sonsuz sayıda cisimleri alacak yer bulunmazdı.

Bileşiklerin meydana geldikleri ve gene dağıldıkları son ve bölünmez cisimlerin formları sonu belirsiz çeşitliliktedir. Çünkü bu kadar çok değişikliği aynı belirli sayıdaki formların meydana getirmesi mümkün değildir. Her formdan sonsuz sayıda atom vardır; formların çeşitlerine gelince, bunların sayısı mutlak olarak sonsuz değil, sadece sonu belirsizdir; yoksa atomların büyüklüklerinin de sonsuzluğa kadar varabileceğini kabul etmek gerekir.

Atomlar önsüz-sonsuz olarak hiç durmamaca hareket halindedir; birtakımları (çarpışarak) birbirlerinden ayrılıp giderler, birtakımları da örülerek bağlandıkları, ya da birbiriyle örülebilen atomlarla sarıldıkları zaman titreşim durumuna geçerler. Boşluğun tabiatında atomları birbirlerinden ayırmak vardır, çünkü onlara bir dayanak sağlayamaz. Atomların ayrılmaz kalitesi olan katılık yüzünden bunlar, çarpıştıkları zaman, örgülerinin yüzünden tekrar eski yerlerine dönebilecekleri kadar fırlarlar. Bu oluşumun başlangıcı yoktur, çünkü atomlar da, boşluk da önsüz vardırlar.[2]

Epikouros'un sisteminin amacı, mutluluğa ulaşmaktır. Zaten bütün varlıklar doğal olarak mutluluğu ve zevki arar, acıdan kaçarlar. Ancak bu konuda aşırıya kaçmamak ve ölçülü olmak gerekir. Erdem ise ancak doğru yaşamak için bir araçtır. Felsefesi Lucretius'u etkilemiştir.

5. Stoacılık

Bu okulun kurucusu Zenon, Atina'da Stoa Poikile'de ders verdiği için böyle isimlendirilmiştir. Stoacılar, özellikle ahlâk ve mantık konusunu incelemişlerdir. Onlar için mutlak iyilik erdemdir. Düşünceleri çok kesindir, esnekliğe yer verilmemiştir. En önemli stoacılar şunlardır:

Zenon (İ.Ö. 336-264)

Kıbrıs'ta Kition'da doğmuştur. Çok genç yaştan itibaren Sokratik felsefî eserleri incelemeye başlamıştır. Geçirdiği bir deniz kazasından sonra Atina'da yerleşmiştir. 20 yıllık bir süre boyunca çeşitli filozoflardan dersler almış, fakat özellikle kyniklerin etkisinde kalmıştır. Daha sonra Stoa Poikile'de bir okul açarak kendi sistemini yaymaya başlamıştır. Bu okulda yaklaşık 30-40 yıl kadar ders vermiştir. Çok sayıda eser vermiş olmasına rağmen bunlardan günümüze hiçbir şey kalmamıştır.

(2) Epikür, **Mektuplar ve Maksimler**, çev. H. Örs, Remzi Kitabevi Yayınları, Yunan ve Lâtin Klasikleri: 5, İstanbul. 1962, s. 42 vd.

Zenon felsefeyi; mantık, fizik ve ahlâk olarak üçe ayırıyordu. Ona göre mantık konusunda üzerinde durulması gereken problem, bilgi problemiydi. Fizik öğretisinde Kynik Okula bağlıydı. Ayrıca, Herakleitos'un öğretisine de dayanarak ancak maddî olanın asıl gerçek olduğunu kabul ediyordu.

Kleanthes (İ.Ö. 331-232)

Assos'ta doğmuş olan Kleanthes, ilk önce Krates'in, daha sonra da Zenon'un öğrencisi olmuştur. Yoksul bir insan olduğu için, geceleri çalışıp, gündüzleri Zenon'un derslerini dinlediği söylenmektedir. Kleanthes, Zenon'un ölümünden sonra 263 yılında okulun başına geçmiştir. Aynen hocası Zenon gibi intihar ederek yaşamına son vermiştir.

Kleanthes'in eserlerinden günümüze yalnızca Zeus için yazdığı bir hymnos kalmıştır.

Khrysippos (İ.Ö. 280-208)

Kilikia'daki Soloi'da doğmuştur. Kleanthes'in öğrencisidir. Zenon ve Kleanthes'in öğretilerini tamamlayarak stoa sistemini sınırlandırmış, ayrıca okula bilimsel araştırma düşüncesini getirmiştir. Bu yüzden okulun ikinci kurucusu olarak kabul edilir.

Khrysippos'un yaklaşık 750 eser yazdığı söylenmektedir. Bu eserlerden sadece bazı fragmanlar kalmıştır.

6. Septisizm (Şüphecilik) veya Pyrrhonizm

Yunan filozoflarının ilk tabiat filozoflarından beri çeşitli felsefî açıklamalar ve sistemler ileri sürdüklerini biliyoruz. Bunun doğal bir sonucu olarak şüphecilik doğmuştur. Şüpheciliğin bir okul haline gelmesi ise Pyrrhon ile olmuştur.

Pyrrhon (İ.Ö. 360-270)

Septisizmin kurucusu olan Pyrrhon, Elis'te doğmuştur. Pyrrhon, ilk önce resim eğitimi almış, daha sonra felsefeyle ilgilenmeye başlamıştır. Pyrrhon'un düşüncesine göre, hiçbir şeyi kesin olarak bilmek mümkün değildir. Sistemin esası, yargıdan kaçma üzerine dayanır, bu ilke de insanı kayıtsızlığa götürür.

Pyrrhon, İskender'e hitaben yazdığı bir şiirden başka yazılı eser bırakmamıştır.

Timon (İ.Ö. 320-230)

Philious'ta doğmuştur. Pyrrhon'un öğrencisiydi. 60 tragedia ve 30 komedia yazdığı söylenir, fakat özellikle *Silloi (Alaylar)* adlı satirik şiirleriyle ünlüdür. 3 kitaplık bu şiirler heksametron vezniyle yazılmıştır. Diğer eserlerinin isimlerini şöyle sıralayabiliriz: *Perideipnon Arkesilaou (Arkesilaos'un Cenaze Yemeği), Indalmoi (Görünümler), Peri Aistheseos (Duyular Hakkında), Python.*

II — ŞİİR

A. LİRİK ŞİİR

Kallimakhos (İ.Ö. 310-240)

Libya'daki Kyrene'de doğmuş, Atina'da felsefe eğitimi yaptıktan sonra İskenderiye'ye gelerek orada bir grammer okulu açmıştır. Yaklaşık 260 yılında Zenodotos'un yerine kütüphanenin başına geçmiş ve ölene kadar bu görevi sürdürmüştür. Öğrencileri arasında Eratosthenes, Byzantionlu Aristophanes ve Rhodoslu Apollonios gibi ünlü kişiler vardır.

Çok bilgili bir insan olan Kallimakhos, çeşitli konularda eserler yazmıştır. Eserlerinin sayısının 800 civarında olduğu kabul edilmektedir. En önemli eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

HYMNOI (Hymnoslar): Zeus, Artemis, Demeter ve Apollon gibi tanrılar için yazılmıştır. Sanat bakımından ustaca yazılmış olmakla birlikte biraz kuru ve yapaydırlar.

EPIGRAMMATA (Epigramlar): Sanat değeri yönünden hymnoslarına göre daha iyidirler.

AITIA (Sebepler veya Orijinler): Günümüzde kayıp olan eser elegeiaları bir araya getiren 4 kitaptan oluşuyordu.

BERENIKES PLOKAMOS (Berenike'nin Perçemi): Bu eser günümüze gelmediği için ancak Catullus'un bundan ilham alarak yazdığı aynı isimli şiiri sayesinde fikir edinebiliyoruz.

HEKALE: Kallimakhos'un şiirlerinin en uzunudur. Bu eserini hayatının sonuna doğru Rhodoslu Apollonios ile arasında geçen bir polemik sonucu yazmıştır. Apollonios, Kallimakhos'u Homeros tipi uzun bir destan yazdığı için eleştiriyordu.

Eser, Hekale adlı Attikalı yaşlı bir köylü kadının Marathon boğasıyla dövüşmeye giden Theseus'u konuk etmesini dile getirir. Yazar, bu eseriyle bir halk efsanesini konu alarak epik destan türünü yeniden canlandırmak istemiştir. Eserden günümüze kalan fragmanlar güzel tasvirler içermektedir.

AKONTIOS ve KYDIPPE: Kallimakhos'un papirüsler üzerinde bulunan fragmanlarının en uzunudur. Konu şöyledir: Delos'ta Artemis için yapılan bir şenlikte Akontios adlı Keoslu bir genç, Kydippe adlı bir kıza gönül verir ve bir elmanın üzerine genç kızın ağzından Akontios'tan başkasıyla evlenmeyeceğine Artemis adına yemin eden sözler yazarak, Kydippe'nin önüne atar. Bu olaydan sonra babası bir türlü kızını evlendiremez ve sonunda Akontios ile evlendirmekten başka çare bulamaz.

Kallimakhos'un Sanatı: Kallimakhos, İskenderiye döneminde narratif (anlatmalı) şiir ve epik öyküde usta olarak kabul edilmiştir. Ancak ilham

gücü çok zengin değildir. Kullandığı alışılmamış kelimeler yüzünden bazen dili anlaşılmaz olur.

Propertius ve Ovidius gibi Latin yazarları, Kallimakhos'u örnek almışlardır.

B. EPİK ŞİİR

Rhodoslu Apollonios (İ.Ö. 295-215)

İskenderiye'de doğmuş olan Apollonios, gençliğinde Kallimakhos'un öğrencisi olmuş, fakat daha sonra bir tartışma yüzünden araları bozulunca Rhodos'a gidip yerleşmiştir. Apollonios burada hitabet ve gramer dersleri vermiş ve Rhodos vatandaşı olma hakkını elde etmiştir. (Rhodoslu ismi buradan gelmektedir.) Daha sonra tekrar memleketine dönmüş ve Eratosthenes'ten sonra kitaplığın başına geçmiştir.

Apollonios, *Argonautika* adlı 4 şarkıdan oluşan bir eser yazmıştır. Argonautların altın postu ele geçirmek için yaptıkları seferi ve başlarına gelenleri dile getiren bu eser günümüze kadar gelmiştir. Bu efsane daha önce de birçok şair tarafından konu alınmıştı. Apollonios'un bu şairlerden farkı ise, efsanenin tamamını ele almasıydı. Heksametron vezni ve Ionia lehçesiyle yazılmış eser, mitolojik ve coğrafî bakımdan çok zengindir. Fakat biraz yapay bir eserdir. Apollonios'un bu eseri Varro Atacinus tarafından Latinceye çevrilmiş; Valerius Flaccus da ondan esinlenerek aynı isimli bir eser yazmıştır.

C. DİDAKTİK ŞİİR

Aratos (İ.Ö. 310-245)

Soloi'da (Kilikia'da) doğmuş olan Aratos, şairliğinin yanı sıra matematikçi ve eleştirmendi. Hayatının büyük kısmını Antigonos Gonatas'ın sarayında geçirmiştir.

Aratos, *Odysseia*'nın ve diğer bazı eserlerin edisyonlarını yayınlamıştır. Ayrıca, astronomi ile ilgili iki didaktik eseri vardır: *Phainomena (Gökle İlgili Olaylar)* adlı eserde Aratos, kendi dönemindeki astronomi bilgilerini özetlemiştir. Eser 732 mısradan oluşmaktadır. *Diosemeia (Gökyüzü Olayları)* adlı 422 mısralık eseri ise, meteoroloji ile ilgilidir. Bu iki eser antik çağda çok popüler olmuş, Cicero, Augustus'un torunu Caesar Germanicus ve Rufus Festus Avienus gibi yazarlar tarafından Latinceye çevrilmiştir. Ayrıca, Vergilius ve Ovidius da Aratos'tan esinlenmişlerdir.

Aratos'un bu iki ünlü eserinin dışında bugün kayıp olan eserleri de vardır: *Epikedeionlar, epigramlar, elegeialar, hymnoslar.*

Aratos'un zarif bir üslubu vardır. Bununla birlikte şiirleri biraz kurudur.

Nikandros (İ.Ö. II. yüzyıl)

Kolophon yakınındaki Klaros'ta doğmuş olan Nikandros, şair, filolog ve hekimdi. Ayrıca, Apollon rahipliği de yapmıştır. Olgunluk dönemi 185 -135 yıllarına rastlar.

Nikandros didaktik eserler yazmıştır. *Theriaka* adlı eseri yılanların ve zehirli böceklerin sokmalarına karşı kullanılacak ilaçları anlatır ve 958 mısradan oluşur. *Aleksipharmaka* adlı 630 mısralık eserinde ise panzehirleri konu alır. Bu iki eser de heksametron vezniyle yazılmıştır. *Georgika (Ziraat Hakkında)* ismindeki eserinden yalnızca birkaç mısra kalmıştır. Nikandros'un bu eserlerden başka, *Melissourgika (Arıcılık Hakkında)* ve *Heteroioumena (Değişimler)* isimli bugün kayıp olan iki kitabı daha vardır. *Heteroioumena* adlı eser, Ovidius'un *Metamorphoses*'ine esin kaynağı olmuştur. Ayrıca, Vergilius'un da onun *Georgika* ve *Melissourgika* adındaki eserlerinden faydalandığı sanılmaktadır.

D. DRAMATİK ŞİİR (TRAGEDİA VE KOMEDİA)

İskenderiye döneminde tiyatronun tekrar canlandırılmasına çalışılmış ve Ptolemaios II Philadelphos tarafından tiyatro yarışmaları düzenlenmiştir. Ancak tiyatro oyunları bu çabalara rağmen eski ihtişamına ulaşmayı başaramamıştır.

Tragedia alanında en önemli şair Lykophron'dur (İ.Ö. 285-247). Khalkis' te (Euboia'daki) doğmuş ve İskenderiye'de yaşamış olan Lykophron bir komedia tarihi ile 40-50 kadar tragedia yazmıştır. Bunlardan 1474 mısradan ibaret olan *Aleksandra* (veya *Kassandra*) adlı eseri günümüze kadar gelebilmiştir. Bu eser Aleksandra adıyla da bilinen Kassandra'nın, Troia' nın düşüşü ve bundan sonraki olayları bildiren kehanetini dile getirir.

Lykophron'un ifadesinin anlaşılmazlığı çok ünlüdür. Şair bunu kehanetlerin üslubunu taklit etmek için bilerek yapmış gibi görünüyor.

Komedia alanında ise yeni eserler verilmeye devam edilmiştir. Atinalı Poseidippos (doğ. yak. 317) yeni komedia yazarı Menandros'un izinden gitmiştir. Yarışmalarda 4 defa ödül kazandığı bilinmektedir. Güney İtalya'da ise Phlyaks veya hilarotragedia türü (tragedia oyunlarının ve kahramanlık efsanelerinin gülünç edildiği bir oyun) yayılmıştır. Bu edebî türün yaratıcısı Rhinton adlı bir şairdir.

E. MİM

İskenderiye edebiyatına özgü bir türdür. Bu tür, dilin ve hareketlerin komik bir taklididir ve genellikle orta halk tabakasının geleneklerini yansıtır. Mimin türlerinden biri de *idyl (eidyllion)* dir. Aslında küçük şiir anlamına gelen bu kelime, daha çok pastoral şiir anlamında kullanılır[3] Bu türü İskenderiye edebiyatına Theokritos getirmiştir.

(3) P Harvey, **The Oxford Companion to Classical Literature**, Oxford 1969, s. 220.

Theokritos (İ.Ö. III. yüzyıl)

Praksagoras ve Philinna'nın oğlu olan Theokritos muhtemelen Syrakousai'da doğmuştur. Bir müddet Kos'ta oturduktan sonra Ptolemaios I Soter zamanında İskenderiye'ye gitmiş, orada Philetas ile Asklepiades'ten dersler almıştır. Sonradan Ptolemaios II Philadelphos'un himayesine girmiş ve Kallimakhos ile tanışmıştır. Daha sonra tekrar Kos adasına dönmüş ve şiirlerinin çoğunu burada yazmıştır.

Eserleri: Günümüze Theokritos'tan 30 kadar şiir kalmıştır. Ancak bunlardan bazılarının gerçekliği kabul edilmemektedir.

Pastoral idylleri, çobanların hayatından tasvirler yansıtır ve aşk konularını ele alır. Mitolojik idylleri de vardır. Ayrıca, Ptolemaios'a övgü olarak yazdığı üç idyl ile Hieron'a bir mektubundan ve epigramlarından da söz etmek gerekir. Ancak epigramlarının gerçekliği kesin değildir.

Dil ve Üslubu: Theokritos'un sözcük dağarcığı basittir. Kullandığı lehçeler seçtiği konulara bağlıdır. Örneğin, mimlerinde ve pastoral idyllerinde Dor lehçesini kullanmış, aşkı konu alan idyllerini ise Aiolia lehçesiyle yazmıştır. Üslubu son derece canlı, esnek ve renklidir. Özellikle tabiat tasvirlerinde çok başarılıdır:

> Birbirlerine çarpan kayalardan, karlı denizin korkunç ağzından kaçıp kurtulduktan sonra, Argo gemisi, tanrıların sevgili oğulları ile Bebryk'lerin memleketine vardı. Orada kahramanlar kalabalığı Iason' un gemisinin her iki tarafından, bir merdivenle indiler; rüzgâr tutmayan sahilin sık kumları üzerine çıkınca, döşeklerini hazırladılar, ateş yakmak için elleri ile odunları sürüştürdüler. Fakat binicilikte usta Kastor ile yağız Polydeukes, arkadaşlarından ayrılıp tek başına dolaşmaya gittiler; dağlarda her çeşit ağacın bulunduğu vahşî bir ormanı seyre daldılar. Kaygan bir kayanın altında berrak bir su ile dolup taşan tükenmez bir kaynak buldular; suyun dibinde çakıl taşları kristal ve gümüş gibi pırıl pırıl parıldıyorlardı Kaynağın yanıbaşında yüksek ak kavaklar, çınarlar, tepeleri yapraklı selviler boy salmıştı; tüylü arıların üzerine konup da seve seve iş gördükleri güzel kokulu çiçekler, bahar sonunda kırlarda küme küme açan bütün çiçekler orada vardı. Orada açık havada, küstah, dehşet verici, kulakları sert yumruk darbeleri ile parçalanmış bir adam duruyordu. Müthiş göğsü, geniş sırtı demir gibi etlerle kabarmıştı; çekiçle dövülmüş koca bir heykele benziyordu; omuz uçlarının aşağısında, kuvvetli kollarındaki adaleler, sel gibi akan bir nehrin yuvarlaya yuvarlaya dehşetli girdapları ile perdahladığı yuvarlak taşlar gibiydi. Sırtında, ensesinde, ayak uçlarından tutturulmuş bir aslan postu dalgalanıyordu.[4]

(4) Theokritos, **Yunan Çoban Şiirleri I**, çev. S. Sinanoğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler Yunan Klasikleri: 76. İstanbul, 1949, s. 140 vd.

Bion (İ.Ö. II. yüzyıl)

Smyrna'da doğmuş, fakat Syrakousai'da yaşamıştır. Zehirlenerek öldüğü sanılmaktadır. Yazdığı idyller Theokritos'un idyllerine göre daha az değerli olmakla birlikte, zarif ve akıcı bir üslubu vardır. Adonis'in ölümü üzerine yazılmış bir şiiri günümüze kadar gelmiştir. Şiir, *Epitaphios Adonidos (Adonis'e Ağıt)* adını taşır.

Moskhos (İ.Ö. II. yüzyıl)

Syrakousai doğumlu olan Moskhos, Bion'un öğrencisidir. Hocası için yazdığı *Epitaphios Bionos (Bion'a Ağıt)* adlı şiirinden başka, *Eros Drapetes (Kaçan Eros), Europe ve Megara* adlı üç idyli vardır.

Herondas (veya Herodas, III. yüzyıl)

Theokritos'un ve Kallimakhos'un çağdaşıdır. Mimlerinin bazıları 1890 yılında papirüsler üzerinde bulunmuştur. Herondas'ın şiirleri *Mimiamboi* adıyla da anılır. Çünkü, mimlerini skazon da denilen iambos, yani aksak vezinle yazmıştır. Günlük yaşamdan çeşitli konuları ele alan bu şiirler canlı tasvirlerle doludur ve ince bir gözlemin izlerini taşır.

F. EPİGRAM

Başlangıçta yalnızca mezar taşları veya adak taşları üzerine kazılan vezinli yazıtlar olan epigramlar, Keoslu Simonides ve Anakreon tarafından işlenerek edebî bir tür haline getirilmiştir[5]. Fakat bu türün asıl gelişmesi İskenderiye döneminde olmuştur. Epigramlar genellikle aşk, adak ve ölüm gibi konuları ele alırdı.

İskenderiye dönemi şairlerinin çoğu epigramlar da yazmıştır. Sadece epigramları olan yazarlar arasında ise Taraslı Leonidas, Samoslu Asklepiades, Sidonlu Antipatros ve Poseidippos gibi isimleri sayabiliriz. Epigram türüne örnek olarak Antipatros'tan üç şiir veriyoruz:

HOMEROS İÇİN

Şuracıkta, şu dalgaların dövdüğü
Kumsalın altında yatıyor, yabancı,
İkinci güneşi Yunan dünyasının,
Tanrılar sözcüsü, Musa'lar ışığı,
Erdemli kahramanlara destan düzen,
Evrenlerin ölümsüz sesi Homeros.

ORFEUS İÇİN

Hadi çağır bir türkü de dağlar, meşeler,
Kurt kuş yanına gelsin bakalım;

(5) P. Harvey, a.g.e., s. 162.

Hadi çağır bir türkü de fırtına dursun,
Azgın deniz yatışsın kolaysa!
Orfeus, sonunda sana da oldu olan!
Az mı gözyaşı döktü Musa'lar,
Ardından az mı ağladı, dövündü anan!
Bizlerin evlât acısı hiçmiş!
Tanrılar bile kuzularını, ölümün,
Alamazlarmış demek, elinden!

KORİNTOS İÇİN

Dorların diyarı Korintos, n'oldu sana!
N'oldu söyle, dillere destan güzelliğini
Hani nerde atalardan kalma zenginlik,
Sarayların, tanrı evi tapınakların,
Soyu Sisifos'a dayanan kadınların?
N'oldu o halk, cıvıl cıvıl binlerce insan!
Kanlı bir savaştı bu, sel gibi geldi geçti;
Bir biz kaldık, Nereis'lerle Alkionlar,
Gözyaşı dökebilecek sana ardından! [6]

(6) O. Rifat, **Yunan Antolôgyası ve Lâtin Ozanlarından Çeviriler**, Adam Yayınları, İstanbul, 1986, s. 23, 24, 37.

Beşinci Bölüm

ROMA DÖNEMİ

Korinthos'un İ.Ö. 146'da Consul Memmius tarafından alınmasından sonra Yunanistan artık bir Roma eyaleti haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak edebiyat da eski parlaklığını ve canlılığını kaybetmiş ve bu dönemde daha az eser verilmiştir. Çünkü, vatanseverlik duygusu sönmüş; aynı konular sürekli tekrarlandığı için yeni konu bulmakta güçlük çekilir olmuştur. Edebiyat ve düşünce dünyasının merkezi artık Roma'dır. Şehirde birçok kitaplık kurulmuş, Romalılar bu kitaplıklarla da yetinmeyerek, İskenderiye, Rhodos ve Atina'daki ünlü okullara gitmişlerdir. Yunanlı yazarlar ise eserleriyle Roma'nın başarılarını övmüşler ve çağdaş Latin edebiyatının etkisinde kalmışlardır. Ayrıca, Romalıların çocuklarının eğitimlerini üstlenmişlerdir.

Roma döneminde Yunan edebiyatı yenilik ve orijinallikten uzak taklit bir edebiyat olmaktan öteye gidememiştir. Ancak İ.S. II. ve III. yüzyıllarda edebiyatta bir rönesans gözlemlenir. Hattâ bazı Roma imparatorları bile eserlerini Yunanca yazmışlardır.

I — NESİR

A. TARİH

Iobas (Iuba, İ.Ö. 50-İ.S. 23)

Caesar tarafından yenilen kral Iobas'ın oğlu ve Mauretania kralı olan Iobas, babasının ölümünden sonra Caesar tarafından Roma'ya götürülmüş ve orada iyi bir eğitim görmüştür. Zamanının en bilgili kişilerinden olan Iobas, Plutarkhos'un sık sık bahsettiği bir *Roma Tarihi (Romaike Historia)* yazmıştır. İki kitaptan ibaret olan eser bugün mevcut değildir. Ayrıca, 17 kitaplık bir *Tiyatro Tarihi (Theatrike Historia)* de vardır.

Halikarnassoslu Dionysios (Yak. İ.Ö. 30-8/7)

Halikarnassos'ta doğmuş olan Dionysios, daha sonra Roma'ya gelmiş ve Augustus'un dönemini görmüştür. Aynı zamanda bir hatip olan Dionysios, 20 kitaptan oluşan *Romaike Arkhaiologia* adlı eserinde, kuruluşundan I.

Kartaca Savaşı'na (264-241) kadar Roma tarihini konu almıştır. Eser bir bakıma Polybios'un tarihine önsöz niteliği taşımaktadır. Günümüze yalnızca ilk 11 kitap kalmıştır (İlk 9 kitap tamamen, 10. ve 11. kitaplar kısmen). Eserde Dionysios'un tarihçi yönünden çok hatip yönü ağır basmaktadır. Çoğu zaman tarihle efsaneleri karıştırır. Açıklamalar çok uzun, konuşmalar soğuktur. Eleştiri ve tarafsızlık eksiktir. Yine de yasalar, din gibi çeşitli konular hakkında verdiği bilgiler bakımından önemlidir. Dionysios'un hitabetle ilgili eserleri de vardır: *Peri ton Arkhaion Rhetoron (Eski Hatipler Hakkında), Peri Syntheseos Onomaton (Kelimelerin Düzenlenmesi Hakkında)* gibi. Bu eserlerde bazı Yunanlı hatipler hakkında çok ince gözlemler ve eleştiriler yer almaktadır. Ancak değerlendirmeleri her zaman yerinde değildir. Meselâ, Romalı hatipleri pek tanımaz (örneğin, Cicero'nun isminden dahi söz etmez). Attikalı hatiplere karşı büyük bir hayranlığı vardı, Asialı hatiplere ise düşmandı.

Sicilyalı Diodoros (İ.Ö. 90-20)

Diodoros, Sicilya'daki Agyrion'da doğmuştur. Caesar ve Augustus'un çağdaşıdır. Tarihini yazmak için Avrupa, Asya ve Mısır'ı dolaşmış ve uzun zaman Roma'da yaşamıştır. 40 kitaplık *Bibliotheke Historike (Tarihî Kitaplık)* adlı eseri efsanevî çağlardan Caesar'ın Gallia'daki savaşlarına kadar geçen dönemi kapsayan evrensel bir tarihtir. I-V. kitaplar ve XI-XX. kitaplar tamamen, geri kalan kitaplar ise fragmanlar halinde günümüze kalmıştır.

Diodoros iyi bir tarihçiden ziyade, bir derleyicidir. Eserinde eleştiri eksiktir. Çoğu zaman pek emin olmayan kaynaklara başvurmuştur. Olayları yıl yıl anlatır, fakat bunları birbirine bağlamakta çok başarılı değildir. Üslubu kolay anlaşılan bir üsluptur.

Flavius Iosephos (İ.S. 37-95)

İ.S. 37'de Kudüs'te doğmuş, gençliğinde Nero zamanında Roma'ya gelmiştir. Kudüs isyanı sırasında ilk önce hemşerilerini Roma'ya direnmekten vazgeçirmeye çalışmış, fakat bunu başaramamıştır. Bu durumda kumandan olarak seçilince Romalılarla savaşmıştır. Savaşta esir düşünce, Vespasianus tarafından bağışlanmış ve daha sonra Titus ile Kudüs kuşatmasına katılmıştır. Savaş sonrası Titus onu Roma'ya götürmüştür. Flavius ailesi tarafından çok sevildiği için kendisine Flavius adı verilmiş ve artık Roma'da yaşamıştır. 95 yılı civarında öldüğü sanılmaktadır.

Eserleri: Iosephos, eserlerini Yunanca olarak yazmıştır.

Historia Ioudaikou Polemou pros Romaious (Yahudilerin Romalılara Karşı Savaşının Tarihi) adlı 7 kitaplık eserini önce İbranice yazmış, daha sonra birkaç Yunanlının yardımıyla Yunancaya çevirmiştir. Eser son Iudaia isyanını ve Kudüs'ün Titus tarafından alınmasını anlatır.

Ioudaike Arkhaiologia (Yahudilerin Eski Dönemleri) ismini taşıyan 20 kitaplık diğer bir eseri, dünyanın oluşumundan İ.S. 66'daki Yahudi isyanına kadar Yahudi tarihini konu alır. Bu eser çok değerlidir, çünkü Ahdiatik ve Ahdicedid arasında 4. yüzyıllık bir boşluğu doldurur.

Kata Apionos (Apion'a Karşı) adlı eserinde ise, Yunanlılara Yahudi halkının eskiliğini ve uygarlığının orijinalliğini göstermek ister.

Iosephos'un zarif bir üslubu, kolay ve işlek bir anlatımı vardır. Yazar olarak vasattır, çünkü Yunancası pek mükemmel değildir. Yeterince tarafsız olmamasına ve memleketlilerini övmesine rağmen, çok önemli olayları değiştirmemiştir. Eseri Hıristiyan erasının başlangıcında Yahudi tarihi için din dışı kaynakların en önemlisidir.

Arrianos (İ.S. 95-175/80)

Bithynia'daki Nikomedia şehrinde doğmuş olan Arrianos, Epiktetos'un öğrencisi ve dostudur. 124'te Hadrianus tarafından Roma vatandaşlığına kabul edilmiş ve o zamandan itibaren Flavius adını kullanmıştır. 136 yılında Kappadokia valisi olmuş ve 6 yıl süreyle bu görevde kalmıştır. Antoninus Pius zamanında konsül olmuş (146), 150 yılına doğru siyasetten çekilmiştir. Ölüm tarihi kesin olarak belli değildir.

Eserleri:

DIATRIBAI EPIKTETOU (Epiktetos'un Konuşmaları): Arrianos bu eserde Epiktetos'un düşüncelerini bir araya getirmiştir [1].

ALEKSANDROU ANABASIS (İskender'in Anabasisi): 7 kitaplık bu eserde yalnızca İskender'in Pers İmparatorluğu'na karşı yaptığı sefer değil, İskender'in bütün tarihi anlatılmıştır. Arrianos, eserini yazarken en güvenilir belgeler ve İskender'in çağdaşları tarafından yazılan tarihlere başvurmuştur. Yararlandığı bu yazarların isimlerini ve kendi yöntemini eserin başında belirtir:

> Lagos oğlu Ptolemaios ve Aristobolos oğlu Aristobolos'un Philippos oğlu İskender hakkında yazdıklarının birbirine uyanlarını hikâyeme tamamen hakikat olarak aldım. Yazdıklarının birbirinin aynı olmadığı yerlerde bana en ziyade inanılacak gibi görüneni, aynı zamanda yazmaya en değenini seçtim. Bununla beraber başkaları da İskender'e dair türlü şeyler yazmışlardır ve dünyada hakkında bu kadar çok ve birbirine bu kadar aykırı rivayetler bulunan başka hiç kimse yoktur. Fakat ben Ptolemaios ve Aristobolos'un anlattıklarının en ziyade inanılır şeyler olduğuna kaniim. Çünkü Aristobolos, kral İskender'e seferi sırasında refakat etmiştir. Ptolemaios da bu seferlere iştirak etmişti, üstelik kendisi de bir kraldı. Bu sebeple onun yalan söylemesi başkalarınınkinden daha ayıp bir şey olurdu. Her ikisi de İskender öldükten sonra yazmışlardır ve bu sebeple olup bitenleri olduğundan başka türlü yazmaya mecburiyetleri olmadığı gibi, bundan bekleyecekleri bir mükâfat da mevcut değildi. Bunlar dışında diğer bazılarının anlatmaya değer görülen ve büsbütün inanılmayacak şeyler olmayan rivayetlerini de aynı suretle yalnız İskender hakkındaki hikâyeler olarak kaydettim. Eğer bu

(1) Bkz. s. 198

kadar tarihçilerden sonra benim de bu kitabı yazmayı aklıma getirişime şaşan ve bunun sebebini soran olursa, o, önce öteklerinin bütün yazdıklarını okusun, onlardan sonra benim eserimi eline alsın işte asıl o zaman şaşacaktır.[2]

INDIKE: Hindistan'ın coğrafyası, gelenekleri ve yönetim tarzı incelenmiştir.

PARTHIKA (Parth Kavmi Tarihi): Traianus zamanında Parth kavmi ile yapılan bir savaş konu olarak alınmıştır.

PERIPLOUS PONTOU EUKSEINOU (Karadeniz Seyahati): Karadeniz'de yapılan bir kıyı yolculuğu anlatılmaktadır.

Arrianos'un diğer eserlerinin isimleri de şöyledir: *Ta Meta Aleksandrou (İskender'in Halefleri), Bithynika (Bithynia Tarihi), Alanike Historia (Alan Kavmi Tarihi), Tekhne Taktike (Taktik Sanatı).*

Arrianos, eserlerinin konuları ve üslubuyla açıkça Ksenophon'u taklit etmiştir. Bu yüzden bazen İkinci Ksenophon diye isimlendirildiği de olur.

Appianos (İ.S. II. yüzyıl)

Aleksandreia'da doğmuş, Traianus, Hadrianus ve Antoninus Pius zamanında Roma'da yaşamıştır. 24 kitaplık bir *Roma Tarihi (Romaika* veya *Romaike Historia)* yazmıştır. Eserin ancak bir kısmı günümüze kalmıştır: İlk 5 kitap kısmen; 6-8, 11-17, 23. kitaplar tamamen.

Appianos, kronolojik sıraya pek uymamıştır. Tarihçi olarak olaylara Romalıların açısından bakmıştır. Fakat gerçeğe önem vermiş ve en iyi kaynaklara başvurmuştur. Ancak hatalarından biri de, bu kaynaklardan söz etmemesidir. Üslubu sade, açık, fakat biraz kurudur.

Dion Cassius (Kokkeianos, İ.S. 155-235)

Romalı bir senatörün oğlu olan Dion, İ.S. 155 yılında Bithyhia bölgesindeki Nikaia'da doğmuştur. Commodus, Caracalla ve Severus Alexander zamanında çok önemli görevlerde bulunmuş ve daha sonra Campania'ya çekilmiştir. 229 yılından sonra tekrar Nikaia'ya dönmüş ve yaşamının geri kalan kısmını orada geçirmiştir.

Dion'un en önemli eseri 80 kitaplık bir *Romaike Historia (Roma Tarihi)* dir. Aeneas'ın İtalya'ya gelişinden, 229 yılına kadar geçen süreyi ele alan eserden yalnızca İ.Ö. 68-İ.S. 47 arasını anlatan kitaplar (XXXVI-LX) ve bazı fragmanlar kalmıştır.

Dion, üslup bakımından kendisine Thukydides'i örnek almıştır. Kronolojiye uymuş ve orijinal kaynaklara başvurmuştur. Kolay ve rahat an-

(2) Arrianos, **İskender'in Anabasis'i I**, çev. H. Örs, M.E.B. Yayınları. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 65, İstanbul, 1945, s. 3 vd.

laşılan bir ifadesı vardır. Eserinde zaman zaman yer verdiği nutuklar yapay ve vasattır.

Herodianos (İ.S. II-III. yüzyıl)

Yaklaşık olarak İ.S. 170 yılında doğmuştur. Dion gibi Herodianos da bir imparatorluk memurudur. *Tes Meta Markon Basileias Historiai (Marcus'tan Sonra İmparatorluk Tarihi)* adlı 8 kitaplık eserinde, Marcus Aurelius'un ölümünden (180), III. Gordianus'un tahta çıkışına (238) kadar geçen dönemi konu almıştır. Yazarın anlattığı olaylarla çağdaş olması, eserine ayrı bir önem kazandırmakta; fakat, hitabete çok fazla yer vermesi değerini azaltmaktadır.

Plutarkhos (İ.S. 46-120)

İ.S. 46 yılında Boiotia'daki Khaironeia şehrinde doğmuş olan Plutarkhos zengin bir aileye mensuptu. Eğitimini Atina'da yapmış, ayrıca Delphoi'da filozof Ammonios'un derslerini de izlemiştir. Plutarkhos'un yetenekleri dikkat çektiği için ona önemli görevler verilmiş, gençliğinde vatanıyla ilgili bir meseleyi görüşmek üzere Roma'ya elçi olarak gönderilmiştir. Daha sonraları birkaç defa Roma'ya tekrar gitmiş, ayrıca Kuzey İtalya'yı da dolaşmıştır. Roma'da konferanslar vermiş ve zamanının önemli kişileriyle tanışmıştır. Fakat yaşamının büyük kısmını memleketi olan Khaironeia' da geçirmiş ve orada arkhonluk yapmıştır. Ayrıca, Roma vatandaşlık hakkını elde etmiş ve Apollon rahibi olmaya hak kazanmıştır. Plutarkhos'un yaklaşık 120 yılına doğru memleketinde öldüğü sanılmaktadır.

Eserleri: Plutarkhos'un eserlerini, çocuklarından biri olan Genç Plutarkhos, babasının ölümünden sonra yayınlamıştır.

BIOI PARALLELOI (Paralel Hayatlar): Plutarkhos'un en önemli eseridir. Muhtemelen 105-115 yılları arasında yazıldığı sanılmaktadır. 44 veya 46 biyografinin yer aldığı eserde (birisinde ikişer kişiyi birlikte incelediği için bazen 46 kabul edilir) önce bir Yunanlının, sonra bir Romalının hayatı anlatılır, daha sonra da bu iki kişi karşılaştırılır. Bu amaçla kişilerin ailesine, soyuna dair bilgiler verilir, hayatları anlatılırken karakterlerinden de söz edilir. Eserde kişilerin sıralanması şu şekildedir: Theseus ve Romulus, Solon ve Valerius Publicola, Themistokles ve Camillus, Aristeides ve Cato Maior, Kimon ve Lucullus, Perikles ve Fabius Maximus, Nikias ve Crassus, Alkibiades ve Coriolanus, Demosthenes ve Cicero, Phokion ve Cato Uticensis, Dion ve Brutus, Timoleon ve Aemilius Paulus, Eumenes ve Sertorius, Philopoimen ve Flaminius, Pelopidas ve Marcellus, Aleksandros ve Caesar, Demetrios Poliorketes ve Antonius, Pyrrhos ve Marius, Agis ve Kleomenes ile Tiberius ve Gaius Gracchus, Lykourgos ve Numa, Lysandros ve Sulla. Burada yazarın Sulla ile Lysandros'u karşılaştırdığı kısmı örnek olarak veriyoruz:

Sulla'nın da hayatını gözden geçirdikten sonra artık kıyaslamaya girişelim.

Her ikisinde de müşterek olan taraf, kendi kendilerine yükselip büyük adam olmalarıdır. Ama Lysandros, eriştiği bütün mevkilere yurttaşlarının, hem de aklı başında olan yurttaşlarının isteği ile geçmiştir, onları ne zorlamış, ne de hâkimiyeti kanunsuz yoldan ele geçirmiştir. İşte bu, Lysandros'a has bir şeydir.

«Anlaşmazlık zamanlarında iktidara en fena adam bile geçer.» Roma'da da o sıralarda böyle olmuştu. Halk bozulmuş, devlet idaresi sarsılmış olduğundan, hâkimiyet kapanın elinde kalıyordu. Glaucia'ların, Saturninus'ların, Metellus'ların şehirden kovulduğu, halk toplantısında consul evlâtlarının öldürüldüğü, silâh kuvvetinin altınla, gümüşle elde edildiği, askerlerin satın alındığı, kanunların ateş, silâh zoru ile kabul ettirildiği, muhaliflere karşı zor kullanıldığı bir devirde Sulla hâkimiyeti ele geçirmişse, bunda şaşılacak ne var? Her ne ise, böyle bir vaziyette iktidara geçti diye o büyük adamı hor görecek değilim... Ama bence, bu kadar kötü durumda bulunan bir devlette baş olmak en iyi olmaya delâlet etmez. Şunu da söyleyeyim ki, Sparta'dan bu şehir en iyi ve aklı başında kimselerin idaresindeyken, büyük vazifelere, büyük işlere gönderilen adam ise, iyilerin iyisi, birincilerin birincisi gibi sayılıyordu. Bunun neticesi olarak birisi hâkimiyeti çok kere yurttaşlarına verdi, ama gene kendinde kaldı, çünkü faziletten, şereften ayrılmayışı birinciliği hep ona veriyordu. Öteki ise bir kere ordunun başına geçince on sene müddetle hiç silâhlarını bırakmadı, kendisini kâh consul, kâh proconsul, kâh diktatör seçtirirken hep bir tyran gibi hareket etti.

Evet, Lysandros devlet nizamını değiştirmeye kalkmıştır, ama bu işi Sulla'ya nazaran daha tatlılıkla, daha kanunî yoldan yapmıştır. Silâh yerine ikna kabiliyetini kullanmıştır, hem Sulla gibi her şeyi toptan kaldırmayı düşünmüş, yalnız kral seçiminin daha uygunca yapılmasını istemiştir. Yunanistan'ın başına asilliği ile değil, fazileti ile geçen şehirde iyi insanlar içinde en iyinin hâkim olması elbette haklı bir şey sayılabilirdi. Avcının, köpeğin doğurduğunu değil, köpeğin kendisini, at meraklısının atın doğurduğunu değil, atın kendisini aradığı gibi (zira ya attan katır doğarsa...?), devleti idare edecek adamın kim olduğuna bakmayıp, kimin oğlu olduğuna bakan devlet adamı hiçbir başarı elde edemez. Bizzat Sparta'lılar da krallığa lâyık değildirler, değersiz, boş insanlardır diye bazı kralların elinden hâkimiyetlerini almışlardır. Fenalık soyu asîl bir kimsede de hoşa gitmez, fazilet ise asîl bir kimsenin vasfıdır diye değil, kendisi için sayılmaya değer.

Haksızlıklarına gelince, birisi dostları için, birisi de dostlarına bile haksızlık etti. Lysandros fenalıklarının çoğunu dostları için yapmış, çoğu cinayetleri onlara hâkimiyet ve tyranlık temin etmek için işlemiştir, bunu herkes bilir. Halbuki Sulla bu kıskançlık yüzünden Pompeius'u ordusundan etmiş, Dolabella'ya donanma kumandasını verdikten sonra bundan vazgeçmeye kalkmış, yaptığı birçok büyük işlere karşılık consul'luk isteyen Lucretius Ofella'yı gözünün önünde öldürtmüş, en yakın dostlarını ortadan kaldırmasıyla herkese korku ve dehşet vermiştir.

Birisinin önderliği, diğerinin de tyranlığı tercih ettiği, zevke ve paraya düşkünlük derecelerinden bellidir. Zira, Lysandros o kadar salâ-

hiyete, o kadar kuvvete sahip iken hiçbir taşkın ve delikanlılara yakışır harekette bulunmayıp şu atasözünün kendisi için söylenmesinden herhangi bir adamdan çok sakındı:

«Bazı kimseler evde aslan, dışarda tilkidir»

Her yerde daima akıllı, uslu, ölçülü, tam bir Sparta'lı gibi yaşadı. Sulla'ya gelince, ne gençken parasızlığı, ne ihtiyarlayınca yaşı, kendini taşkınca zevke vermesinin önüne geçemedi. Halka dürüst yaşamaya, izdivaca dair kanunlar koyarken kendi, Sallustius'un dediği gibi, sevda ve meşru olmayan münasebetler peşinde koşuyordu. İşte bu yüzden şehrin olanca parasını soyup, müttefik ve dost şehirlere para ile hürriyet ile istiklâl satacak kadar fakirleştirdi, gene de bütün gün büyük, zengin evlere el koyup zaptetti ve müzayede ile satışa çıkardı. Ama dalkavuklarına döküp akıttığı paranın haddi hesabı yoktu. Toplanan halkın önünde müzayede ile yaptırdığı satışta, kıymetli bir malın dostlarından birine, gelişigüzel verdiği bir fiyata satılmasını emretti; bir başkası fiyatı yükseltip tellâl da bunu bağırarak söyleyince, çileden çıkarak: «Mademki kendi ganimetlerimi istediğim gibi kullanmama izin verilmiyor aziz yurttaşlarım, o halde bana ağır tyran'ca muamele ediyor dedi.» İşte böyle bir adamdan gelin de ziyafetlerinde, armağanlarında ölçüye, düşünceye benzer bir şey bekleyin... Halbuki, Lysandros başka ganimetlerin yanında kendisine verilen armağanları da yurttaşlarına gönderdi. Onu bu hareketinden dolayı övecek değilim, kim bilir belki de Sparta'ya para sokmakla Sulla'nın Roma'yı servetinden etmekle yaptığı zarardan daha büyüğüne sebep olmuştu. Fakat bu hareketi Lysandros'un paraya düşkün olmadığına delil olarak gösterdim. İkisi de şehirlerine görülmedik bir şekilde tesir ettiler. Sulla taşkın, müsrif olduğu halde yurttaşlarını doğru yola getirdi; Lysandros ise şehrini kendinde bulunmayan birtakım duygularla doldurdu. Sonunda biri kendi koyduğu kanunların seviyesinden aşağı yaşamakla, öteki yurttaşlarını ahlâkça kendisinden aşağı bir hale getirmekle hata etti. Çünkü, Sparta'lılara kendisinin vazgeçmeyi öğrendiği şeylere özenmeyi öğretmişti. Devlet işlerine dair bu kadar.

Savaşlarına, kumandanlık başarılarına, diktiği zafer anıtlarının sayısına, giriştiği tehlikelerin büyüklüğüne gelince, Sulla, Lysandros'la kıyaslanamaz. Bununla beraber Lysandros iki deniz savaşında zafer kazanmıştır. Bunlara, aslında büyük bir başarı olmasa da, büyük ün almış olan Atina işgalini de katacağım. Boiotia ile Haliartos'da olanlar ise belki talihsizlik eseridir, ama işin içinde Lysandros'un tedbirsizliği de vardır: Plateia'dan gelen, Kralın büyük askerî kuvvetlerini beklemeyip, taşkınlıkla, şöhret hırsına kapılarak vakitsiz surlara atıldı, bunun üzerine orada bulunan adamlar üzerine çullanıp yere serdiler. Bu boşu boşuna girilen bir mücadeleydi: Lysandros, Leuctra'da kendisini sıkıştıran düşmanlara mukavemet eden Kleombrotos gibi, Kyros gibi, kendilerini bırakıveren adamlarını savaşta tutmak, zaferi katileştirmek için bir okla vurulup serilen Epameinondas gibi ölmedi. İşte bunlar kral gibi, kumandan gibi ölmüşlerdi. Halbuki Lysandros hafif silâhlı herhangi bir öncü gibi şerefsizce kendini boş yere mahvetmekle eski Spartalıların surlara karşı yapılan savaşlardan kaçınmakta haklı olduklarını gösterdi. Çünkü bu savaşlarda en kuvvetli adamı önüne gelen biri, bir çocuk, bir kadın

bile öldürebilir. Söylediklerine göre, Akhilleus de Troia kapılarında Paris tarafından böyle öldürülmüştür.

Sulla'ya gelince, meydan muharebelerinde kolayca sayılamayacak kadar çok zafer kazandı, düşman öldürdü. Roma'yı bile iki defa zaptetti. Bundan başka Atina'nın Pire limanını da ele geçirdi, hem de bu işi Lysandros gibi şehri aç bırakarak değil, birçok çarpışmalardan sonra Arkhelaos'u karadan denize kovarak başardı.

Karşılarına çıkan düşman kumandanları arasında da büyük fark vardır. Bana kalırsa, Alkibiades'in gemi kılavuzu Antiokhos'la deniz savaşı yapmak, Atina'da halk partisi şefi «dinsiz, yalnız dilinin ucunu bileyen» bir adam olan Philokles'i gafil avlamak bir eğlence, bir çocuk oyunudur. Böyle adamları Mithridates seyisi. Marius da lictor'u ile kıyaslamaya tenezzül etmezdi. Ötekileri bir yana bırakalım, Sulla'nın çarpıştığı bütün hükümdarlar, consul'ler, kumandanlar, parti şefleri arasında Marius'tan korkunç bir Roma'lı, Mithridates'ten kuvvetli bir kral, Lamponius'tan, Telesinus'tan dövüşken bir İtalik var mıydı? İşte Sulla bunun birini kovdu, birini hâkimiyeti altına aldı, diğerlerini de öldürdü.

Ama söylediklerimizden hepsinin en mühimi şudur sanıyorum: Lysandros bütün başarılarını hemşerilerinin yardımıyla elde etti. Sulla ise, memleketinden sürülmüş, muhalif partilerdeki düşmanları tarafından yenilmiş olarak, karısının kovulduğu, evinin yıkıldığı, dostlarının öldürüldüğü sıralarda Boiotia'da sayısız düşmanlara karşı gelerek, vatanı uğruna tehlikelere atılarak zafere ulaştı. Hem ittifak yapmayı, hem de düşmanları üzerine yürüsün diye askerî kuvvet vermeyi teklif eden Mithridates'in karşısında yumuşamadı, ona nezaketle muamele etmedi. Kral, Asya'yı terketmeyi, donanmasını teslim etmeyi, hem de Bithynia ile Kappadokia'yı eski krallarına geri vermeyi vadetmeden önce ağzını bile açmadı, elini bile uzatmadı. Sulla'nın asıl büyüklüğü, en güzel hareketi, umumun menfaatini kendi menfaatine tercih etmiş olmasıdır. Tıpkı düşmanlarını alt etmeden koyuvermeyen, ısırdıkları yeri bırakmayan cins köpekler gibi ancak sonradan kendi haklarını aramaya kalktı.

Sulla ile Lysandros arasındaki mizaç farkını asıl Atina'ya karşı takındıkları tavır gösterir. Sulla, Mithridates'in kuvvetlenmesi ve egemenliği uğruna döğüşen, şehri aldıktan sonra ona hürriyet ve kendi kanunları ile idare hakkını verdi. Halbuki Lysandros üstünlüğünü, o geniş hâkimiyetini kaybeden şehre acımadan demokrasiden mahrum edip başına zalim, hak nedir bilmeyen tyran'lar geçirdi.

Sözün kısası: «Sulla'nın başarıları daha çoktu, ama Lysandros'un kusurları daha azdı; biri nefsine hâkimdi, itidalliydi, öteki askerdi, kahramandı.» demekle hakikatten pek de ayrılmış olmayız.[3]

Plutarkhos'un bu eserini yazmaktaki amacı, Yunanlıların önemli şahsiyetlerinin şerefinin Romalı kişilerin şerefini aştığını göstermek ve böylece vatanının Roma'ya esir düşmesinin üzüntüsünü teselli etmekti.

(3) Plutarkhos, **Hayatlar XXI Lysandros-Sulla**, çev. N. Bayar-A. Önsay, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 68, Ankara, 1945, s. 126-133.

Ayrıca, bunların dışında dört ayrı biyografisi de günümüze kalmıştır: *Aratos, Artakserkses, Galba, Otho*.

ETHIKA (Ahlâkla İlgili Eserler): Plutarkhos'un bu isim altında toplanan eserleri yaklaşık 80 kadar incelemeyi içermektedir. Uzunlukları birbirinden farklı olan bu eserlerde Plutarkhos, ahlâkla ilgili konuların yanı sıra din, felsefe, siyaset, edebiyat ve biyoloji gibi çeşitli konulara yer vermiştir. Bu eserler yalnızca Plutarkhos'un düşüncelerini değil, aynı zamanda o zamanın bu konulardaki genel görüş ve düşüncelerini de yansıtmaktadır.

Plutarkhos genellikle ahlâk konusunda Platon'un düşüncelerini geliştirmiş, bunun yanı sıra Pythagorasçılardan, Peripatetik Okuldan ve stoacılardan da etkilenmiştir. Ayrıca, kendi düşüncelerini aktarırken çeşitli alıntılar ve anekdotlarla ifadesini zenginleştirmiştir.

Tarihçi Olarak Plutarkhos: Plutarkhos bir tarihçiden çok biyografi yazarıdır. Tarihte onu ilgilendiren şey, olaylar değil, kişilerdir. Olaylar ancak bir kişinin karakterinin aydınlatılmasına yararlı olduğu zaman onun için önemlidir. Bu sebeple tarihî olayların tasviri üzerinde çok fazla durmaz, diğer tarihçilerin anlattığı olaylara ise yer vermez. Romalı ve Yunanlıları karşılaştırırken tarafsız olmaya çaba gösterir, fakat yine de biraz Yunanlıların tarafını tutmaktan kendini alamaz. Aşırı iyimser olduğu için çoğu zaman kahramanlarının sadece iyi yönlerini görür. Ayrıca, kronolojik hatalar yaptığı da olur.

Dil ve Üslubu: Plutarkhos, eserlerini koine (ortak) lehçe ile yazmıştır. Bununla birlikte söz dağarcığında çeşitli dönemlerden alınmış birçok kelime vardır. Genellikle periyodik olan cümlelerinde şiirsel ifadeler kullanmıştır.

B. COĞRAFYA

Strabon (İ.Ö. 64/63-İ.S. 19)

Pontus'taki Amasia'da doğmuş, Augustus dönemini tamamen, Tiberius dönemini de kısmen görmüştür. Strabon, Polybios'un eserinin devamı olan 47 kitaplık bir tarih yazmıştır. *Historika Hypomnemata (Tarihî Notlar)* adını taşıyan bu eserden yalnızca fragmanlar kalmıştır. Fakat Strabon asıl ününü *Geographika* adlı 17 kitaplık evrensel coğrafya eserine borçludur. Yalnızca 7. kitap hariç tam olarak günümüze kadar gelmiş olan eser, çeşitli kavimlerin köken ve göçlerini anlatır, gelenekler, din ve kurumlarından söz eder:

> Erythrai'a varmadan önce, küçük bir kasaba olan ve Teoslulara ait bulunan Erai'a ve sonra, yüksek bir dağ olan Korykos'a ve onun eteğindeki Kasystes limanına ve Erythras adındaki diğer bir limana ve bundan sonra da sırasıyla birçok limana gelinir. Korykos dağı kıyısındaki suların her yanının korsanların uğrağı olduğunu söylerler. Korsan olarak isim yapmış olan Korykoslular, gemilere yeni bir saldırı yöntemi bulmuşlardı. Bunlar, tüccar gemilerinin demirlemiş olduğu limanlara da-

ğılır ve konuşulanlara kulak misafiri olarak, gemilerdeki yüklerin cinslerini ve bunların nerelere gideceğini öğrenirler ve sonra birleşerek, denize açılan ticaret gemilerine saldırarak talan ederlerdi. Bundan ötürü başkasının işine burnunu sokan, özel ve gizli konuşmaları dinlemeye çalışan kimselere «Korykoslu» deriz. Şayet bir kimse gizli bir şey yaptığını ve söylediğini zannederse ve onu, gözetleyen ve kendilerini ilgilendirmeyen şeyleri öğrenmeye istekli kimselerden saklamayı başaramazsa, bu olay için bir atasözü şöyle söyler: «Tamam, şu halde Korykoslu bunu dinliyordu.»[4]

Ayrıca eserde bazı edebî tartışmalara da yer verilmiştir. Berrak ve zarif bir üslupla yazılmış olan bu eser, tarihî coğrafya bakımından çok değerlidir. XII-XIV. kitaplar Anadolu'ya ayrılmıştır.

Pausanias (İ.S. II. yüzyıl sonu)

Muhtemelen Lydia'da doğmuş olan Pausanias, Antoninus Pius ve Marcus Aurelius zamanında yaşamıştır. Pausanias, *Periegesis tes Hellados (Yunanistan'ın Tasviri)* adlı 10 kitaplık bir gezi kitabı yazmıştır. Eser, o dönemdeki Yunanistan'ı anlatan en eksiksiz tasvirdir. Anlattıklarının doğruluğu daha sonra yapılan araştırma ve kazılarla ispatlanmıştır.

I. kitap Attika'yı, II. kitap Korinthia'yı, III. kitap Lakonia'yı, IV. kitap Messenia'yı, V. ve VI. kitaplar Elis'i, VII. kitap Akhaia'yı, VIII. kitap Arkadia'yı, IX. kitap Boiotia'yı, X. kitap ise Phokis'i tasvir etmektedir.

Pausanias eserinde genellikle sanat eserleri ve anıtlarla ilgilenmiştir. Anlattığı yerlerin hemen hemen hepsini görmüş olan yazar, en iyi kaynaklara başvurmuştur. Üslup bakımından Thukydides'i örnek almaya çalışmışsa da bunda pek başarılı olamamıştır. Eseri çok mükemmel olmamakla birlikte, Yunanistan'ın mitolojisi, anıtları ve topografisi açısından önemlidir.

Ptolemaios (İ.S. II. yüzyıl)

Antik devrin son büyük coğrafya yazarı olan Ptolemaios'un coğrafî koordinatları verdiği 8 kitaplık eseri *Geographike Hyphegeseis (Coğrafya Kılavuzu)* II. yüzyıldaki coğrafya çalışmalarına ilişkin önemli bilgiler kapsar. 13 kitaptan oluşan *Mathematike Syntaksis (Matematiğin Sistemi)* adlı yapıtında ise kendi dönemine kadar yapılan astronomi çalışmalarını özetlemiş ve büyük başarı kazanmıştır[5].

---

(4) Strabon, **Coğrafya, Anadolu**, çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Antik Kaynaklar Dizisi: 1, İstanbul, 1987, s. 190 vd.

(5) Ptolemaios bu eseriyle Orta Çağ Bilimi üzerinde derin bir etki yapmış ve kitabı Batı dillerine olduğu gibi Arapçaya da çevrilmiştir

C. FELSEFE

1. Platonculuk (Neo-Platonizm)

Yeni Akademia Okulunda uzun zaman hiç filozof yetişmemiş, ancak İ.S. I. yüzyılda Platonculuk biraz canlanmaya başlamıştır. II. ve III. yüzyıllarda ise daha çok gelişmiş ve Yeni Platonculuk (Neo-Platonizm) doğmuştur. Platoncular bu dönemde özellikle metafizik konusuyla ilgilenmişlerdir. Bu okula mensup en önemli filozoflar şunlardır:

Philon (İ.S. I. yüzyıl)

Aleksandreia'da doğmuş olan Philon, 40 yılında Caligula'nın yanına elçi olarak gönderilmiştir. Yazdığı eserlerde Platonculuk ile Yahudi dinini uzlaştırmaya çalışmıştır.

Ammonios Sakkas (I.S. III. yüzyıl)

Yeni Platonculuk Okulunun kurucusudur. Öğrencileri arasında Origenes, Longinos ve Plotinos gibi ünlü isimler bulunmaktadır. Hiç eser yazmamıştır.

Plotinos (İ.S. 204-270)

Mısır'da doğmuş olan Plotinos, Ammonios Sakkas'ın öğrencisidir ve ondan sonra okulun başına geçmiştir. 244 yılında Roma'ya gelmiş ve hayatının geri kalan kısmını burada geçirmiştir. 270 yılında Campania'daki Puteoli'de ölmüştür. Bugün sahip olduğumuz *Enneades (Dokuzluklar)* ismini taşıyan eserini muhtemelen öğrencisi Porphyrios, onun notlarına göre kaleme almıştır. 54 kitaptan (veya içerik bakımından benzer 9 bölümden oluşan 6 kitap) meydana gelen eser, geniş bir ansiklopedi niteliğindedir ve psikoloji, ahlâk, fizik, din gibi çeşitli konulara yer vermektedir.

Plotinos çok derin bir düşünürdü, verimli ve orijinal bir zekâya sahipti. Üslubunun pek mükemmel olmadığı söylenir.

Porphyrios (İ.S. 232-303)

Porphyrios'un doğum yerinin Tyros mu, yoksa Batania mı olduğu kesin olarak belli değildir. Eğitimini Atina'da yapmış ve Longinos'un öğrencisi olmuştur. 30 yaşında Roma'ya yerleşmiş ve Plotinos'un derslerini izlemiştir.

Porphyrios, Platon ile Aristoteles'in düşüncelerini uzlaştırmaya çalışmıştır. En önemli eserleri şunlardır: *Eisagoge eis tas Aristotelous Kategorias (Aristoteles'in Kategorialarına Giriş), Bios tou Plotinou (Plotinos'un Hayatı), Phythagorou Bios (Pythagoras'ın Hayatı), Kata ton Khristianon (Hristiyanlara Karşı), Philosophos Historia (Filozoflar Tarihi).*

2. Peripatetik Okul

Bu okulun varlığı devam etmekle birlikte sözü edilecek hiçbir filozof yetişmemiştir.

3. Epikourosculuk

Bu dönemde Yunanlılardan önemli hiçbir filozof yetişmemiştir. Sadece Cicero'nun çağdaşı olan Philodemos adlı bir filozoftan söz edilebilir. Bu filozofun eserlerinin çoğu papirüsler üzerinde bulunmuştur.

4. Stoacılık

Roma döneminde stoacılık bir gelişme göstermiş ve Yunanlı filozoflar özellikle ahlâk düşüncesini geliştirmişlerdir. Bu dönemin en önemli iki yazarı Panaitios ve Poseidonios'tur.

Panaitios (İ.Ö. 185-109)

Rhodoslu Nikagoras'ın oğludur. 144 yılında Roma'ya gitmiş ve uzun zaman orada yaşamıştır. 129 yılında Antipatros'un yerine okulun başına geçmiştir. Panaitios, stoacılığa mensup olmakla birlikte Platon ve Aristoteles'e hayrandı ve Peripatetik Okulun, evrenin sonsuzluğu düşüncesini kabul ediyordu. En önemli eseri *Peri tou Kathekontos (Ödevler Hakkında)* adlı eseridir. Cicero, *De Officiis* adlı eserinde buradan esinlenmiştir.

Poseidonios (İ.Ö. 135-51/50)

Syria'daki Apameia'da doğmuş ve eğitimini Atina'da yapmıştır. Panaitios'un öğrencisi olan Poseidonios, daha sonra Rhodos'ta dersler vermiştir. Hattâ Cicero da onun öğrencileri arasındadır. 51 yılında Roma'ya gelmiş ve kısa bir süre sonra orada ölmüştür.

Poseidonios, filozofluğunun yanı sıra, bir tarihçi ve doğabilimciydi. 52 kitaplık eseri *Historia he meta Polybion (Polybios'tan Sonra Tarih)* Polybios'un eserinin devamıdır. Eserden günümüze sadece fragmanlar kalmıştır.

Aynı zamanda birer eklektik (seçmeci) olan Panaitios ve Poseidonios stoacılığa başka okullardan aldıkları bazı düşünceleri eklemişlerdir.

Epiktetos (İ.S. 40-125)

Phrygia'daki Hierapolis'te doğmuştur. Bir köle olan Epiktetos, Epaphroditos adlı bir şahıs tarafından azat edildikten sonra Nero zamanında Roma'ya gelmiş ve orada stoacı Musonius Rufus'un derslerini izlemiştir. Domitianus bütün filozofları İtalya'dan kovduğu zaman, Epeiros'taki Nikopolis'e yerleşerek bir okul açmıştır.

Epiktetos yazılı hiçbir eser bırakmamıştır. Onun adıyla günümüze gelen iki eser aslında onun öğrencisi olan tarihçi Arrianos tarafından kaleme alınmıştır. Arrianos, topladığı notlar yardımıyla ilk önce *Diatribai (Sohbetler)* adlı eserde hocasının konuşmalarını kaleme almıştır. Daha sonra yazdığı *Enkheiridion (El Kitabı)* ise ilk eserin bir özeti niteliğindedir. Çünkü Arrianos burada, hocası Epiktetos'un en çok beğendiği düşüncelerini bir araya getirmiştir. İşte bu düşüncelere birkaç örnek:

> Cahillerin huzurunda derin ve mühim meseleler açılırsa sükûtu muhafaza et. Zira, henüz hazmetmediğini iade etmekte büyük tehlike vardır. Bir gün bir kimse çıkar da, senin hiçbir şey bilmediğini ileri sürerse ve sen bu iddia karşısında öfkelenmezsen, o zaman filozof olmaya

başladığını anla. Zira, koyunlar ne kadar yem yemiş olduklarını çobanlarına gidip göstermezler, fakat yedikleri yemi iyice hazmettikten sonra süt ve yün yaparlar. Sen de cahillere güzel vecizeler sayıp dökme. İyice hazmetmişsen bunları hareketlerinle göster.

. . .

Servetinin bir kısmını kaybettin. Bunu avunamayacağın bir kayıp sayıyorsun. Fakat sadakati, saffeti, alçak gönüllülüğü kaybettiğin vakit bir şey kaybettiğini zannetmiyorsun. Halbuki, maddî serveti bize kaybettiren irademizin elinde olmayan yabancı bir kuvvettir. Onlara sahip olmamak veya kaybetmek utanılacak bir şey değildir. İç servetimize gelince, onu ancak kendi hatamız yüzünden kaybederiz. Ona sahip olmamak ayıp ve acı bir şey olduğu gibi, sahip olduktan sonra kaybetmek de çok ayıp ve çok acı bir şeydir.

. . .

Hiçbir şeyden korkma; hiçbir şey isteme. O zaman bir atın bir ata, bir arının bir arıya karşı korkunç ve müthiş bir silâhı olmadığı gibi, hiç kimsenin de sana karşı korkunç ve müthiş bir silâhı olamaz. Arzularının ve korkularının seni esir etmek için efendilerinin tıpkı bir kalede olduğu gibi senin gönlünde besledikleri silâhlı bir ordu olduğunun farkında değil misin? Bu askeri kov! Kalene hükmet, derhal hür olacaksın! [6]

Marcus Aurelius (İ.S. 121-180)

Roma'da doğmuş olan Marcus Aurelius, Antoninus Pius tarafından evlât edinilmiş ve onun ölümünden sonra 161 yılında tahta geçmiştir. Fakat iktidarı bir süre kendisi gibi Antoninus Pius'un evlâtlığı olan Lucius Aurelius Verus ile paylaşmıştır. Verus 169 yılında, Marcus Aurelius ise 180 yılında Pannonia'da ölmüştür.

Marcus Aurelius, imparatorluğunun yanı sıra bir filozof olarak da tanınır. 12 kitaplık *Ta eis Heauton (Kendim İçin Düşünceler)* adlı Yunanca olarak yazılmış bir eseri vardır. 166-180 yılları arasında yazıldığı sanılan bu eser, günü gününe tutulmuş, birbiriyle bağlantısı olmayan notlardan ibarettir. İmparator bu notlarını nerede olursa olsun yazmayı ihmal etmemiştir. Cümleleri biraz ağır ve teknik terimlerle doludur. Üslubu gösterişsiz ve donuk olmakla birlikte bazı renkli kısımlar da içerir.

5. Septisizm (Şüphecilik)

Bu okulun Roma döneminde yetiştirdiği en önemli filozoflar şunlardır:

Sekstos Empeirikos (Sextus Empiricus)

Aynı zamanda bir hekim olan *Empeirikos*'un İ.S. II. yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır. *Pyrrhoneioi Hypotyposeis (Pyrrhon Öğretisinin Ana Çizgileri)* adındaki çalışmasında, okulun kurucusu olan Pyrrhon'un öğretisini özetle-

(6) Epiktetos, **Düşünceler ve Sohbetler**, çev. B. Toprak, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 8, İstanbul, 1942, s. 34, 70, 103.

miştir. *Skeptika (Septikler)* adlı eserde ise septiklerin yalnızca felsefenin değil, aynı zamanda şiir gibi sanatların da yararsızlığını göstermek için kullandıkları delilleri sergiler.

Ainesidemos (İ.Ö. I. yüzyıl)

Knossos'ta doğmuş ve muhtemelen Cicero'dan kısa bir süre sonra yaşamıştır. Yazdığı birçok eserden hiçbiri günümüze kadar gelmemiştir. Eserlerinden bazılarının isimlerini şöyle sıralayabiliriz: *Pyrrhoneioi Logoi (Pyrrhon'la İlgili Tartışmalar), Hypotyposis eis tu Pyrrhoneia (Pyrrhonizmin Ana Hatları), Kata Sophias (Bilgi Üzerine), Peri Zeteseos (Araştırma Hakkında), Prote Eisagoge (İlk Giriş).*

6. İkinci Sophistik

İ.S. II. yüzyıl, sophistik hareketin ve hitabetin tekrar canlanmasına sahne olmuştur. Ancak ikinci sophistik adı verilen bu edebî akım, İ.Ö. V. yüzyıldaki sophistik hareketten daha farklıdır. İkinci sophistik bir anlamda epideiktik, yani gösterişli hitabetin yeniden canlanmasıdır. Çünkü, hitabet kürsülerinin ortadan kalkması sonucunda hitabet kendiliğinden yapay hale dönüşmüş ve sadece okullarla mahkemelerde önemini korumaya devam etmiştir.

İkinci sophistik, İ.S. I. yüzyılın sonlarına doğru özellikle Küçük Asia'daki okullarda doğmuştur. Bu yüzden temsilcileri Asiatikler adını alır. Aslında bu akım okullarda her zaman kullanılan hitabet egzersizlerinin olgunlaşmasından başka bir şey değildir. Okullarda işlenen konular yapay olduğu için eskiden olduğu gibi dinleyiciyi ikna etme kaygısı söz konusu değildi. Bu sebeple üslup güzelliği ve gösteriş unsuruyla dinleyicilerin beğenisini kazanmak amaç haline geldi. Hatipler zamanla yenmeleri gereken güçlükleri sunî bir şekilde arttırarak üsluplarını geliştirmeye çalıştılar. Hattâ sonunda —görünüşte de olsa— konuşmalarını hazırlıksız yapmaya başladılar. Konuşmacılar bu amaçla halktan kendilerine herhangi bir konu teklif etmesini istiyor ve bu konuda konuşmaya başlıyorlardı. Bu tür konuşma hazırlıksız gibi görünmekle birlikte konuşmacı bazı genel kısımları ve konuyu açmak için kullanılan yöntemleri konuşmasına uyguluyordu.

İkinci sophistik harekette konular çoğu zaman tarihten alınırdı. Bazen herhangi bir şeye övgü yapıldığı görülür, ayrıca felsefî ve güncel konular da ele alınabilirdi. Yapay mektuplar ve sanat eserlerinin tasviri de bu akıma özgü türler arasında yer almaktadır.

Lukianos (Doğ. İ.S. 120)

Lukianos, Kommagene'nin başkenti olan Samosata'da (Samsat) doğmuştur. Başlangıçta Antiokheia'da (Antakya) avukatlık yapmış, daha sonraları sophistliği tercih etmiştir. Yaşamı boyunca bütün Küçük Asia'yı, Yunanistan'ı, İtalya'yı ve Gallia'yı dolaşmış, böylece hem ün, hem de servet kazanmıştır. Bir müddet Atina'da oturmuş, bu arada Marcus Aurelius tarafından Mısır'da idarî bir göreve atanmıştır. Eserlerinin büyük bir kıs-

mını burada kaleme almıştır. II. yüzyılın sonlarına doğru Aleksandreia'da öldüğü sanılmaktadır.

Eserleri: Lukianos'un yaklaşık 80 kadar eseri vardır. Bunlardan 70'inin gerçekliği genellikle kabul edilir. Lukianos, meslek yaşamının ilk yıllarında bazı nutuklar yazmıştır. Daha sonra Platon'un yarattığı diyalog tarzını yeniden ele almış ve asıl başarısını bu konuda kazanmıştır. Diyalogları Aristophanes'in komedialarının canlılığına ve zarifliğine sahiptir. İçerdikleri felsefî düşünceler ve sanat bakımından da önemlidirler. Diyaloglarının bazılarının isimleri şunlardır: *Oneiros e Alektryon (Rüya veya Horoz), Timon, Enalioi Dialogoi (Deniz Diyalogları), Kharon, Nekrikoi Dialogoi (Ölülerin Diyalogları), Theon Dialogoi (Tanrıların Diyalogları), Ikaromenippos.*

Dil ve Üslubu: Lukianos'un üslubu son derece rahat anlaşılan, keskin, belâgat ve fikir dolu bir üsluptur. Cümleleri genellikle kısa ve periodik, kelimeleri ise alaycı ve nüktelidir. Doğal konuşmanın bütün biçimlerini olağanüstü bir başarıyla taklit etmiş, komik ilham gücüyle en kutsal şeyleri bile gülünç hale getirmiştir. *Ölülerin Diyalogları*'ndan seçtiğimiz bu pasaj, dili hakkında bir fikir verebilir:

ZENOPHANTOS İLE KALLİDEMİDES

ZENOPHANTOS: Ya sen, Kallidemides, sen nasıl öldün? Ben, Deinias'ın kesesinden yaşadım; bir gün pek aşırı yemişim, tıkanıverdim. Biliyorsun bunu, öldüğüm gün sen de oradaydın.

KALLİDEMİDES: Sahi, Zenophantos, öyle olduydu; ama benim başıma gelen akla sığmaz bir şey. İhtiyar Ptoiodoros'u benim gibi sen de tanırdın, değil mi?

ZENOPHANTOS: Hani evlâdı olmamış bir zengin vardı, seni hep onun yanında görürdüm, o mu?

KALLİDEMİDES: Ta kendisi. Evinden hiç ayrılmaz, yüzüne gülerdim; o da malını bana bırakacağına söz vermişti. Ama baktım ki o iş uzayıp gidiyor, herif Tithon'dan da daha uzun yaşayacak, mirasa kestirmeden varayım dedim. Zehir aldım, şarap sunan köleyi de kandırdım: Ptoiodoros şarap ister istemez —hani şarabın da safını içerdi— işte o kadehi getir deyince, köle içine koyuverecekti; bunu yaparsa kendisini azat edeceğime yemin etmiştim.

ZENOPHANTOS: E, ne oldu sonra? Pek hoş bir şeye benzemiyor bu senin anlatacağın.

KALLİDEMİDES: Hamamdan geldik; köle iki kadeh hazırlamış: Biri, zehirli olanı Ptoiodoros'a, öteki de bana. Ama bilmem nasıl oldu, yanılmış, zehirli kadehi bana, ötekini de Ptoiodoros'a sundu. Ptoiodoros içti, bense hemen arka üstü yuvarlanıverdim, onun yerine ben öldüm. Ne? Sen buna gülüyor musun, Zenophantos? İnsan bir arkadaşla alay eder mi hiç?

ZENOPHANTOS: Senin başına gelen de gülünmeyecek şey mi ya? İhtiyar bunu görünce ne dedi, Kallidemides?

KALLİDEMİDES: Benim birdenbire ölmeme önce şaşırdı; sonradan öyle sanıyorum ki işi anladı kölenin bana ettiği oyuna o da gülmeye başladı.

ZENOPHANTOS: Sen de ne diye kestirmeden gitmeye kalkarsın? Doğru dürüst yoldan gitseydin, belki biraz geç kalırdın, ama varırdın varacağın yere, konardın mirasa [7]

Dion Khrysostomos (İ.S. 40-120)

Bithynia'daki Prousa'da (bugünkü Bursa) doğmuştur. Khrysostomos (altın ağızlı) lâkabını hitabet yeteneğine borçludur. İyi bir eğitim görmüş ve çeşitli yolculuklar yaparak bilgisini arttırmıştır. Vespasianus zamanında Roma'ya gelmiş, daha sonra Domitianus'a karşı yapılan bir suikaste karıştığı için kaçmak zorunda kalmış, Nerva imparator seçilince, tekrar Roma'ya dönmüştür. Roma'da bulunduğu süre içinde, Nerva ve Traianus' un sevgisini kazanmıştır. Bu sebeple bazen Nerva'nın isminden dolayı Cocceius (Kokkeianos) adıyla da tanınır. Roma döneminin en usta hatibi olan Dion'dan bize 80 kadar nutuk kalmıştır. Bu nutuklar siyaset, ahlâk, felsefe gibi çeşitli konularla ilişkilidir. Ayrıca bugün kayıp olan *Getika (Get Tarihi)* adlı bir eser de yazmıştır.

Dion'un üslubu net ve zariftir. Üslup bakımından özellikle Platon ve Demosthenes'i kendisine örnek almıştır. İfadesi şiirsel alıntılar ve anekdotlarla zenginleştirilmiştir. Ahlâk düşüncesinin pratik bir niteliği vardır ve stoacılığın izlerini taşır.

Ailios Aristeides (Aelius Aristides, İ.S. 117/129-189)

Theodoros lâkaplı Aristeides, Mysia'da doğmuş, fakat Smyrna'da yaşamıştır. Eğitimini Pergamon ve Atina'da yaptıktan sonra Roma ile Küçük Asia'da hitabet dersleri vermiştir. Aristeides diğer çağdaşları gibi hazırlıksız konuşan bir hatip değildi, çok ender olarak hazırlanmadan konuşurdu. Büyük hitabet yapmak için gerekli olan bütün kültüre ve yeteneklere sahipti. Ayrıca, tarihi iyi bilen ve ondan yararlanan bir hatipti. Tartışmayı götürmekte ve deliller bulmakta çok usta olan Aristeides'in dil ve üslubu ise en iyi yazarları hatırlatır.

Eserleri:

HIEROI LOGOI (Kutsal Konuşmalar) adlı eseri, kendi hastalığının günlüğü niteliğindedir. Eser ayrıca o dönemin bâtıl inançlarını ve yazarın tıp tanrısı Asklepios'a olan inancını da yansıtmaktadır.

Yazdığı nutuklarda ise, bazen yapay konulara, bazen de günlük olaylara değinir. En ünlü konuşmaları arasında Atina tarihini ana hatlarıyla özetlediği *Panathenaikos*, Smyrna depremini tasvir ettiği *Monodia*, bu şehrin yeniden canlanışını işlediği ve bu konudaki çalışmalarından dolayı Marcus Aurelius'u övdüğü *Palinodia (Hitabetin Savunması)* ve dört devlet

(7) Lukianos, **Seçme Yazılar I**, çev. N. Ataç, Hürriyet Yayınları: 157, Büyük Klasikler: 21, Yunan Klasikleri: 11, İstanbul, 1976, s. 91.

adamını (Miltiades, Themistokles, Kimon ve Perikles) konu aldığı *Apologia ton Tessaron (Dörtlerin Savunması)* gibi nutuklarını sayabiliriz

Herodes Attikos (İ.S. 101-179)

Marathon'da doğmuş, Roma ve Atina'da hitabet dersleri vermiştir. Marcus Aurelius, L. Verus ve Aulus Gellius onun öğrencileri arasındadır. Çok zengin bir kimse olan Herodes, servetinin büyük kısmını Atina'nın güzelleştirilmesi için harcamıştır. *Epistolai (Mektuplar), Dialekseis (Felsefî Konuşmalar)* ve *Ephemerides (Günlük)* gibi eserleri vardır.

Favorinus (İ.S. 80-150)

Gallia'daki Arelas'ta doğmuştur. Dion Khrysostomos'un öğrencisidir. Atina ve Roma'da hitabet dersleri vermiştir. Aulus Gellius hitabetini çok övmüş ve ondan iki alıntıyı Latinceye çevirmiştir. 24 kitaptan oluşan *Pantodape Historia (Çeşitli Konular Hakkında Araştırma)* en önemli eseridir. Felsefî eserleri arasında yer alan 10 kitaplık *Pyrrhoneioi Tropoi (Pyrrhon Tarzından Kanıtlar)* adlı eserinden söz etmek gerekir. 1931 yılında papirüs üzerinde *Peri Phyges (Sürgün Hakkında)* adlı bir konuşması daha bulunmuştur.

Tyroslu Maksimos (İ.S. 125-185)

Antoninus Pius ve Commodus dönemlerinde yaşamıştır. Çeşitli felsefî konuları işleyen 41 konuşmanın *(Dialekseis)* yazarıdır. Biraz yüzeysel olan felsefesi, aslında Platonculuğun başka unsurlarla kaynaşmasından oluşmaktadır. İddialı ve yapmacık olan üslubu bazı bakımlardan Gorgias'ı hatırlatmaktadır.

Flavius Philostratos (Doğ. yak. İ.S. 176)

Hepsi aynı aileye mensup olan ve aynı ismi taşıyan dört Philostratos olduğu için günümüzde Philostratos'un olarak bilinen eserlerin hangisine ait olduğunu kesin olarak saptamak güçtür. Ancak bu eserlerin kronolojik bakımdan ikincisi olan Philostratos'a ait olduğu genellikle kabul edilir. En önemli eseri, sophistlerin yaşamını konu alan *Bioi Sophiston'* dur. *Bios Apolloniou tou Tyaneos (Tyanalı Apollonios'un Yaşamı)* adındaki eserini ise Septimus Severus'un karısı imparatoriçe Iulia Domna'nın isteği üzerine yazmıştır.

Claudius Ailianos (İ.S. 170-235)

Genellikle Praenesteli olarak bilinir. İlk önce orada rahiplik yapmış, daha sonraları ise Roma'da hitabet dersleri vermiştir. İki büyük eser kaleme almıştır: 14 kitaptan oluşan *Poikile Historia (Çeşitli Konular Hakkında Araştırma)* ve 17 kitaplık *Peri Zoon Idiotetos (Hayvanların Karakteri Hakkında).* Yazar bu ikinci eserde, hayvanları daha çok ahlâkî bir bakış açısından ele almıştır. Örneğin, köpeğin sadakati, arının becerikliliği vb. Ailianos ayrıca mektup şeklinde kısa üslup egzersizleri de yazmıştır. *Epistolai Agroikikai (Rustik Mektuplar)* adını verdiği bu eser, epideiktik konuşmalar yapanlar için örnek bir repertuar teşkil etmektedir.

Athenaios (Olgunluk çağı İ.S. 200)

Naukratisli olan Athenaios, ilk önce Aleksandreia'da, daha sonra ise Roma'da yaşamıştır. *Deipnosophistai (Sophistlerin Şöleni)* adındaki eserini tahminen Commodus'un ölümünden sonra yazmıştır. Antik çağ yazarlarından birçok değerli alıntıyı içeren eser (700 yazar ve 1500 eserden söz eder) ilginç anekdotlar ve gözlemlerle doludur. Çeşitli konular, fakat özellikle gastronomi ele alınmıştır. Antik çağda bilim, edebiyat tarihi, gelenekler, felsefe, hukuk, tıp gibi değişik konularda verdiği bilgiler açısından çok değerlidir. Günümüzde 15 kitap mevcuttur, ancak eserin aslının 30 kitap olduğu düşünülmektedir.

Hermogenes (İ.S. 150-225)

Tarsosludur (bugünkü Tarsus). Marcus Aurelius döneminde yaşamıştır. Gençliğinde ünlü bir hatip olan Hermogenes, daha sonra hitabet konusunda birçok eser yazmıştır: *Progymnasmata (Alıştırmalar), Peri Ideon (Düşünceler Hakkında), Peri Heureseos (Keşif Hakkında), Peri ton Staseon (Nazımda Duraklar), Peri Methodou Deinotetos (Konuşma Metodu Hakkında).*

İkinci sophistik akıma mensup olan sophistler arasında Smyrnalı Niketas, Klazomenailı Skopelianos, Ephesoslu Lollianos, Laodikeialı Antonius Polemon. Tyroslu Adrianos gibi isimlerden de söz etmek gerekir.

D. ROMAN

Yunan edebiyatının yarattığı son orijinal türlerden biri olan romanın kökenleri karanlık olmakla birlikte çoğu kez ikinci sophistiğe bağlanır. Ancak, yaklaşık İ.Ö. I. yüzyıla tarihlenen bir papirüs üzerindeki bazı parçalar romanın ikinci sophistik akımdan daha önce de mevcut olduğunu gösterecek niteliktedir. Ayrıca, *Ninos ve Semiramis* öyküsünden günümüze kalan parçalar da bu varsayımı desteklemektedir. Fakat şurası muhakkak ki Yunan romanından günümüze gelen örnekler ikinci sophistikle çağdaştır ve onun etkilerini taşırlar[8].

Yunan romanlarının konusu hemen hemen aynıdır: Kaderin bir oyunu ile birbirinden ayrılan iki âşık, çeşitli maceralar ve olaylardan sonra kavuşurlar. Bütün bu sıkıntılar içinde birbirlerine karşı olan sevgileri hiç eksilmez. Romanın temasını oluşturan bu aşk öyküsü, uzak ülkelere yolculuklar, korsanlar, haydutlar, kız kaçırma olayları, deniz kazaları gibi motiflerle süslenmiştir. Heliodoros ve Longos'ta bunlara, terkedilen çocukların daha sonra aileleri tarafından tanınması motifi eklenir. Bu tanıma *(anagnorisis)* sahnesi ilk defa kullanılan bir motif olmayıp, yeni komediya özgü bir motiftir[9].

---

(8) G. Rohde, **Yunan Romanı**, çev. A. Erhat «Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Dergisi», II, 5, Ankara, 1944, s. 717-720; J. Humbert-H. Berguin, **Histoire illustrée de la Littérature grecque**, s. 397.

(9) G. Rohde, a.g.e., s. 720, 728.

Parthenios'un *Erotika (Aşk Maceraları)* adıyla tanınan 36 küçük öyküsü henüz gerçek roman olarak kabul edilmese de, romanın ilk girişimleridir. Bu öyküler kompozisyon bakımından romandan çok hitabet okullarında öğrencilere yaptırılan egzersizlere benzerler.

Gerçek anlamda ilk romancı diyebileceğimiz Antonius Diogenes, İ.S. I. yüzyılda yaşamıştır. 24 kitaptan oluşan *Ta Hyper Thoulen Apiste (Thoula'nın Ötesinden Mucizeler)* adlı eserinin yalnızca Photios tarafından verilen bir özetine sahibiz.

Ta peri Khairean kai Kallirrhoen (Khaireas ile Kallirrhoe Üzerine) romanının yazarı Khariton ise İ.S. I. yüzyılda yaşamıştır. Yunan romanının başlıca konusu olan aşk öyküsü ilk defa bu romanda ortaya çıkar: Ayrılmak zorunda kalan iki âşık, Khaireas ve Kallirrhoe, binbir maceradan ve engelden sonra birbirlerine kavuşurlar. Gerçeğe aykırı ve mantıksız birçok sahneye rağmen olay örgüsü ustaca kurulmuştur.

Photios'un özetinden tanıdığımız başka bir romancı, Syrialı Iamblikhos 166-180 yılları arasında 35 kitaptan oluşan *Babyloniaka*'yı yazmıştır. Photios'a göre eser, önce Syria dilinde yazılmış, Yunancaya daha sonra çevrilmiştir [10].

Ephesoslu Ksenophon'un *Ta kata Anthian kai Habrokomen Ephesiaka (Ephesiaka* veya *Anthia ve Habrokomes)* adlı 10 kitaplık romanı ise III. yüzyıla tarihlenir.

Romancılar arasında en önemlilerinden biri kuşkusuz Heliodoros'tur. Eserinin sonunda bizzat söylediğine göre, Emesa'da yaşayan bir Fenikelidir [11]. III. yüzyılda, hattâ son belirlemelere göre 233-250 yılları arasında yazılan eseri *Ta peri Theagenen kai Kharikleian Aithiopika (Aithiopika* veya *Theagenes ile Kharikleia)* adını taşımaktadır. Bazı kaynaklarda eserin Thessalia'daki Trikka'da piskopos olan bir Heliodoros'a ait olduğu kabul edilir. Ancak bu Heliodoros'un aynı ismi taşıyan başka bir yazar mı olduğu, yoksa bir pagan olan Emesalı Heliodoros'un sonradan Hristiyan olup Trikka'ya mı yerleştiği keşin olarak bilinmemektedir [12]. *Theagenes ile Kharikleia* da diğer romanlar gibi, iki sevgilinin başından geçen akıl almaz maceraları dile getirir. Eserin kompozisyonu ustaca kurulmuş, olağanüstü çeşitlilikteki sahneler büyük bir başarı ile birbirine eklenmiştir. Eski olaylar anlatım tekniği açısından *Odysseia*'yı hatırlatan bir yöntemle, geriye dönüşlerle okuyucuya aktarılır [13]. Romanın ilgi çekici diğer bir yanı da

(10) G. Rohde, a.g.e., s. 719; A.-M. Croiset, **Manuel d'Histoire de la Littérature grecque**, Paris, 1900, s. 774; E. Burnouf, **Histoire de la Littérature grecque** II, Paris, 1869, s. 417.

(11) G. Rohde, a.g.e., s. 726.

(12) G. Rohde, a.g.e., s. 720; E. Burnouf, a.g.e., s. 415; A. Pierron, **Histoire de la Littérature grecque**, Paris, 1882, s. 585; A.-M. Croiset, a.g.e., s. 775; J. Humbert-H. Berguin, a.g.e., s. 398.

(13) G. Rohde, a.g.e., s. 725.

bizi tasvirleriyle antik dünyada baştan sona dolaştırmasıdır. Heliodoros yazar olarak örnek aldığı, hattâ bazı yönlerden taklit ettiği Khariton ve Ephesoslu Ksenophon'dan daha fazla başarıya ulaşmıştır.

Akhilleus Tatios tarafından yazılan *Ta Kata Leukippen kai Kleitophonta (Leukippos ve Kleitophon)* romanı Heliodoros'un eserinin bir taklididir. Eser sanatsal açıdan çok başarılı olmamakla birlikte, eğlendirici bir havası vardır.

Son olarak İ.S. II/III. yüzyıla tarihlenen *Poimenika ta kata Daphnin kai Khloen (Daphnis ve Khloe İçin Pastoral)* romanından söz etmek gerekir. Bu eserin yazarının —manuskriler üzerinde çok kesin olarak okunamamakla birlikte— Longos olduğu kabul edilir. Eserinde Mytilene'yi çok gerçek bir biçimde tasvir etmesine bakılarak Lesbos adasında yaşadığı sanılmaktadır. Longos'un eseri, Lesbos adasında Mytilene yakınında yaşayan Daphnis ve Khloe'nin öyküsünü konu alır. Bu romanın diğerlerinden farkı, bir aşk hikâyesinin yanı sıra kırlardaki yaşamı yansıtması ve çobanların hayatından kesitler vermesidir. Eserin konusu şöyledir: Her ikisi de değişik zamanlarda çobanlar tarafından bulunan Daphnis ve Khloe, büyüyünce birbirlerine âşık olurlar. Fakat yine korsanlar, kaçırma olayları araya girer. Daha sonra Daphnis kendisini çocukken terkeden babasına kavuşur. Khloe'nin ise zengin bir ailenin kızı olduğu ortaya çıkınca, iki gencin evlenmesine hiçbir engel kalmaz. Daphnis ve Khloe evlendikten sonra da yine kırlarda yaşamaya devam ederler.

Longos bu basit konuyu zengin tabiat tasvirleriyle süsleyerek renklendirmiştir. Mevsimlerin art arda gelişi de esere bir hareket ve çeşitlilik kazandırmaktadır. Çeşitli mevsimleri tasvir eden pasajlar eser hakkında bir fikir verebilir:

> Bahar yeni gelmişti ve her yerde, koruluklarda, çayırlarda, tepelerde her çeşit çiçek açmıştı. Arılar vızıldıyor, ötücü kuşlar cıvıldıyor, kuzular oynaşıyordu; yamaçlarda sürüler zıplayıp sıçrıyor, arılar vızıldayarak çayırların üstünde uçuyor, çalı aralarında kuşlar şakıyordu.

> Şimdi bahar bitmiş, yaz başlamıştı ve her şey en olgun zamanında idi: Ağaçlar meyva, tarlalar tahıl doluydu. Ağustosböceklerinin cırcırı hoş, meyvelerin kokusu tatlı, kuzuların melemesi zevk verici idi. Irmakların bile yavaş yavaş aktıkları sırada yumuşak bir müzik mırıldandıkları, çam ağacına çarpan hafif yelin kaval çaldığı, elmaların sevgi yüzünden toprağa düştükleri, güzellik hayranı güneşin her şeyi sığındığı yerden çıkardığı sanılırdı.[14]

(14) Longos, **Daphnis'le Chloe**, çev. B. Umar, Oluş Yayınları: 7, İstanbul, 1965, s. 13, 24.

II — ŞİİR

A. LİRİK ŞİİR

Gadaralı Meleagros (İ.Ö. 140-70)

Aynı zamanda bir filozof olan Meleagros, yazdığı idyllerde aşklarını dile getirmiştir. *Stephanos (Çelenk)* adını verdiği kitabında ise kendi şiirleri ile VII. yüzyıldan itibâren bazı lirik şairlerin eserlerini bir araya getirmiştir. Eserin adı yazarın her şairi bir çiçekle bir tutmasından kaynaklanıyordu. İlk antoloji olarak kabul edilebilecek bu eser, zamanla başka epigramların eklenmesiyle genişlemiş ve XIV. yüzyılda *Anthologia Palatina* denilen derlemeyi oluşturmuştur.

B. EPİK ŞİİR

Smyrnalı Quintus (İ.S. IV. yüzyıl)

Yaşamı hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. *Ta Meth' Homeron (Homeros'un Devamı)* adlı 14 şarkılık destanı *Ilias*'ın bittiği yerden başlar ve Yunanlıların Troia'dan yurtlarına dönüşlerine kadar geçen süre içinde karşılaştıkları olayları anlatır. Eserde Homeros'u taklit ettiği açıkça görülmektedir. İlham bakımından çok zengin olmamakla birlikte, üslubu ve ifadesi iyidir.

Nonnos (İ.S. V. yüzyıl)

Mısır'daki Panopolis'te yaşamış olan Nonnos, *Dionysiaka* adlı 48 şarkılık bir destanın yazarıdır. Eser, tanrı Dionysos'un Hindistan seferini konu alır. Mitolojik bakımdan değerli olan eserde tumturaklı sözler ve sofistler için yararlı bazı motiflere çok sık rastlanır. Nazım sanatına gösterdiği aşırı titizlik yüzünden bazen eleştirilir. Nonnos ayrıca, *Paraphrasis tou Kata Ioannen Euangeliou (Ioannes İncilinin Genişletilmiş Açıklaması)* adında bir eseri vardır.

Nonnos, V. yüzyılın bazı şairleri üzerinde çok etkili olmuştur. Bu şairlerden Tryphiodoros, *Iliou Halosis (Ilias'ın Alınması);* Kolouthos ise *Helenes Harpage (Helene'nin Kaçırılması)* isimli eserleriyle tanınırlar. Ancak, Nonnos'un izinden giden şairlerden en ünlüsü Mousaios'tur. 340 mısralık *Hero ve Leandros* destanı bazı kaynaklarda Homeros'tan önce yaşamış olan aoidoslardan Mousaios'a ait olarak gösterilir.

C. DİDAKTİK ŞİİR

Dionysios Periegetes (İ.S. II. yüzyıl)

Kharaks'ta (Susiane'de) doğmuş olan Dionysios, Hadrianus döneminde yaşamıştır, yeryüzünü tasvir eden heksametron vezniyle yazılmış 1187 mısradan oluşan bir eseri vardır: *Periegesis tes Oikoumenes (Yeryüzünün Tasviri).*

Babrios (İ.S. II. yüzyıl)

Yaşamı ve memleketi hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmemekle birlikte Küçük Asia'da yaşadığı sanılmaktadır. *Mythiamboi Aisopeioi (Aisopos'un Fabl1eri)* isimli eserinde çoğu Aisopos kaynaklı fabl1eri kholiambik vezinle bir araya toplamıştır. Ancak bazı ilâveler de yapmıştır. Eserin orijinalinin 10 kitap olduğu sanılmaktadır. Fakat 1840 yılında Athos dağındaki bir manastırda ele geçen manuskri, yalnızca 2 kitaptan ibarettir, üstelik 2. kitap tamam değildir.

Oppianos (İ.S. II. yüzyıl)

Kilikialı (Korykoslu) Oppianos, Marcus Aurelius zamanında yaşamıştır. 5 kitaplık *Halieutika (Balık Avına Dair)* isimli eserinde, balıkları tasvir eder ve balık avı çeşitlerini anlatır.

Ona ait olduğu sanılan *Kynegetika (Avcılığa Dair)* adlı eser ise aslında İ.S. III. yüzyılda Syria'daki Apameia'da yaşamış olan başka bir Oppianos' undur.

D. DRAMATİK ŞİİR

Bu dönemde artık yeni drama oyunlarının yazılmadığını görüyoruz. İ.S. II. yüzyıla kadar üç büyük tragedia şairinin oyunları sahneye konulmaya devam edilmiş, daha sonra bu gelenek de terkedilmiştir.

E. ORPHİK ŞİİRLER

Çeşitli tarihlere ait 80 hymnos ve *Argonautika* adlı bir destan bu isimle ifade edilir. Çünkü, bütün bu şiirler Orpheus efsanesini konu almaktadır. *Argonautika* destanı heksametron vezniyle yazılmış 1384 mısradan oluşur. Eser Yunanistan'ın din tarihi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Anthologia Lyrica, ed. E. Hiller, Lipsiae, 1913.

BOWRA C. M., **Ancient Greek Literature,** New York, 1967.

BUCHWALD, W.-A. HOHLWEG-O. PRINZ, **Tusculum-Lexikon, griechischer und lateinischer Autoren des Altertums und des Mittelalters,** München, 1982.

BURNOUF, E., **Histoire de la Littérature grecque I-II,** Paris, 1869.

CROISET, A.-M. CROISET, **Manuel d'Histoire de la Littérature grecque,** Paris, 1900.

DAREMBERG, Ch.-E. SAGLIO. **Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines,** Paris, 1887-1919.

GEORGOPAPADAKOU, A., **Hellenike Grammatologia,** Thessalonike, 1977.

GÖKBERK, M., **Felsefe Tarihi,** Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi, 5. basım, İstanbul, 1985.

HADAS, M., **A History of Greek Literature,** New York, 1950.

HAMMOND, N. G. L.-H. H. SCULLARD, **The Oxford Classical Dictionary,** Oxford, 1970.

HARVEY, P., **The Oxford Companion to Classical Literature,** London. 1969.

HENSE-LEONARD, **Hellen-Lâtin Eski-Çağ Bilgisi I,** çev. S. Y. Baydur, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No. 371, İstanbul, 1948.

HERODOTOS, **Historiai,** çev. A. D. Godley, The Loeb Classical Library, London, 1966.

HUMBERT, J.-H. BERGUIN, **Histoire illustrée de la Littérature grecque,** Paris, 1947

Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike, ed. K. Ziegler-W. Sontheimer, München, 1979.

KRANZ, W., **Antik Felsefe - Metinler ve Açıklamalar,** çev. S. Y. Baydur, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, sayı: 317, 2. bas., İstanbul, 1976.

KROH, P., **Lexikon der antiken Autoren,** Stuttgart, 1972.

LARGE, W., **Lemprière's Classical Dictionary,** London, 1984.

LAURAND, L., **Manuel des Etudes grecques et latines I: Grèce,** Paris, 1950.

LESKY, A., **A History of Greek Literature,** Almancadan çeviren J. Willis-C. de Heer, London, 1966.

dtv-Lexikon der Antike, Philosophie, Literature, Wissenschaft I-IV, München, 1970-75.

MURRAY, G., **The Literature of Ancient Greece,** Chicago, 1957.

PAULY, P.-G. WISSOWA-W. KROLL, **Real-Encyclopedie der klassischen Altertumswissenschaft,** Stuttgart, 1984'ten sonra.

PIERRON, A., **Histoire de la Littérature grecque,** Paris, 1882.

ROBERT, F., **La Littérature grecque,** Paris, 1971.

ROSE, H. J., **A Handbook of Greek Literature,** 4. bas., London, 1950.

SMITH, W., **Classical Dictionary of Biography, Mythology and Geography,** London, 1972.

TAŞLIKLIOĞLU, Z., **Arkaik Çağ Yunan Şiiri,** İstanbul, 1966.

TÜRKÇEDE ESKİ YUNAN EDEBİYATINDAN ÇEVİRİLER BİBLİYOGRAFYASI

Bazı yazar isimleri Türkçe yayınlarda Arısto-Aristoteles, Eflâtun-Platon, Ezop-Aisopos, Xenophon-Ksenophon... gibi değişik biçimlerde geçtiği için bu isimler burada söz konusu yayında verildiği şekilde kullanılmıştır.

AISHÜLOS, **Agamemnon**, çev. A. C. Emre, T.D.K. Seri: D. 18, Ankara, 1943.

AISKHYLOS, **Agamemnon**, çev. A.C. Emre, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 69, İstanbul, 1945; 2. bas. aynı yay., İstanbul, 1964.

AISKHYLOS, **Agamemnon**, çev. S. Baydur, «Felsefe Tercümeleri Dergisi», I, 1, 1947, s. 10-11.

(AISKHYLOS), **Aiskhylos ve Persler Tragedyası**, çev. G. Dilmen, «Tercüme», XVIII, 86, 1966, s. 1-6.

AISKHYLOS, **Erinys'lerin Raksı**, çev. O. Davies-M. B. Çelebi, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 440-441.

AISKHYLOS, **Kassandra Sahnesi**, çev. A. C. Emre, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 430-439.

AISKHYLOS, **Persler**, çev. G. D. Kalyoncu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 80, İstanbul, 1968.

AISKHYLOS, **Zincire Vurulmuş Prometheus**, çev. A. Erhat-S. Eyüboğlu, Bilgi Yayınları: 59, Tiyatro Dizisi: 17, Ankara, 1968.

AISOPOS, **Aisopos'tan Öğütlü Manzum Masallar**, çev. H. Orhun, İzmir, 1953.

AISOPOS, **Masallar**, çev. N. Ataç, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 70, İstanbul, 1945; 2. bas., İstanbul, 1966; (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 1123, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 251, Batı Klasikleri: 51, İstanbul, 1989.

AISOPOS, **Masallar**, çev. N. Ataç, Hürriyet Yayınları: 77, Büyük Klasikler: 9, Yunan Klasikleri: 7, İstanbul, 1974.

ALKAIOS, **Melos**, çev. A. Erhat, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 401-403.

ALKMAN, **Koro Liriği**, çev. A. Erhat, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 414-423.

ANAKREON, **Melos**, çev. A. Erhat, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 413.

ARISTO, **Ahlâk-Nikomah'a**, çev. R. Balaban, İzmir, 1941.

ARISTO, **Atinalıların Devleti**, çev. S. Y. Baydur, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 62, Ankara, 1943.

ARISTO, **Dostluk Hakkında**, çev. O. Davies-M. B. Çelebi, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 487-489.

ARISTO, **Metafizik**, çev. H. Z. Ülken, Vakit Kitabevi, İstanbul, 1935.

ARISTO (ARISTOTELES), **Organon I - Kategoryalar**, çev. H. R. Atademir, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 72, Ankara, 1942; 2. baş., aynı yay., Ankara, 1963; (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 1172, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 300, Batı Klasikleri: 23, İstanbul, 1989.

ARISTO (ARISTOTELES), **Organon II - Önerme**, çev. H. R. Atademir, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 72, Ankara, 1947;

2. bas., aynı yay., Ankara, 1963; (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 1173, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 301, Batı Klasikleri: 23, İstanbul, 1989.

ARISTO (ARISTOTELES), **Organon III - Birinci Analitikler**, çev. H. R. Atademir, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 72, İstanbul, 1950; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1966; (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 921, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 187, Batı Klasikleri: 23, İstanbul, 1989.

ARISTO (ARISTOTELES), **Organon IV - İkinci Analitikler**, çev. H. R. Atademir, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 72, İstanbul, 1951; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1967; (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 922, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 188, Batı Klasikleri: 23, İstanbul, 1989.

ARISTO (ARISTOTELES), **Organon V - Topikler**, çev. H. R. Atademir, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 72, İstanbul, 1952; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1967, (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 923, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 189, Batı Klasikleri: 23, İstanbul, 1989.

ARISTO, **Poetik**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», VIII, 45, 1948, s. 173-177.

ARISTO, **Politika I-III**, çev. N. Berkes, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 64, İstanbul, 1944.

ARISTO, **Politika IV-VIII**, çev. N. Berkes, M.E.B. Yayınları. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 64, İstanbul, 1946.

ARISTO, **Politika**, çev. M. Tuncay, Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 22, İstanbul, 1975; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1983.

ARISTOPHANES, **Akharnai'lılar**, çev. A. Erhat, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 451-452.

ARISTOPHANES, **Atlılar**, çev. A. Erhat, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 453-456.

ARISTOPHANES, **Barış**, çev. A Erhat, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 71, Ankara, 1947; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1966.

ARISTOPHANES, **Barış Oyunları**, Hürriyet Yayınları: 109, Büyük Klasikler: 18, Yunan Klasikleri: 9, İstanbul, 1975.

ARISTOPHANES, **Bulutlar**, çev. A. S. Delilbaşı, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 77 ,İstanbul, 1957.

ARISTOPHANES, **Eşek Arıları (Yargıçlar)**, çev. S. Eyüboğlu, Remzi Kitabevi Yayınları, Yunan ve Lâtin Klasikleri: 10, İstanbul, 1966; (2. bas.), aynı yay., İstanbul, 1988.

ARISTOPHANES, **Kadınların Savaşı (Lysistrata)**, çev. S. Eyüboğlu-A. Erhat, Remzi Kitabevi Yayınları, Yunan ve Lâtin Klasikleri: 9, İstanbul, 1966; (2. bas.), aynı yay., İstanbul, 1988.

ARISTOPHANES, **Kurbağalar**, çev. A. Erhat, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 457-462.

ARISTOPHANES, **Kurbağalar**, çev. N. Hatko, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 67, Ankara, 1946.

ARISTOPHANES, **Kuşlar**, çev. A. Erhat-S. Eyüboğlu, Remzi Kitabevi Yayınları, Yunan ve Lâtin Klasikleri: 8, İstanbul, 1966; (2. bas.), aynı yay., İstanbul, 1988.

ARISTOTELES, **Metafizik I (A-Z)**, çev. A. Arslan, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 36, İzmir, 1985.

ARISTOTELES, **Metafizik I Kitap (A)**, çev. A. Arslan, «Yazko, Felsefe Yazıları» No. 2, İstanbul, 1982, s. 149-180.

ARISTOTELES, **Metafizik II. Kitap (A)**, çev. A. Arslan, «Yazko, Felsefe Yazıları» No. 3, İstanbul, 1982, s. 112-116.

ARISTOTELES, **Metafizik III. Kitap (B)**, çev. A. Arslan, «Yazko, Felsefe Yazıları» No. 3, İstanbul, 1982, s. 117-136.

ARISTOTELES, **Metafizik IV. Kitap (C)**, çev. A. Arslan, «Yazko, Felsefe Yazıları» No. 4, İstanbul, 1982, s. 178-183.

ARISTOTELES, **Metafizik IV. Kitap (C)**, çev. A. Arslan, «Yazko, Felsefe Yazıları» No. 5, İstanbul, 1983, s. 133-156.

ARISTOTELES, **Metafizik V. Kitap (D)**, çev. A. Arslan, «Yazko, Felsefe Yazıları» No. 7, İstanbul, 1983, s. 168-181.

ARISTOTELES, **Nikomakhos'a Etik**, çev. S. Babür, Hacettepe Üniversitesi Yayınları B 30, Felsefe Dizisi: 5, Ankara, 1988.

ARISTOTELES, **Poetika**, çev. İ. Tunalı, Remzi Kitabevi Yayınları, Yunan ve Lâtin Klasikleri: 6, İstanbul, 1963; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1976; 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1983; (4. bas.), aynı yay., İstanbul, 1987.

ARKHILOKHOS, **Elegeia ile Iambos**, çev. A. Erhat-A. Önsay-L. Özbay-H. Calp-N. Dinçer-T. Dinçer-T. Ersen-L. Tuğrul, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 395-397.

ARKHILOKHOS, **Şiirler**, çev. A. Erhat, «Tercüme», V, 25, 1944, s. 2-4.

ARRIANOS, **İskender'in Anabasis'i I**, çev. H. Örs, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 65, İstanbul, 1945.

ARRIANOS, **İskender'in Anabasis'i II**, çev. H. Örs, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 65, İstanbul, 1949.

CROISET, M., **Apoloji, Methiye ve Kriton**, çev. S. Cemal, İstanbul, 1932

DEMOSTHENES, **Çelenk Hakkında**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», XIV, 71-72, 1960, s. 1-8.

EFLÂTUN, **Alkibiades I**, çev. İ. Şahinbaş, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 25, İstanbul, 1942; 2. bas., aynı yay., Ankara, 1963; (2. bas.), **Birinci Alkibiades** adıyla M.E.B. Yayınları: 1129, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 257, Batı Klasikleri: 57, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Alkibiades'in Sokrates'i Övgüsünden**, çev. T. Uzel, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 475-477.

EFLÂTUN, **Apoloji. Mahkeme Huzurunda Sokrat'ın Müdafaası**, Becid Basımevi, Dünya Klasikleri: I, İstanbul, 1938.

EFLÂTUN, **Belâgat-Aşk**, çev. S. Cemal, Devlet Matbaası Eflâtun Külliyatından, İstanbul, 1933.

EFLÂTUN, **Cumhuriyet**, çev. M. S. Engin, İstanbul, 1950.

EFLÂTUN (PLATON), **Devlet**, çev. S. Eyüboğlu-M. A. Cimcoz, Remzi Kitabevi Yayınları, Yunan ve Lâtin Klasikleri: 2, İstanbul, 1959; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1971; 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1975; 4. bas., aynı yay., Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 9, İstanbul, 1980; 5. bas. aynı yay., 6. bas., aynı yay., Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 9, İstanbul, 1988.

EFLÂTUN, **Devlet I**, çev. G. Rohde - Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Filoloji Enstitüsü doktora talebeleri, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 34, Ankara, 1942.

EFLÂTUN, **Devlet II**, çev. G. Rohde - Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Filoloji Semineri, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 34, Ankara, 1942.

EFLÂTUN, **Devlet I-II**, çev. G. Rohde - Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Filoloji Semineri, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 34, 2. bas., Ankara, 1946.

EFLÂTUN, **Devlet III**, çev. A. Erhat, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 34, İstanbul, 1944; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1960.

EFLÂTUN, **Devlet IV**, çev. T. Uzel, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 34, Ankara, 1946.

EFLÂTUN, **Devlet IV**, çev. T. Tunga, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 34, 2. bas., Ankara, 1960.

EFLÂTUN, **Devlet Adamı**, çev. B. Boran-M. Karasan, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 32, İstanbul, 1944; 2. bas., aynı yay., Ankara, 1960.

EFLÂTUN, **Devlet ve Devlet Şekilleri**, çev. S. Y. Baydur, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 478-480.

EFLÂTUN, **Epinomis**, çev. A. Cemgil, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 36, İstanbul, 1943.

EFLÂTUN, **Eşitlik**, çev. S. Y. Baydur, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 481.

EFLÂTUN, **Euthydemos**, çev. H. V. Eralp, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 27, Ankara, 1945; (2. bas.), M.E.B. Yayınları: 1130, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 258, Batı Klasikleri: 58, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Eutyphron**, çev. P. N. Boratav, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 9, İstanbul, 1942; 2. bas., aynı yay., İstanbul. 1958.

EFLÂTUN, **Eflâtun I: Eutyphron**, çev. P. N. Boratav, **Birinci Alkibiades**, çev. İ. Şahinbaş, **İkinci Alkibiades**, çev. S. Hilâv, **Sokrates'in Savunması**, çev. N. Berkes, **Ion**, çev. T. Gökçöl, Hürriyet Yayınları: 44, Büyük Klasikler: 1, Yunan Klasikleri: 1, İstanbul, 1973.

EFLÂTUN, **Eflâtun II: Küçük Hippias**, çev. P. N. Boratav, **Minos**, çev. A. Akyor, **Theages**, çev. A. Akyor, **Rakipler**, çev. A. Akyor, **Lysis**, çev. T. Gökçöl, **Lakhes**, çev. T. Gökçöl, **Kharmides**, çev. T. Gökçöl, **Protagoras**, çev. T. Gökçöl, **Kriton**, çev. T. Gökçöl, **Hipparkhos**, çev. S. Güreli, **Kleitophon**, çev. S. Güreli, **Gorgias**, çev. S. R. Güzelşen, **Büyük Hippias**, çev. O. Özay, Hürriyet Yayınları: 97, Büyük Klasikler: 15, Yunan Klasikleri: 2, İstanbul, 1975.

EFLÂTUN, **Gorgias**, çev. R. H. Erben, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 17, Ankara, 1946; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1967; (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 890, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 158, Batı Klasikleri: 19, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Hipparkhos ve Kleitophon**, çev. Z. Taşlıklıoğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 30, İstanbul, 1943; (2. bas.), M.E.B. Yayınları: 896, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 164. Batı Klasikleri: 33. İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **İkinci Alkibiades**, çev. S. Y. Baydur, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 26, İstanbul, 1943; (2. bas.), M.E.B. Yayınları: 1159, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 287, Batı Klasikleri: 57, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Ion**, çev. İ. Bozkurt, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 22, İstanbul, 1942; (2. bas.), M.E.B. Yayınları: 1126. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 254, Batı Klasikleri: 54, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Kharmides**, çev. N. Ş. Kösemihal, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 15, İstanbul, 1949; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1965; (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 883, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 151, Batı Klasikleri: 21, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Kratylos**, çev. S. Y. Baydur, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 20, İstanbul, 1944; (2. bas.), M.E.B. Yayınları: 955, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 210, Batı Klasikleri: 37, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Kritias**, çev. E. Güney-L. Ay, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 38, İstanbul, 1942; (2. bas.), M.E.B. Yayınları: 905, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 173, Batı Klasikleri: 38, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Kriton**, çev. Z. Taşlıklıoğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 11, İstanbul, 1942; (2. bas.), M.E.B. Yayınları: 1128, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 256, Batı Klasikleri: 56, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Kriton'dan Bir Parça**, çev. A. Erhat, «Tercüme», I, 4, 1940, s. 307-311.

EFLÂTUN, **Küçük Diyaloglar: Sokrates**, çev. T. Aktürel, **Gorgias**, çev. M. C. Anday, **Menon**, çev. A. Cemgil, **Kratylos**, çev. T. Aktürel, **Ion**, çev. T. Ünlü, **Hipparkhos**, çev. S. Eyüboğlu, **Kleitophon**, çev. S. Eyüboğlu, Remzi Kitabevi Yayınları, Yunan ve Lâtin Klasikleri: 3, İstanbul, 1960.

EFLÂTUN, **Küçük Hippias**, çev. P. N. Boratav, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 19, İstanbul, 1943.

EFLÂTUN, **Lakhes**, çev. N. Ş. Kösemihal, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 28, İstanbul, 1942; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1958; 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1967; (4. bas.), M.E.B. Yayınları: 889, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 167, Batı Klasikleri: 22, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Lysis**, çev. S. Eyüboğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 29, İstanbul, 1942; (2. bas)., M.E.B. Yayınları: 1127, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 255, Batı Klasikleri: 55, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **VII. Mektup**, çev. İ. Şahinbaş, «Tercüme», XVI, 77-80, 1964, s. 4-26.

EFLÂTUN, **Mektuplar**, çev. İ. Şahinbaş, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 43, İstanbul, 1943; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1962; (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 845, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 118, Batı Klasikleri: 15, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Meneksenos**, çev. İ. Şahinbaş, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 31, İstanbul, 1944; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1965; (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 907, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 174, Batı Klasikleri: 39, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Menon**, çev. A. Cemgil, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 24, İstanbul, 1942.

EFLÂTUN, **Minos**, çev. H. Varoğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 33, İstanbul, 1943.

EFLÂTUN, **Phaidon**, çev. H. R. Atademir-S. K. Yetkin, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 12, İstanbul, 1943; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1945; 3. bas., aynı yay., Ankara, 1963; (4. bas.), M.E.B. Yayınları: 898, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 166, Batı Klasikleri: 40, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Phaidros**, çev. H. Akverdi, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 41, İstanbul, 1943.

EFLÂTUN, **Philebos**, çev. S. E. Siyavuşgil, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 23, İstanbul, 1943; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1959; (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 231, Batı Klasikleri: 41, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Protagoras**, çev. N. Ş. Kösemihal, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 18, İstanbul, 1943; 2. bas., aynı yay., İstan-

bul, 1965; (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 892, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 160, Batı Klasikleri: 20, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Rakipler**, çev. H. Varoğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 14, İstanbul, 1943; (2. bas.), M.E.B. Yayınları: 959, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 214, Batı Klasikleri: 42, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Sofist**, çev. M. Karasan, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 16, İstanbul, 1943; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1967; (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 835, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 110, Batı Klasikleri: 16, İstanbul, 1988.

EFLÂTUN, **Sokrates'in Müdafaası (Apologia)**, çev. N. Berkes, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 10, İstanbul, 1942; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1958; (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 514, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 80, Batı Klasikleri: 1, İstanbul, 1988.

EFLÂTUN, **Sokrates'in Müdafaası**, çev. N. Berkes, M.E.B. Yayınları, Okul Klasikleri Serisi: 5, İstanbul, 1946.

EFLÂTUN, **Sokrates'in Savunması**, çev. T. Aktürel, Remzi Kitabevi Yayınları, Yunan ve Lâtin Klasikleri: 7, İstanbul, 1966; 2 .bas., aynı yay., İstanbul, 1971.

EFLÂTUN, **Şölen (Sevgi Üstüne) - Lysis (Dostluk Üstüne)**, çev. A. Erhat-S. Eyüboğlu, Remzi Kitabevi Yayınları, Yunan ve Lâtin Klasikleri: 1, İstanbul, 1959; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1961; 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1972.

EFLÂTUN, **Theages**, çev. H. Varoğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 13, İstanbul, 1943; (2. bas.), M.E.B. Yayınları: 907, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 175, Batı Klasikleri: 29, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Theaitetos**, çev. M. Gökberk, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 21, Ankara, 1945.

EFLÂTUN, **Timaios**, çev. E. Güney-L. Ay, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 37, İstanbul, 1943; (2. bas.), M.E.B. Yayınları: 1133, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 261, Batı Klasikleri: 61, İstanbul, 1989.

EFLÂTUN, **Ziyafet yahut Aşk**, çev. Ş. B. Kurt, Yeni Matbaa, İstanbul, 1937.

EFLÂTUN, **Epiktet**, çev. S. Cemal, İstanbul, 1932.

EPIKTETOS, **Düşünceler ve Sohbetler**, çev. B. Toprak, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 8, İstanbul, 1942; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1946; 3. bas., İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1954; 4. bas., aynı yay., İstanbul, 1958; (3. bas.), M.E.B. Yayınları: 975, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 227, Batı Klasikleri: 26, İstanbul, 1989.

EPIKUROS, **3. Mektup**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», XVI, 77-80, 1964, s. 27-30.

EPİKUROS, **Menoikeus'a Mektup**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», XII, 62, 1958, s. 1-5.

EPİKÜR, **Mektuplar ve Maksimler**, çev. H. Örs, Remzi Kitabevi Yayınları, Yunan ve Lâtin Klasikleri: 5, İstanbul, 1962.

ERİM, M., **Yunan ve Lâtin Şiirleri**, «Macit Gökberk Armağanı» (Yay. B. Akarsu -T. Yücel), Türk Dil Kurumu Yayınları: 502, Ankara, 1983.

EURIPIDES, **Alkestis**, çev. A. H. Tanpınar, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 54, Ankara, 1943; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1964.

EURIPIDES, **Bakkhalar**, çev. S. Eyüboğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 57, Ankara, 1944.

EURIPIDES, **Bakkhalar Korosu**, çev. S. Eyüboğlu, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 446-450.

EURIPIDES, **Delphoi'da Sabah**, çev. T. Uzel, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 442-445.

EURIPIDES, **Elektra**, çev. A. H. Tanpınar, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 56, Ankara, 1943.

EURIPIDES, **Hekabe**, çev. H. Varoğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 53, Ankara, 1943.

EURIPIDES, **Helene**, çev. V. Hatay, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 58, Ankara, 1945; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1964.

EURIPIDES, **Herakles**, çev. L. Ay, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 52, Ankara, 1943.

EURIPIDES, **Herakles-Medeia-Kalıntı 1047 - Bakkhalar**, çev. S. Baydur, «Felsefe Tercümeleri Dergisi», I, 1, 1947, s. 14-15.

EURIPIDES, **Hippolytos**, çev. L. Kerman, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 60, İstanbul, 1949.

EURIPIDES, **Iphigeneia Aulis'te**, çev. L. Kerman, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 59, İstanbul, 1945.

EURIPIDES, **Iphigeneia Tauris'te**, çev. S. Sinanoğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 78, Ankara, 1943.

EURIPIDES, **Medeia**, çev. A. Hamdi Tanpınar, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 55, Ankara, 1943.

EZOP, **Manzum Ezop Hikâyeleri I**, çev. H. L. Sarıyüce, İstanbul, 1959; 2. bas. **Manzum Ezop Masalları** adıyla, Güneş Yayınları, Ankara, 1978.

HACOPULOS, A., **Thucydidis Tarihinden Perikles'in Ağıt Nutku, İktibaslar, Mukayeseler**, İstanbul, 1973.

HALMAN, T. S., **Eski Uygarlıkların Şiirleri** (Mezopotamya, Mısır, İbrani, Yunan, Çin, Sanskrit), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1974.

(HERODOTOS), **Herodot Tarihi I-II**, çev. Ö. R. Doğrul, Kanaat Kitabevi Ankara Kütüphanesi, Tarih Serisi: XVI-XXXI, İstanbul, 1943.

HERODOTOS, **Herodot Tarihi**, çev. Tarık Dursun K., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1969.

HERODOTOS, **Herodot Tarihi**, çev. M. Ökmen, Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 19, İstanbul, 1973; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1983.

HERODOTOS, **Herodot Tarihi**, çev. P. Kuturman, Hürriyet Yayınları: 42, Tarih Dizisi: 5, İstanbul, 1973.

(HERODOTOS), **Herodotos. I. Kitap 75-86**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», XVII. 81, 1965, s. 2-6.

HERODOTOS. **Kandaules ile Gyges**. çev. A. Erhat, «Tercüme», II, 10, 1941, s. 287-288.

HERODOTOS, **Karun ile Solon**, çev. A. Erhat, «Tercüme», II, 10, 1941, s. 289-291.

HERODOTOS, **Kral Kambyses'in Ölümü**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», VIII, 47, 1948, s. 1-7

HERODOTOS, **Pakytes**, çev. S. Y. Baydur, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 463-465.

HERODOTOS, **Tyranlığın Belâsı**, çev. S. Gün, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 466-469.

(HESIODOS), **Hesiodos, Eseri ve Kaynakları**, çev. S. Eyüboğlu-A. Erhat, Türk Tarih Kurumu Yayınları XX, Dizi-Sa. 5, Ankara, 1977.

HESIODOS, **İşler**, çev. S. Y. Baydur, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 75, İstanbul, 1948.

HESIODOS, **İşler ve Günler**, çev. A. Erhat, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 371-379.

HOMER, **Iliade. En Eski Yunan Şairi Homere'in Epopesi**. çev. Ö. Seyfeddin, İstanbul, 1927

HOMER. **Ilyada**, çev. A. Engin, İstanbul, 1958.

HOMER, **Ilyada**, çev. M. N. Fraşari, İstanbul, 1303 (1866).

HOMERE, **Ilyade**, çev. Ö. Seyfeddin, Maarif Vekâleti Neşriyatı, Cihan Edebiyatından Nümuneler, İstanbul, 1927.

HOMERE, **Ilyas yahut Şair-i Şehir Omiros**, çev. H. Selânikli, Matbaa-i Şirket-i Mürettibiye, İstanbul, 1316 (1898).

HOMERE, **Odise. Layemut Eserden Müntahap Şarkılar**, çev. Y. N. Nayır, Selâmet Matbaası, Büyük Kitaplar Kitaphanesi: 2, İstanbul, 1931.

HOMEROS, **Akhilleus, Hektor'un Ölüsünü Babası Priamos'a Geri Veriyor**, çev. A. Erhat, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 360-369.

HOMEROS, **Akhilleus'e Elçilerin Gitmesi**, çev. S. Y. Baydur, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 346-359.

HOMEROS, **Aphrodite'ye**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», IV, 24, 1944, s. 358-364.

HOMEROS, **Glaukos ile Diomedes**, çev. H. Calp, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 342-345.

HOMEROS, **Iliada**, çev. A. C. Emre, Varlık Yayınları, sayı: 504, Büyük Eserler Kitaplığı: 5, İstanbul, 1957; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1961; 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1965; 4. bas., aynı yay., İstanbul, 1971.

HOMEROS, **Ilyada, Kitap I-IV**, çev. A. Erhat-A. Kadir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, seri: 1, No. 9, İstanbul, 1958-1962.

HOMEROS, **Ilyada**, çev. A. Erhat-A. Kadir, Sander Kitabevi Yayınları, 2. bas., İstanbul, 1967; 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1975; 4. bas., aynı yay., İstanbul, 1981; 5. bas., Can Yayınları, Büyük Dünya Klasikleri, İstanbul, 1984.

HOMEROS, **Odüsseia**, Cilt I (XII. rapsodi), Cilt II (XIII-XXIV), çev. A. C. Emre, Türk Dil Kurumu Yayınları, Seri: D. 14, Ankara, 1941-1942.

HOMEROS, **Odysseia**, çev. A. C. Emre, Varlık Yayınları, sayı: 528, Büyük Eserler Kitaplığı: 6, İstanbul, 1957; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1963; 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1971.

HOMEROS, **Odyssela**, çev. A. Erhat-A. Kadir, Sander Yayınevi Yayınları, Yüz Büyük Eser Dizisi: 2, İstanbul, 1970; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1978; 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1981; 4. bas., Can Yayınları, İstanbul, 1984.

HOROZCU, O. R., **Yunan Antologyası (Seçmeler)**, Çan Yayınları, İstanbul, 1964.

IULIANOS, **43. Mektup**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», XVI, 77-80, 1964, s. 36-37.

IULIANOS, **46. Mektup**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», XVI, 77-80, 1964, s. 31-32.

IULIANOS, **52. Mektup**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», XVI, 77-80, 1964, s. 34-36.

IULIANOS, **58. Mektup**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», XVI, 77-80, 1964, s. 34.

IULIANOS, **78. Mektup**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», XVI, 77-80, 1964, s. 32-33.

ISOKRATES, **Panegyrikos'tan**, çev. T. Uzel, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 492.

KOCATÜRK, V. M., **Eski Yunan ve Lâtin Şiirleri**, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1965.

KSENOPHON, **Anabasis**, çev. H. Örs, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 61, İstanbul, 1944; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1962; 3. bas., İnkılâp ve Aka Kitabevi. Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri, İstanbul, 1975.

KSENOPHON, **Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)**, çev. T. Gökçöl, Hürriyet Yayınları: 88, Büyük Klasikler: 12, Yunan Klasikleri: 8, İstanbul, 1974.

KSENOPHON, **Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)**, çev. T. Gökçöl, Sosyal Yayınlar, Dünya Klasikleri, Kültür Dizisi: 8, İstanbul, 1984.

KSENOPHON, **Lasedemonyalılar ve Atinalılar Cumhuriyetleri**, çev. H. Rıfat, Vakit Basımevi, Dün ve Yarın Tercümeler Külliyatı, İstanbul, 1935.

KSENOPHON, **Oikonomikos'tan**, çev. O. Davies-M. Yeğinobalı, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 482-486.

KSENOPHON, **Şölen ve Sokrates'in Savunması**, çev. H. Örs, Remzi Kitabevi Yayınları, Yunan ve Lâtin Klasikleri: 4, İstanbul, 1962.

KSENOPHON, **Yunan Tarihi I-III**, çev. S. Sinanoğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 79, Ankara, 1963.

LOISEL, G., **Kendime, Marcus Aurelius Antonius'un Düşünceleri**, çev. S. Cemal, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932.

LONGOS, **Daphnis ile Khloe**, çev. B. Umar, Oluş Yayınları: 7, İstanbul, 1965.

LONGUS, **Dafni ile Kloe**, çev. M. Kâmil, Tasvir-i Efkâr Matbaası, İstanbul, 1290 (1873).

LONGUS, **Dafnis ile Kloe yahut Longus'un Çoban Hikâyeleri**, çev. R. Rıfkı, İstanbul, 1939.

LONGUS, **Daphnis ile Khloe'den**, çev. A. Erhat, «Tercüme», II, 12, 1942, s. 459-461.

LUKİANOS, **Öteki Dünyada Konuşmalar**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», III, 15, 1942, s. 161-164.

(SAMSATLI) LUKIANOS, **Seçme Yazılar**, çev. N. Ataç, «Tercüme», XII, 63-64, 1958, s. 107-117.

(SAMSATLI) LUKIANOS, **Seçme Yazılar I-II-III**, çev. N. Ataç, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 63, 1944-1949.

LUKIANOS, **Seçme Yazılar I**, çev. N. Ataç, Hürriyet Yayınları: 157, Yunan Klasikleri: 11, İstanbul, 1976.

LYKURGOS, **Geçmişten Bir Örnek**, çev. C. Yücel, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s 493-494.

LYSIAS, **Buğday Tacirlerine Karşı**, çev. O. Davies-S. Karacalarlı, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 490-491.

MIMNERMOS, **Elegeia ile Iambos**, çev. A. Erhat-A. Önsay-L. Özbay-H. Calp-N. Dinçer-T. Ersen-L. Tuğrul, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 393.

MOUSAIOS, **Hero ile Leandros**, çev. B. Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Antik Kaynaklar Dizisi: 2, İstanbul, 1987.

PINDAROS, **Koro Liriği**, çev. C. Yücel, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 425-429.

PINDAROS, **Olympia XII**, çev. H. Calp, «Tercüme», XI, 60, 1955, s. 1-2.

PLATON (EFLÂTUN), **Diyaloglar I: Sokrates'in Savunması**, çev. T. Aktürel, **Gorgias**, çev. M. C. Anday, **Menon**, çev. A. Cemgil, **Kratylos**, çev. T. Aktürel, **Ion**, çev. T. Ünlü, **Hipparkhos**, çev. S. Eyüboğlu, **Kleitophon**, çev. S. Eyüboğlu, Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 49, İstanbul, 1982; 2. bas. aynı yay., İstanbul, 1989.

PLATON (EFLÂTUN), **Diyaloglar II: Kriton**, çev. T. Gökçöl, **Kharmides**, çev. T. Gökçöl, **Lakhes**, çev. T. Gökçöl, **Lysis**, çev. T. Gökçöl, **Protagoras**, çev. T. Gökçöl, **Theaitetos**, çev. M. Gökberk, **Sofist**, çev. O. N. Soykan, Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 69, İstanbul, 1986; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1989.

PLATON, **Kriton**, çev. F. Öktem-C. Türkkan, Türk Klasik Çağ Araştırmaları Kurumu Yayınları No. 1, Ankara, 1973.

PLATON, **Kriton. Metin Saptaması, Giriş ve Açıklamalar**, haz. S. Sinanoğlu, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No. 296, Ankara, 1980.

PLATON, **Menon**, çev. A. Cevizci, Gündoğan Yayınları: 89.7, Felsefe Dizisi: 04.4, Ankara, 1989.

PLATON, **Parmemdes**, çev. S. Babür, Ara Yayıncılık, Felsefe Dizisi: 2, 1989.

PLATON, **Phaidon**, çev. A. Cevizci, Gündoğan Yayınları: 89.08, Felsefe Dizisi: 04.07, Ankara, 1989.

PLATON, **Yasalar**, çev. C. Şentuna-S. Babür, Ara Yayıncılık, Felsefe Dizisi: 1, 1988.

PLOTINOS, **Ennead'lar I, IV**, çev. H. V. Eralp, **Felsefe Arkhivi**, 19, 1975, s. 81-111.

PLUTARK, **Demosten**, çev. H. Rıfat, Vakit Matbaası, Dün ve Yarın Tercüme Külliyatı No. 56, İstanbul, 1936.

PLUTARK, **İskender**, çev. H. Rıfat, Vakit Matbaası, Dün ve Yarın Tercüme Külliyatı, Sayı 33, İstanbul, 1935.

PLUTARKHOS, **Demosthenes ile Cicero'nun Karşılaştırılması**, çev. H. Calp, «Tercüme», XIV, 71-72, 1960, s. 9-15.

PLUTARKHOS, **Hayatlar VI: Perikles-Fabius Maximus**, çev. O. Davies, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 68, Ankara, 1945.

PLUTARKHOS, **Hayatlar XXI: Lysandros-Sulla**, çev. N. Bayar-A. Önsay, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 68, Ankara, 1945.

PLUTARKHOS, **Lykurgos'un Hayatı**, çev. S Eyüboğlu-V Günyol, Çan Yayınları: 45, İstanbul, 1967

PLUTARKHOS, **Sulla'nın Ölümü ve Son Günleri**, çev. A. Önsay; «Tercüme». V, 26, Ankara, 1944, s. 77-80.

PORPHYRIOS, **Isagoge-Aristoteles'in Kategorilerine Giriş**, çev. B. Çotuksöken, Remzi Kitabevi Yayınları, Temel Dizi: 11, İstanbul, 1986.

RIFAT, O., **Yunan Antologyası (Seçmeler)**, Çan Yayınları: 28, İstanbul, 1964.

RIFAT, O., **Yunan Antologyası ve Lâtin Ozanlarından Çeviriler**, Adam Yayınları, İstanbul, 1986.

RİFAT, S., **Sapho**, «Yazko Çeviri», II, 9, 1982, s. 11-12.

SAPHO, **Şiirler**, çev. S. Rifat, «Yazko Çeviri», II, 9, 1982, s. 13-14.

SAPHO, **Şiirler**, çev. S. Rifat, «Yazko Çeviri», II, 11, 1983, s. 10-12.

(SAPPHO), **Sappho'dan Şiirler**, çev. A. Erhat, «Tercüme», IV, 19, 1943, s. 1-5.

SAPPHO, **Melos**, çev. A. Erhat, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 405-411.

SAPPHO, **Şiirler**, çev. C. Çapan, Uğrak Kitabevi Yayınları: 5, Dünya Şiiri: 1, İstanbul, 1966; 2. bas., Alaz Yayıncılık, İstanbul, 1984.

SİNANOĞLU, S., **Sophokles'in Antigone'sinin Mıs. 904 vd. Hakkında**, «Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi», XI, 2, 3, 4, 1953, s. 287-316.

SOLON, **Şiirler**, çev. S. Y. Baydur, «Tercüme», V, 27, 1944, s. 161-164.

SOLON, **Şiirler**, çev. S. Y. Baydur, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 66, İstanbul, 1945.

SOPHOKLES, **Aias**, çev. S. Sinanoğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebıyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 6, İstanbul, 1941: 2. bas., aynı yay., Ankara, 1946; 3. bas., aynı yay., Ankara, 1963.

SOPHOKLES, **Aias-Antigone-Kıral Oidipus**, çev. S. Baydur, «Felsefe Tercümeleri Dergisi», I, 1, 1947, s. 12-13.

SOPHOKLES, **Antigone**, çev. S. Ali, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatmdan Tercümeler, Yunan Klasikleri: 5, İstanbul, 1941; 2. bas., aynı yay., Ankara, 1946.

SOPHOKLES, **Elektra**, çev. A. Erhat, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 4. İstanbul, 1941; 2. bas., aynı yay., Ankara, 1946.

SOPHOKLES, **Kral Oidipus**, çev. B. Tuncel, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 1, İstanbul, 1941; 2. bas., aynı yay., Ankara, 1959; 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1966.

SOPHOKLES, **Oidipus Kolonos'ta**, çev. N. Ataç, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 7, İstanbul, 1941.

SOPHOKLES, **Philoktetes**, çev. N. Ataç, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 2, İstanbul, 1941; 2. bas., aynı yay., Ankara, 1958.

SOPHOKLES, **Trakhis Kadınları**, çev. Ş. B. Kurt, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 3, İstanbul, 1941.

STRABON, **Coğrafya (Geographika)** Kitap XII, Bölüm I-II-III, çev. A. Pekman, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 1437, İstanbul, 1969.

STRABON, **Coğrafya (Geographika)** Kitap XII, Bölüm IV-VIII, çev. A. Pekman, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 1715, İstanbul, 1972.

STRABON, **Coğrafya (Geographika)** Kitap XIV, Bölüm I, çev. A. Pekman, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2086, İstanbul, 1975.

STRABON, **Coğrafya (Geographika)** Kitap XIV, Bölüm II-VI, çev. A. Pekman, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2796, İstanbul, 1981.

STRABON, **Coğrafya-Anadolu**, Kitap XII, XIII, XIV, çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Antik Kaynaklar Dizisi: 1, İstanbul, 1987.

TEOGNİS, **Elegeia**, çev. N. Gürsoy, «Tercüme», X, 56, 1953, s. 1-3.

THEOGNIS, **Elegeia ile Iambos**, çev. A. Erhat-A. Önsay-L. Özbay-H. Calp-N. Dinçer-T. Ersen-L. Tuğrul, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 399.

THEOKRİTOS, **Bukolik Epigramlar ve Thalysia veya Mahsul Kaldırma Bayramı**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», IV, 20-21, 1943, s. 117-124.

THEOKRITOS. **Kyklops**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», II, 8, 1941, s. 101-103.

THEOKRITOS, **Yunan Çoban Şiirleri**, çev. S. Sinanoğlu, M.E.B. Yayınları, Dünya Edebiyatından Tercümeler, Yunan Klasikleri: 76, İstanbul, 1949.

THEOPHRASTOS, **Karakterler**, çev. N. Gürsoy, «Tercüme», XI, 59, 1955, s. 3-6.

THUKYDIDES, **Peloponnesos Harbi**, çev. S. Sinanoğlu, «Tercüme», XII, 63-64, Ankara, 1958, s. 1-17.

THUKYDIDES, **Peloponnesos Savaşı**, çev. T. Gökçöl, Hürriyet Yayınları: 133, Büyük Klasikler: 20, Yunan Klasikleri: 9, İstanbul, 1976.

THUKYDIDES, **Peloponnesos Savaşı'ndan**, çev. H. Demircioğlu, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 470-474.

THUKYDIDES, **Peloponnesoslularla Atinalıların Savaşı** I. Kitap, çev. H. Demircioğlu, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No. 63, Tarih Bölümü: 7, Ankara, 1950; 2. bas., aynı yay., Ankara, 1972

THUKYDIDES, **Peloponnesoslularla Atinalıların Savaşı** II. Kitap, çev. H. Demircioğlu, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No. 124, Tarih Bölümü: ?, Ankara, 1955; 2. bas., aynı yay., Ankara, 1975.

THUKYDIDES, **Peloponnesoslularla Atinalıların Savaşı** III. Kitap, çev. H. Demircioğlu, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No. 63, Tarih Bölümü, Ankara, 1969.

THUKYDIDES, **Perikles'in Peloponnesos Savaşı Ölüleri İçin Söylevi**, çev. S. Baydur, «Tercüme», III, 17, 1943, s. 301-307.

THUROT, F., **Epiktet**, çev. S. Cemal, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1932.

TYRTAIOS, **Elegeia ile Iambos**, çev. A. Erhat-A. Önsay-L. Özbay-H. Calp-N. Dinçer-T. Ersen-L. Tuğrul, «Tercüme», V, 29-30, 1945, s. 391-393.

XENOPHON, **Anabasis (On Binlerin Ric'atı)**, çev. H. Örs, Remzi Kitabevi Yayınları, Tarih Kitapları, İstanbul, 1939.

XENOPHON, **Şölen-Spartalıların Anayasası**, çev. B. Umar. Sergi Yayınevi, İzmir, 1984.

XENOPHON, **Yunan Tarihi Hellenika** IV. Kitap, çev. B. Umar, Sergi Yayınevi, İzmir, 1984.

TÜRKÇEDE ESKİ YUNAN EDEBİYATI İLE İLGİLİ ESERLER BİBLİYOGRAFYASI

Bu bibliyografyada tamamen Eski Yunan Edebiyatı ile ilgili konular üzerine yazılmış olan eserlerin yanı sıra, içinde konu ile ilgili bölümler bulunan daha genel eserlere de yer verilmiştir. Ayrıca edebiyatla ilişkisi açısından Eski Yunan felsefesi ve mitolojisi gibi konulara yönelik eserler de belirtilmiştir.

AĞAOĞULLARI, M. A., **Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi**, V Teori (Verso A.Ş.), V Yayınları, Ankara, 1989.

AKARSU, B., **Sokrates'de Erdem Düşüncesi**, «Felsefe Arkhivi», 13, 1962, s. 57-73.

AKŞİT, O., **Epikuroscu Ruh Teorisi**, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Filoloji Bölümü, yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul, 1957.

AKŞİT, O., **Epikuroscu Ruh Teorisi**, «İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi», 6, 1975, s. 1-44.

ALCOCK, R., **Kısa Dünya Edebiyatı Tarihi**, çev. Ü. Tamer, Varlık Yayınları, sayı: 829, Faydalı Kitaplar: 15, İstanbul, 1961.

AND, M., **Dionisos ve Anadolu Köylüsü**, Elif Yayınları, 1, İstanbul, 1962.

AND, M., **Tiyatro Kılavuzu**, Milliyet Yayınları, Bilim Kitaplığı: 6, İstanbul, 1973.

ANDERSON, M., **Yalınayak Sokrates**, çev. M. Urgan, Adam Yayınları, İstanbul, 1985.

ALSAN, N., **Eflâtun: Hayatı, Sanatı, Eserleri**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1963.

ARSLAN, A., **İyonya Fizyologları mı, Atina Filozofları mı?** «Yazko. Felsefe Yazıları» No. 6, İstanbul, 1983, s. 21-43.

von ASTER, A., **Felsefe Tarihi Dersleri I: İlkçağ ve Ortaçağ Felsefesi**, çev. M. Gökberk, Edebiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti Neşriyatı 1, Felsefe 1, İstanbul, 1943.

ATADEMİR, H. R. **Aristo'nun İlim ve Mantık Anlayışı**, (Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, yayınlanmamış doktora tezi).

BARIMAN, A. N., **Yunan Mitolojisi Lûgatçesi**, İstanbul, 1961.

BAŞGELEN, N., **Homeros, Ilyada (Şehir İsimleri)**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Tarihî Coğrafya Taramaları ve Araştırmaları Dizisi: 1-2, İstanbul, 1987.

BAŞTAV, Ş., **Antik Hellenizm ve Yaşayan Hellenizm**, «Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi», XI, 2-3-4, 1953, s. 431-444.

BAYDUR, S. Y., **Empedokles'in Üslûbu ve Dili Üzerine Araştırmalar**, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Filoloji Bölümü, yayınlanmamış doçentlik tezi), İstanbul, 1950.

BEĞENÇ, C., **Anadolu Mitolojisi**, M.E.B. Yayınları, Bilim Eserleri Serisi, İstanbul, 1967.

BERKES, N., **Grek Şehir Devletlerinin Yıkılışı ve Bunun Sosyal Düşünüş Üzerindeki Tepkilerine Dair**, «Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi», IV, XX, 1946, s. 629-641.

BİRAND, K., **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1958; 2. bas., aynı yay., Ankara, 1964; 3. bas., aynı yay., Ankara, 1987.

BİRLİK, E., **Sofistler**, «Ankara Ünıversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi», VII, 1-2, 1950, s. 355-388.

BLUNT, A. W. F., **Batı Medeniyetinin Temelleri**, çev M. Erim, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 1117, Klasik Filoloji Yayınları: 13, İstanbul, 1965; 2. bas., **Batı Uygarlığının Temelleri** adıyla aynı yay., İstanbul, 1979; 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1984.

BOSCH, E., **Helenizm Tarihinin Anahatları I: Büyük İskender İmparatorluğu**, çev. A. Erzen, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından: 161, Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1942.

BOSCH, E., **Helenizm Tarihinin Anahatları II: Roma İmparatorluğuna Katıldıkları Tarihe Kadar Helenizm Devletleri**, çev. S. Atlan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından: 206, Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1943.

BREHIER, E., **Felsefe Tarihi I: İlkçağ ve Ortaçağ, Fasikül 1, Giriş-Hellen Devri**. çev. M. Katırcıoğlu, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1969.

BUKLAY, E. F., **Eski Yunan Masalları**, çev. Ş. Kaya, İstanbul, 1950.

CALP, H., **Dion Khrysostomos'un Nutuklarından Or. XL-XLI İçin Kommentar**, (Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 1953.

CALP, H., **Dion Khrysostomos'un XL ve XLI'inci Nutukları Üzerine Notlar**, «Ankara Üniversitesi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi». XII, 4, 1955. s. 113-131.

CALP, H., **Dion Khrysostomos'un XL ve XLI'inci Nutku Uzerine Notlar**, «Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi», XIII, 1-2, 1955, s. 137-147.

CAN, Ş., **Klasik Yunan Mitolojisi**, İnkılâp ve Aka Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1963; 2. bas , aynı yay., İstanbul, 1970.

CEVİZCİ, A., **Platon'un Felsefesi Üzerine Araştırmalar I: İdealar Kuramı**. Gündoğan Yayınları: 89.10, Felsefe Dizisi: 04-S, Ankara, 1989.

COGNIOT, G., **İlkçağ Materyalizmi (Yunan-Roma)**, çev. S. Belli, Anadolu Yayınları, Ankara, 1968.

COPLESTON, F., **Felsefe Tarihi I: Yunan ve Roma Felsefesi 1b: Plato**, çev. A. Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 1985.

COPLESTON, F., **Felsefe Tarihi I: Yunan ve Roma Felsefesi 2a: Aristoteles**, çev. A. Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 1986.

COPLESTON, F., **Felsefe Tarihi I:. Yunan ve Roma Felsefesi 1a: Ön-Sokratikler, Sokrates ve Dönemi**, çev. A. Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 1986.

CORNFORD, F. M., **Platon'un Bilgi Kuramı**, çev. A. Cevizci, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1989.

CÖMERT, B., **Mitoloji ve İkonografi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları, Ankara, 1980.

CRANSON, M., **Büyük Düşünürlerin Politika Felsefeleri**, Milliyet Kültür Klübü, İstanbul, 1968.

ÇALIŞLAR, A., **Türk ve Dünya Edebiyatçıları** I-II-III-IV, Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 76, 78, 79, 80, İstanbul, 1987, 1987, 1987, 1988.

ÇAPAR, Ö., **Homeros'un Yapıtlarına Göre Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Yapısı**, (Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 1980.

ÇANKI, M. N., **Eflâtun**, Tefeyyüz Kitabevi, Gençlik ve Terbiye Kitaphanesi: 3, İstanbul, 1933.

ÇELGİN, G., **Eski Yunan Dininde ve Mitolojisinde Artemis**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Eskiçağ Dinleri ve Mitolojileri Dizisi: 1, İstanbul, 1986.

DENKEL, A., **Demokritos/Aristoteles - İlkçağda Doğa Felsefeleri**, Kalamış Yayıncılık: 2, Felsefe Dizisi: 1, İstanbul 1986.

DİLMAN, E., **Mitologyadan Ünlü Kişiler**, Ataç Kitabevi Yayınları: 18, İstanbul, 1961.

DURALI, T., **Aristoteles'in Kategorileri'nde, Fizik'i ile Metafizik'inde Değişme ve Zaman Sorunları**, «Felsefe Arkhivi», 26, 1987, s. 93-124.

EBUZZİYA, T., **Diyojen**, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1299 (1882); 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1307 (1890).

ERALP, H. V., **Platon I: Hayatı, Eserleri, Sokratik Diyaloglar**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 562, İstanbul, 1953.

ERHAT, A., **Aristophanes - Hayatı, Sanatı, Eseri**, Varlık Yayınları, sayı: 624, Dünya Klasikleri: 15, İstanbul, 1958.

ERHAT, A., **Homeros (Gül ile Söyleşi)**, Cem Yayınevi, Eğitim Dizisi, İstanbul, 1976.

ERHAT, A., **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 18, İstanbul, 1972; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1978; 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1984.

ERHAT, A., **Sappho'nun Bir Şiiri ve Tercümeleri Hakkında**, «Tercüme», II, 8, 1941, s. 177-186.

ERHAT, A.-BEKTAŞ, C., **Sappho Üzerine Konuşmalar, Şiirlerinin Çevirileri**, Cem Yayınevi Yayınları, İstanbul, 1978.

ERHAT, A., **Sophokles - Hayatı, Sanatı, Eserleri**, Varlık Yayınları, Dünya Klasikleri: 13, İstanbul, 1954.

ERİM, M., **Euripides'te Trajedi Kaynağı Olarak Kadın Ruhu**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 1280, Klasik Diller Bölümü Yayınları No. 14, İstanbul, 1967.

ERİM, M., **Homeros Destanlarında Tablat** (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Filoloji Bölümü, yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul, 1957.

ERİM, M., **Lâtin Edebiyatı**, Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 77, İstanbul, 1987.

ERİŞİRGİL, E., **Sokrat**, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1931.

ERODOTS ALİKARNESLİ, **Omer, Doğumu ve Hayatı Hakkında Tetkik**, çev. A. Candar, Ankara, 1938.

ERTAYLAN, İ. H., **Yunan Edebiyatı Tarihi**, Maarif Vekâleti Neşriyatından, Istanbul, 1928.

EVANS, J. A. S., **Herodotos ve Ionia İsyanı**, çev. Ö. Çapar, «Tarih Araştırmaları Dergisi», XIII, 24, 1980, s. 79-88.

FREYER, H., **Yunan Felsefesinin Menşei Uzerine**, çev. N. Hızır, «Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi», XIV, 1-2, 1956, s. 31-38.

FUAT, M., **Tiyatro Tarihi**, Varlık Yayınları, sayı: 97, Bilgi Dizisi: 5, 3. bas., İstanbul, 1984.

GERÇEK, S. N., **Tiyatro Tarihi**, Ahmet Sait Kitabevi, İstanbul, 1944.

GERÇEK, S. N., **Yunan ve Lâtin Tiyatrosu**, İstanbul, 1944.

GÖKBERK, M., **Batı Anadolu'nun Yetiştirdiği Antik Filozoflar**, «Felsefe Arkhivi», II, 1, 1960, s 74-90.

GÖKBERK, M., **Felsefenin Evrimi**, M.E.B. Yayınları, Düşün Dizisi: 2, İstanbul, 1979.

GÖKBERK, M., **Felsefe Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 927, İstanbul, 1961; 2. bas., Bilgi Yayınları, Özel Dizi: 1, Ankara, 1967; 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1974; 4. bas., Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 38, İstanbul, 1980; 5. bas., aynı yay., İstanbul, 1985.

GÖZE, A., **Siyasal Düşünce Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No. 2898, Hukuk Fakültesi No. 640, İstanbul, 1982.

GÖZE, A., **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Yayın No. 76, İstanbul, 1987.

GRANGER, E., **Mitoloji**, çev. N. Ataç, sadeleştiren, sözlük ve dizini yapan M. Erim, Cem Yayınevi, Kültür Dizisi, İstanbul, 1979; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1983.

GÜROL, E., **Dünya Edebiyatçıları Ansiklopedik Sözlüğü**, Varlık Yayınları, sayı: 1096, Faydalı Kitaplar: 41, İstanbul, 1964.

GÜRSOY, N., **Euripides'in Siyasî Görüşleri**, (Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi, yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 1954

HALİKARNAS BALIKÇISI, **Anadolu Tanrıları**, Yeditepe Yayınları: 43, İstanbul, 1955; 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1975; 4. bas.. Bilgi Yayınları: 241, Halikarnas Balıkçısı Bütün Eserleri: 15, Ankara, 1983.

HAMILTON, E., **Mitologya**, çev. Ü. Tamer, Varlık Yayınları, sayı: 1036, Faydalı Kitaplar: 32, İstanbul, 1964; 2. bas., aynı yay., sayı: 1433, Faydalı Kitaplar: 32, İstanbul, 1968; 3. bas., aynı yay., sayı: 1767, Faydalı Kitaplar: 32, İstanbul, 1974; 4. bas., aynı yay., Bilgi Dizisi: 3, sayı: 93, İstanbul, 1983.

HANÇERLİOĞLU, O., **Felsefe Ansiklopedisi: Düşünürler Böhümü I-II**, Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 64, 66, İstanbul, 1985.

HANÇERLİOĞLU, O., **Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar I-VII**, Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 26 (1976), 27 (1977), 29 (1977), 30 (1978), 32 (1978), 34 (1979), 37 (1980), İstanbul.

HAYDAR, R., **Epikür'ün Ahlâkiyatı**, Şirket-i Mürettibiye Basımevi, Kültür Serisi: 19, İstanbul, 1935.

HENSE-LEONARD, **Hellen-Latin Eski Çağ Bilgisi. Demet I**, çev. S. Y. Baydur, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 371, İstanbul, 1948.

İNAN, Y. Z., **Antikçağ Düşüncesinde Tanrı ve Varlık Sorunu**, Okat Yayıncılık, İstanbul, 1984.

KARASAN, M., **Büyük Feylezoflar Antolojisi I**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1949.

KARASAN, M., **Eflâtun'un Devlet Görüşü**, M.E.B. Yayınları, Lise Felsefe Dersleri Yardımcı Kitapları, İstanbul, 1964.

KARLIGA, H. B., **İslâm Kaynakları ve Filozoflar Işığında Pythagoras ve Presokratik Filozoflar**, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul, 1979.

KAYA, M., **Aristoteles'in Ahlâk ve Siyaset Felsefesinin İslâm Dünyasına Yayılması**, «Felsefe Arkhivi», 22-23, s. 207-243'den ayrı bası, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Yayını.

KAYA, M., **Eflâtun ile Aristoteles'in Görüşlerinin Uzlaştırılması**, «Felsefe Arkhivi», 24, 1984'den ayrı bası.

KAYA, M., **İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi**, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul, 1979.

KAYGI, A., **Platon ve Popper. Adaletli Toplum mu, Açık Toplum mu?**, «Felsefe Dergisi», 1, İstanbul, 1987.

KEMALETTİN, S., **Eflâtun'un Estetiği**, «Felsefe Yıllığı», II, 1935, s. 168-177.

KONİ, Y. K., **Eflâtun'un İde Nazariyesi**, İstanbul, 1937

KOSTANTANİDİ, A., **Tarih-i Yunanistan-ı Kadîm**, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1286 (1870).

KRANZ, W., **Antik Felsefe - Metinler ve Açıklamalar**, çev. S. Y. Baydur, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 317, İstanbul, 1948; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1976; 3. bas., Sosyal Yayınlar, Dünya Klasikleri, Kültür Dizisi: 1, İstanbul, 1984.

KRANZ, W., **Atomculuğun Doğuşu**, «Felsefe Arkhivi», I, 1, 1945, s. 155-160.

KRANZ, W., **Eflâtun ve Devlet**, «Felsefe Arkhivi», I, 1, 1945 s. 161-164.

KRANZ, W., **Leibniz ve Platon**, «Felsefe Arkhivi» I, 1, 1947, s. 33-47.

KÜÇÜK, H., **Antikçağdan Günümüze Sistematik Felsefe Tarihi**, İstanbul, 1985.

KÜYEL, M. T., **Aristoteles ve Farabî'nin Varlık, Düşünce ve Öğretileri**, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

LESSING, **Homeros Hakkında**, çev. Y. Önen, «Tercüme», X, 56, 1953, s. 32-33.

MANSEL, A. M., **Ege ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. Dizi -Sa. 8, Ankara, 1947; 2. bas., aynı yay., Ankara, 1963; 3. bas., aynı yay., Ankara, 1971; 4. bas., aynı yay., Ankara, 1984; 5. bas., aynı yay., Ankara, 1988.

MORGAN, L. H., **Eski Toplum I**, çev. Ü. Oskay, Payel Yayınları: 75, Bilim Kitapları: 26, İstanbul, 1986.

MOSCA, G., **Eski Yunanistan'da Siyasî Müessese ve Doktrinler**, çev. M. Özyürük, Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Mecmuası, II, 4, 1945, s. 234-236.

NAYIR, Y. N., **Homeros - Hayatı, Sanatı ve Eseri**, Varlık Yayınları, sayı: 202, Dünya Klasikleri: 2, İstanbul, 1953; 2. bas., aynı yay., sayı: 879, Dünya Klasikleri: 2, İstanbul, 1962.

NECATİGİL, B., **100 Soruda Mitologya**, Gerçek Yayınevi Yayınları, 100 Soruda Dizisi, İstanbul, 1969; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1973; 3. bas., aynı yay., İstanbul, 1978.

NIETZSCHE, **Tragedyanın Doğuşu**, çev. İ. Z. Eyüboğlu, Ataç Kitabevi Yayınları: 86, Bilgi Dizisi, İstanbul, 1965.

NIETZSCHE, **Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe**, İş Bankası Kültür Cep Kitapları: 3, Ankara, 1956; 2. bas., Elif Yayınları No. 4, Felsefe Dizisi No. 1, İstanbul, 1963.

NUTKU, Ö., **Dram Sanatı: Tiyatroya Giriş**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No. 17, İzmir, 1983.

NUTKU, Ö., **Dünya Tiyatrosu Tarihi I**, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971.

NUTKU, Ö., **Dünya Tiyatrosu Tarihi I: Başlangıcından 19. Yüzyıla Kadar**, Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 64, İstanbul, 1985.

OZANSOY, H. F., **Yunan Tiyatrosu**, Ahmet Sait Oğlu Kitabevi, İstanbul, 1946.

PAKER, Z. S., **Aristoteles'e Göre «Pathos» ve Sophokles'in Tragedyalarında Bu Unsurun İşlenişi**, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Filoloji Bölümü, yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul, 1976.

PAKSÜT, F., **Seneca'nın Tuttuğu Işıkta Platon ve Platon Sonrası**, Ankara, 1980; 2. bas., **Platon ve Platon Sonrası** adıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 494, Kültür Eserleri Dizisi: 18, Ankara, 1982.

PETERICH, E., **Küçük Yunan Mitologyası**, çev. S Y. Baydur, Maarif Vekâleti Yayınları, Yunan Klasikleri İçin Yardımcı Eserler: 1, Ankara, 1946; 2. bas., aynı yay., Ankara, 1959.

PIGNARRE, R., **Tiyatro Tarihi**, çev. P. Kür, Gelişim Yayınları, Gelişim Dizisi: 33, İstanbul, 1975.

POPPER, K., **Açık Toplum ve Düşmanları I: Platon**, çev. M. Tunçay, Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 88, İstanbul, 1967; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1989.

RAUF, M., **Yunan-ı Kadîm Tarih-i Edebiyatı**, Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, İstanbul, 1327 (1911).

RIFAT, H., **Demokrit**, Vakit Basımevi, İstanbul, 1935.

RIFAT, H., **Eflâtun**, Vakit Basımevi, Dün ve Yarın Tercüme Külliyatı, sayı: 43, İstanbul, 1935.

RIFAT, H., **Heraklit**, Vakit Kitabevi, İstanbul, 1935.

RITTER, J., **Aristoteles ve Sokrates'ten Öncekiler**, «Felsefe Arkhivi», III, 2, 1955, s. 1-15.

ROHDE, G., **Yunan Romanı**, çev. A. Erhat, «Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Dergisi», II, 5, 1944, s. 717-729.

RUSSELL, B., **Batı Felsefesi Tarihi-Antik Çağ**, çev. M. Sencer, Kitaş Yayınları, Bilim Dizisi, İstanbul, 1969.

RUSSELL, B., **Batı Felsefesi Tarihi: İlkçağ/Ortaçağ/Yenlçağ**, çev. M. Sencer, Say Yayınları, 3. bas., İstanbul, 1983.

SABINE, G., **Siyasal Düşünceler Tarihi I: Eski Çağ-Orta Çağ**, çev. H. Rızatepe, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1964.

SARAÇ, C., **İyonya Pozitif Bilimi**, Ege Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yayınları No. 1, İzmir, 1971

SCHMIDT, H., **Epikür'ün (Yaşama Sevinci) Felsefesi**, çev. Ŷ. K. Könı, Remzi Kitabevi Yayınları, Kültür Serisi: 15, İstanbul, 1947.

SENA, C., **Filozoflar Ansiklopedisi I-IV**, Remzi Kitabevi Yayınları, Ansiklopedi Dizisi, İstanbul, 1974, 1975, 1976, 1976.

SİNANOĞLU, N. H., **Grek ve Romen Mitolojisi**, Ankara, 1931.

SİNANOĞLU, S., **Aiskhylos'un Agamemnon'u Hakkında**, «Klasik Filoloji Araştırmaları», 1940-1941, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Filoloji Neşriyatı No. 1, İstanbul, 1941.

SİNANOĞLU, S., **Bukolik Şiirin Kaynakları**, (Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi, yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 1943.

SİNANOĞLU, S., **Epigram Bukoliği**, (Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, yayınlanmamış doçentlik tezi), Ankara, 1946.

SİNANOĞLU, S., **Euripides: Troialı Kadınların Prolog'unun Eksegetik ve Kritik Şerhi**, «Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi», IX, 4, 1951, s. 397-446.

SİNANOĞLU, S., **Hellenismus Devri Hakkında**, «Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Dergisi», VII, 2, 1949, s. 315-319.

SİNANOĞLU, S., **Klasik Filolojide Metod**, «Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Dergisi», XII, 3-4, 1954, s. 1-27.

SOLVIN, M., **Ayasluklu Heraklit**, çev. H. Rıfat, Vakit Basımevi, Dün ve Yarın Tercüme Külliyatı: 39, İstanbul, 1935.

SUNAR, C., **İslâm Felsefesinin Yunan Kaynakları ve Kozalite Meselesi**, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları: CXIII, Ankara, 1973.

ŞENEL, A., **Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971.

ŞENEL, A., **Eski Yunanda Siyasal Düşünüş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 258, Ankara, 1968.

ŞENEL, A., **Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda, Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 498, Ankara, 1982.

ŞENER, S., **Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi**, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1982,

ŞENTUNA, C., **Herodotos Tarihinin Kompozisyonu**, «Mor Köpük Sanat Felsefe Bülteni», sayı: 3, Ankara, 1985.

ŞENTUNA, C., **Ilias'ta Beliren İnsanlık Değerleri**, (Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Yunan Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, yayınlanmamış doçentlik tezi), Ankara, 1982.

TAŞLIKLIOĞLU, Z., **Arkaik Çağ Yunan Şiiri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 1171, İstanbul, 1966.

TAŞLIKLIOĞLU, Z., **Dionysos Dini ve Tragedia**, «İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi», VII, 10, 1954, s 181-192.

THOMSON, G., **Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler-Tarih Öncesi Ege I**, çev. C. Üster, Payel Yayınları: 63, Bilim ve Felsefe Kitapları: 22, İstanbul, 1983.

THOMSON, G., **Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler-Tarih Öncesi Ege II**, çev. C. Üster, Payel Yayınları: 74, Bilim Kitapları: 25, İstanbul, 1985.

THOMSON, G., **Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler: İlk Filozoflar**, çev. M. H. Doğan ,Payel Yayınları: 83, Bilim Kitapları: 30, İstanbul, 1988.

TIKVEŞ, Ö., **Eski Yunanda Devlet Anlayışı**, İstanbul Üniversitesi «Hukuk Fakültesi Mecmuası», XXXV, 1-4, 1970, s. 164-207.

TİMUÇİN, A., **Aristoteles Felsefesi**, Kavram Yayınları: 1, Bilim ve Felsefe Dizisi: 1, İstanbul, 1976.

TİMUÇİN, A., **Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları**, De Yayınevi, Yeni Dizi Bilgi: 1. İstanbul, 1984.

TOLLU, C., **Mitoloji: Yunan ve Roma**, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları No. 21, İstanbul, 1957; 2. bas., Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No. 26, İstanbul, 1964.

TUĞCU, T., **Felsefe Tarihi İlkçağ I**, Sorun Yayınları, İstanbul, 1985.

TUNA, F. Y., **Dünya Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 1943; 2. bas., İstanbul, 1948

TUNALI, İ., **Grek Estetik'i**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 1022, İstanbul, 1963; 2. bas., aynı yay., İstanbul, 1970; 3. bas., aynı yay., No. 2153, İstanbul, 1976; ayrıca Remzi Kitabevi Yayınları, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 52, İstanbul, 1983.

TUNCEL, B., **Tiyatro Tarihi I**, İstanbul, 1938.

TUNÇAY, M., **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi - 1 Eski ve Orta Çağlar**, Teori Yayınları, Ankara, 1985.

TUNÇAY, M., **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar I**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

TUNÇAY, M., **Herodotos'tan Hegel'e Batı Siyasal Düşünüşünden Seçmeler I: İlkçağ**, Sinan Yayınları, Kitap No. 40/1, Siyasal Dizi: 6, İstanbul, 1973.

TÜRKKAN, C., **Euripides'in Alkestis'i**, (Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Yunan Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 1975.

TÜRKKAN, C., **Mitoloji**, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Turizm Eğitimi Genel Yayınları: 2, Ankara, 1976.

UŞAKLIGİL, H. Z., **Yunan Tarih-i Edebiyatı**, Matbaa-i Âmıre, İstanbul, 1331 (1915).

VERSENYI, L., **Sokrates ve İnsan Sevgisi**, çev. A. Cevizci, Gündoğan Yayınları: 88.2, Felsefe Dizisi: 04.2, Ankara, 1988.

VEXLIARD, A., **Diogenes, Doğmakta Olan Bir Felsefe Öğretisinin Toplumsal Psikolojisi**, çev. N. Hızır, «Araştırma Dergisi», II, Ankara, 1964, s. 81-106'dan ayrı bası.

VORLENDER, K., **Felsefe Tarihi I**, çev. M. İzzet, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1928.

WEBER, A., **Felsefe Tarihi**, çev. H. V. Eralp, İstanbul Üniversitesi Ana İlim Kitapları, Tercüme Serisi, Genel No. 5, Edebiyat No. 3, İstanbul, 1938; 2. bas., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 411, İstanbul, 1949; 3. bas., Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1964.

WICKHAM, G.-BRERETON, G., **Dram Sanatı**, çev. N. Ergin-G. Yener, Elif Yayınları No. 11, Tiyatro Dizisi: 4, İstanbul, 1964.

YONARSOY, Y. K., **Aiskhylos'un Tragedyalarında Kader**, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Filoloji Bölümü, yayınlanmamış doçentlik tezi), İstanbul, 1978.

YÖRÜK, A. K., **Sokrat - Ahlâk, Hukuk ve Felsefesi**, «İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası», XVI, 1-2, 1950, s. 288-300.

YÖRÜK, A. Y., **Sophistler ve Hukuk Görüşleri**, «İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası», XIV, 3-4, 1948, s. 850-870.

DİZİN

Adrianos, Tyroslu, 204
Agathon, **102**
Ailianos, Claudius, 203
Ainesidemos, 200
Aiol Lehçesi, **16**
Aiskhines, 16, 160, 161, 163, **165**
Aiskhylos, 16, 53, 54, 69, 70, 72, 73, **74-78**, 82, 86, 92, 98, 101, 102, 171
Aisopos, **57-58**, 167, 208
Akademeia, 144
İskenderiye Döneminde, **176**
Akhaios, **103**
Akhilleus Tatios, 206
Akousilaos, Argoslu, 63
Aleksandros, Myndoslu, 172
Aleksandros, Bkz. İskender
Aleksis, **126**, 127
Alkaios, 16, **48-49**
Alkman, 17, **52**
Alkmeon, 60
Ammonios (filozof), **191**
Ammonios Sakkas, **197**
Amphion, 20
Anakreon, **50**, 170, 185
Anaksagoras, **62**, 87, 129
Anaksandrides, **126**
Anaksimandros, **59**, 60
Anaksimenes, Lampsakoslu, 173
Anaksimenes, Miletoslu, **59**, **61**
Ananios, 48
Andokides, **158-159**
Andromeda, 49
Andronikos, 154
Antimakhos, Kolophonlu, 36
Antimakhos, Teoslu, 36
Antiokhos, Askalonlu, 176
Antiokhos, Syrakousailı, 63
Antipatros, Sidonlu, 185
Antipatros (stoacı), 198
Antiphanes, **126**
Antiphon (hatip), 129
Antiphon, Rhamnouslu, 143, **158**
Antisthenes, 177, 178
Antonius Diogenes, **205**
Antonius Polemon, 204
aoidoslar, **19**, **20**, 21
Apollodoros, Gelalı, **129**
Apollodoros, Karystoslu, 128, 129
Apollonios, Rhodoslu, **16**, 171, 181, **182**
Appianos, **190**
Arion, **52**, 70
Aristarkhos (matematikçi), 172
Aristarkhos, Samoslu, **72**
Aristarkhos, Samothrakeli, 32, **170**, **171**
Aristeides, Ailios, **202**
Aristoboulos, **173**
Aristoksenos, **176**
Ariston, 103
Aristophanes, 16, 69, 105, 106, **107-125**, 171, 201
Aristophanes, Byzantionlu, 32, **170**, 181
Aristoteles, **16**, 69, 104, **148-154**, 171, 176, **197**, **198**
Aratos, 182
Arkadia-Kıbrıs Lehçesi, **17**
Arkesilaos, **176**
Arkhilokhos, Paroslu, **46-47**, 49, 171
Arkhimedes, 171, 172
Arkhytas, 60
Arktinos, Miletoslu, 35
Arrianos, **189-190**, 198
Asklepiades, Samoslu, 184, 185
Athenaios, **204**
Atomculuk, **61**
Attika Lehçesi, **16**
Aubignac, 32
Aurelius, Marcus, **199**, 203
Avienus, Rufus Festus, 182

Babrios, 58, **208**
Bakkhylides, **54**
Bentley, 32
Berossos, **173**
Bias, Prieneli, **57**
Bion, **185**

Christ, W., 33
Cicero, 154, **165**, 182, 188, 198, 200
Croiset, M., **33**

Deinarkhos (Dinarkhos), **166-167**
Demades, **166**
Demetrios Phalereus, **58**, **167**, **176**
Demodokos, **21**
Demokedes, 60
Demokritos, **61**, 141
Demosthenes, 16, 69, 126, 157, 159, **160-165**, 166, 167, 202
diaskeuastai, 32
didaktik şiir, **36**
İskenderiye Döneminde, **162**
Roma Döneminde, 207
Dikaiarkhos, **176**
Diodoros, Sicilyalı, **188**

Diogenes, Apolloniali, **59**
Diogenes Laertios, 177, **178**
Diogenes, Sinopeli, **178**
Dion Cassius, **190**
Dion Khrysostomos, **202**, 203
Dionysios, Halikarnassoslu, 172, **187-188**
Dionysios, Miletoslu, 63
Dionysios Periegetes, **207**
Dionysios Thraks, **171**
Diphilos, 128
dithyrambos, **51**, 70
doğa filozofları, 58
Dor Lehçesi, 17
Douris, Samoslu, 173
dramatik şiir,
İskenderiye Döneminde, **183**
Roma Döneminde, **208**

Eklektizm (Seçmecilik), **62**
Elea (Velia) Okulu, **60**
elegeiak şiir, 41, **42**
Empedokles, 61, **62**, 142
enkomion, **51**
Ephoros, 140
Epigenes, 70, **73**
epigram, **185**
epik kyklos, **35**, 63
epik şiir, **21**, 41, **42**
İskenderiye Döneminde, **182**
Roma Döneminde, **207**
Epikharmos, **104-105**
Epikouros, 127, **178-179**
Epikourosculuk, **178**
Roma Döneminde, **198**
Epiktetos, 189, **198-199**
epinikion, **51**, 56
Erasistratos, 172
Eratosthenes, 170, 172, **175**, **181**, **182**
Erinna, **51**
Euboulos, **126**
Eudemos, 176
Eudoksos, 60
Euenos, Paroslu, 143
Eugamon (Eugammon), Kyreneli, 35
Eukleides, 144, 150, **171**
Eumelos, Korinthoslu, 36
Eumenes, 173
Eumolpos, **20**
Eupolis, **107**
Euripides, 16, 62, 69, 86, **87-102**, 103, 128
Euripides, Genç, 103
Eusebios, 173

Fabius Pictor, 174
Favorinus **203**
Fick, 33

Gellius, Aulus, 203
Germanicus, Caesar, **182**
Gorgias, 142, **148**, 155, 158, **160**, 177, 203
Gorgo, 49

Hagias (Agias), Troizenli, 35
Hegesias (epik şair), **35**
Hegesias, Magnesialı (hatip), 172, 173
Hekataios, Miletoslu, **64**, 65
heksametron vezni, 34
Heliodoros, 204, 205, 206
Hellanikos (gramerci), **32**
Hellanikos, Lesboslu, 63-64, 130
Herakleides, Pontoslu, 176
Herakleitos, Ephesoslu, **59-60**, 144, 180
Hermann, G., 33
Hermagoras, Temnoslu, 172
Hermogenes, 204
Herodes Attikos, **203**
Herodianos, 191
Herodotos, 16, 18, 22, 57, 63, **64-67**, **69**, 129, 140, 171
Heron, 172
Herondas (Herodas), 185
Hesiodos, 18, 20, **36-40**, 46, 53, 170, 171
Hieronymos, Kardialı, 173
Hierophilos, 172
Hippasos, 60
Hippias, 142
Hipponaks, **47-48**
Homeros, 16, **18**, 20, **21**, **22-35**, 36, 40, 46, 51, 53, 62, 103, 154, 167, 171, 181, 207
hymenaios, **19**, 41, 51
hymnos, **19**, 41, 51
Hypereides, 126, 160, **165-166**
hyporkhema, **51**

Iamblikhos, Syrialı, **205**
Ibykos, 20, **53**
Iobas (Iuba), **187**
Ion, 102
Ion Lehçesi, **16**, 17
Ion-Attika Lehçesi, **16**
Ionia Okulu, **58**
Iophon, 78, 103
Iosephos, Flavius, **173**, **188-189**
Isaios, **159**, **160**
Isokrates, 16, 139, 140, 148, 157, **160**, 166
Iulius Africanus, **173**

iambik şiir, 41, **46**
idyl (eidyllion), **183**
İkinci Sophistik, **200**
İskender, Büyük (Aleksandros), 17, 55, **140**, 148, 162, 166, 169, **175**, 189
İskenderiye Lehçesi, **17**, **169**
İtalya Okulu, 60

Kadmos, Miletoşlu, 63
Kallimakhos, **181-182**, 184, 185
Kallinos, **42**
Kalliphon, 60

Kallisthenes, Olynthoslu, 173
Kallistratos, 108
Karkinos, Naupaktoslu, 36
Karkinos (tragedia şairi), 103
Karneades, 176
Kaukalos, 139
Kerkops, Miletoslu, 36
Khaireas, 174
Khariton, 205, 206
Kharon, Lampsakoslu, 63
Khionides, 107
Khoirilos, 73
khorizontes, 32
Krysippos, 180
Khrysothemis, 20
Kinaethon, Lakedaimonialı, 36
Kirchhoff, A., 33
Kleanthes, 180
Kleitomakhos, 176
Kolouthos, 207
Koraks, 155
Korinna, 16, 55
koro liriği, 51
Köchly, 33
Krantor, 176
Krates (filozof), 176, 180
Krates (komedia şairi), 107
Krates, Malloslu (gramerci), 171
Kratinos, 107
Kratylos, 144
Kreophylaks, Samoslu, 36
Kritias, 103
Ksenokrates, 176
Ksenon, 32
Ksenophanes, 60-61
Ksenophon, Ephesoslu, 205, 206
Ksenophon, 16, 132-139, 143, 190
Ktesias, 139
Kynizm, 177

Lachmann, 33
Lasos, 55
Leonidas, Taraslı, 185
Leskhes, Lesboslu, 35
Leukippos, 61
Linos, 19
lirik şiir, 41
İskenderiye Döneminde, 181
Roma Döneminde, 207
logographlar, 41, 57, 62-64
Lollianos, Ephesoslu 204
Longinos, 197
Longos, 204, 206
Lucretius, 61, 179
Lukianos, 200-202
Lykeion, 148
Lykophron, 183
Lykourgos, 72, 166
Lysias, 148, 159-160

Magnes, 106
Maion, 22
Maksimos, Tyroslu, 203
Manethon, 173
Megasthenes, 175
Meillet, 33
Meleagros, Gadaralı, 207
Menandros, 127-128, 129, 177, 183
Menippos, 178
Metrodoros, 178
mim, 183
Mimnermos, 42, 43
Molon, 172
Moskhos, 185
Mousaios (epik şair), 20
Mousaios (Roma dönemi şairi), 207
Musonius Rufus, 198
Myrtis, 55

Nearkhos, 175
Neophron, 102
Nikandros, 183
Niketas, Smyrnalı, 204
Nonnos, 207

ode, 48
Olen, 20
Oppianos, Apameialı, 208
Oppianos, Kilikialı, 208
Origenes, 197
Orpheus, 20
Orphik Şiirler, 208
ortak dil (koine), 17
Ovidius, 182, 183

paian, 19, 41, 51
Pamphos, 20
Panaitios, 198
Parmenides, 60, 61
parthenios, 51, 205
Pausanias, 196
Peisandros, Kameiroslu, 36
Peisistratos, 31, 33, 70
Perikles, 16, 62, 69, 141, 154, 157
Peripatetik Okul, 148
İskenderiye Döneminde, 176
Roma Döneminde, 197
Phaedrus, 58
Phemios, 21
Pherekrates, 107
Pherekydes, Leroslu, 63
Philammon, 20, 21
Philedemos, 198
Philemon, 128, 129
Philemon, Genç, 129
Philetas, 170, 184
Philistos, 139
Philolaos, 60
Philon, 176, 197
Philonides, 108
Philostratos, Flavius, 203
Phokylides, 42, 46
Phormis (Phormos), 104
Photios, 139, 205
Phrynikhos (tragedia şairi), 74
Phrynikhos (komedia şairi), 107
Phylarkhos, 173
Pigres, 34
Pindaros, 17, 54, 55-56, 170, 171

Pittakos, Lesboslu, 57
Platon, 16, 69, 102, **143** **148**, 176, 195, 197, 198, 201, 202
Platonculuk (Neo-Platonizm), **197**
Plautus, 128
Plotinos, **197**
Plutarkhos, 187, **191-195**
Polemon, 176
Polos, Akragaslı, **142**, 155
Polybios, 55, 172, **173-175**, 195, 198
Porphyrios, 197
Poseidippos, Atinalı, 183
Poseidippos (epigram yazarı), 185
Poseidonios, 174, **198**
Pratinas, **73**
Prodikos, Keoslu, 87, 132, **142**, 148, 155, 160
Propertius, 182
Protagoras, 62, 87, **141-142**
Ptolemaios (coğrafya yazarı), **196**
I. Ptolemaios (tarihçi ve İskender'in generali), 173
Pyrrhon, **180**, 199
Pytheas, **175**
Pythagoras, **60**

Quintilianus, 154
Quintus, Smyrnalı, **207**

rhapsodoslar, **21**, 22, 31
Rhinton, 183
roman, **204-206**

Sappho, 16, **49-50**, 51
satirik drama, 86, 101, **103**
Septisizm (Şüphecilik), **180**
Roma Döneminde, **199**
Sekstos Empeirikos, **199**
Simonides (Semonides), Amorgoslu, **47**
Simonides, Keoslu, 17, **53-54**, 185
Skopelianos, Klazomenailı, 204
Skylaks, Karyandalı, 63
Sokrates, 69, 108, 132, 138, 141, 142, 143, 144, 148, 160, 177
solo liriği, **48**
Solon, 31, 42, **44-45**, 57, 143, 150
sophistler, **140-141**
Sophokles, 16, 69, 70, 71, 72, **78-87**, 92, 101, 103
Sophokles, Genç, 78, 103, 171
Sosylos, 174
Sousarion, 104
Speusippos, 176
Stasinos, Kıbrıslı, 35
Stesikhoros, **52**, 53
stoacılık, **179**
Roma Döneminde, **198**
Strabon, 174, 175, **195-196**
Straton, 176
Suidas, 73, 104

Teisias, 52, **155**
Terentius, 128
Terpandros, **51-52**
Thales, Miletoslu, 57, **59**
Thaletas, **51**
Thamyris, **21**
Theognis, 42, **45**, 46
Theokritos, 17, 140, 183, **184**, 185
Theophrastos, 127, 149, 171, **176-177**
Theopompos, **139-140**
Thespis, 70, **73**
Thrasymakhos, Khalkedonlu, **143**
threnos, **19**, 41, **51**
Thukydides, 16, 63, 69, **129-132**, 136, 139, 140, 154, 157, 158, 190, 196
Timaios, 172, **173**, 174
Timokles, 126
Timokreon, **54**
Timon, **180**
Tryphiodoros, 207
Tyrtaios, 42, **43**

Valerius Flaccus, 182
Varro Atacinus, 182
Vergilius, 182, 183
Verus, L., 203
Vico, 32
Villoison, 32

Wolf, 32, 33

Yedi Bilgeler, 57

Zenodotos, 32, **170**, 181
Zenon, 60, 61, **179-180**
Zoilos, 32

Müzehher Erim

Lâtin Edebiyatı

İki bölüm halinde hazırlanmış olan bu kitabın birinci bölümü Batı edebiyatının temeli olan Lâtin Edebiyatı konusunda bir kaynak oluşturmaktadır. Kitabın ikinci bölümünde de Lâtin Edebiyatından Türkçeye çevrilmiş örneklere yer verilmiştir.

Devlet

Çevirenler: S. Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz

2400 yıl önce yazılan; çağımıza o günden ışık tutan, dünü bugüne, bugünü yarına bağlayan büyük fikir eseri.

Politika

Çeviren: Mete Tunçay

Gelmiş geçmiş düşünürlerin en ünlülerin den Aristoteles'in en önemli yapıtı. Aristoteles bu eserinde en iyi anayasayı arıyor ve tanımlamaya çalışıyor.